

BIBLIOTHECA STRAHOVIENSIS

• 8-9 •

KRÁLOVSKÁ KANONIE PREMONSTRÁTŮ
NA STRAHOVĚ

2007

BIBLIOTHECA STRAHOVIENSIS 8

Redakce:

Jan Pařez

Autorský kolektiv:

Michaela Bäumlová, Karel Černý, Giles Davison, Vladimír Juřen, Dariusz Karczewski, Marie Kletečková, Václav Mílek, Jan Pařez, Pavel R. Pokorný, Pavla Semerádová, Josef Smolka, Evermod G. Šidlovský, Vladimír Šindelář, Štěpán Vácha, Jiří Wolf

Vydala:

Strahovská knihovna, Královská kanonie premonstrátů
na Strahově, Strahovské nádvoří 1, 118 00 Praha 1

Příspěvky neprošly jazykovou úpravou

Obálka:

Dle rkp. Strahovské knihovny DA II 19 navrhl Jan Pařez
a upravil Tomáš Zethner. Na zadní straně obálky
razítko Strahovské knihovny z 2. pol. 18. stol.

Vydání: první

Náklad: 500 ks

Tisk: DUO PRESS Mnichovo Hradiště

ISSN: 1213-6514

Obsah

I. MONASTERIALIA

Dariusz Karczewski: Przywilej używania pontyfikaliów dla przepożytów strzelenskich	7
Jan Pařez: Kopiař a urbář fary ve Světlíku z přelomu 16. a 17. století	19
Jiří Wolf: P. Václav Vojtěch Berenklaui z Berenklaui a osečtí cisterciáci	31
Pavla Semerádová: Instrumentální hudba a dramatické produkce v želivském klášteře v 18. století	39
Karel Černý: Morová epidemie v Praze roku 1713 a klementinská kolej Tovaryšstva Ježíšova	55
Štěpán Vácha: Příspěvek k poznání ikonografie svatoaugustinského cyklu v kostele sv. Tomáše na Malé Straně	67
Marie Kletečková: Tabule se jmény premonstrátů a premonstrátek ve Strahovské knihovně	77
Václav Mílek: Freska v knihovním sále kláštera premonstrátů v Nové Říši	99

II. EX BIBLIOTHECA

Pavel R. Pokorný: Sáčková vazba	125
Michaela Baumlová: Tisky v knihovně tepelského opata Zikmunda Hausmanna	135
Vladimír Juřen: Neznámý výtisk Vitruvia s poznámkami a kresbami Antonia da Sangallo il Giovane	157
Vladimír Šindelář: Šermířské učebnice ve Strahovské bibliotéce	169
Giles Davison: The Fresco of God the Father & Wisdom Creating the World in the Theological Hall in the Library of the Strahov Monastery in Prague	181
Josef Smolka: Špisy Prokopa Diviše	191

III. MISCELLANEA

Drobnosti:

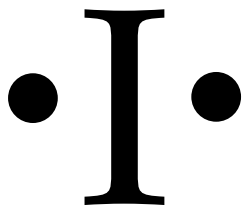
Evermod G. Šidlovský: K ikonografii relikviáře sv. Maura.	201
---	-----

Zprávy:

Symposium ve Žďáru nad Sázavou (Kateřina Zilinská)	222
800 let kláštera Chotěšov (Hedvika Kuchařová)	223
Solemnitas. Barocke Festkultur in Oberpfälzer Klöstern. Symposium des Kultur- und Begegnungszentrums Abtei Waldsassen (Hedvika Kuchařová)	225
Život ve středověkém klášteře: infirmarium (Jan Pařez)	227
Konference „Rekatolizace v českých zemích ve středoevropském kontextu“ ve Vranově u Brna (Jiří Havlík)	228

Recenze:

New Catholic Encyclopedia (Jan Pařez)	231
Hugh Lawrence: Dějiny středověkého mniřství (Filip M. Suchán)	232
Mirořlaw Daniluk SCJ: Encyklopedia instytucjów Źycia konsekrowanego i stowarzyszen Źycia apostołskiego, Pojęcia, terminy, instytucje, dokumenty, czasopisma (Filip M. Suchán)	234
Uwe Czubatynski: Armaria ecclesiae. Studien zur Geschichte des kirchlichen Bibliothekswesens (Jan Pařez)	235
Zdeňka Hledíková: Prodigium vatikánských Monument a listina Klimenta V. pro premonstráty (František Hoffmann)	238
Dariusz Karczewski: Dzieje klasztoru norbertanek w Strzelnie do pocątku XVI wieku (Jan Pařez)	239
Kateřina Charvátová: Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142-1420. 2. svazek. Klářtery založené ve 13. a 14. století (Hedvika Kuchařová)	241
Pacifik M. Matějka: Prvopočátky kapucínského řádu; Tomáš Černuřák – Augustin Prokop – Damián Němec: Historie dominikánů v českých zemích (Hedvika Kuchařová)	243
Malgorzata Borkowska: Życie codzienne polskich klasztorów żeńskich w XVII-XVIII wieku (Hedvika Kuchařová)	245
Anna Pobóg-Lennartowicz: Kanonicy regularni na Śląsku. Życie konwentów w śląskich klasztorach kanoników regularnych w średniowieczu (Jan Pařez)	247
 Anotace	 249
 Seznam zkratek	 253
 Spojení na autory	 255

MONASTERIALIA

K historii relikviáře sv. Maura

Dagmar Hejdová

R

elikviář sv. Maura unikl na dlouhou dobu ohledání a slohové analýze i přes svou prvořadou kvalitu uměleckého zpracování. Snad se tak stalo proto, že byl umístěn svými majiteli na jejich panství v Čechách, tak vzdáleném od místa jeho vzniku i oblasti, kde ostatním dílům takové povahy se dostávalo neustálé pozornosti. Povědomosti o své existenci děkuje relikviář sv. Maura letným zmínkám v literatuře, pečlivě soustředěným ve stati Roberta Didiera. A tak prvním, kdo podal svědomitý popis i zběžné zařazení tohoto díla, byl Anton Gnirs.

V soupisu uměleckých památek okresu Teplá a Mariánské Lázně věnoval roku 1932 relikviáři pozornost Anton Gnirs a popsal jej s pečlivostí, vedenou zkušeným pohledem odborníka. Gnirs ovšem v daném rozsahu neměl, bohužel, možnost hlubší analýzy a tak zůstalo zřejmě kromě poučení z velice sporé literatury toliko u očitého svědectví. Zajímavé přitom je jeho tvrzení, že poté, kdy se „trosky relikviáře dostaly do vlastnictví vévodů z Beaufortů, jejich smyslu pro umění jest děkovati jeho pietnímu uchování a obnovení na novém dřevěném korpusu“. Je otázkou, zda toto jeho tvrzení se zakládá na mylném ústním sdělení či zdali jde o dedukci, založenou na vizuálním zjištění jistých maskovaných nedostatků, neslučitelných při běžném pohledu s tak umělecky vynikajícím dílem.

Po znovuoobjevení relikviáře se věnoval jako první jeho analýze Robert Didier v rozsáhlé stati „The shrine of St. Maurus rediscovered“ v periodiku *Apollo* z doby 1988, publikované potom ve francouzské verzi v *Annales de la Société Archéologique de Namur*, sv. 66 z roku 1990. Autor měl k dispozici pouze detailní fotodokumentaci z fotoarchivu v Marburgu, provedenou kolem roku 1932, takže mu pochopitelně unikly některé podrobnosti týkající se použitého materiálu. Soustředil však mnoho cenných poznatků, týkajících se ikonografie, zařazení relikviáře a jeho historie. Snad jedině jeho fixace na předpokládaný vznik přímo v mosanské oblasti, a to konkrétně v Liège, a tím i začlenění do mosanského výtvarného proudu se zdá být poněkud zavádějící. V každém případě však patří hluboké ocenění jeho až dotud jedině rozsáhlé a seriózní analytické práci.

1. K historii relikviáře sv. Maura

V 11. století vznikly ve Florennes dvě významné církevní instituce: kolegiátní kapitula sv. Gengulfa a opatství sv. Jana Křtitele. Kolegiátní kapitula sv. Gengulfa byla založena Arnoulfem z Rumigny, synem hraběte Godefroida de Hainault, který dal zbudovat kostel k uložení ostatků sv. Gengulfa, vysvěcený biskupem Notgerem před rokem 1008, kdy Notger zemřel. Tato svatyně nevelkých rozměrů byla rozšířena Arnoulfovým synem Gérardem, původně kanovníkem v Remeši, později (od 1012) biskupem v Cambrai. Ten totiž obdržel od svého přítele Richarda de Montfaucon, původně rovněž kanovníka v Remeši, článek prstu sv. Jana Křtitele, který zaslal do Florennes svému otci se žádostí, aby pro relikvii vybudoval chrám. Protože však

Arnoulf mezitím zemřel (1002 nebo 1003), ujal se tohoto úkolu sám Gérard se svými bratry. Mezi lety 1010 a 1011 pak založili kostel s opatstvím sv. Jana Křtitele, předané řádu benediktinů, na němž se stala závislá i kolegiátní kapitula. Obě instituce spadaly do jurisdikce biskupa v Liège Balderica. Klášteru se dostávalo velké podpory císaře Jindřicha II., později i papeže Lva IX. Byl jedním z center lotrinského reformního hnutí a na vrcholu svého rozmachu stál kolem poloviny 13. století.

Pokud jde o florennský klášter sv. Jana Křtitele, jmenoval sem Gérard, od roku 1012 biskup v Cambrai, opatem Benedikta, žáka Richarda de Montfaucon¹⁾, a předal mu předtím objevené ostatky, které zahrnovaly tělo sv. Maura a lebku jeho druha Timothea. Maurova hlava, resp. čelist zůstala nadále v Remeši. Ostatky obdržel Gérard od remešského arcibiskupa Arnoulfa († 1021). Marlotus vypráví tuto historii takto: „*Gérard z Cambrais, když ve Florennes pohřbil otce, z úcty k místu, kde se narodil, dokončil klášter sv. Geingulfa, zanechaný otcem v nedokončeném stavu. Také založil z vlastních prostředků jiný (rozumí se klášter) sv. Jana; onen zasvětil klerikům, tento mnichům, obojí se souhlasem Baldrice Leydenského, v jehož farnosti se nacházejí... A protože mezi ním (t.j. Gérardem) a Arnulfem, biskupem remešským, bylo jakési pevné pouto, požádal ho o část velebných kostí svatých mučedníků Maura a Timothea... což také obdržel, jak dokládají písemné zprávy onoho Arnoulfa a remešské kapituly, které Molanus převzal ve svém Martyrologiu.*“²⁾

Chrám sv. Jana Křtitele byl po svém dokončení slavnostně vysvěcen roku 1026 biskupem Gérardem z Cambrais a biskupem Reginardem z Liège.³⁾ Mezi 1153-1161 zaslal Frédéric de Larochet, biskup v Akře, do Florennes a současně i do kolegiátního kostela v Liège další ostatky sv. Jana Křtitele, které zahrnovaly lebku, zub-stoličku, zlomky vlasů a oděvu Jana Křtitele.⁴⁾ Objeveny byly v Sebaste. Tehdy patrně vznikla myšlenka dát zhotovit pro relikvie důstojné schránky. Kolem roku 1220 dali páni z Rumigny zhotovit relikviářový triptych sv. Kříže⁵⁾ a v téže době vznikl zřejmě i relikviář pro ostatky sv. Maura. Později, asi od 15. století, se kult sv. Jana Křtitele počal úzce spojovat s kultem sv. Maura, takže mučedník Maurus se stal jakýmsi druhým patronem opatství ve Florennes. To vyjadřoval od té doby také titul „klášter sv. Jana a sv. Maura“⁶⁾ Každým rokem si florennsí mniši připomínali slavnostně 22. srpna svátek sv. Maura a v den sv. Ducha byl relikviář s ostatky nošen ulicemi ve Florennes. Stávaly se tak předmětem zbožného uctívání a poutí, které nabývaly stále většího významu a důležitosti.⁷⁾

Relikviář sv. Maura vznikl v první čtvrtině 13. století jako reprezentativní dílo umělců mosansko-kolínského okruhu. R. Didier vyslovuje oprávněnou domněnku, že nynějšímu relikviáři předcházeli jiný, dřívější. Zdůvodňuje to tím, že po tak dlouhou dobu téměř dvou set let nemohly být ostatky uchovávány nedůstojně, bez jakékoli ochranné schránky.⁸⁾ Historie ostatků a později i relikviáře sdílely bezpochyby mnohdy pohnuté osudy kláštera, který v průběhu doby trpěl požáry a plněním.

1) Cottineau, L.H. : Abbaye de Florennes, in: Répertoire topographique des abbayes et prieurés. Province de Namur et Hainaut. Macon 1939

2) Acta Sanctorum, ed. J. Pinius et G. Cuperus. IV. Venetiis 1752, cap. 6, s. 516. – Také Marlot, Metropolis Remensis Historiae, lib. 2.

3) Berlière, U. Monasticon Belge, T.I., Province de Namur et Hainaut. Ordre de Saint-Benoit. Abbaye de Florennes. Bruges 1890, s. 5-6.

4) Baix, F. : Charles de Crahen, abbé de Florennes († 1457) et le culte de Saint Jean-Baptiste et de Saint Maur. Annales de la Société archéologique de Namur, 42, 1936-1937, s. 37.

5) Collon-Gevaert, S. – Lejeune, J. Stienmon, J. : Art Mosan aux XIe et XIIe siècles. Bruxelles 1961, s. 264.

6) Baix, I.c. 1936, s. 46.

7) Baix, I.c. 1936, s. 47.

8) Didier, R. : The Shrine of St. Maurus Rediscovered, in: Apollo, April 1988, s. 240. Didier, R. : La Chasse de Saint Maur de l'ancienne Abbaye de Florennes, in: Annales de la Société Archéologique de Namur, sv. 66/2, 1990.

Kláster byl zničen požárem již v roce 1088, o jeho znovuvybudování však zmínky chybí.⁹⁾ Počátkem 15. století pak bylo opatství přepadeno tlupami Guillaumea de Hainault a mniši se rozutekli.¹⁰⁾ Tehdy byly patrně všechny cennosti kláštera ukryty na nějakém bezpečném místě. Teprve opat Charles de Crahen (asi od 1422) se stal obnovitelem opatství poté, když se mu podařilo opět shromáždit rozprchlé mnichy a získat i nově. V klášteře zavedl řádovou kázeň, obnovil hospodářské budovy a znovu postavil kostel, který hrozil zřícením. Práce byly dokončeny roku 1450.¹¹⁾ Šlo zřejmě o rozsáhlou rekonstrukci, neboť při příležitosti dokončení kostela obdržel Charles de Crahen od papeže Mikuláše V. odpustky pro všechny, kdož se podíleli na rekonstrukci kláštera a na získávání knih a ornátů. Současně biskup v Liège udělil kostelu sv. Jana Křtitele obročí ze tří kostelů v diecézi.¹²⁾

Dalším významným obdobím byla pro klášter doba pontifikátu opata Thomase de Limbourg, nástupce Charles de Crahena, který obnovil v klášteře vynikající kázeň, jakou požadoval biskup v Liège pro všechna opatství své diecéze. Opat Thomas de Limbourg se objevuje v soudních aktech z let 1459, 1462 a 1463. Dokument z 19. května 1483 svědčí o jeho horlivosti při udržování pořádku a kázně.¹³⁾ K témuž roku se také váže záznam na rubu olovené autentiky, vložené do relikviáře sv. Maura a svědčící o ověření ostatků. Lze ovšem těžko vysvětlit při jaké příležitosti k otevření relikviáře a ověření ostatků došlo. Nelze vyloučit, že relikviář, který byl spolu s jinými drahocennostmi ukryt před nájazdem tlup Guillaumea de Hainault na počátku století na bezpečném místě do té doby, než se podaří klášter a kostel znovu vybudovat, se navrátil do kláštera ve Florennes až po jeho definitivním znovuvybudování a za všeobecně příznivých podmínek – což se mohlo stát s určitým časovým odstupem – a při té příležitosti pak bylo roku 1483 ověření provedeno.

Kláster byl znovu vyplněn v roce 1554, tehdy tlupami francouzského krále Jindřicha II., za opata Jeana d'Ermeton. V té době se opat s některými mnichy uchýlil do opatství sv. Vavřince v Liège, kde setrvali jeden rok.¹⁴⁾ Opatství Florennes bylo patrně opět značně poškozeno, neboť o pozdějším opatovi Martinovi de Remouchamps (pontifikát 1574-1600) se uvádí, že pracoval na opravě ruin svého kláštera a znovu vystavěl kostel, jehož vysvěcení se konalo 9. února 1601, t.j. rok po jeho smrti.¹⁵⁾ S touto rekonstrukcí kostela mohlo souviset další ověření ostatků sv. Maura koncem 16. století apoštolským legátem Francescem Bonhomim, biskupem ve Vercelli, který byl pověřen veřejným vyhlášením usnesení koncilu tridentského (1545-1563) v liègské diecézi.¹⁶⁾ Konečně pak v roce 1641 za pontifikátu Nicolase de Tomбора (1636-1652) byl relikviář opět ukryt z obav před pleniteli v nedalekém Dinant.¹⁷⁾

9) Berlière, 1890, 1.c., s. 7.

10) Baix, 1936, 1.c., s. 33

11) Berlière, 1890, 1.c., s. 11.
– Baix, 1936, 1.c., s. 34.

12) Berlière, 1890, 1.c., s. 12.

13) Berlière, 1890, ibidem

14) Berlière, 1890, 1.c., s. 12.

15) Berlière, 1890, 1.c., s. 12.-13.

16) Baix, 1936, 1.c., s. 47. Citováno podle Marchauta s. 178-179.

17) Didier, R.: 1988, 1.c., s. 230 s odvoláním na Marchauta s. 256-260.

Z 18. století postrádáme zmínku o relikviáři. Teprve za francouzské revoluce bylo opatství roku 1794 znovu vyplněno, nicméně relikviář a některé kusy chrámového pokladu unikly zničení. Počátkem 19. století se pak relikviář dostal do vlastnictví kolegiátního kláštera sv. Gengulfa ve Florennes. Připomeňme, že relikviář sv. Maura byl původně uložen v kostele sv. Jana Křtitele a sv. Maura v benediktinském opatství ve Florennes, které dnes spadá do Belgie, provincie Namur. Historicky je však tato oblast Lotrinsko a až do vzniku Belgie patřila do svazku Říše římské národa německého. Do 11. století bylo Florennes začleněno do diecéze Cambrai, od 11. století do roku 1802 do diecéze Liège a od té doby dodnes je v diecézi Namur. V kolegiátním klášteře sv. Gengulfa si zřejmě s umístěním relikviáře a péčí o něj nedělali velké starosti. Podle zmínky v právním shrnutí problému okolo relikviáře, které sumarizuje jednání od roku 1838 (psáno asi roku 1902) se uvádí, že relikviář byl „*odložen na zemi v sakristii mezi starým nábytkem*“. Pro finanční potíže nabídl starosta Florennes 14. září 1838 relikviář sv. Maura tehdejšímu majiteli panství vévodovi Alfrédovi de Beaufort k zakoupení za 2 500 fr., což vévoda obratem přijal dopisem z 19. září 1838 s tím, že relikviář bude z kostela přenesen do kaple sv. Petra tamního beaufortského zámku, kde bude při některých významných církevních svátcích čas od času zpřístupněn věřícím, a že nikdy Florennes neopustí. Tento kontrakt byl 10. října 1838 potvrzen namurským biskupem. Roku 1851 byla právoplatnost prodeje poprvé zpochybněna komisařem příslušného okresu Philippeville, ale ani obec ani záduší se k žalobě nepřipojili, protože nedisponovali výší finančních prostředků, potřebných k vyplacení relikviáře, t.j. 2 500 fr., za něž vévoda Alfréd de Beaufort památku koupil, a dalšími 3 000 fr., které vynaložil na jeho restaurování.¹⁸⁾

Restaurovátké práce byly nejspíše provedeny v Bruselu v Musée d'Antiquité, kde byl hrabě Beaufort od jeho založení v roce 1847 ředitelem.¹⁹⁾ Restaurování relikviáře jistě nebyla záležitost krátkodobá, jak dokládají údaje o relikviáři sv. Ody z Amay.²⁰⁾ Byli-li v roce 1851 práce již skončeny, jak vyplývá z příslušné korespondence, v níž se uvádí suma vynaložená

na restaurování, pak lze předpokládat, že probíhaly mezi lety 1847 a první polovinou roku 1851. Čeho se restaurování týkalo, není, bohužel zaznamenáno.

Roku 1888 byl relikviář vystaven na retrospektivní výstavě uměleckého řemesla v Bruselu a reprodukován v katalogu. Pojištěn byl na 500 000 fr. Přímo odtamtud byl převezen do sídla Beaufortů v Čechách, na zámek v Bečově a umístěn v tamní kapli sv. Petra.

18) Tyto údaje, týkající se událostí 19. století, jsou citovány podle výtahu z korespondence v archivu fondu „Rodinný archiv Beaufort-Spontin“, uloženého v SOBA Plzeň, pobočka Žlutice. Písemnosti v počtu 240 listů, které nebyly dosud utříděny, přečetl a pomocně očísloval PhDr. Jiří Janoušovec. Ten také provedl výtah a konečné shrnutí veškerého zachovaného materiálu.

19) Uvádí to A. Lemeunier, neboť v roce 1848 probíhalo jednání o posouzení a případném prodeji relikviáře sv. Ody z Amay s bruselským muzeem. K prodeji sice nedošlo, ale počátkem roku 1849 byl tento relikviář převezen z Amay do Bruselu a tam restaurován. Práce trvaly dva a půl roku. Relikviář byl přitom oceněn komisí za účasti hraběte Beauforta na tutéž cenu, za jakou zakoupil sám relikviář sv. Maura, tedy 2 500 - 3 000 fr. - srv. Lemeunier, A. : La Chasse de Sainte d'Amay, in: Trésors de la Collegiale d'Amay 8, 1989, s. 53.

20) Lemeunier 1989, ibidem

Avšak roku 1898 vznikl z iniciativy tehdejšího představitel státní památkové péče v Belgii dva roky trvající soudní spor, jehož účelem bylo vymoci relikviář od Beaufortů zpět. K žalobě se tehdy připojila i obec a záduší ve Florennes. Zdůvodněním byla neplatnost někdejší smlouvy a přínaležitost relikviáře sv. Maura ke kulturnímu dědictví státu. Mezi návrhy na vyrovnání byl požadavek, aby Beaufortové vrátili relikviář za odhadní cenu 500 000 fr., nebo naopak tuto sumu zaplatili. Spor byl nakonec urovnán 16. května 1900 mimosoudním narovnáním mezi vévodou na jedné straně a obcí a záduším na druhé straně takto: soudní žaloby byly staženy a rodu Beaufortů bylo potvrzeno za sumu 10 000 fr. obci a 5000 fr. záduší kostela ve Florennes bezvýhradné vlastnictví relikviáře. Tato transakce byla schválena i výnosem krále Leopolda II. z 22. srpna 1901 a celá záležitost uzavřena rozhodnutím soudu v Dinant 14. září 1901.²¹⁾

Roku 1932 vyšel soupis památek okresu Teplá a Mariánské Lázně, sepsaný Antonem Gnirsem s přesností a akribií jemu vlastní, kde uvádí popis, historii a vyobrazení relikviáře sv. Maura z Bečova.²²⁾ Snad v souvislosti s tím také vznikla bohatá kvalitní fotodokumentace, uložená v Kunsthistorisches Institutu v Marburgu. Beaufortové obývali zámek do konce druhé světové války, od té doby se však o relikviáři nevědělo. Zmizel.

V červnu 1984 navštívil zastupitelský úřad Československa ve Vídni a poté v červnu téhož roku konzulát Československa ve Vídni občan USA Danny Douglas s informací od jednoho již zemřelého občana NSR, že na našem území je uložena jistá vzácná starožitnost a projevil vážný zájem o její odkoupení za 250 000 USD a legální vyvezení z Československa. Nabídl podmínky případné smlouvy, odmítl však uvést místo, kde památka je ukryta. Při složitých a zdlouhavých jednáních však vyplynulo, že lokalita je vzdálena cca 100 km od Norimberka. V září 1984 byly všechny informace, získané při průběhu jednání na našich úřadech, předány k dalšímu využití Federální kriminální ústředně (dále FKÚ). Jednání s panem Douglasem přitom probíhalo na různých úrovních bez konečného výsledku. V říjnu 1984 bylo rozhodnuto, že FKÚ se pokusí případ vyřešit a utajovanou lokalitu určit.

Při dalších jednáních s panem D. D., probíhajících na konzulárním odboru ministerstva zahraničních věcí vyplynulo, že památka je obdélná, zhruba velikosti konferenčního stolu, že je kovová a dutá a byla v držení kosmopolitního šlechtického rodu. Údajně prý k předmětu existuje kupní smlouva z 11. století. (Jakým způsobem došel pan Douglas k této mylné informaci nelze určit, nicméně se tím však doložilo, že památka má být středověká).

Počátkem ledna 1985 se rozběhla akce FKÚ, jejíž tým sestával ze tří zkušených kriminalistů. Ti prováděli velice pečlivý průzkum, který zahrnoval usilovnou spolupráci se

21) Janouškovec, SobA Plzeň, pobočka Žlutice; Tyto údaje, týkající se událostí v 19. století, jsou citovány podle výťahu z korespondence v archívním fondu Rodinný archiv Beaufort-Spontin, uloženého v SobA Plzeň, pobočka Žlutice. Srv. pozn. 18.

22) Gnirs, A.: *Topographie der historischen und kunstgeschichtlichen Denkmale in den Bezirken Tepl und Marienbad*. Prag 1932, s. 273-278.

západočeskými archivy, s ministerstvem kultury, s Ústředím uměleckých řemesel aj. Pátrání bylo bezvysledné. Mezitím stále pokračovalo jednání s Douglašem. Konečně po prověření všech hypotéz o případných vlastních se zaměřila pozornost na jediný zámek, a to Bečov, kde se skutečně podařilo dne 5. listopadu 1985 nalézt v horní kapli zámku pod podlahou ze silných fošen hliněnou suť, slehlou zem a kameny; pod sutí byla deformovaná ocelová kostra vitríny a střepy skla. Teprve po odstranění tohoto zásypu se objevila památka sama. Památka byla tedy ukryta a zasypána spolu s vitrínou, a to zřejmě ve spěchu. Stalo se to nepochybně krátce po skončení druhé světové války, v květnu 1945, kdy rodina vévody Beauforta-Spontiniho byla již připravena k odjezdu do zahraničí. Nicméně památku takových rozměrů se zřejmě rozhodli ponechat na neurčito skrytou na zámku.

Vyzvednutí relikviáře, které provedla Federální kriminální ústředna, bylo provedeno perfektně: po odborném ohledání bylo zjištěno, že z aplikovaných a případně odpadlých částí výzdoby relikviáře nechybí nic. Relikviář ovšem nemohl zůstat v kanceláři FKÚ, kam byl převezen, ani v Uměleckoprůmyslovém muzeu, jehož pracovníce byly k objevu přivolány, neboť v muzeu nebylo vhodné samostatné místnosti, kde by památka mohla být uložena za patřičných bezpečnostních podmínek. Relikviář byl proto dočasně uložen do trezoru Státní banky československé.²³⁾ Toto řešení se ukázalo jako účinné z důvodů bezpečnostních, ale, bohužel, značně destruktivní z ohledu jeho co možná neporušeného uchování. Více méně bezprostřední přenesení ze zavlhělého prostředí do prostředí absolutně suchého napomohlo rychlé destrukci dřevěného jádra relikviáře, takže po jeho vyjmutí z trezoru počátkem roku 1986 vznikla nutnost demontovat veškerou jeho výzdobu, aby nedošlo ještě navíc k deformaci toho nejcennějšího komponentu památky, totiž jeho umělecké složky.

To bylo provedeno v místnostech Státních restaurátorských ateliérů na Pražském hradě, jimž byla tehdy restaurátorská práce svěřena a to pod dohledem a za účasti pí. Aleny Novákové. Zde došlo k podrobné dokumentaci díla, jeho fotogrammetrickému zaměření a číselnému označení jednotlivých demontovaných částí. Avšak vzhledem k tomu, že StRA byly nuceny přidělené místnosti v hradním areálu vyklidit, byl relikviář 25. 5. 1987 převezen do Uměleckoprůmyslového musea v Praze, kde byla mezitím zřízena provizorní trezorová místnost.

Přes neustálé urgencye nebylo však MK ČSR schopno zabezpečit financování restaurátorských prací a tato otázka zůstala nevyřešena až do roku 1989. Počátkem tohoto roku odpověděl Památkový ústav v Plzni, do jehož kompetence zámek Bečov spadá, kladně na dotaz ministerstva kultury, zprostředkovaný Krajským národním výborem v Plzni, zdali jako vlastník památky bude její restaurování financovat.

Po složitém vyjasňování vlastnických vztahů a příslušných náležitostí převzal v březnu 1991 péči a rozhodování o relikviáři

- 23) Kúdajum o pátrání po relikviáři srv. : Major JUDr. Karel Klvaňa: Relikviář sv. Maura - legenda a skutečnost. Kriminalistický sborník 1992, č. 2, s. 319-327. Další osudy relikviáře zoracovány kromě různých úředních záznamů především s použitím rukopisného textu dr. Aleny Černé.

plzeňský památkový ústav, jemuž se podařilo zajistit potřebnou etapovou finanční úhradu a který uzavřel smlouvu s uměleckou a obchodní agenturou VANKOL. Ta nabídla vyhovující prostory pro zahájení restaurátorských prací a od března 1991 do roku 1996 zajišťovala veškeré smluvní i organizační záležitosti, týkající se relikviáře. K 1. dubnu 1991 byla jmenována komise investora a krátce poté i poradní komise MK ČR.

Odborná komise stanovila plán průzkumných prací podle jednotlivých materiálů a technik a schválila spolupráci specialistů z různých oborů na jejich provádění. Pro restaurování kovových částí relikviáře se od počátku počítalo se zadáním Aleně Novákové a Andreji Šumberovi. Restaurování ostatních materiálů se řešilo postupně, např. textilie byly v péči zkušené restaurátorky Jarmily Sikytové. Za Památkový ústav v Plzni zajišťovala celou akci PhDr. Alena Černá.

Jedny z prvních průzkumných prací prováděl na podkladě smlouvy z října 1991 Kriminalistický ústav Praha díky osobě ředitele tehdejší Federální kriminální policie JUDr. Františka Maryšky, který byl v roce 1985 vedoucím týmu kriminalistů, objevivších relikviář sv. Maura na Bečově. Teprve po těchto průzkumných pracech a řadě dalších průzkumů a ověřování technologií započalo vlastní restaurování, svěřené pí. Aleně Novákové a p. Andreji Šumberovi. V roce 2002, po ukončení restaurátorských prací, se relikviář sv. Maura opět vrátil na Bečov, kde je v trezorové místnosti vystaven.

2. Celkový popis relikviáře

Relikviář sv. Maura je typem tzv. tumbového relikviáře s obdélným půdorysem o nynějších rozměrech 140 cm x 42 cm. Kryt je sedlovou střechou a jeho celková výška činí 69 cm. (Šumbera, pův.d. 110-120 cm). Výzdoba byla původně upevněna na jádro z dubového dřeva, které však bylo pro svou deformaci nadále nepoužitelné. Nynější jádro pořízené při restaurování je z ořechového dřeva pomoravské proveniencie a jeho dílce byly z důvodů tvarové a rozměrové stability zhotoveny jako třívrstvé lepené desky s letorosty orientovanými křížem.²⁴⁾

Základem tumby je odstupněný sokl, krytý průběžným pásem novodobého raženého astragalu z měděného zlaceného plechu, původním pásem s raženým vegetabilním vzorem z téhož materiálu a původní lištou krytou hnědým lakem, tzv. „braunfirnisem“, s vyspořenými křížky. Na soklu spočívají sloupky, které člení boční strany do arkád po šesti na každé straně. Na štítové čelní i protilehlé straně VI a V dva páry hladkých, štíhlých, zdvojených sloupků ze zlacené mědi nesou římsy trojlístých oblouků, lemovaných opět pásy s raženým vegetabilním vzorem ze zlacené mědi a braunfirnisovými obloukovými proužky s nápisy.²⁵⁾ V čelní nise strany VI umístěna reliéfní sedící postava žehnajícího Krista, v protilehlé nise na straně V sedící postava sv. Maura. Plochy nad trojlístými oblouky vyplňuje filigrán se vsazenými kameny, na každé straně v celkovém počtu třinácti, a lišty s nápi-

24) Zpráva J.Reisnera

25) Při číselném označení stran relikviáře a v dalším pak i jednotlivých dílců výzdoby bylo použito číslování ze „Základní dokumentace ostatkové skříně sv. Maura“, zpracované J. Kašem ze Státních restaurátorských ateliérů v Praze 1986.

sy, provedené braunfirisem a umístěné pod římsou střechy. Na dvou lištách ve štítu strany VI je nápis:

+ SVM.QVOD.ERAM.NEC.ERAM.QUO / D.SVM.MODO.DICOR.VTRVMQVE

v obloucích trojlistu nad Kristem:

+SVM.VITE/ PORTVS.SVM.VERI.LV / MINIS.ORTVS

a na liště soklu pod Kristem:

+SVM.SOLVENS.MORTIS.DIREQVE.PERICVLA.SORTIS

na straně V se sv. Maurem je ve štítu nápis:

+ ISTE.SACER.MAVRVŠ.MARTIR / FVIT.AT.QVE.SACERDOS

v obloucích trojlistu nad Maurem:

+MAVRVS.C / ELESTEM.MERCAT'SAN / GVINE.VESTEM

a na liště pod Maurem:

+HOC.VAS.NOBILITAS.QVEM.CELI.GLORIA.DITAT

Na pozadí obou těchto postav, které je vytepano vcelku s reliéfem, jsou upevněny drobné ražené čtyřlisy v počtu kolem 150. Obě postavy – stejně jako postavy apoštolů – jsou ze zlaceného stříbra o síle asi 0,2 – 0,35 mm a mají stříbrné niellované nimby. Jejich podnoží je zdobeno plošným filigránem a pěti kameny.

Boční stěny II a IV jsou členěny na každé straně šesti arkádami, nesenými nižšími sloupky, jejich pravidelný rytmus je přerušen zdvojenými hladkými sloupky uprostřed délky. Z ostatních sloupků jsou na každé straně oba krajní smaltované, ostatní z raženého měděného a zlaceného silného plechu se vzorem mřížek. Na každé straně je umístěno šest reliéfních postav sedících apoštolů, provedených ze zlaceného stříbra. Na podnožích jsou značeny římskými číslicemi I.-XI. Pozadí arkád tvoří měděné zlacené plechy s raženým dekorem rout, v nichž jsou čtyřlisy s terčíky uprostřed, za hlavami figur jsou smaltované nimby s obloukovou výsečí. Ve cviklech arkád se střídají šnekovité, prostorové filigrány a smaltované destičky s výjevy ze Starého zákona, a to na straně II čtyři filigrány a tři smalty, na straně IV tři filigrány a čtyři smalty. Nad cvikly probíhá římsa, kterou tvoří lišta s braunfirisem s vyspořenými křížky, dále pás raženého vegetabilního vzoru a pás, v němž se střídají na straně II obdélné destičky devíti smaltů a sedmi filigránů a na straně IV osmi smaltů a osmi filigránů. Do všech filigránů jsou vsazeny kameny, smalty jsou zdobeny geometrickými motivy.

Na střeše jsou na každé straně v šesti vpadlých kruhových polích vsazeny reliéfní medailony, a to na straně I se scénami ze života sv. Jana Křtitele, na straně III se scénami ze života sv. Maura a Timoteje. Provedeny jsou ze zlaceného stříbra. Rámovány jsou raženými segmenty vegetabilního vzoru ze zlaceného měděného plechu a střídajícími se segmenty čtyř smaltů a čtyř filigránů se vsazenými kameny. V horních cviklech mezi medailony je sedm polopostav andělů s nimby, v dolních sedm medailonů s mužskými polopostavami s nimby, obojí ražené z měděného zlaceného plechu. Všechny krajní cvikly jsou poloviční. Lem střechy vytvářejí na obou stranách opět obdélné destičky se smalty v celkovém počtu 89, střídající se s obdélnými filigrány se vsazenými kameny v celkovém počtu 84. Týmž způsobem je pojednána na obou stranách i římsa štítových stran.

Střecha vrcholí hřebenem raženým ze silného měděného a zlaceného plechu, na obou koncích i uprostřed fixovaným čtyřbokými sloupky s velkými křišťalovými knoflíky (nody). Knoflíky jsou upevněny hřeby s růžicemi a závlačkami. Do hřebene je zasazeno ještě dalších 16 menších křišťalových knoflíků. Upevněny jsou měděnými zlacenými hřeby s hlavicemi ve tvaru šišťce. Ozdobné pásy, obdobné hřebenu – ovšem bez vložených knoflíků –, ukončené přínýťovanými terčí s rozetami zvýrazňují a ukončují také římsy obou štítů.

Na relikviáři bylo původně použito celkem 366 kamenů, zasazených po jednom až po třech do filigránů. Z nich je 68 gem, z toho 4 ze skla a jedna z lastury, datovaných do 1. století před Kristem – 3. století po Kristu, dále 5 kabošonů z perleti a jedna rozřízlá perla, a kameny ze zeleného skla, bezpochyby původní. Novější kameny z barevného, mnohdy fasetovaného skla, z gagátu, granátu a smaltu byly použity zřejmě při restaurování v 19. století k nahrazení původních, ztracených kamenů.²⁶⁾

Vnitřek schrány byl vyložen na stěnách textilií. Uvnitř byly chovány kosterní pozůstatky z několika jedinců, původně zřejmě vložené do sáčků z textilií různého stáří od 8. do 13. století, jež se dochovaly ve fragmentech. Uchovaly se i zbytky usní, snad z obuvi. Uvnitř také byla vložena autentika – olovená destičky s rytým nápisem CORPVS . . SC+ / MAVRI . . PRESBI+ / PRECIOSI MAR+ / CV CAPIT E . . ALTRI / VS . . MARTIRIS

Na rubu této destičky je pak pozdější zápis:

Anno 1483° factu / f(uit) scrutiniu et in / spectio huis fereti

Dno relikviáře bylo zcela rozpadlé zteřením, nicméně je zřejmé, že na dně byl otvor pro vkládání relikvií a pro veškerou manipulaci. Toto uzpůsobení bylo respektováno i při zhotovení nového dřevěného jádra relikviáře.

3. ROZBOR VÝZDOBY RELIKVIÁŘE

Výzdobu relikviáře by bylo možno označit přímo za učebnici či vzorkovnici všech zlatnických technik, známých a používaných ve 12. a 13. století, avšak ne vždy v takové kompletnosti jako zde. Zaznamenáváme tu v pozdější době již opuštěnou techniku klenutého vytlačování figur a reliéfů, cizelování, tepání, ražení, rytí, niella, filigránu, braunfirnisu a smaltu. Všechny tyto techniky zde představují vrchol úkonů, jejichž postup byl s nesmírnou pečlivostí, důkladností a hlubokou znalostí popsán již počátkem 12. století mnichem Theophilem ve třetí knize jeho mimořádného díla „De diversis artibus“, kde se pojednává o zpracování prostých, především pak drahých kovů.²⁷⁾

PŮVODNÍ DŘEVĚNÉ JÁDRO RELIKVIÁŘE

Původní dřevěné jádro relikviáře podlehlou vinou prudkých změn vlhkostních podmínek po jeho objevení v roce 1985 silné deformaci.²⁸⁾ Pro toto rozsáhlé poškození dřeva a jeho deformaci bylo rozhodnuto původní korpus zkonzervovat a ponechat ke studijním účelům a při restaurování použít korpus nový. Tato krátká stať se týká původního dřevěného jádra relikviáře.

Korpus měl tvar tumby se sedlovou střechou, byl zhotoven z dubových, ručně řezaných fošen a sestával celkem z devíti dílů:

- 26) Kpopisu a datování gem srv.: Bouzek, J. – Ondřejová, I. : Antické gemmy z relikviáře sv. Maura. Rukopis 1998. Pokud jde o kameny srv.: Ing. Hyršl: Gemmologická charakteristika kamenů na relikviáři sv. Maura. Rukopis 1998
- 27) Brepohl, E.: Theophilus Presbyter und die mittelalterliche Goldschmiedekunst. Leipzig 1987
- 28) Otom blíže Ing. Jan Reisner, Ústav dřevařského inženýrství, lesnická fakulta České zemědělské univerzity v Praze, ve zprávě „Problémy při restaurování sv. Maura“ z roku 1999.

Dno s otvorem pro vkládání relikvií bylo zteřením rozpadlé.

Obě čelní strany byly sesazeny ze dvou svislých fošen; jim byly ve štítu předsazeny částice vyřezané z dalších fošen do trojlistů, které vytvářely niky pro postavy Krista a Maura.

Boční stěny tvořily dvě fošny o síle asi 4 cm, vyprofilované do odstupněné římsy a do šesti oblouků arkád. Mezi konce bočních stěn byla vsazena čela.

Střechu tvořily dvě fošny, z nichž I. přesahovala ve hřebenu o síle prkna horní hranu strany II. Na každé straně střechy bylo vyhloubeno po šesti kruhových prohlubních pro vsazení medailonů.

Jednotlivé díly korpusu byly navzájem slepeny a navíc zajištěny dřevěnými čepy, vlepenými do vyvrtaných otvorů v dílcích. Podle J. Reisnera bylo k lepení použito lepidla glutinového typu.²⁹⁾ Podle jeho zjištění byly boční díly dodatečně zevnitř odlehčeny úběrem materiálu v síle 1,5-2 cm, při čemž na koncích dílců byl materiál ponechán v původní síle. V prohlubních arkád a medailonů byly ryté číslice a symboly, značící umístění částí výzdoby, a to:

V prohlubních arkád značení centimetrovými hlubšími římskými číslicemi, a to na straně II číslicemi I-VI a na straně IV číslicemi VII-XII. Tomu odpovídají číslice na rubu figur apoštolů (kromě sv. Petra, který by měl být označen číslem XII).

Ve cviklech mezi jednotlivými arkádami jsou ryté symboly a to:

Na straně II/ 163 164 165 166 167 168 169

Na podložkách filigránů a smaltů na tato místa náležejících jsou rovněž symboly, avšak jen zčásti identické

Na straně IV/ 348 349 350 351 352 353 356

Na podložkách filigránů a smaltů

Na střeše jsou vyznačeny slabým vyrytím kružnice pro rámování reliéfů (medailonů). V prohlubních pro medailony jsou vyryté dvojmo římské číslice, a to jedny slaběji patrné, vysoké 3,5 - 4 cm, druhé úhledné, hlubší a menší, vysoké 1 cm, a to:

na straně I:	.	.	III	III	V	VI
	I	II	III	III	V	.

na straně III:	VII	VIII	VIII	X	.	XII
	.	VIII	VIII	X	.	.

Číslům vyrytým na dřevěné kostře relikviáře odpovídají čísla, vyrytá na zadních stranách medailonů, pokud tam jsou uvedena: neoznačeny zůstaly pouze medailony I, X, XII.

Stěny relikviáře byly uvnitř vyloženy dvěma vrstvami textilií: plátěnou vrstvu kryla další vrstva ze španělského polohedvábí z raného 13. století.³⁰⁾ Kromě těchto textilních pozůstatků byly uvnitř zbytky dalších sedmnácti textilií, datovaných L.Wilkens

29) Zpráva J.Reisnera

30) Wilkens, Leonie, von, 1996: Die Textilien aus dem Maurusschrein. Rukopis. (Překlad Marie Kotrbová) Mezi fragmenty textilií byly také rozeznány zlomky usní, jejichž význam lze těžko utčit; snad i v těchto případech šlo o relikvie.

do 8.-13. století, které patrně byly obaly kosterních pozůstatků – relikvií, některé pak samy snad byly relikviemi.

Podle výsledků dendrologického šetření IMAGO 1998, čerpaného z výsledků grantového projektu MK ČR číslo KZ97 P03 PP14³¹⁾ byl strom použitý pro zhotovení korpusu smýcen po roce 1197. Problémem přesnějšího určení datace přitom je chybějící poslední podkorní letokruh, chybějící běl dřeva a neznámý čas skladování dřeva před jeho použitím. Nicméně dostává se tak „terminus post quem“ pro zhotovení korpusu, a to zhruba rokem 1200.

Velice vyvážené architektonické proporce relikviáře sv. Maura, jeho rozměry i členění vychází z principů tumbových relikviářů porýnsko-mosanského okruhu poslední čtvrtiny 12. století, u nichž se vyskytují obdobné rozměrové relace, členění čelních stěn trojlístými oblouky a pojednání bočních stěn členěním do arkatur. S ohledem na tyto tvaroslovné principy možno zde zmínit jako jistý rámec pro architekturu relikviáře sv. Maura časové rozmezí od relikviáře sv. Heriberta (1160-1170) po relikviář sv. Honorata (kolem 1230). O něco později dokončené významnější relikviáře mají už většinou štít také v ose podélných stran, nebo přímo členění bočních stěn „příčnou lodí“ se štítem, jako je tomu např. u mariánského relikviáře z Cách. Zcela jedinečně koncipovaný relikviář sv. Annona z doby kolem 1183 (Kolín, opatství St. Michael), kde je vyřešen „nárožní konflikt“³²⁾, tj. vytvoření nároží mezi čelními a bočními stěnami pomocí pilastrů, které společně se sloupky nesou arkády, se ale kromě relikviáře sv. Albina z doby kolem 1185 (Kolín, Sv. Pantaleon) nikde neopakuje; A. Legner přisuzuje tuto skutečnost mistrovskému pojetí obou děl, při němž vynikající zlatník působil současně jako architekt, což přičítá dílně Mikuláše Verdunského. Toto řešení bylo ovšem umožněno tím, že použití trojice nik nad trojlístým obloukem čelních arkád si vyžádalo nutné snížení těchto arkád, které se tak svou výškou vyrovnaly výšce arkád bočních. Tento princip nebylo možné uskutečnit u těch relikviářů, kde čela jsou řešena jednodušeji, bez nik. V těchto případech jsou sloupky nesoucí trojlísté oblouky arkád vyšší než sloupky bočních arkád. Lze to kromě relikviáře sv. Maura konstatovat u dalších několika relikviářů, jako např. u relikviáře sv. Benigna (Siegburg, Sv. Servatius) z doby kolem 1190³³⁾ s trojlístým mělkým obloukem v čele, neseným dvěma vysokými sloupky a s nižšími sloupky na stranách bočních, nebo podobně u relikviáře sv. Honorata (Siegburg, Sv. Servatius) z doby kole 1230.³⁴⁾

Pokud jde o řešení čel relikviářů pomocí trojlístých arkád, je tato koncepce sledovatelná již průběžně od relikviáře sv. Heriberta z let 1160-1170. Ovšem kolem roku 1180 se v některých případech obohacuje toto členění o další prvky a sice o trojici podkovovitých nebo kruhových mělkých nik, umístěných nad oblouky čelních stěn; je tomu tak u relikviáře

31) Ing. Jiří Kyncl, Restaurátorská zpráva k dendrologickému datování části korpusu relikviáře sv. Maura. IMAGO 1998. Rukopis.

32) Legner, A. : Reliquien-schreine, in: Monumenta Annonis, Köln und Siegburg. Weltbild und Kunst im hohen Mittelalter. Eine Ausstellung des Schnüigten-Museums der Stadt Köln 1975, s. 195.

33) Rhein und Maas 2, Kunst und Kultur 800-1400. Ausstellung Köln 1972, obr. 52 na str. 227. - Mon. Ann., 1975, E 7. Bouzek-Ondřejová, Rukopis 1998

34) Mon. Ann., 1975, E 8 na str. 193. Tento relikviář však svou architekturou směřuje spíš k typu mariánského relikviáře z Cách, neboť do dosavadního průběžného členění bočních stran zasahuje použití střešního štítu jakožto náznaku příčné lodi.

sv. Annona, relikviáře sv. Albína, relikviáře tříkrálového a relikviáře Karla velikého. V tomto ohledu se relikviář sv. Maura řadí k oněm jednodušším, jako jsou relikviáře sv. Mauritia, Benigna a Honorata.

Na základě zmíněných porovnání lze stanovit, že architektura relikviáře sv. Maura plně zapadá do řady tumbových relikviářů z oblasti porýnsko-mosanské, ne-li přímo z okruhu kolínského, a to z rozmezí let 1180-1230.

PRÁCE VYTLAČOVANÉ, TEPANÉ A CIZELOVANÉ

Vysoké reliéfy postav a reliéfy medailonů jsou provedeny ve zlaceném stříbře technikou vytlačování (nikoliv tepání), kterou detailně popisuje Theophil v knize III, kapitola 74, nazvané „De opere ductili“. Postup zde byl sice obdobný jako u tepání, používalo se však jiného nářadí a práce byly zdloouvavější. Pro měkký kov, jako bylo zlato a stříbro, u nichž se tato technika praktikovala, bylo zapotřebí kladívek toliko na vyrovnávání ploch kolem vytlačovaného reliéfu, k ostatní práci se používalo kovových, na koncích vyhlazených tlačítek různých rozměrů. Pečlivým a pozvolným opracováváním z rubu i z líce se dosahovalo vysokého reliéfu, případně až objemu postav, při čemž nebylo možné při takovém namáhání materiálu vyhnout se vzniku drobných prasklinek. O nich a o jejich plombování se ostatně Theophil v řečené stati zmiňuje. Je proto pravděpodobné, že některé drobnější trhlínky, zejména na vyvýšených místech reliéfů, nejsou recentní, ale že vznikly již při výrobě.

a) Postavy Krista, sv. Maura a apoštolů

VI/466 KRISTUS V POZICI MAIESTAS DOMINI v. 23,7 cm

Frontální postava sedící na trůnu. Koleno pravé nohy vychýleno do strany, pravá ruka se dvěma pozdviženými prsty žehná, levá ruka přidržuje rozevřenou, na koleni opřenou knihu. Hlava oválná, s rovným, k nozdram rozšířenýmnosem, malýma očima a rozčísnutým, mírně zvlněným plnovousem. Hladké, jemně propracované, uprostřed rozčísnuté vlasy lemují ve vlnách obličej a spadají na ramena. Roucho – tunika – má u krku a na rukávech ozdobný lem z jemně ryté mřížky, který je u krku zdoben jedním oválným a dvěma obdélnými, reliéfem naznačenými kameny. Drapérie roucha vytváří hluboké záhyby, lem tuniky je uspořádán do smyčkových záhybů, z nichž vyčnívají obě bosé nohy. Přes spodní roucho je přehozen plášť, který obtáčí tělo v pase, splývá přes levé rameno a paži až na koleno a kryje i koleno pravé. Trůn je vyznačen na obou stranách područkami, stočenými na koncích do spirály, a plochou sedadla spočívajícího na podnoží s vyznačenou arkádou. Figura je provedena vcelku s trojlaločným pozadím, na němž je vlevo 33 otvorů, vpravo 27 otvorů a nahoře 18 otvorů, probitých při upevňování čtyřlístých ražených rosetek s liliovými lístky. Podnoží je přitaveno. Celá postava spočívá na půlkruhovém soklu zdobeném pěti kameny a filigránovými úponkami /VI/469/.

Stav zachování velmi dobrý.

V/428 SV. MAURUS v. 26,2 cm

Frontální postava sedící na křesle. V levé ruce drží model kostela, pravou tiskne k hrudi šikmo vztyčený meč. Hlava je oválná, mladistvý, citlivě provedený obličej bezvousý, lemovaný krátkými vlasy, stáčenými na celé hlavě do spirálových praménků; na temeni tonsura. Oděn je v roucho diákona – ve volně a symetricky řasenou dalmatiku se širokými rukávy – s ozdobným lemem u krku z jemně ryté mřížky zdobeným třemi oválnými a dvěma obdélnými reliéfem naznačenými kameny. Nohy obuté do střevíců. Křeslo je naznačeno na obou stranách hladkým sedadlem, z něhož spadá drapérie. Figura je provedena vcelku s trojlaločným pozadím, na němž je vlevo 35, vpravo 48 a nahoře 17 otvorů probitých pro upevnění čtyřlístých ražených rosetek

s liliovými lístky. Podnoží je přitaveno. Postava spočívá na půlkruhovém soklu zdobeném pěti kameny a filigránovými úponkami /V/431.

Stav zachování: Pravá ruka a předloktí, zástita meče a kostel jsou pozdější doplňky.

IV/396 SV. PETR v. 19,7 cm, celková váha 82,9 g

Frontálně sedící postava s kolenem pravé nohy vytočeným do strany. V pravé ruce, od lokte pozdvíženě, drží dva klíče. Levou rukou přidržuje knihu, opřenou o kolenno, jejíž deska je zdobena mosazným filigránem a pěti drobnými osaznými s kameny, z nichž jeden chybí. Obličej je široký s kadeřavým krátkým plnovousem, vlasy rozloženy v krátkých, na koncích spirálově stáčených pramenech; na temeni lysina. Přiléhající rukáv je na pravém zápěstí ukončen manžetou s jemným tepaným pásem čtyřlístů. Svrchní roucho, v pase podkasané, vytváří hluboké záhyby. Špičky bosých nohou spočívají na naznačeném podloží. Figura je obštířena, nahoře je plech přeložen nazad. Jako jediný z apoštolů není naspodu podnoží označen číslem.

Stav: Původní plomby provedeny v mosazi.

IV/389 SV. JAN EVANGELISTA v. 20,2 cm, váha neuvedena

Frontálně sedící postava. V levé ruce před sebou drží kalich, pravou přidržuje draperii. Obličej bezvousý, mladistvý s úzkým nosem, vlasy krátké, na temeni paprskovitě rozčísnuté, uspořádané do věnce kolem hlavy, na koncích stáčené ve dvou pramenech do spirálových kadeří. Spodní roucho tvoří vertikální záhyby, svrchní je přehozeno přes předloktí obou paží a vytváří překládanou drapérii s cípy spadajícími mezi kolena. Ze spodního lemu vyčnívají bosé nohy spočívající na podnoží naznačeného křesla. Naspodu podnoží je ryté označení číslicí XI.

Stav: Levá ruka s kalichem a část drapérie předloktí levé paže doplněny původně mosazí a necitlivě doplněn i krk s částí hrudi až k pravému rameni.

IV/383 APOŠTOL FILIP v. 18,7 cm, váha 109,25 g

Frontálně sedící postava, jakoby v mírném předklonu, celkově útlejší, s kolenem pravé nohy nepatrně vychýleným do strany. V pravé ruce drží berlu s křížem, levá odtazena do strany. Obličej štíhlý, oválný s očima posazenými široko od sebe, s krátkým, dolů rozšířeným nosem a s krátkým hladkým plnovousem; rovné vlasy spadají po obou stranách obličeje v překládaných pramenech na ramena. Přes spodní roucho se širokým hladkým lemlem u krku a se širokými rukávy spadá řasnatá drapérie, která mezi nohama a po stranách vytváří hluboké záhyby tvaru U. Špičky bosých nohou spočívají na podnoží. Na obou manžetách spodního roucha je po dvou malých protilehlých otvorech. Naspodu podnoží je ryté označení číslicí X. Figura je obštířena, plech ohnut nazad a na několika místech nastřížen.

Stav: Berla s křížem jsou doplňky z mosazi.

IV/375 APOŠTOL MATĚJ v. 20 cm, váha 127,5 g

Sedící postava s hlavou mírně pootočenou doprava a s kolenem pravé nohy výrazněji pokrčeným než levé. V pravé ruce, odtazené od těla drží sekeru, levou rukou tiskne k tělu knihu a kámen. Dosti velká hlava se stařeckým obličejem, který má vysedlé lícní kosti a krátký kadeřavý plnovous. Vlasy z temene paprskovitě rozčísle do pramínků, na koncích spirálovitě stočených. Krk silný, krátký. Záhyby drapérie jsou hluboké, z lemu spodního roucha vyčnívají prsty bosých nohou spočívající na podnoží. Figura je obštířena, plech nazad přeložen, v něm vlevo na jednom místě je otvor. Naspodu podnoží je ryté označení číslicí VIII.

Stav: Atribut sekery je pozdějším doplňkem z mosazi.

IV/368 APOŠTOL JAKUB STARŠÍ v. 19 cm, váha 77,7 g

Frontálně sedící postava s kolenem pravé nohy vyhnutým kupředu více než levé. V pravé ruce drží dlouhou poutnicovou hůl s váčkem, levá spočívá na prsou. Hlava kulatá, obličej s vysedlými lícními kostmi a s dlouhým, rovným nosem. Nad čelem lysina, v týle tonsura; od tonsury je paprskovitě rozčísnut věnec stáčených vlasů, které spadají v týle na krk. Vousy jsou na bradě krátké a rovné, po stranách na koncích stáčené. Svrchní roucho halí jedním koncem levé rameno a levou část trupu v hustých paralelních záhybech, druhým koncem obě kolena, kde vytváří hluboké obloukové záhyby. Z lemu spodního roucha vyčnívají špičky obou nohou spočívající na podnoží. Figura obstržena, konce plechu přeloženy nazad. Naspodu podnoží je ryté označení číslicí VIII.

Stav: Značně poškozen. Atributy tyč a váček jsou pozdější doplňky z mosazi.

IV/361 APOŠTOL ONDŘEJ v. 20 cm, váha neuvedena

Frontálně sedící postava s kolenem levé nohy vytočeným do strany. Pravou rukou přidržuje před sebou ondřejský kříž, levá směřuje do strany. Hlava se širokým, dosti plochým obličejem, lemovaným krátkým, hladkým plnovousem. Rovné vlasy spadají v pramenech na ramena. Svrchní roucho halí tělo od pasu, je přehozeno přes předloktí obou paží, z pravého předloktí spadá v obloukových záhybech a halí levou nohu. Z lemu spodního roucha vyčnívají obě bosé nohy spočívající na podnoží. Figura je obstržena, na okraji podnoží je zachována část hřebíku k upevnění. Naspodu podnoží je ryté označení číslicí VII.

Stav: Značně poškozeno. Mosazný atribut ondřejského kříže je pozdější.

II/176 APOŠTOL PAVEL³⁵⁾ v. 20,2 cm, váha 96,8 g

Frontálně sedící postava. Levou rukou tiskne k prsům list, v pravé, od předloktí odtážené od těla, drží pilu. Hlava kulatá s lysým temenem, vlasy krátké, rovné, na koncích spirálově stáčené. Vousy jsou rovněž rovné, uspořádané do pramenů a na koncích stáčené. Bohatě řasené svrchní roucho má hluboké záhyby. Zpod lemu spodního roucha vyčnívají špičky bosých nohou spočívající na podnoží. Vlevo naznačeno křeslo. Figura obstržena, konce plechu přehnuty nazad na obou stranách v dolní partii. Na pravém přehnutí čtyři, vlevo dva otvory. Dvě dvojice otvorů po straně v drapérii. Naspodu podnoží je rytá číslice I.

Stav: Atribut, původní doplňky a plomby provedeny z mosazi.

II/183 APOŠTOL JAKUB MLADŠÍ v. 19,7 cm, váha 114,1 g

Postava sedí frontálně s pravou nohou odsunutou do strany a s oběma rukama přitisknutými k tělu; v levé ruce drží knihu. Hlava oválná, mírně natočená doprava, s očima posa-

- 35) Didier, R. : 1988, 241-242 Podle Didiera, 1988, str. 241-242 byl sled apoštolů po levé ruce Kristově tento: apoštol Pavel, neidentifikovaný apoštol, Bartoloměj, Jakub Mladší, další neidentifikovaný apoštol, Matouš. – M. Kotrbová při zasedání komise pro restaurování relikviáře sv. Maura určila oba neidentifikované apoštoly a sled po levé straně Kristově takto: Šimon, Jakub Mladší, Bartoloměj, Juda Tadeáš, Tomáš, Matouš. Apoštol byl M. Kotrbovou a po ní i mnou považován za sv. Šimona, jehož atributem je pila. Nejde ovšem o atribut původní, nýbrž o atribut zhotovený později, který nahradil zřejmě silně poškozený originál. Proto přijímám argumenty dr. Šidlovského, že jde o sv. Pavla. Srv. Šidlovský, E. G., 2004: K ikonografii relikviáře sv. Maura, in: Bibliotheca Strahoviensis 6-7, 204-206.

zenýma blízko sebe. Vlasy od temene paprskovitě rozčísnuté, na koncích spirálově stáčené, plnovous v hladkých pramenech. Spodní roucho se širokými rukávy překryto na levé části trupu svrchním rouchem, které halí i spodní část těla a obě nohy; vytváří hluboké příčné záhyby, ukončené výraznými záhyby, taženými zdola od pravé nohy vzhůru na stehno levé nohy. Spodní lem ukončen smyčkovitými záhyby, z nichž vyčnívají špičky obou bosých nohou, spočívající na podložce. Figura obstrážena, konce plechu přehnuty nazad. Naspodu podnoží je označení číslicí II.

Stav: Původní plomby provedeny v mosazi.

II/190 APOŠTOL BARTOLOMĚJ v. 18,5 cm, váha 125,6 g

Frontálně sedící postava s kolenem pravé nohy mírně vychýleným do strany. V pravé ruce drží nůž na odírání kůže, levá přitisknuta k tělu. Hlava s kulatým, mladistvým, bezvousým obličejem, širokým rovným nosem a s krátkými rovnými vlasy, nad čelem rozčísnutými do stran a na krku zastříženými. Spodní roucho kryto svrchním, které je taženo z levého ramene k předloktí pravé paže v řasnatých záhybech a poté kryje obě nohy, mezi nimiž tvoří široké, hluboké obloukové záhyby. Z lemu spodního roucha vyčnívají špičky obou bosých nohou. Po straně naznačeno křeslo, v němž jsou dvojice drobných otvorů (snad zde mohl být upevněn filigrán). Podnoží naznačeno výžlabkem mezi dvěma vývalky, není vytepáno vcelku s figurou, je přitaveno. Figura obstrážena, konce plechu po stranách přehnuty nazad. Naspodu podnoží je označení číslicí II.

Stav: Atribut, původní doplňky a plomby provedeny z mosazi.

II/197 APOŠTOL JUDA TADEÁŠ v. 19,3 cm, váha 84,72 g

Sedící postava, celá nachýlená nepatrně doleva, s levou nohou odsunutou do strany. V pravé ruce drží před sebou kyj, levá ruka vysunuta volně do strany. Hlava kulatá s mírně vysedlými lícními kostmi a s úzkým dlouhým nosem. Rovné vlasy uspořádané do pramenů spadají na krk, plnovous tvoří rovněž prameny rovných vousů. Spodní roucho zřásně širokými, hlubokými, svislými záhyby, svrchní roucho přechází hlubokými obloukovými záhyby z předloktí levé paže na pravé předloktí a odtud spadá táhlými oblouky ke kotníku levé nohy. Spodní lem ponechává vyčnívat špičky obou bosých nohou spočívajících na podnoží. Figura je obstrážena. Naspodu podnoží je číslice V.

Stav: Atribut a původní doplňky provedeny v mosazi.

II/204 APOŠTOL TOMÁŠ v. 19,4 cm, váha neuvedena

Frontálně sedící postava, celá nepatrně nachýlená doleva, s pravým ramenem mírně pokleslým a s pravou nohou poněkud odsunutou. Obě ruce volně předsunuty do prostoru, v levé drží rozevřenou knihu. Hlava se širokým čelem, s vysedlými lícními kostmi a s úzkým dlouhým nosem. Rovné vlasy spadají v týle v pramenech na krk a ramena, plnovous tvoří rovněž prameny rovných vousů. Spodní roucho, v pase podkasané, člení široké, hluboké, svislé záhyby. Svrchní roucho přehozeno přes obě kolena, mezi nimiž tvoří hluboké, příčné obloukové záhyby. Ze spodního lemu vyčnívají špičky obou bosých nohou. po stranách naznačeno křeslo, dole výžlabkem mezi dvěma vývalky podnoží. Figura obstrážena po celém obvodu. Naspodu podnoží je číslice III.

Stav: Původní plomby a doplňky provedeny z mosazi. Byly to: obě ruce s knihou a s částí předloktí, rukávy a část drapérie na trupu.

II/211 EVANGELISTA MATOUŠ v. 20 cm,
váha neuvedena

Frontálně sedící postava s hlavou nachýlenou nepatrně doleva a s pravou nohou mírně předsunutou. V pravé ruce drží nad kolenem brk, levou rukou tiskne k tělu knihu. Hlava kulatá s úzkým dlouhým nosem a očima posazenýma blízko sebe; dlouhý šlašitý krk. Vlasy krátké, rovné, od temene paprscitě rozčísnuté, na koncích zatáčené, vousy nakadeřené do drobných stáčených pramínků. Spodní roucho s úzkými přilehlými rukávy tvoří hluboké svislé záhyby. Svrchní roucho, přehozené jedním cípem přes předloktí pravé paže, kryje obě nohy a vytváří mezi nimi hluboké příčné obloukové záhyby. Lem spodního roucha, uprostřed složený do smyčky, ponechává špičky obou bosých nohou nezakryté. Po pravé straně naznačeno křeslo, dole výžlabkem mezi dvěma vývalky podnoží. Figura obstřižena. Naspodu podnoží je číslice VI.

Postavy apoštolů představují svou vynikající sochařskou modelací, individualizací výrazu a řemeslným provedením pomocí techniky vytlačování a cizelování dílo zlatníka, případně zlatníků, kteří suverénně ovládali své řemeslo a pracovali podle plánovitě jednotné koncepce.

Hlavy všech apoštolů jsou provedeny trojrozměrně, jejich posazení, tu frontální, tu mírně nachýlené kupředu, tu zase pootočené do strany není identické. Již v tom se projevuje zřetelná snaha o individualizování. Sv. Jan Evangelista a sv. Bartoloměj jsou zpodobeni jako mladí, oba bezvousí, ale zatímco Jan má úzký nos a krátké vlasy na temeni paprskovitě rozčísnuté, uspořádané kolem hlavy do věnce a stáčené na koncích ve dvou řadách do spirálových kadeří, má Bartoloměj nos širší a krátké rovné vlasy nad čelem do stran rozčísnuté a na krku zastřižené. Obdobně je tomu i u ostatních apoštolů, u nichž se odlišují jednak fyziognomické rysy, jako je výška čela, tvar nosu a obočí, modelace tváří a tvar obličeje, tak pojednání vlasů, knírů i plnovousů. Nikde se neopakuje ani vedení záhybů rouch, ani posazení nohou či pohyb rukou. Odhlédnuto od této jednotné koncepce, která řadí postavy apoštolů do jedné a téže dílny, možno však odlišit skupinu tří apoštolů, kteří poukazují k jinému autorovi. Jde o figury sv. Judy Tadeáše, sv. Tomáše a sv. Matouše po levé straně Kristově, kteří sice mají rozdílné pohyby a i způsob provedení rouch, ale jejich obličeje jsou téměř identické, úzké s vysedlými lícními kostmi. Juda Tadeáš a Tomáš mají identické i účesy, jedině Matouš se poněkud liší kratšími vlasy i kratším plnovousem a naopak delším krkem a výrazným svalementem – zdvihačem hlavy. Také jejich postavy jsou oproti ostatním úzké v ramenou a působí proto subtilněji.

Všechny figury apoštolů jsou oděny ve spodní roucho – tuniku a svrchní, tzv. plášťové pallium. Uspořádání neodpovídá přesně daným zvyklostem, jak je popisuje J. Braun³⁶, nýbrž je pojato volněji, tak jak to vyhovovalo autorovi při vedení širokých, táhlých a plynulých záhybů, které neopakují nikde totéž schéma. Voleny jsou různé variace a dbáno je přitom toho, aby drapérie rouch sledovala anatomii těla a nezastírala jeho pohyb.

Měkkost provedení a živost modelace postav apoštolů, které dovoľovala použitá technika vytlačování spoře kombinovaná s cizelováním, působí odlišně od obou postav na čelní a protilehlé straně, zpodobujících Krista v pozici Maiestas Domini a sv. Maura. Ty obě jsou zhotoveny vcelku s pozadím, a to ze silnějšího plechu, kde zmíněná technika vytlačování nebyla možná, a proto bylo použito tepání a cizelování. Figury proto postrádají onu živost povrchu, který zde zůstává vyhlazen. Autor si dal mimořádně záležet na rysech obličejů. Hlava Krista má oválný obličej, napovídající věkovou zralost a vyzařující důstojnost, vážnost a odosobněnost. Lemován je hladkými, uprostřed rozčísnutými vlasy, které v pravidelných, volných vlnách spadají na

ramena. Plnovous je rozčísnutý, rovněž mírně zvlněný. Naproti tomu mladistvý Maurův obličej je hladký, oválný, bezvousý, lemovaný krátkými vlasy stáčenými na celé hlavě – s výjimkou tonzury – do spirálových pramének. Jeho svěšené koutky úst snad mají naznačovat výraz mučedníka. Oba tyto obličej, na jejichž provedení si dal autor zvláště záležet, jsou viditelně odlišné ode všech výrazově individualizovaných podob apoštolů, jak si to ostatně žádal jejich význam. Svědčí to o autorovi vysoce kvalifikovaném po stránce výtvarné a zároveň bezpečně erudovaném ve svém řemesle.

V podání drapérie a vedení záhybů není rozdíl od postav apoštolů tak markantní, i když při bližším ohledání je patrné, že bylo použito jiného nářadí, že dotahování a zakončování jednotlivých záhybů je provedeno jiným způsobem. Záhyby se paralelně vytrácejí, aniž by jim protizáhyb bránil v plynulém vyvedení do ztracena. I u těchto dvou postav jsou roucha pojata velkoryse a plně sledují anatomii těla ve výrazných hlubokých záhybech.

Zdánlivý slohový přerýv mezi zhotovením čelních postav a figur apoštolů není ve skutečnosti opodstatněný. Nutno zde uvážit jednak použití rozdílné techniky, která u postav Krista a Maura nepřipouštěla takové živosti povrchového zpracování, jednak předpoklad, že vytvoření těchto postav bylo vyhrazeno vůdčí osobnosti dílny; erudice tohoto mistra spočívala pak patrně v jiné tradici. Ostatně je třeba si uvědomit i to, že práce na relikviáři nebyla jistě otázkou krátkodobou, a že i v rámci této činnosti došlo v jediné dílně k určitému vývoji. I když nelze stanovit jakékoli přímé analogie k zachovaným památkám, pokusme se alespoň uvést postavy na relikviáři sv. Maura do určitých souvislostí.

Zde by bylo na místě povšimnout si dvou různých základních tendencí při prezentaci zlatnické figurální tvorby na konci 12. století a v první třetině 13. století. Projevují se v různém přístupu k modelaci, vztahu drapérie k tělu, k pojednání záhybů drapérie a v neposlední řadě i k výrazovosti ve tváři i v pohybu.

Jedním směrem se ubíral proud, který lpěl na tradičním lineárním stylu. Uplatňoval se v hustých a paralelních záhybech grafického charakteru, zvaných „Rillenfaltenstill“. Obličej je jsou typizované, bez rozlišení charakteristik jednotlivých osob a pohybově strnulé postavy sedí toporně. Významným reprezentantem tohoto proudu je mistrně provedený relikviář Karla Velikého v Cáchách, dílo svého druhu ojedinělé.³⁷⁾ I ve střešních reliéfech jsou statické postavy řazeny vedle sebe bez viditelné snahy o náznak vzájemné komunikace, emoce či prostorového citění. Mistr, který pracoval na tomto relikviáři, stál také v čele dílny, která bezprostředně navázala na relikviář Karla Velikého v práci na další zakázce, t.j. na relikviáři mariánském z Cách. V tomto stylu byly provedeny postavy papeže Lva III. na jedné čelní straně, Karla Velikého na stěně příčné lodi a postavy apoštolů na této Karlově

36) Braun, J.: Tracht und Attribute der heiligen in der deutschen Kunst. Stuttgart 1943, s. 783

37) Grimme, E. G.: Der Aanecher Domschatz, In: Aanecher Kunstblätter, B. 42, Düsseldorf 1972, obr. 53, 54.

straně. Ty všechny odpovídají slohovým zásadám Karlova relikviáře.³⁸⁾ Ostatní postavy pak již vycházejí z principů, uvedených do zlatnictví dílem Mikuláše Verdunského. A to je druhý, zcela odlišný proud, který nacházel své uplatnění především v okruhu kolínském.

Téměř souběžně s cášským proudem probíhal v poslední čtvrti 12. století v kolínsko – mosanské oblasti další, v němž se rozvíjel jiný, nový princip výtvarného názoru. Vyznačuje se přirozeností a variabilitou pohybu, individualizací výrazu, živým podáním drapérie se širokými, mělkými a měkkými záhyby, označovanými jako „Muldenfaltenstill“, úhrnem se slohovými prvky klasického umění s určitou návazností na antiku. Staly se směrodatnými od přelomu 12. a 13. století pro figurální zlatnické práce kolínsko – mosanského, zejména pak kolínského okruhu.

Na jeho počátku je fragmentárně zachovaná výzdoba relikviáře sv. Annona z doby kolem 1183, z níž se bohužel dochovaly pouze třicetvrteční postavy apoštolů, umístěné ve cviklech mezi arkádami bočních stěn. Ve figurách se projevuje viditelná snaha po znázornění různého pohybu postav v naklonění hlav a gest rukou, po vzájemném odlišení obličejů a v neposlední řadě po zdůraznění objemu těla pomocí drapérie. To je také zřejmě důvodem, proč někteří autoři spojují tyto lité plastiky na relikviáři Annonově, respektive ony na boční straně se sv. Petrem, s osobou Mikuláše Verdunského, případně s předstupněm jeho díla. Styl Mikuláše Verdunského ve zjednodušeném provedení nachází pokračování jak v architektuře relikviáře sv. Albina z doby kolem 1186, tak v reliéfech střechy se scénami ze života Kristova, kde se také uplatnil v podání draperie jeho tzv. „Muldenfaltenstill“. Vrcholným dílem Mikuláše Verdunského je ovšem relikviář tříkrálový v Kolíně nad Rýnem, kde v jeho spodní části s postavami proroků se jeho styl rozvíjí výrazně nejen v modelaci, stylu draperie s hlubokými záhyby a v individualizovaných hlavách, ale také v architektuře. K nim se pojí ještě postavy Panny Marie a Soudce světa.³⁹⁾

Pochyby, jež uvádí R. Didier o umístění jednotlivých apoštolů a teorie o tom, v jakém pořadí by měli správně být⁴⁰⁾, vylučuje skutečnost, že postavy – s výjimkou sv. Petra – jsou označeny vzestupně římskými číslicemi, které odpovídají týmu číslic, vyrytým v nikách na dřevěném jádře relikviáře. Číslice se zdají být zcela původní, neboť psaní římské devítky se čtyřmi čárkami, VIII, se udržovalo jen do 14. století, kdy nastala změna ve prospěch devítky jako IX, jak se udržuje dodnes. K tomu nutno poznamenat jen to, že při pozdějším restaurování, patrně v 19. století, byla zaměněna místa apoštola Judy Tadeáše (II/197) a apoštola Tomáše (II/204), což bylo při nynějším restaurování respektováno.

Zůstává jistou otázkou, zdali reliéfy figur apoštolů nebyly původně vytlačeny vcelku s raženým mřížkovým pozadím, jako je tomu u Krista a Maura. Že tomu tak mohlo být

38) Grimme, 1972, s. 48 ad. – Lepie, H.: Der Marienschrein im Dom zu Aachen, Domkapitel Aachen, März 2000, s. 9, obr. na str. 8, 10, 21.

39) Kötzsche, D.: Nikolaus von Verdun und die Kölner Goldschmiedekunst. In : RM, B 1, 1972, s. 314 – Kötzsche, ibidem, s. 317, č.k. K 1. Uvádí dále, že ostatní postavy – apoštolové aj. – jsou ve své topornosti pohybů, v blokovitosti a konečně i ve žlábkovaném stylu záhybů („Rillenfaltenstill“) ovlivněny spíše tradicí cášského relikviáře Karla Velikého.

40) Didier, 1988, s. 235-236

by nasvědčoval okraj figury apoštola Ondřeje, ohnutý nazad, v němž utkvěl v otvoru původní hřebíček, vsazený však z rubu ohnutého plechu. Pokud by tento evidentně zastřížený okraj plechu byl srovnán na líc, do roviny pozadí, pak by tento hřebíček byl zasazen z líce, tedy byl by funkční a mohl by sloužit jako pomůcka k připevnění na dřevěné jádro. Pozoruhodné při tom je i to, že pozadí je kolem figur odstříženo na několik kusů, jejichž konce se překrývají, a že nekryjí beze zbytku plochu za postavami apoštolů. Tato necitlivost není v souladu s celkovou řemeslnou úrovní relikviáře a lze proto vyslovit domněnku, že pozadí byla původně zhotovena vcelku s reliéfy a teprve v pozdější době – nelze stanovit kdy a z jakého důvodu – byla odstřížena, okraje figur začištěny přehnutím nazad a pozadí, přizpůsobené svým vzorem původnímu, zpracováno nově, avšak bez patřičné péče a řemeslné způsobilosti. Patrně tu jde o úpravu z 19. století.

Atributy apoštolů

Atributy apoštolů jsou dvojího druhu: původní a později provedené, nahrazující nejspíše někdejší, silně poškozené originály. Mezi autentické atributy patří klíče sv. Petra, které svým archaickým typem poukazují do 12.-13. století. Také jediné ze všech atributů jsou provedeny ze zlaceného stříbra, a to vcelku s figurou. – K původnímu lze počítat i část meče sv. Maura : jablko meče je totiž provedeno vcelku s celou figurou. Novější široká čepel, na konci skosená do hrotu a členěná podélnou tupou hranou, byla původně delší, jak je patrné z rubu. Je provedena rovněž ze stříbra a vešroubována do ruky se záštitou. Svým typem sice odpovídá mečům apoštolů Pavla a Filipa na Mariánském relikviáři v Cáchách (1220-1238)⁴¹⁾, případně i na emailových terčových destičkách střechy relikviáře Heribertova,⁴²⁾ kde ovšem jablko je terčovité a záštita rovná, avšak u meče Maurova relikviáře nelze pro danou dobu akceptovat způsob jeho fixace šroubením. Záštita meče sv. Maura, provedená dosti ledabyly z drátu esovitě stočeného, neodpovídá době vzniku relikviáře, nýbrž pozdějším zvyklostem 16.-17. století. – Autentičnost nelze vyloučit u berly apoštola Filipa, zakončené křížem s kuličkami na koncích ramen. Provedena je sice ze zlacené mosazi, tedy nikoli ze stříbra, ale svým uzpůsobením zapadá do 13. století. Ačkoli se na emailech Heribertova relikviáře objevují takové berly s jednoduchým křížem, odděleným od hole kulovitým nodem, na Eleutheriově relikviáři v katedrále v Tournai (dok. 1247) drží apoštol Pavel (?) berlu téměř identickou s touto námi pojednávanou.⁴³⁾

Atributy sv. Judy Tadeáše, který drží kyj směrem dolů zesílený, a sv. Jakuba Většího s poutní holí, na níž je drátem upevněna nádobka na vodu, obojí ze zlacené mosazi, nejsou průkazné a vzbuzují oprávněné pochyby o jejich původnosti.

Na pozdější zhotovení dále poukazují atributy ostatních apoštolů, jako je typ ondřejského kříže, drženého apoštolem

41) Grimme, 1972, obr. 61, 62.

42) RM 1992, B.1., M 11 na s. 355; B.2. S. 222-223.

43) *ibidem*

Ondřejem, provedený značně zběžně ze zlaceného měděného plechu, typ, který se podle J. Brauna uplatňuje až do přelomu 13. a 14. století.⁴⁴⁾ Pokud má sv. Ondřej atribut ve 13. století, jako např. na Mariánském relikviáři v Cáchách, jde o typ kříže latinského. – Bezpečně lze za pozdější atributy považovat také pilu, kterou omylem a z autorovy neznalosti drží místo meče sv. Pavel, dále nůž sv. Bartoloměje, kalich sv. Jana a sekeru sv. Matěje, všechny provedené ve zlacené mědi. Pila, kalich a sekeru se jako atributy objevují až od 14. století, svým typem však odpovídají až době značně pozdější, nejspíše až 17. století.⁴⁵⁾ V každém případě do této doby spadá kalich sv. Jana. Totéž se týče i nože sv. Bartoloměje, který sice jako atribut vystupuje již ve 13. století, avšak v jiné podobě; zde jeho prohnutá čepel poukazuje na vznik v době od poloviny 17. do poloviny 18. století.⁴⁶⁾

Pozdějším přídatkem je nepochybně i ruka s brkem sv. Matouše, odlité vcelku ze zlacené mosazi. Matouš zde není zpodoběn jako apoštol – v tom případě by měl atribut meče nebo halapartny -, nýbrž jako evangelista, což je neobvyklé, neboť obojí znázornění bylo rozlišováno. Dobu vzniku tohoto přídatku nelze určit, avšak svým pečlivým provedením modelace a záhybů rukávu se naprosto liší od rukou, dotvořených z plechu v 19. století.

Zbývá ještě pojednat o druhém atributu Maurově, o kostele, který drží v levé ruce, kde je rovněž upevněn šroubem. Zhotoven je ze zlacené mědi. Architektura kostelíka s malými, obloukově zaklenutými okny a dvěma věžičkami odpovídá sice v zásadě románské době a také vzhledem ke způsobu svého provedení, souhlasného více méně se sokly sloupků, by mohl být původní, avšak této kubusové stavbičce byla později přidána fasáda s okny a vchodem završenými pozdně gotickými oblouky v podobě oslích hřbetů a se štítem, jehož zprohýbaný obrys s volutami poukazuje již na raný barok. Tato deska fasády tedy pochází nepochybně z 1. poloviny 17. století, kdy mnohde ještě doznívala také pozdní gotika. Z téže doby zřejmě pochází i vysoká, štíhlá, mnohonásobně členěná a malou kupolkou ukončená věž. U té ovšem nelze vyloučit možnost, že jde o uvolněnou reminiscenci na románské věžičky zakončené kupolkami, které se objevují na drobných památkách z 1. poloviny 13. století⁴⁷⁾, i když ani vysoké, štíhlé, římsami horizontálně členěné věže nebyly architektonický prvek v kolínské oblasti doby ottonské a románské výjimkou (Např. vestwerk kostela sv. Pantaleona a chór kostela sv. Martina v Kolíně).

b) Medailony

Pokud jde o ikonografický obsah medailonů na relikviáři sv. Maura, je nutné si uvědomit, že patronem opatství ve Florennes od jeho vzniku až do 15. století byl pouze sv. Jan Křtitel, jehož kult zde byl ve 3. čtvrti 12. století posílen zasláním dalších relikvií. Proto také nemohl být na relikviáři opomenut, naopak však zdůrazněn. Avšak zatímco sled zpodoběných scén ze života sv.

44) Braun, 1943, s. 68-71

45) Kalich sv. Jana, o němž je zde řeč, byl při nynějším restaurování nahrazen slohově odpovídajícím kalichem ze stříbra. Podobně i značně ledabyle provedeny ondřejský kříž byl nahrazen analogickým, avšak po řemeslné stránce profesionálně provedeným křížem. Autorem obou atributů je Andrej Šumbera.

46) Vokáčová, V. : Nože – lžíce – vidličky ze sbírek UPM v Praze, Katalog výstavy. Praha 1981, č.k. 67, 74, 75 aj.

47) Jde např. o pečet benediktinského opatství sv. Heriberta v Deutz u Kolína. Srv. Ornamenta Ecclesiae. Kunst und Künstler der Romanik in Köln, B.2, 1985, č.k. D 54 a D 60 na str. 59.

Jana Křtitele byl dán novozákonními zmínkami a jeho osudy tak mohly být zobecněle známé, zprávy o životě sv. Maura byly jen kusé. Nebylo tedy problémem určit výjevy sledující osudy sv. Jana Křtitele, jak jsou líčeny a řazeny na relikviáři.

PÍSMO

Série se sv. Janem Křtitelem

I/79 JAN KŘTITEL KÁRÁ HERODA PRO JEHO CHOVÁNÍ ø 13 cm

Vpravo sedí postava Heroda s členkou na rovných, na koncích stáčených vlasech, s kadeřavým plnovousem, oděná v tuniku s přiléhavými rukávy a v plášť sepjatý na pravém rameni. Vlevo klečí v profilu postava jakoby vyrůstající ze skály s gestem pravé ruky svědčícím o tom, že káže či varuje. Nimbus identifikuje světce, t.j. Jana Křtitele

Vlasy i vousy má rovné, roucho volně obtáčí paži. reliéf je mimořádně plastický. Na rubu není označeno číslicí.

Stav: Drobné trhlínky. Na okraji vyraženy čtyři otvory.

I/90 JAN KŘTITEL JE ODVÁDĚN DO VĚZENÍ ø 13,7-14 cm

Dva bezvousí muži (služebníci) v krátkých tunikách a plochých čapkách postrkují Jana Křtitele do vězení, naznačeného mřížovým a obloukově zaklenutým dřevním otvorem. Jan Křtitel s nimbem, plnovousem a s rukama vpředu svázanýma je postrkován předním pohůnkem oběma rukama a nohou, reliéf je vysoký, obličej je zběžněji propracovaný. Naspodu označeno rytou číslicí II.

Stav: Drobné trhlínky. Na okraji pět otvorů, na obvodu okraje šest polovičních.

I/101 HOSTINA HERODA A HERODIADY S TANČÍCÍ SALOMÉ ø13,4 – 13,5 cm

Za stolem pokrytým řaseným ubrusem sedí vlevo ženská postava – Herodias – s plochou čapkou na dlouhých vlasech spadajících na záda, v přepásaném rouchu a plášti, který halí záda i kolena. Obě její paže živými gesty naznačují něco druhého, o něco vyšší mužské postavě Heroda, který pozdvihuje pravou ruku v rozprávacím gestu. Obličej je vousatý, na lehce zvlněných vlasech posazena plochá čapka, oděná je v přepásané roucho s přilehlými rukávy a v plášť, spjatý na pravém rameni. Před stolem provádí v záklonu extatický tanec Salomé, držící oběma rukama meč. Tanec s mečem byl považován za barbarský tanec a předznamenává tak nejen barbarský čin, ale zároveň i smrtící nástroj. Ruce obou sedících postav jsou nepřiměřeně veliké, draperie provedena jednoduše. Naspodu označeno rytou číslicí III. (Srv. Šidlovský, 2004, 1.c., 211).

Stav: Trhlínky na obvodu hlav a stolu. Část plechu vlevo nahoře odlomen. Na okraji proraženy čtyři otvory.

I/112 HERODIAS NAŘIZUJE SALOMÉ, ABY SI VYŽÁDALA HLAVU JANA KŘTITELE ø 14 x 13 cm

Medailon členěn třemi sloupky na dvě arkády. Salomé, klečící vpravo pozdvihuje v otázce pásku směřující nahoru a levou rukou přejímá od Herodiady odpověď na pásce, kterou tato drží v levé ruce, zatímco pravou se dotýká sloupku. Herodias sedí frontálně na sedátku s čapkou na dlouhých vlasech, v přepásaném rouchu a v plášti, který halí její pravé rameno a spadá do klína. Salomé je oděna rovněž v přepásané roucho, její hladké vlasy splývají na záda. Oba vnější sloupky mají hlavice s akantovými listy. reliéf je vysoký. Naspodu je označení číslicí IIII.

Stav: Chybí část okraje nahoře a na pravé straně. drobné trhlínky na obvodu figur. Na okraji proraženy čtyři otvory.

I/123 SALOMÉ PŘINÁŠÍ HERODIADĚ HLAVU JANA KŘTITELE ø 13,8cm

Vlevo klečí Salomé a podává Herodiadě sedící vpravo na trůně hlavu Jana Křtitele na míse. Služebná stojící za dívkou klade ruku na její rameno. Herodias má na dlouhých hladkých vlasech korunu, oděna je v řasnaté roucho s přilehlými rukávy a v kratší tuniku. Klečící Salomé má na dlouhých hladkých vlasech věneček a oděna je stejně jako služebná v řasnaté přepásané roucho. Na pozadí hlavy Jana Křtitele je výrazný nimbus. Služka má na hlavě čapku podvázanou pod bradou. Naspodu označeno rytou číslicí V.

Stav: Malé trhlinky na rameni Salomé a na obvodu hlavy služebné. Na okraji čtyři otvory.

- 48) *Martyrologium Romanum*, ed. 4, Roma 1956
 49) *BibliothecaSanctorum*, tom. IX. Roma 1967, s. 233

I/134 POHŘEB TĚLA SV. JANA KŘTITELE ø 14cm

Vlevo bezvousý mnich s rozevřenou knihou v levé ruce žehná pravíci bezhlavému tělu Jana Křtitele, ležícímu v rakvi v podobě loďky. Vpravo za rakví dva mniši s krátkými hladkými plnovousy, z nichž jeden drží berlu s křížem a vědro – nádobu se svěcenou vodou. Všechny postavy mají tonzury, mnich vpravo má vlasy na koncích stáčené, ostatní dva hladké. Naspodu označeno rytou číslicí VI.

Stav: trhlina na obrysu postavy mnicha s knihou a hlavou dalších mnichů. Na okraji šest otvorů, na obvodu okraje tři poloviční.

Série se sv. Maurem

Mnohem problematičtější než právě popsaná řada je série se sv. Maurem. Byl-li totiž autor ikonografického programu výzdoby relikviáře postaven před úkol stanovit jednotlivé fáze Maurova života, chyběly mu podklady v souvislé řadě na sebe navazujících výjevů.

K určení scén na reliéfech medailonů je nezbytné se zabývat poněkud podrobněji tím, co je o životě sv. Maura známo. Nelze ovšem přitom ani opominout osudy sv. Timoteje a Apolináře, mučedníků popravených den po sv. Maurovi, neboť některé údaje se v líčení jejich životů vzájemně prolínají.

O postavě sv. Maura toho z pramenů není mnoho známo. Úřední hagiografický pramen římskokatolické církve, *Martyrologium Romanum* uvádí k datu 22. srpna: „*Remeš, v Gallii, svatých mučedníků a Maura druhů*“⁴⁸⁾ Podle *Bibliotheky Sanctorum* se uvádí k témuž datu svátek sv. Maura, kazatele a jeho druhů s tím, že místo jeho mučednictví není zcela jednoznačné, neboť někteří je kladou do Remeše, jiní do blíže neurčeného místa Xení. Stejně tak se liší i údaje týkající se počtu Maurových druhů – počet osciluje mezi čtyřiceti a šedesáti -, dále pak doby smrti, kladené jedněmi do doby Neronovy, jinými do konce 3. století, do období Rictia Vara⁴⁹⁾, což se zdá být pravděpodobnější. V té době se šířilo v Galii protiřímské povstalecké hnutí Bagaudů, jehož se účastnili kromě chudého místního obyvatelstva do jisté míry i otroci. Hnutí bylo

potlačeno císařem Maximianem, spolucísařem Dioklaciánovým v západní části římské říše v letech 286-305. V té době probíhalo i tvrdé stíhání křesťanů, které ustalo až po vydání Konstatinova ediktu milánského roku 313.

Věnujme nyní pozornost tomu, co uvádí jeden z autorů, J. Pinius, v *Acta Sanctorum*, opíraje se kriticky o další autorry.⁵⁰⁾ V kapitole „De Sancto Mauro, et Sociis L. Martyribus“, otiskuje text Flodoarda, remešského kronikáře z 10. století, který uvádí ve svém spise „*Historia Remensis Ecclesiae*“, lib. I, cap. 4., že do Remeše přišel jakýsi kněz jménem Maurus a pokřtil tam mnoho lidí, když pak křtil Apollinaria, viděl tento otevřené nebe a slyšel anděla... Den nato pak byli všichni předvedeni před tribunál přetora a odsouzeni ke stětí. Dne 22. srpna byl ortel na padesáti odsouzených vykonán a s nimi byl stát i sv. Maurus. Jeho ostatky byly v 8. století pohřbeny v kostele sv. Celsina⁵¹⁾ a přeneseny – kromě hlavy – počátkem 11. století do Florennes.

Se životem sv. Maura se spojují životy sv. Timoteje a Apolináře, jak uvádí Pinius⁵²⁾, opíraje se zřejmě o Flodoarda, který zaznamenává den jejich stětí na den 23. srpna, tedy den po sv. Maurovi, spolu s dalšími, kteří díky Timotejovým kázáním přistoupili k víře⁵³⁾. Tytéž okolnosti a jediný den, který dělí mučednickou smrt Maurovu s Timotejovou a Apolinářovou vede k závěrům o souvislosti mezi nimi a vysvětlují, proč tito tři světcí, především Maurus a Timotej, bývají v pramenech zmiňováni společně.

Flodoardus se zmiňuje o Timotejovi, že přišel z východu – „ab Orientis partibus“ – a byv předveden k přetorovi Lampadiovi, nebál se dát mu na jeho pohružky odpověď, „kterou se kdysi naučil od Hlavy církve“. Tím chtěl dát Flodoardus zřejmě najevo, že Timotej přišel do styku se sv. Petrem, ba byl i snad jeho žákem. Podle tohoto kronikáře dal kosti sv. Timoteje přenést král Otto II. do Saska, do Magdeburku a založil tam prý mnišský klášter k jeho počtě. Při translaci se prý udály mnohé zázraky a podobně tomu bylo i při přenesení ostatků sv. Apolináře do kláštera Orbacense. J. Pinius přitom upřesňuje, že do řečených klášterů byla přenesena jen část kostí obou světců, zatímco část zůstala nadále v Remeši. Jak už bylo poznamenáno, také tělo sv. Maura bylo přeneseno z Remeše, a to do Florennes, nikoli však jeho hlava, nýbrž jiná hlava, čímž prý je míněna hlava sv. Timoteje.⁵⁴⁾

Identifikaci postav na reliéfech provedl nově G. Šidlovský. Sv. Timotej byl nižšího klerického stavu a je také jedinou osobou na reliéfech, který má tonsuru. Jako takový mohl kázat, hlásat Evangelium, ale nikoli křtít. Naproti tomu sv. Maurus byl knězem a jeho hodnost je znázorněna štolou. Podle tohoto rozlišení jsou dva ze šesti medailonů věnovány pouze sv. Timotejovi, jeden sv. Timotejovi a sv. Maurovi, jeden sv. Apolinář a sv. Maurovi a dva sv. Timotejovi a Apolináři.⁵⁵⁾ Díky tomuto rozlišení je možno upravit

- 50) *Acta Sanctorum*, ed. J. J. Pinius et G. Cuperus, Tom. IV. Venetiis 1752. J. Pinius především cituje Flodoarda, *Historia Remensis Ecclesiae*, dále Molana, *Natales SS. Belgii*, Douai 1616 a konečně i Merlota, *Metropolis Remensis Historiae*, lib. 2.
- 51) *Acta Sanct.*, IV, s. 518
- 52) *ibidem*, Se SS. Timotheo et Apollinare Martyribus, Remis in Campania Galliae, s. 573.
- 53) *ibidem*, s. 579
- 54) *ibidem*, s. 578
- 55) Šidlovský, 2003, s. 23-24.

logicky sled jednotlivých scén, který se liší od dosavadní interpretace. Šidlovský se přitom domnívá, že nynější uspořádání vzniklo při pozdějších úpravách relikvíáře.⁵⁶⁾ Upouštím proto v dalším od svého původního popisu scén, založeném na textu R. Didiera, a přikláním se k věrohodnému výkladu Šidlovského. Pro přesnost zde uvedu obě verze.

56) Ibidem, s. 19.

Původní verze, která vychází z nynějšího sledu scén na relikvíáři, zněla:

III/271 Vyslání Maura k misii do Galie sv. Petrem, za nímž stojí patrně Timotej, údajně jeho žák. – III/282 Maurus za asistence další postavy, snad opět Timoteje, káže obyvatelům opevněného města, zřejmě Remeše; jediný bezvousý mezi naslouchajícími je snad Apollinář. – III/293 Maurus ve vězení křtí Apollináře (srv. Flodoardovo líčení o tom, že Apollinář při křtu „*viděl otevřené nebe a slyšel anděla, který mu říkal : Jsi blažený, Apollinarie který jsi věřil*“). – III/304 Zdánlivě nejasná scéna dvou postav umístěná navíc na výrazném středovém místě v celém sledu medailonů, představuje bosého sv. Petra s jeho atributem – klíčem - , a nejspíše sv. Maura. – III/315 Prefekt Lampadius odsuzuje dva zajatce, předváděné vojákem před tribunál. Jde zřejmě o sv. Maura, přesto, že Flodoardus nehovoří přímo o předvedení sv. Maura před prefekta, líčí však, že před tribunál se dostavili a byli odsouzeni Timotej a Apollinář; Maurus byl patrně Flodoardem zahrnut do skupiny padesáti křesťanů, jež pokřtí a kteří byli všichni státi. – III/326 Štětí sv. Maura a jeho druha, v tomto případě bezpochyby Timoteje.

Výklad podle G. Šidlovského a sled scén, který z něho logicky vyplývá by byl tento:

III/304TIMOTEJ SE SETKÁVÁ SE SV. PETREM ø 13,5-13,8cm

Vlevo větší postava, sv. Petr. – zabírající celou výši medailonu, klade pravici na hlavu menší postavy Timoteje s plnovousem a tonsurou, který stojí proti němu. Petr bosý, drží v levici výrazný klíč. Obě postavy mají přes tuniku přehozen plášť spadající z ramen, mají plnovousy a vlasy rozčísnuté, Petr obojí kadeřavé, Timotej v rovných pramenech. Kontakt obou postav může navazovat na Flodoardovu zmínku, která naznačuje, že se Timotej „na východě“ setkal s Hlavou církve. Neoznačeno na rubu číslicí.

Stav: Trhlínky ve vlasech sv. Petra a v drapérii jeho rukávu. Na okraji pět otvorů, na obvodu dva poloviční.

Na líci, na hladkém pozadí vyryto tence a nezřetelně kurentem vlevo: Abbas V /K?/....., a vpravo: Hub Zřejmě nejde o signaturu, ale o nahodilé zaznamenání jména.

III/271 TIMOTEJ PŘÍCHÁZÍ NA MISII V REMEŠI A ŽEHNÁ MAUROVI ø 13,6 – 13,8cm

Znázorněny jsou tři postavy, z nichž střední s nimbem, zřejmě sv. Timotej, s dlouhou páskou v levici předává pozdrav a požehnání proti němu stojícímu světci, rovněž s nimbem, nepochybně sv. Maurovi, kladením pravé ruky na čelo. Maurus v kněžském rouchu

se štolou přijímá zbožně se sepjatýma rukama poselství. Za Timotejem je třetí postava, zpodobená jen do poloviny těla, pod ní je náznak cimbuří. Jemně propracované obličejy jsou lemovány zkadeřenými plnovousy, vlasy Maura jsou rovné, na koncích stáčené, u ostatních dvou zkadeřené. Sv. Timotej je zahalen v bohatou drapérii spadající z pravého ramene a přehozenou přes levé předloktí, Maurus má přes spodní roucho na záda spadající plášť. Naspodu označeno číslicí VII.

Stav: Trhlínky na hlavě Maura. Na okraji pět otvorů pro upevnění.

III/282 TIMOTEJ S DRUHEM KÁŽE OBYVATELŮM REMEŠE ø 14 cm

Dole naznačeny hradby se třemi věžemi a branou, bezpochyby je míněna Remeš. Mezi věžemi stojí vlevo postava světe, Timoteje, v kněžském oděvu, v albě a s dlouhou zvlněnou páskou v levé ruce. Pravice s pozdviženým ukazovákem spočívá na prsou. Jeho hlava s nimbem má kadeřavé vlasy i vousy. Za ním mírně nachýlená postava s plnovousem a tonsurou. Vpravo čtyři postavy otočené ke kázajícímu knězi, z nichž první dvě klečí; jedna z nich si v zaujetí podpírá bradu. Vlasy mají hladké, jen mírně zvlněné, plnovous má pouze zadní klečící. Dva muži mají hlavy kryty kuželovitými čapkami, charakteristickými pro pohany.⁵⁷⁾

Stav: Na okraji proraženo celkem sedm otvorů a na obvodu okraje tři poloviční. Okraj téměř z poloviny na pravé straně odprasklý, nahoře v okraji trhlina.

III/315 PREFEKT LAMPADIUS ODSUZUJE TIMOTEJE A JEHO DRUHA KE STĚTÍ ø 13,7 cm

Vlevo sedí na trůně prefekt Lampadius v řasnaté tunice a plášti, s levou nohou přehozenou přes koleno pravé. Levicí opírá o stehno, pravicí s nataženým ukazováčkem naznačuje stráží – vojákovi v krátké tunice, čapce a se širokým mečem – aby odvedl zajatce do vězení. Za prefektem stojí služebník. Oba zajatci s vojínem stojí proti prefektovi, střední, Timotej, gestem pravé ruky ukazuje v diskusi na prefekta. Timotej má plnovous, druhý, mladší, bezvousý je patrně Apolinář. Vlasy všech i vousy jsou hladké, nanejvýš na koncích stáčené. Obličejy jsou dosti individualizované. Naspodu označeno rytou číslicí XI.

Stav: Praskliny na obvodu reliéfu. Na okraji vyraženo šest otvorů, na obvodu okraje čtyři poloviční.⁵⁸⁾

III/293 MAURUS KŘTÍ VE VĚZENÍ APOLINÁŘE ø 13,5 – 13,7 cm

Za náznakem lavice se dvěma zaklenutými otvory v bočnici je naznačeno mřížoví. V lavici klečí bezvousý muž, vztažující obě paže k postavě vlevo – k Maurovi -, který klade pravici na jeho hlavu a levicí lije na jeho hlavu vodu z lah-

57) Didier se domnívá, že bezvousá postava vlevo vzadu je Apolinář. – Didier, 1988, s. 237

58) Podle Didiera prefekt nařizuje, aby oba zapřeli svou víru, což oni odmítají a jsou proto odsouzeni ke smrti stětím. U Floarda se objevuje pouze Timotej a Apolinář, proto Didier považuje postavu Maurovu za licenci umělce. – Didier, 1988, s. 238. – Týž, 1990, s. 228

vovité nádoby. Nad křtícím Maurem se vznáší anděl ukazující levicí na křtící nádobu a držící v levé ruce pásku. Maurus v jednoduchém rouchu s hlubokými záhyby a s pláštěm spadajícím na záda. Naspodu označeno rytou číslicí VIII. Stav: Malé praskliny v těle anděla a v obrysu jeho hlavy. Na okraji čtyři otvory, na obvodu po dalších pěti.

III/326 STĚTÍ SV. TIMOTEJE A APOLINÁŘE ø 13,5 – 13,7 cm

Dva vojáci v krátkých přepásaných tunikách s meči v rukou stínají klečícího vousatého muže, zatímco hlava státého již světce leží na zemi a jeho duši v podobě drobné postavíčky s nimbem odnáší anděl, rovněž s nimbem a propracovanými křídly. Jeden z katů má čepičku, druhý je prostovlasý. Jde o popravu sv. Timoteje a Apolináře.⁵⁹⁾ Neoznačeno na rubu číslicí.

Stav: Dvě trhlínky na obvodu reliéfu vlevo. Na okraji proraženo osm otvorů, na obvodu okraje tři poloviční.

Způsob provedení reliéfů není stejnorodý. U reliéfů první skupiny, kterou tvoří ze série Jana Křtitele reliéf I/79 a ze série sv. Maura reliéfy III/271, III/282, III/293 a III/304 jsou hlavy postav i další části těla detailně propracované. Hlavy jsou poměrně velké, obličje spíše kulaté a vymodelované, oči dosti výrazné a vlasy i vousy buď vytvářejí stáječící se a kadeřavé prameny, nebo jsou prameny volně zvlněné a jemně rýhované. Rovněž ruce a bosé nohy jsou vypracovány pečlivě naznačenými prsty a výmluvnými pohyby. Roucha tvoří hluboké, široké, táhlé záhyby, odpovídající pohybu těla. Postavy jsou živé, výmluvné a vyjadřují natočením hlav a pohybem těla vzájemnou komunikaci.

U druhé skupiny, kterou zastupují ze série Jana Křtitele reliéfy I/90, I/101, I/112, I/123 a I/134 a u série Maura reliéfy III/315 a III/326 jsou hlavy postav menší, obličje sumárně pojednané, vlasy a vousy jen zběžně a jednoduše vyznačené. Prsty rukou jsou provedeny rovněž jednodušeji, bosým nohám se autor patrně vyhýbal; objevují se pouze u reliéfu I/90 u postavy Janovy, kde však nejsou příliš zdařilé. Těla postav jsou většinou protáhlá a štíhlá s dlouhým trupem. Draperie rouch jsou prokresleny hlubokými, většinou paralelními hustými záhyby, které u svrchních rouch v partii ramenou či boků sedícího těla se obloukově stáčejí. Pohyb jednotlivých figur je topornější, i když celek kompozice vyjadřuje živost.

Všechny reliéfy s výjimkou III/304, t.j. setkání sv. Petra s Timotejem jsou komponovány do kruhu, s ohledem na kruhový tvar medailonů. U zmíněného reliéfu, na němž jsou pouze dvě výrazné postavy, není ničím naznačeno prostředí, obě figury jsou ponechány jako výrazná dvojice na hladkém indiferentním pozadí. Zdá se, že to bylo záměrné zdůraznění tohoto tématu setkání.

59) Jde o popravu sv. Timoteje a Apolináře. Šidlovský však připouští možnost, že scéna je konfusí poprav sv. Maura, Timoteje a Apolináře, neboť typově by tomu postavy odpovídaly. Byli sice popraveni v rozmezí dvou dnů, ale „pro vyobrazení v podstatě společného martyria by to nebylo nic neobvyklého“. – Šidlovský, 2003, s. 25.

Na reliéfech museli zřejmě pracovat dva autoři. jeden řemeslně vysoce kvalifikovaný, způsobilý zvládnout jemnou zlatnickou práci do všech detailů, druhý méně zdatný, který se sice zhostil svého úkolu v rámci svých schopností zdárně, avšak chyběla mu řemeslná erudice k podrobnějšímu zpracování díla.

Kruhových reliéfů na relikviářích není známo mnoho, jak už upozornil R. Didier, který také uvádí, že tento typ medailonů byl ve 13. století opuštěn.⁶⁰⁾ Na relikviáři Heribertově z doby 1160-1170 z kolínské oblasti je na střeše dvanáct medailonů, provedených však v buňkovém smaltu⁶¹⁾, kdežto na relikviářích sv. Serváce z téže doby je na každé straně po třech medailonech s reliéfy tepanými. Podobně na střeše relikviáře P. Marie v Tournai, díle Mikuláše Verdunského, dokončeného roku 1205, je na střeše celkem šest kruhových reliéfů.⁶²⁾ Ostatní reliéfní destičky na střechách relikviářů z druhé poloviny 12. století, jako jsou relikviáře sv. Albína v Kolíně, kostel sv. Pantaleona, a Karla Velikého v Cáchách, ale i z druhé čtvrtiny 13. století, jako je relikviář sv. Honorata v Siegburgu a relikviář sv. Ody a sv. Jiří v Amay, jsou pravoúhlé, buď čtvercové nebo obdélné. Výjimečně se objevují na střeše sv. Maurina v Kolíně z doby kolem 1170 reliéfy tvaru kvadrilobu⁶³⁾, či na mariánském relikviáři v Cáchách z let 1220-1238 reliéfy zasazené do arkád zakončených trojlístým obloukem.⁶⁴⁾

Pokud jde o slohové zařazení reliéfů z relikviáře sv. Maura, lze jen stěží hledat na zachovaných medailonech či destičkách zmíněných relikviářů nějaké analogie, a to ani v kompozičním schématu ani v pojetí postav a pojednání drapérie. Postavy reliéfů na relikviářích z let 1170-1200 jsou většinou statické, komponované centrálně bez viditelného vzájemného vztahu. Tuhý, konvenční systém drapérie s hustými, paralelními, ostře zalamovanými záhyby odpovídá plně tradici známé i z jiných památek 12. století. Týká se to i reliéfů relikviáře Karla Velikého, zaplněných scénami ze světceva života, kde množství štíhlých figur je vždy nějakou středovou dominantou rozděleno na dvě skupiny, při čemž při vši snaze o vyjádření pohybu, zůstávají značně toporné. Ani drapérie těchto postav nevybočuje ze stylu, označovaného v literatuře jako styl žlábkovaných záhybů („Rillenfaltenstill“). Zcela v jiné rovině ovšem jsou reliéfy relikviáře P. Marie v Tournai, byť i zde v kompozici převládají skupiny dvou až tří postav, vzájemně se nepřekrývající a zaplňující celé medailony. Postavy však jsou provedeny ve vysokém reliéfu, místy - v partiích hlavy - téměř trojrozměrném a jejich roucha s hlubokými volnými záhyby sledují objem a rytmus těla. Tyto reliéfy ukazují již v duchu prací Mikuláše Verdunského cestu dalšího vývoje, která vyúsťuje do některých proudů estetického cítění 13. století, kdy postavy reliéfu se uvolňují a nabývají přirozenosti v pohybu a ve vzájemné komunikaci, jako je tomu např. na

- 60) Didier, 1988, s. 240. –Týž, 1990, s. 235-236.
- 61) RM I, 1972, H. 18. – Orn. Eccl., B.2, 1985, E 91
- 62) IArt Mosan, 1961, fig. 9.
- 63) RM I, 1972, H. 18. – Orn. Eccl., B. 2, 1985, E 79
- 64) Grimme, 1972, s. 72

mariánském relikviáři v Cáchách. I zde však se nadále setrvává u jednoduché kompozice vedle sebe stojících a jakoby diskutujících dvojic, zaplňujících celou plochu arkády, a to bez náznaku prostředí. Jinak je řešena otázka kompozice u narativních reliéfů relikviáře sv. Ody a sv. Jiří v Amay, kde figurální motiv – např. sv. Jiří zabíjející draka – je rozvinut do pravoúhlé plochy, přičemž je dbáno realistických pravidel při zpodobování postavy i zbroje. Tyto reliéfy pokročilejšího stylu se však již plně vymykají dosahu práce na reliéfech relikviáře Maurova.

Na uvedených příkladech bylo ukázáno, že reliéfy na relikviáři sv. Maura se výpovědí svých scén sice vzdáleně řadí k některým zachovaným relikviářům (relikviář sv. Heriberta, Karla Velikého, sv. Ody a sv. Jiří), avšak jejich celkové pojetí je ojedinělé. Jistá živost scén s náznaky prostředí, v němž se děj odehrává, vyjádření vztahu mezi postavami, překrývající se a přesto přehledné figury a diferenciací pohybů jednotlivých figur ve skupinách, to všechno poukazuje k mimořádné schopnosti a obrazotvornosti autora, který oba cykly navrhoval a zčásti i prováděl. Tyto rysy u ostatních relikviářů nenacházíme s výjimkou mistrně smaltovaných medailonů relikviáře Heribertova. U některého z takových děl s živou narativností mohl autor Maurova relikviáře čerpat inspiraci. Dlužno ovšem podotknout, že medailony Heribertova relikviáře představují jinou polohu než relikviář Maurův, a to nejen pokud jde o techniku, ale i o stupeň slohového vývoje. Scény na Maurově relikviáři vypovídají celým svým pojetím o vlivu pokročilejšího stadia, jehož vyvrcholením bylo na přelomu 12. a 13. století dílo Mikuláše Verdunského. K tomuto směru se svým výrazovým zaměřením hlásí reliéfy na střeše Maurova relikviáře. Dokládá to jisté prodloužení i oživení scén, v nichž postavy vzájemně komunikují, dokládá to i náznak prostředí, nahrazující indiferentní hladkou plochu pozadí, dokládá to konečně i způsob provedení, při němž roucha nejsou graficky stylizována do paralelních linií, ale jsou podána s ohledem na jejich vztah k anatomii těla v táhlých, širokých, místy rozevlátých záhybech. Tím se také tyto reliéfy váží k figurám apoštolů na bočních stranách relikviáře sv. Maura, kde ovšem tyto zásady pojetí figur jsou vzhledem k větším proporcím proporcovanější a tím také výraznější a patrnější.

PRÁCE Z FILIGRÁNU

Jako ozdobná technika ve zlatnictví byl filigrán používán již od starověku. Jde tu o dekor z velice tenkých, hladkých nebo zrněných pásků, případně tordovaných drátků stáčených do spirál či úponek a mnohdy kombinovaných s granulací, tj. s drobnými zrnky. Filigrán je pak letováním upevněn buď přímo na předmět nebo na podložku z téhož kovu, z něhož byl zhotoven. Užívalo se především mědi a stříbra, zlata jen zřídka. Způsob zhotovování popisuje Theophil ve II. knize v kapitolách X a III (De limis inferius fossis a De imponendo solidatura auro, tj. o pilnících dole vyžlabených a O aplikaci pájení na zlato).⁶⁵⁾ Od jeho doby ovšem prošel filigrán vývojem a postupně doznal značného zdokonalení jak po stránce výtvarné, tak – a to především – po stránce technické.

65) Brepohl–Theophilus, 1987, s. 71, 151.

Na relikviáři sv. Maura je použito vysokého, šnekovitého, prostorově a plasticky chápaného filigránu, jakoby odpoutaného od podkladu. Použit je na lemech střech a říms a na orámování reliéfních medailonů na střeše relikviáře. Destičky filigránu se střídají s destičkami emailovými. Zatímco u medailonů se filigrány a emailové destičky střídají zcela pravidelně a to v poměru 4:4, na lemech střechy a římsy se vyskytují jisté nepravidelnosti a to na horním lemu střechy v sektoru I, na římsě v sektoru II, na horním lemu střechy a na její levé straně v sektoru III. V těchto případech je rytmus filigrán – email porušen v tom smyslu, že jsou zde osazeny na jednom místě dva až tři emaily vedle sebe, takže celkový počet vychází pak ve prospěch emailů, a to na horním lemu střechy v sektoru III v poměru 9:7 a v sektoru II na římsě taktéž v poměru 9:7.

Filigrány jsou fixovány na rámečky z tordovaného drátu a spočívají volně na podložce z měděného zlaceného plechu téhož rozměru. V každém obdélníku či segmentu filigránu jsou lůžka pro osazení jednoho až tří kamenů, tvořená hladkou základnou a k ní přiletovaným stočeným proužkem plechu, vytepaným na horním okraji do palmet, uchycujících kamen. Lůžka jsou střížena podle obvodu kamenů a podle jejich různé výšky. V základně těchto osazen jsou proraženy otvory pro upevnění, které odpovídají otvorům na podložkách filigránu, čímž je zajištěna jejich společná fixace na jádro relikviáře.

Filigrány sledují v podstatě totéž kompoziční schéma, přizpůsobené ovšem počtu tří nebo dvou osazených kamenů. U filigránů s jedním kamenem je toto schéma poněkud uvolněnější (zejména u č. I/38, III/231, 253). Jisté odchylky ve způsobu provedení jsou nepochybně provedeny mírou zkušenosti a virtuozity řemeslníka, zhotovujícího ten který filigrán. Protože právě tento různý stupeň řemeslní zdatnosti či názoru se v provedení filigránů na relikviáři vyskytuje, byly pro přehlednost filigrány rozděleny do čtyř skupin a jedné podskupiny, které tyto odlišnosti zachycují.

Skupina 1

Zde jsou zahrnuty filigrány se dvěma spirálově stočenými rozvilinami o dvou závitcích, z nichž se odvíjí v pravidelných intervalech 13-14 úponek, na koncích svinutých a uzavírajících nasazené hladké kuličkové zrnko; konce těchto úponek spočívají na závitku rozviliny, takže jsou vyzdvižené. Uprostřed spirály je po jednom až po třech výrazných hladkých zrnech, usazených na povrchu. Spirálu tvoří dvojice tenoučkých proužků, na hranách zvrásněných, k nimž jsou úponky z jednoduchých, rovněž vrásněných proužků nataveny. Rám filigránu, k němuž je celá tato kompozice spirálových rozvilin na několika místech svrchu upevněna, je z hustě tordovaného drátu. Provedení těchto filigránů je prvotřídní, spirály i zrna jsou pravidelná.

Do této skupiny spadají tyto filigrány: Lem střechy, sektor I/25,33,37 (poškozen), 38,42,52,56,61 (tento je pouze s jedním kamenem a jiného rozměru, je kratší a širší); medailony, sektor /73,91,97,107. Lem střechy v sektoru III/216,218,220,226,238,246,248,250; medailony, sektor III/284,286,306,308.

Podskupina 1a

Filigrány jsou variantou předchozí skupiny 1 v tom smyslu, že kompozice je analogická, avšak ze spirál se odvíjí více úponek v počtu 14-21, a to v ne zcela pravidelných intervalech. Úponky nemají stejnou délku, dojem je hustší, ale neuspořádaný, esteticky méně účinný. Úponky jsou ukončeny v některých případech toliko zatočením bez zrnka, jindy sice se zrnem, ale zapuštěným a na povrchu zvrásněným. Na některých místech jsou úponky slité, což svědčí vše o méně erudované práci. Tordovaný drát rámu je poměrně tenký. Poněkud ledabylejší provedení poukazuje k řemeslníkovi, který sice sledoval styl práce skupiny 1, neměl však k dosažení onoho efektu dostatek rutiny. Nicméně počet filigránů zhotovených tímto způsobem je nejpočetnější.

Spadají sem tyto filigrány: Lem střechy v sektoru I/27,29,31,35,46,48,50,54; medailony v sektoru I/69,71,75(poškozen),81,83,85,87,95,97,103,105,107,109,114,116,118,120,124,126,

128,130. Římsa v sektoru II/146.Lem střechy v sektoru III/224,236 (poněkud deformovaný), 242,244(oba poškozené);medailony v sektoru III/262, 264, 266, 268, 272, 274, 276, 278, 284, 288,290,294,296,298,300,310,312,316,318 (poškozený),320,322. Patří sem i silně poškozený filigrán z medailonu I/59, u něhož je řada úponek odlámana.

Skupina 2

Ze spirál o dvou závitech se odvíjejí úponky hustěji, v počtu 17-20, v pravidelných intervalech. Napojení úponek na spirálu rozviliny je plynulé a není téměř patrné, úponky se spirálou splývají v jedinou souvislou linii. Na koncích jsou opět opatřeny drobnými, mnohdy spíše zapuštěnými zrnky, z nichž některá mají povrch drsný. Uprostřed spirál jsou povětšinou trojice zrn, v některých případech jen jedno. Provedení těchto filigránů je velice jemné, působí dojmem krajkoví a svědčí o rutinované práci. Do této skupiny spadají tyto filigrány: Římsa v sektoru II/148,150,152,154,156,158. Lem střechy v sektoru III/228. Římsa v sektoru IV/330,332,334,336,338,340,342,344.

Skupina 3

Tyto filigrány se provedením vymykají předchozím. Spirály mají až tři závity, od nichž se v pravidelných intervalech odvíjí 20-35 krátkých úponek, zakončovaných na povrchu sedícími zrnky. Uprostřed spirál je po třech zrnech. Také v rozích obdélníků jsou drobné spirály se zrnky, čímž je povrch hustě zaplněn. Pásky, z nichž jsou zhotoveny spirály, jsou nadmíru tenké. Rámový drát je tordován velice hustě a více méně příčně, nikoliv šikmo jako u předchozích.

Tímto způsobem jsou provedeny filigrány na lemu střechy v sektoru I/22,44 a na lemu střechy v sektoru III/240. Tomuto schématu spirálových rozvilin a úponků odpovídají i postranní filigrány s jedním kamenem na lemu střechy v sektoru I/40,59 a v sektoru III/233. U těchto filigránů, kratších a širších, je odchylka v tom, že menší spirály jsou zakončovány uprostřed trojicemi zrn, větší pak kvítky, které vznikají z jednoho většího a několika menších zrn. Krom toho vyrůstají ze spirál také úponky se šišticemi ze stočeného drátu. Této skupině odpovídají také filigrány některých cviklů (viz. dále). Perfektní provedení této práce svědčí o velice zkušeném řemeslníkovi, jehož erudice převyšovala již tak kvalitní schopnosti předchozích.

Skupina 4

Tyto filigrány jsou umístěny v bočních lemech střechy, jsou širší než ostatní, t.j. 3,2 cm, a kratší a od ostatních se liší. Základ kompozice tu tvoří dvě větší spirály, symetricky odvíjené od středu, od osazny jediného kamene. Mají úponky v řídkých odstupech zakončené výraznými hladkými zrny. Od obou základních spirál se odvíjejí další, menší, rovněž s úponky a zrny. Zrna uprostřed spirál jsou velká. Rám je svinut ze silného drátu, vyztuženého zespoda na vnitřní straně proužkem stříbra. Rámování působí dosti hrubě, ale provedení filigránů, byť proti předchozím robustnější, je velice kvalitní.

Takto jsou provedeny filigrány na lemu střechy v sektoru I/38 a v sektoru III/231,235.

Cvikly na bočních stranách mezi apoštoly

Příslušnou plochou cviklů je pochopitelně dána rozdílná kompozice filigránů, jejich provedení však odpovídá vždy některé z předchozích skupin. U filigránů sektoru II/163,167,169 a sektoru IV/351,353 tvoří rozviliny větší a menší spirály s hustými krátkými úponky, zakončovanými výraznými hladkými zrnky nebo šisticí z hustě svinutého drátu. Spirály mají uprostřed kvítky z jednoho většího a 9-10 drobných zrn.

Hustějším svinutím spirál a použitím většího počtu úponků odpovídají tyto filigrány svým provedením skupině 3. U filigránů cviklů v sektoru II/165 a IV/349 se sice opakuje kompoziční schéma větších a menších spirál, jsou však volněji vinuté a ukončované uprostřed namísto kvítků jen výraznými zrny. Úponky jsou zakončované buď zrnky nebo šisticemi. Svým provedením odpovídají tyto filigrány více skupině 1.

Všechny cvikly, včetně polovičních krajových mají po pěti osazených pro kameny. Některé podložky cviklů jsou na spodní straně opatřeny vyrytými značkami, jimž odpovídají značky vyryté na dřevěném jádře schrány. V sektoru II/165 je označení III, II/167 je X a II/169 je kosodélník. V sektoru IV/349 je označení trojúhelníkem, IV/351 je rhombus s jednou prodlouženou stranou, IV/353 je označen obdélníkem.

Krajní cvikl II/163 byl evidentně opravován v pozdější době, neboť do filigránu jsou začleněny akantové listy a motivy z drátů svinutých homolek (nikoliv šistic). Snad jde o opravu z doby baroka, ze kdy pocházejí i některé jiné menší úpravy, jako např. atributy.

Filigrány na čelech s Kristem a Maurem

Na horních štítových cviklech se odvíjí kompozice filigránu od střední osy, a to větší spirály o třech závitech s jedním zrnem uprostřed a menší spirály o dvou závitech, rovněž s jedním zrnem uprostřed. Celek tvoří deset těchto spirál s hustě nasazenými úponky v pravidelných intervalech. Osazeny jsou třemi velkými kameny.

Na bočních cviklech čel, které doplňují cvikly štítové, dominují osazny s kameny, jichž je po třech velkých a dvou menších na každé straně. Filigrán tu vytváří jen výplň ze dvou větších a několika menších spirál s hustými úponky, zakončenými zrnky, stejně jako spirály uprostřed. Orámování těchto filigránů tvoří šikmo tordovaný drát.

Všechny tyto filigrány na obou čelech odpovídají svým perfektním zpracováním skupině 3.

K této skupině se řadí i plošný filigrán, který je použit na měděném zlaceném pásu na boku podstavců s figurami Krista a Maury. Pás je osazen pěti kameny, mezi nimiž jsou spirály filigránu, pravidelně zpracovaného s hladkými zrny uprostřed i na koncích krátkých, hustých úponků. Filigrán, na rozdíl od ostatních dosud pojednávaných, je přiletován přímo na podkladový pás a jde tedy o filigrán plošný, který je tak příkladem přežívání tohoto použití.

V podstatě lze rozlišit dva druhy filigránu. Onen původní, plošný (nazývaný někdy červíkový) sestává ze symetricky rozložených jednoduchých spirál drátků, které byly v celé délce fixovány naleťováním na jednoduchou destičku. Vyplňovaly volně plochu mezi kameny, zpravidla v počtu pěti, a tvořily tak v celé ploše pouze doplněk. Podobně byl koncipován i na souvislejších, delších plochách, např. křížů. A běžně se vyskytoval až do konce 12. století, byť i ve století následujícím nebyl naprostou výjimkou.

Tímto způsobem jsou pojednány filigrány na relikviáři sv. Heriberta z doby mezi 1160-1170 (Kolín – Deutz, farní kostel sv. Heriberta)⁶⁶⁾, sv. Maurina z doby kolem 1170 (Kolín, chrámový poklad u sv. Pantaleona)⁶⁷⁾, sv. Annona z doby kolem 1183 (Siegburg, sv. Michael)⁶⁸⁾,

66) RM 1, 1972, H 18.
– Orn. Eccl., B.2,
1985, E 79

67) Qtn.eccl. 2, 1985, E
79.

68) Mbn. Ann. 1975, E
1, Tab. 21. – Orn.
Eccl. 2, 1985, F 90.

sv. Albína z doby kolem 1186 (Kolín, Chránový poklad u sv. Pantaleona)⁶⁹⁾. Jejich vznik je kladen do kolínských dílen. Tentýž typ filigránu zdobí zčásti i dílo Mikuláše Verdunského, relikviář tříkrálový z let 1186-1230 (Kolín, dóm), a to na jeho přední straně. Tradiční, plochý, symetricky rozložený filigrán se zrnky je použit i na destičkách relikviáře Karla Velikého v Cáchách, dokončeného 1215.⁷⁰⁾

Druhý, mnohem složitější a technicky náročnější druh filigránu je chápán prostorově, plasticky a je nazýván vysoký šnekovitý filigrán. Jde o svazky tenoučkých pásků svinutých do šnekovitých závitů a postupně se odvíjejících do dalších závitů i do krátkých úponek. Tak se vytváří souvislá transparentní síť vzoru ze vzájemně spojených spirál, odpoutaných od podkladu a samostatně uzavřených do obdélného, případně jinak utvářeného rámu z tordovaného drátu. Celá tato jemná krajkovinová kompozice, do níž jsou pojaty i osazny pro drahé kameny, je pak spolu s podkladovou destičkou téhož tvaru fixována na několika místech hřebíčky na dřevěné jádro relikviáře či jiného předmětu. Filigrán je navíc zpravidla obohacen ve středu spirál a na koncích úponků o granule – zrna, shluklé někdy do kvítku – rozetky, či o drobné šišťice ze svinutého drátku. Později někdy přibýly i vegetabilní prvky, jako např. drobné lístky.

Náznačky tohoto filigránu se počaly objevovat již ke konci 12. století. Tak na zmíněném již relikviáři Annonově jsou dva z pěti knoflíků na hřebeni zdobeny šnekovitým filigránem, komponovaným symetricky v párech protilehlých spirál na obou polokoulích. Ze spirál se odvíjejí krátké úponky zakončené zrny nebo rozetami z drobných zrněk, středy spirál pak tvoří výrazné rozety.⁷¹⁾ Destičky vlysu jsou sice zdobeny tradičním plochým filigránem, ten se však rozvíjí do plochy jednoduchými spirálami, zakončovanými výraznými zrny.⁷²⁾ Připomeňme, že relikviář sv. Annona bývá v literatuře uváděn do vztahu s Mikulášem Verdunským, někdy přímo jako jeho první dílo.

Do let 1220-1230 je kladen také kalich z farního kostela sv. Apoštolů v Kolíně⁷³⁾, jehož stlačený nodus připomíná ve svém členění i v jednotlivostech knoflíky na hřebeni relikviáře sv. Annona, s tím ovšem rozdílem, že filigrán na nodu kalicha je mnohem jemněji proveden než robustní knoflíky. Dietrich Kötzche, který na tuto podobnost poukazuje, časový rozdíl nevysvětlil.

Z počátku 13. století pochází phylakterium pro zub sv. Mikuláše (Arras, kostel sv. Mikuláše⁷⁴⁾), jehož výzdoba připomíná podle Antona Legnera mosanský styl Huga d'Oignie. Zatímco na čtyřech obloukových listech je filigrán plochý a jednoduchý, je mandorlový střed vyplněn hustým, šnekovitým zrněným filigránem, velice stejnoměrným a ukončovaným na koncích závitů a úponek zrny. Zdá se však, že nejde ještě o filigrán odpoutaný od pozadí, tedy o filigrán vysoký, podobně, jako na obdobně zdobené zadní

69) Grn. eccl. 2, 1985, E 80.

70) Iepie, H.: Die Geschichte der Sicherung und Konservierung des Karlschreins, in: Die Waage, Sonderheft, Der Karlschrein im Aachener Dom, Oktober 1988, s. 8-84.

71) Mbn. Ann., 1975, E 1 na str. 196 a Tab. 21. – Orn. Eccl. 1, 1985, str. 376.

72) Grn. eccl. 2, 1985, F 90, na str. 458.

73) Grn. eccl. 2, 1985, E 66.

74) Grn. eccl. 3, 1985, H 56.

straně křížového relikviáře trevírského původu z doby kolem 1220 (Trevír, chrámový poklad u sv. Mikuláše⁷⁵⁾), kde souvislou úponkou perfektně provedených spirál je zaplněn celý kříž. Kříž je dvouramenný, patriarchálního typu, vsazený do staurothéky, a jeho přední stranu lemují drahokamy a vysoký filigrán s mnoha šišticemi a zrny, takže jsou zde na jednom předmětu použity oba druhy filigránu.

Podobně alternuje také plochý a vysoký šnekovitý filigrán na relikviáři v podobě ruky, vzniklého v Kolíně po roce 1222, a to na spodních páscích a na širokých lemech rukávu, zatímco na druhém, současném a podobném relikviáři v podobě ruky bylo užito pouze vysokého filigránu, avšak mnohem živěji koncipovaného (obojí v Kolíně, kostel sv. Kuniberta).⁷⁶⁾ Totéž se týká i vysokého filigránu na relikviářové bustě sv. opata Antonia s relikvií jeho vousu, původně uloženého s oběma předchozími v kostele sv. Kuniberta (dnes jako zápůjčka v kolínském Arcibiskupském diecézním muzeu).⁷⁷⁾ U všech těchto tří památek je hustý šnekovitě stáčený filigrán, kombinovaný se zrny a rozetkami ze zrn volně upevněn na destičkách či pásech osázených drahokamy. Podle J.-H. Baumgartena poukazují všechny tři na vznik v téže dílně, z níž také vyšla zadní strana štítu tříkrálového relikviáře a o něco mladší relikviáře v podobě ruky z doby mezi 1220-1230 (Kolín, kostel sv. Gereona).⁷⁸⁾ Podle R. Lauera však není zcela jasné, co z četných emailových destiček a z filigránů lze připsat bezprostředně dílně Mikuláše Verdunského a co teprve dílně následné.⁷⁹⁾

Vysoký, takřka plastický, hustý, plný filigrán se zrnitými, jednou stáčenými závity zakončenými rozetkami se objevuje na destičkách štítů, římsy a soklu Mariánského relikviáře v Cáchách, který vznikl v letech 1200-1238 (Cáchy, chrámový poklad)⁸⁰⁾. Vzájemně propojené drobné spirály mají krátké úponky zakončované výrazným zrnem. Plnost filigránu zdůrazňují výrazné zrněné svazky vláken. Tímtež způsobem je proveden i filigrán na relikviářovém kříži patriarchálního typu z Cách – Burtscheidu (Cáchy-Burtscheid, kostel sv. Jana Křtitele)⁸¹⁾, který pokrývá jeho přední stranu v plnosti a hustotě a jistě uvolněnosti, takže netvoří viditelný vzor. Práce snad vznikla v Cáchách kolem roku 1230.

Filigrán, který představuje perfektní práci v pravidelných šnekovitých závitech s krátkými, hustě řazenými úponkami zakončovanými zrny se objevuje kolem roku 1230 na dílech Huga d'Oignies či na dílech jemu připisovaných. Jde o přední stranu phylakteria sv. Martina z let 1230-1235 (Namur, poklad převorství d'Oignies sester Notre Dame)⁸²⁾ a o relikviářový kříž patriarchálního typu z téže doby, který je kryt na přední straně stejně provedeným filigránem (Brusel, Musées Royaux d'Art et d'Histoire).⁸³⁾

K řečeným památkám se podle R. Didiera řadí také relikviář sv. Petra v podobě ruky z doby kolem roku 1230, jehož manžeta dalmatiky a rukáv alby jsou zdobeny niellovanými

75) Orn. eccl. 3, 1985, H 41.

76) Orn. eccl. 2, 1985, E 52-53.

77) Orn. eccl. 2, 1985, E 54.

78) Orn. eccl. 2, 1985, E 35-36.

79) Lauer, R.: Orn. eccl. 2, 1985, str. 221

80) Grimme, 1972, Tab. 59-62.

81) Orn. eccl. 3, 1985, H 31.

82) RM1, 1972, M 5.

83) RM1, 1972, M 8.

mi destičkami, střídajícími se s destičkami se spirálovým, vysokým, rytmizovaným filigránem se zrněnými pásy závitů. Od nich se odpojují husté stáčené úponky zakončované zrna a přesahující na vedlejší závit, čímž vzniká dojem zaplněnosti. Provedení je prvotřídní. (Binche, koleg. kostel Saint-Urmer).⁸⁴⁾ R. Didier připisuje Hugovi d'Oignies také relikviář sv. Vincentia-Madelgaria (Mons, koleg. kostel Sainte-Waudru)⁸⁵⁾ jehož patka je ve dvou pásech zdobena filigránem, pojednaném poněkud volněji, nežli je tomu na listech rozety, spočívající na dřívku. Na listech se střídá niello a filigrán, který zaplňuje listy pouze jedinou spirálou o třech závitech s kvítkem z granulí uprostřed. HUSTĚ ŘEZANÉ, stáčené úponky svírají po jednom zrně a dotýkají se nebo přesahují na vedlejší závit. Zcela nový styl se ovšem projevuje v díle Huga d'Oignies na knižní vazbě s Ukřižováním a s Maiestas Domini na přední a zadní straně (Namur, Poklad převorství d'Oignies sester Notre Dame).⁸⁶⁾ Představuje se zde virtuózní technika i umělecký projev, a to především v rámování zmíněných reliéfů. Vnitřní rám s vegetabilní volutovou úponkou je ražen ze stříbra, vnější rám tvoří filigrán s osazenými drahokamy, jehož souvisle se vinoucí úponka na prosvítajícím podkladu je bohatě prokládána naletovanými, ze stříbra raženými a zlacenými réвовými listy, hrozny, rozetkami a postavami lovců a zvířat. Tento okrajový pás je rámován z obou stran jemně perličkováným drátem. Na zadní straně též druh filigránu je uplatněn na destičkách, které se v rámu střídají s destičkami niellovanými. Tento styl završuje umění filigránu 13. století jako ojedinělý a nepředstížitelný.

Do rámce těchto vysokých šnekovitých filigránů první třetiny 13. století se začleňují i filigrány z relikviáře sv. Maura. Při vzájemném porovnávání však je nelze zcela jednoznačně přiřadit k některé ze zmiňovaných památek a tím také bezpečně určit jejich místo v této řadě. Je totiž zřejmé, že ne všechny byly provedeny se stejnou mírou zručnosti a že mistrné ruce nejzkušenějšího řemeslníka byly vyhrazeny filigrány na místech významnějších, kompozičně složitějších a tedy obtížnějších, jako byly větší plochy čel a cviklů relikviáře. Na nich se rozvíjejí husté rozviliny spirál s hustými krátkými úponky, přesahujícími na vedlejší závit a ukončované zrna; spirály svírají uprostřed květy ze zrn a celá kompozice je prokládána šišticemi ze stáčeného drátu. Tato kompozice, zaplňující celé plochy, včetně provedení osazen kamenů se nejvíce přibližuje filigránům na relikviářích v podobě ruky z kostela sv. Kuniberta a z kostela sv. Gereona v Kolíně z doby mezi 1220-1230⁸⁷⁾. Sem také lze přiřadit i filigrány skupiny 3. Ostatní skupiny 1 a 2 z lemů střechy, římsy a medailonů, byť poněkud rozdílné ve svém provedení, vycházejí rovněž z řečené základní koncepce a nevylučují se nijak markantně z celkového rámce. Jde tu spíše o rozdílný stupeň řemeslné zdat-

84) Orn. eccl. 3, 1985, H 59, str. 154.

85) Orn. eccl. 3, 1985, H. 55.

86) IArt Mosan, 1961, str. 274-276, Tab. 60-61. – RM 1, 1972, M 6-7. – Orn. Eccl. 1, 1985, B 52.

87) Sv. pozn. 77 a 78.

nosti, který ještě nedosáhl plně mistrné přesnosti a virtuozity plošných filigránů. Nicméně po tomto rozboru lze filigrány z relikviáře sv. Maura začlenit mezi kolínské filigrány z doby mezi 1220-1230.

Z tohoto celkového, víceméně jednotného schématu se vyčleňuje několik filigránů skupiny 4, sice kvalitně provedených, avšak na první pohled značně zhrubších a robustnějších nežli ostatní. Všechny tyto destičky jsou umístěny na krátkých, bočních stranách lemů střechy a mají také jiné rozměry než ostatní filigrány. K této skupině se nepodařilo najít analogii. Vtírá se tu otázka, zda v těchto několika případech nebylo použito hotových již prací z jiné dílny.

PRÁCE RAŽENÉ A LITÉ

OZDOBY RAŽENÉ

Pro ražení slouží forma zpracovaná ve dřevě, v kameni, bronzu nebo železu ke zhotovení několikrát se opakujícího reliéfního motivu. Forma může být pozitivní nebo negativní. Plech se nejdříve vyžehláním zbaví pnutí, po vychladnutí se vyhladí a stlačí do formy. Variantou je tvarování plechu shora na celý kus, a to tak, že se přiloží olověná deska, která umožní pravidelný tlak nepříliš silných úderů kladívka. U ornamentálních pásů se pruh plechu posunuje a rastr se tím opakuje. Usnadní se tak práce, která by jinak musela být provedena zdoluhavou technikou tepání. Matrice pro ražení plechu patřily ke kmenovému vybavení dílen a mnohdy se dědily po generace.⁸⁸⁾ Theophil uvádí ve třetí knize v kapitole LXXV, že „tato práce je velice užitečná při zhotovování okrajů oltářních obrazů, pulpitů, relikviářových schrán, knih a na jakýchkoli místech je třeba, protože tato ražená práce je dekorativní a jemná a snadná k provedení“.⁸⁹⁾

a) Figurální motivy cviklů

Figurální motivy na střeše relikviáře

Figurální motivy zaplňují na střeše cvikly mezi medailony.

Dole je na každé straně ve cviklech po pěti kruhových medailonech a po dvou polovičních krajových s mužskými polopostavami – starozákonních proroků – v řasnatém rouchu, s páskou v ruce a s nimbem kolem vousaté hlavy. (Jde o č. I/135-141 a III/v dokum.chybí). Zespona jsou vyztuženy šedavou hmotou, která zčásti ulpěla na dřevěném jádru střechy.

Raženo ze stříbrného plechu.

Rozměry:

Nahoře na každé straně v pěti cviklech a dvou okrajových polovičních jsou polopostavy andělů v řasnatém rouchu, s rozpjatými křídly a s nimbem kolem hlavy. V levé ruce drží knihu, v pravé nezřetelný předmět (snad svitek). (Jde o č. I/62-68 a III/254-260). Zespona jsou rovněž vyztuženy šedavou hmotou, která pouze ve čtyřech případech ulpěla malými zbytky na dřevěném jádru střechy.

88) Z přelomu 12.-13. století se zachovala bronzová matrice z rýnsko-mosanské oblasti se lvy, ptáky a palmetyvými listy, a další matrice z různých materiálů, jako je břidlice, kehlheimský kámen a terakota s různými, i figurálními motivy. – Srv. Orn. Eccl. 1, č.k. B 93 ad. na str. 320 ad.

89) Brepohl, Theophilus, 1987, str. 230-231, Liber III, cap. LXXV.

Raženo ze stříbrného plechu.

Rozměry:

Výplňových cviklů s postavami andělů se nepodařilo zjistit mnoho. Podobné postavy, avšak tříčtvrteční a s širší rozpjatými křídly zaplňují střídavě s polostavami světců celé plochy cviklů na relikviáři Maurinově z Kolína n.R. Hlavy andělů jsou zde en face, v rukách drží pásy. Od andělů na cviklech Maurova relikviáře se liší jednak kompozičním principem, jednak i mistrnějším provedením, vysvětlitelným dílenským původem. Relikviář sv. Maurina je datován sice kolem r. 1170, ale reliéfy pravé strany, kde jsou i cvikly s anděly, jsou dílem mladšího umělce, ovlivněného podněty z dílny Mikuláše Verdunského a jsou kladeny až do 1. třetiny 13. století.⁹⁰⁾ Podle R. Didiera a A. Lemeuniera jsou matrice z Maurova relikviáře velice blízké oněm, z nichž byly raženy cvikly s anděly na relikviáři sv. Ermelindy v Amiens z doby kolem 1236.⁹¹⁾ Zatímco Didier hovoří pouze o podobnosti, Lemeunier nadhazuje možnost, že matrice s anděly mohly přejít z dílny zlatníka – autora Maurova relikviáře do dílny, kde později vznikly relikviáře z Amiensu a z Amay.

Při velice pravděpodobné migraci a přejímání dílenských pomůcek k mechanickému rozmnožování doplňkových a tedy pro autorské dílo více méně nepodstatných prvků bylo jistě možné jejich pozdější převzetí jinou dílnou, ať už spolu s přechodem řemeslníka, či po zániku původní dílny. To ovšem zůstává rovněž v rovině hypotézy, neboť identitu ražby na obou památkách nelze s konečnou platností určit.

b) Pásové a obloukové lemy

Pásové lemy vodorovné

Umístěny jsou po celém obvodu soklu a na římsách bočních stran. Provedeny jsou ze zlaceného měděného plechu.

Základním motivem jsou dva protilehlé oblouky, na obou koncích stočené a ukončené na jedné straně pěticipími, na druhé straně dvojcipími listy, které obvrhávají tečkované bobule. Ve cviklech mezi jednotlivými stočenými listy jsou trojlisty a dvě trojice drobných teček, ve cviklech mezi vrcholy oblouků jsou na spodní straně trojice výraznějších teček. uvnitř motivu zaplňují prázdná místa šiškovité bobule.

Raport tvoří dvojice motivů. Pás je z obou stran lemován perlovcem. Provedení není jednotné, u některých částí je perfektně ostře ražené (např. 479e), u některých je kresba nezřetelná (např. 412).

Šířka pásů mezi perlovci je 2 cm..

Lemy medailonů střešních a arkádových trojlistů čelních stran

Motivy jsou analogické pásovým lemům, avšak jsou sevřenější, spíše srdcovité a ve cviklech mezi jednotlivými stočenými listy jsou pouze hrozníčky; protilehlé cvikly mezi vrcholy

90) Or. Eccl. B.2,1985 č.k. E 79, str. 269-302.

91) Didier, 1988, str. 240.
– Lemeunier, 1989, str. 78, pozn. 104.

oblouků zůstávají nezaplněné. Provedeny jsou ze zlaceného měděného plechu.

Raport tvoří dvojice motivů celých a po polovině motivu na každém konci. Přitom razidlo bylo posunováno tak, že pravý konec s polovinou motivu je obvykle níž než levý navazující. Navazování tedy není plynulé a netvoří souvislý pruh jako u ražby vodorovných pásů. Pruhy jsou opět z obou stran lemovány perlovcem.

Šířka pásů mezi perlovci je 2 cm.

U obou variant bylo pracováno s tímtež razidlem, ale s různým výsledkem: v určitých případech je ražba velice ostrá a čitelná, v jiných jsou detaily (např. bobule) nedotažené, což bylo způsobeno bezpochyby různou intenzitou úderu.

Lemy s motivy stáčených stylizovaných listů kombinovaných se svinutými palmetami nejsou novinkou. Používaly se na slonovinových knižních deskách, v knižní malbě a ve formě ražených úponek i na relikviářích od 11. století. Ve zlatnictví se ovšem kvalita různá, postupem doby se zdokonaluje a jeví i oblastní rozdíly. Na mosanských relikviářích jsou povětšinou lineární. Relikviář sv. Hadelina z doby kolem 1130-1150 má vlys s charakterem jednoduché lineární úponky a podobně i mladší čtyři relikviáře ve tvaru úzkých stran schránky z let 1160-1170 jsou zdobeny pruhy s motivy jednoduchých lineárních spirál svírajících mezi sebou palmety.⁹²⁾ Na rozdíl od těchto příkladů mosanských se však v téže době objevují v kolínské oblasti ražené pásy s motivy většinou vegetabilního charakteru, mnohdy s listovými palmetami, jako je tomu mezi jinými např. na relikviáři Heribertově z doby kolem 1160-1170, sv. Maurina z doby kolem 1170 a na Tříkrálovém relikviáři Mikuláše Verdunského z let 1180-1230.⁹³⁾ V pojetí určité stylizace takových rostlinných motivů je však lemuům relikviáře sv. Maura nejbližší malý fragment, umístěný na lemu zadní strany soklu relikviáře vousu sv. Antonia z doby po 1222.⁹⁴⁾ Podobně velice příbuzný je pás ražený ze stříbra na štítech a střeších relikviáře sv. Ermelindy (sv. Firmina) z Amiens.⁹⁵⁾ R. Didier se dokonce domnívá, že pásy z obou relikviářů, Maurova i Ermelindina, jsou zcela identické a zdánlivý rozdíl je způsoben použitím různého materiálu: v Amiens jde o stříbro a proto ražba z měkkého materiálu dovozuje větší přesnost kresby než u Maura, kde bylo použito mědi. Domnívá se dále, že – ačkoli obě práce jsou následné a přitom dílem různých zlatníků – přešla nejméně jedna matrice mistra Maurova relikviáře do dílny autora relikviářů z Amay a Amiensu. Zlatník byl vyškolen v tradicích 12. století a byl prý v kontaktu se zlatníky v Cáchách.⁹⁶⁾

c) Ražba pozadí

Ražba na pozadích apoštolů

Plochy jednotlivých arkád na pozadí apoštolů jsou kryty měděnými plechy s raženým dekorem rout, v jejichž vnitřních polích jsou čtyřlísty s terčíky uprostřed.

92) Sv. R.M 1,1972, G 4, G 9

93) Sv. R.M 1,1972, H 17, H 18, K 1

94) Sv. Orn.Eccl., 2, 1985, č.k. E 54 na str. 266

95) Sv. Didier, 1990, obr. 6 na str. 241

96) Didier, tamtéž, str. 240 a 245

Plechý nejsou v celku, jsou rozstříhané a sesazované způsobem značně neprofesionálním, lišícím se zásadně od ostatního precizního provedení všech dílů, vyskytujících se na relikviáři. V řadě případů výřezy pro postavy apoštolů ani nerespektují siluetu figur, takže části dřevěného jádra zůstávají nepokryté. Je zřejmé, že tato úprava není původní a pochází z pozdější doby, snad z doby restaurování v 19. století, i když lze těžko vysvětlit, proč k tomu došlo. Již v souvislosti s popisem postav apoštolů zde byla zmíněna možnost, ba i pravděpodobnost, že figury byly původně provedeny v celku s pozadím, jako je tomu u obou figur na čelech a jako bylo zvykem i při práci na jiných relikviářích, např. na relikviáři Karla Velikého v Cáchách⁹⁷⁾ a na mariánském relikviáři v Cáchách.⁹⁸⁾ Na obou těchto relikviářích jsou pozadí sedících figur rovněž mřížkována, ovšem jednodušeji: na relikviáři Karla Velikého tvoří mřížku protínající se linie a v polích uprostřed je po jednom bodu, na mariánském relikviáři tvoří reliéfní mřížku routy se čtyřlistem uprostřed a s bodem v křížení. Mimořádně jemný a komplikovaný je ražený dekor na relikviáři tříkrálovém, kde jsou na zadní straně spodní části schrány mřížky vyplněny ve vnitřních polích listovými motivy a navíc v křížení terčiky s pětistými rozetami. Podle těchto typů pozadí byl zřejmě proveden i dekor relikviáře sv. Maura. Snad dokonce i sledoval napodobení původních pozadí postav apoštolů.

97) Lepie, 1988, s. 8-84

98) H Lepie, Heiligtümer in goldenen Schreinen, in: Die Waage, Sonderheft 2, Der Dom zu Aachen, Juli 1992, nepag., obr. 55,57

Čtyřlisty upevněné na pozadí Krista a Maura

Tyto čtyřlisty, jichž je celkem kolem 150 kusů (přesný počet nelze určit, neboť řada z nich je rozlomena či jinak poškozena), vykazují dvojí provedení:

a) 45 kusů ostře vyražených, včetně vnitřní kresby má trojitě lístky hrotité, hloubené s ostře vystouplými konturami. Z nich čtyři jsou mírně poškozené, u některých zůstala ve středovém otvoru hlavička hřebíčku, jimiž byly upevněny. Provedeny jsou ze zlacené mědi.

b) 104 kusů o něco menších a tupěji ražených. Trojitě lístky jsou na koncích zaoblené, jsou sice rovněž hloubené, avšak jejich kontury jsou ploché. Z nich je deset značně poškozeno, u některých rovněž zůstala ve středovém otvoru hlavička hřebíčku. Provedeny jsou ze zlacené mědi.

Motiv čtyřlistu je variantou motivu, použitého také na ražených pozadích apoštolů v jednotlivých polích rout. Nelze tu ovšem hovořit o tomtéž razidlu, spíše o záměru dát všem pozadím jednotný ráz, byť v různorodém provedení.

d) Vrcholový hřeben štítové a pásy

Vrcholový hřeben (č. 2 a 12)

Vrcholový hřeben střechy je nejvýraznějším a nejdovednějším prvkem, provedeným technikou ražení. K němu se přidružují pásy ze štítů obou čelních stran.

Vrcholový hřeben je proveden z pozlacené mědi a sestává ze dvou oboustranně ražených prolamovaných ornamentálních pásů. K jejich upevnění na dřevěné jádro slouží hladký, nepozlacený pruh, rozstříhaný na několikacentimetrové dílce, střídavě odkloněné do obou stran tak, aby sledovaly sklon střechy. Tyto dílce jsou překryty destičkami filigránu a emailů, které tvoří rámování střechy. K upevnění hřebene slouží dále tři čtyřboké sloupky, dva na koncích a jeden uprostřed, vrcholící velkými křišťálovými přesleny s kutými růžicemi a závlačkami na vrcholu. Kromě toho jsou obě části hřebene fixovány kutými hřeby s hlavičkami v podobě šištic, které probíhají otvory ve vrcholu hřebene a zároveň i v ose šestnácti menších křišťálových nodů a zapadají do otvorů ve hřbetu střešního jádra relikviáře. Dekor hřebene tvoří na každém dílu osm motivů z dvojic přivrácených stočených úponek se stylizovanými poloakanty na koncích a se symetrickým shlukem poloakantů ve cviklech mezi jednotlivými motivy. Reliéfně profilované úponky jsou zčásti dociseloované mřížkováním, zčásti zrněním, čímž je kresba zvýrazněna. Dekor respektuje příčně oválné otvory s objímkami pro vsazení křišťálových přeslenů. Rozměry objímek jsou individualizované podle tvarů jednotlivých přeslenů.

Na obou koncích hřebene I/2 jsou nýtováním upevněny fragmenty proužků s jednoduchým rytím a cizelovaným dekorem úponky zcela odlišného, možno říci archaizujícího charakteru. Na konci hřebene I/12 je analogický dílek přinýtován pouze na vnitřní straně, t.j. u středového sloupku. Dekor je proveden v ploše, pozadí tečkované nebo mřížkové pomocí krokových vrypů.

Charakteru zmíněného jednoduchého ornamentu i způsobu jeho zpracování rytím odpovídají také tři sloupky uprostřed a na obou koncích hřebene. Středový je z obou pohledových stran zdoben destičkami s cizelovanou úponkou o třech vlnách, ukončených trojlísty; v úžlabích jsou drobné úponky, nahoře piniová šiška. Tečkovaná pozadí jsou pojednána krokovými vrypy. Krajiní sloupky jsou na rozdíl od středového kryty pouze z čelních stran. Ve vrcholu každého sloupku je trn pro nasazení nodu.

Pásky štítu čelní strany V/ 401 a V/403

Oba prolamované ornamentální pásy jsou na spodním konci opatřeny terčí a ve vrcholovém, kose seříznutém spoji překryty úchytkami krajních hřebenových sloupků. Pásky tvoří motivy z dvojic přivrácených stočených úponek, od nichž se odvíjejí stylizované poloakanty a stonky s šišticemi. V profilovaných páskách úponek jsou řady cizelovaného zrnění. Spodní konce pásů jsou upilovány, částečně roztepány a nastaveny přinýtovanými nesourodými dílci, analogickými jako na hřebeni. Pomocí těchto dílků a tvarem odpovídající podložky byly ke koncům ozdobných štítových pásů zespoda přinýtovány terče, které pásy zakončují. Terče tvoří osmilistá rozeta s kruhovým mřížkováním středem a s šišticemi, které vyplňují jednotlivé pěticípé listy roset.

Pásky štítu zadní strany VI/438 a VI/441

Jsou identické s pásky čelního štítu, jimž odpovídají i ukončením rozetou s malým fragmentem pásku s cizelovaným rostlinným dekorem u č. VI/441, 442. Tento díl je opět zespoda upevněn k ornamentálnímu pásu pomocí trojúhelníkové destičky, a to v tomto případě dosti ledabylým způsobem. Druhá rozeta VI/438 nemá onen pomocný kus dílku, avšak k pásu je rovněž upevněna pomocí podložky. Tento terč, lišící se poněkud způsobem provedení, je zřejmě méně zdařilým odlitkem ostatních tří.

Na hladkém, nepozlaceném lemu pásů, který sloužil stejně jako u hřebene k upevnění na dřevěné jádro relikviáře, je množství otvorů pro fixaci, což svědčí o opětovném, případně několikerém upevňování.

Hřeben relikviáře sv. Maura nemá mezi zachovanými relikviáři přímou analogii, jak ani nelze očekávat, neboť neexistují dva identické hřebeny. Jistou obdobu lze ovšem spatřovat v celkovém utváření, t.j. v kombinování s nody, které však v mnohých případech nejsou do pásu hřebene zapuštěny, nýbrž jsou upevněny na samostatných sloupcích. Nody bývají někdy toliko z křišťálu, jindy se střídají s emailovými. Hřeben jako vyvrcholení relikviářů spadal zřejmě do programu individuálního výtvarného projevu. Již v poslední čtvrtině 12. století jsou hřebeny tvořeny vegetabilními motivy, dílem stroze kladenými do pásu, dílem stáčenými do úponek a případně prokládanými zvířecími prvky. Ve spojitosti s různým umisťováním nodů, buď zakomponovaných do pásu hřebene nebo vystupujících nad něj, se tak docílí velké variability a neopakovatelnosti. Jen do určité míry připomínají motivy na Maurově relikviáři ony motivy, které tvoří štítový hřeben prokládaný křišťalovými nody na relikviáři sv. Heriberta⁹⁹⁾ nebo zevní prstenec na flabellu Metropolitního muzea v New Yorku¹⁰⁰⁾, obojí z doby kolem 1180. Kromě toho pak lze hovořit o společném jmenovateli s některými z relikviářů pouze v technickém zpracování hřebenu, jako jsou řádky zrnění či cizelované plochy rozvilin, což se ovšem týká i relikviářů ze 13. století.

Relikviář sv. Maura se ovšem zcela vymyká běžnému zakončení štítových pásů tím, že má zřejmě druhotně přimontované terče, částečně překryté emailovými destičkami štítu. Štítové pásy byly zpravidla ukončeny motivem, nebo alespoň částí motivu, z něhož příslušný pás sestává. Motiv byl přitom patřičně upraven jako řádné, homogenní zakončení pásu a nebyl pouze upilován a nastaven jiným prvkem jako v případě relikviáře Maurova.¹⁰¹⁾ U některých relikviářů bývá zakončení pásů provedeno ve formě volutově stočených listů, které jsou kompoziční součástí celého pásu a ukončují ho plynulou křivkou úponky. Nejde v těchto případech vysloveně o terče, ale o terčovité vyústění hřebene.¹⁰²⁾

Na relikviáři sv. Maura však jsou pásy – jak už bylo řečeno výše – necitlivě na koncích upilovány a koncům přisazeny pomocí cizorodých prvků terče s motivem rozet, zespoda přimontované, dekorativní prvek, který se v příslušné době nevyskytuje. Navíc montáž – na rozdíl od provedení celého relikviáře – neprokazuje řemeslnou čistotu. Nápadné přitom je i to, že nejen u zakončení štítových pásů, ale i u zakončení ozdobných pásů vrcholového hřebene je použito fragmentů destiček s plochým cizelovaným dekorem jednoduchých úponek se stylizovanými polopalmetami, odpovídajících svým stylem úponkám na braunfirisových destičkách na bocích relikviáře. Tyto fragmenty prodlužují řečené pásy a tvoří pomůcku k jejich uchycení v místech, kde délka hřebenových i štítových

99) *Orn.Eccl.* 2,1985, E 91, str. 179

100) *Orn.Eccl.* 1, 1985, C 50, str. 470 a 475

101) Sv. např. relikviář sv. Heriberta z Kolína n. Rýnem-Deutzu, z doby kolem 1160-1170, kde pás je ukončen prodlouženými, stočenými listy palmet. *R.M.* 1, 1972, č.k. H 17, str. 227-278. – Relikviář sv. Annona ze Siegburgu z doby kolem 1183. *Mon. Ann.*, 1975, č.k. E 4, str. 206. – Relikviář sv. Maurina z Kolína n.R. z doby kolem 1170. *Orn. Eccl.* 2, 1985, č.k. E 79, str. 296 ad. – Relikviář sv. Albína z Kolína n.R. z doby kolem 1186. *Orn. Eccl.* 2, 1985, č.k. E 80, str. 302-303.

102) Sv. Mariánský relikviář Mikuláše Verdunského v Tournai, dok. 1205. *R.M.* 1,1972, č.k. K 5, str. 324. – Relikviář Mariánský v Cáchách z let 1220-1238, pásy bočních štítů. *Der Marienschrein im Dom zu Aachen. Domkapitel Aachen 2000*, str. 22-23. – Relikviáře sv. Ermelindy v Amiens po 1236 a sv. Ody v Amay, kladený mezi 1240-1250. *Lemeunier* 1989, obr. 21 a 22 na str. 67. – *Lemeunier* v této stati uvádí i další relikviáře ze 13. století, a to relikviář Panny Marie z Huy, sv. Remacla ze Stavelotu, sv. Eleutheria v Tournai a sv. Alžběty v Marburgu.

pásů byla nedostatečná. Nápadné je i zmíněné již překrytí terčů konečnými emailovými destičkami štítu.

Je tedy zřejmé, že na relikviáři sv. Maura byly použity pro vrcholový hřeben i pro oba štítové pásy, které neodpovídaly přesně rozměrům dřevěného jádra a musely být pro upevnění přizpůsobeny, t.j. prodlouženy nástavnými destičkami. Vrcholové i štítové pásy mohly být relikty nějakého zaniklého relikviáře, nebo mohlo jít o kusy v době montáže v dílně již hotové a dosud neupotřebené. Pokud pak jde o fragmenty oněch nástavných pomocných destiček, nelze vyloučit možnost, že šlo o části použité dříve, nebo předtím připravené pro nějaký relikviář s typem kazetové střechy, jaké se např. objevují na relikviáři tvaru truhly sv. Aetheria v Kolíně n.R. z doby kolem 1170,¹⁰³⁾ kde analogicky provedené destičky vytvářejí mřížku s emailovými terči v křížení. Technika provedení i dekor cizelovaných destiček je natolik podobný našim, že by mohly pocházet z téže dílny.

Dekor i technika provedení těchto fragmentů s úponky na relikviáři sv. Maura je zároveň identický s dekorem na destičkách, které kryjí sloupky hřebene a jsou zdobeny vlnitými úponky s trojlaločnými listy a se šišticemi. Destičky na sloupcích se více méně vymykají obecným zvyklostem, neboť sloupky jiných relikviářů 12. a první poloviny 13. století byly zdobeny destičkami s reliéfně raženým, většinou vegetabilním listovým dekorem nebo měly tvar svazku prutů. Sloupky podobné, t.j. kryté destičkami, byly použity na dvou relikviářích z druhé čtvrtiny 13. století, a sice na relikviářích sv. Ermelindy (sv. Firmina) v Amiens a sv. Ody a sv. Jiří v Amay, kde však nejsou nody žebrované. Dekor destiček není z reprodukcí zřetelný.¹⁰⁴⁾

Prodloužení štítových pásů cizorodými prvky, provedené a působící velice neadekvátně k precizně zhotoveným hřebenovým a štítovým pásům a zároveň i jejich použití k napojení novodobých terčů navozuje myšlenku, že tu šlo o pozdní úpravy, jejichž smysl proč byly použity tyto částice s retardovaným dekorem není zcela jasný. Zejména nápadné je použití fragmentů na koncích hřebenů, neboť prodloužení hřebenových pásů bylo možno jistě provést i jiným, citlivějším způsobem. Vtírá se proto otázka, zda šlo v tomto případě pouze o nedbalost, nebo zdali zde byl jistý hlubší úmysl, jako např. zachovat některé části jiného zaniklého díla.

EXKURS K ROSETÁM NA ŠTÍTOVÝCH PÁSECH

Bronzové zlacené apliky se objevují ve Francii již na barokním nábytku ve stylu Ludvíka XV., šlo tu ovšem o motivy v duchu doby robustní a značně zdobné. Jinak tomu pak bylo u nábytku z následného období, kdy pozdně barokní tvary byly vystřídány vyváženými, uměřenými proporcemi, poznamenanými inspirací z antiky. tehdy, zejména mezi lety 1800-1820 byl nábytek zdoben bronzovými zlacenými aplikami jednoduchých tvarů v podobě vavřínových vlysů, úpo-

103) *Qrn.Eccl.* 2, 1985, č.k. E 114, str. 249-251

104) *Srv. Lemeunier* 1989, obr. 1,5,29

nek, akantů, bust ve věncovém orámování, lvích maskaronů, gryfů, palmet a rozet. Ve druhé čtvrtině 19. století, v období pozdního empiru, se již tyto bronzové apliky vytrahly a na nábytku nacházely více uplatnění ozdoby sice obdobného charakteru, ale provedené technikou intarzie. Došlo však k novému oživení bronzových aplik v době, kdy se zvýšily nároky středních vrstev na zařízení interiérů a kdy se počaly ve velkém vyrábět kopie a repliky historického nábytku podle vydávaných katalogů s různými styly nábytku. Rozkvět této v pravém slova smyslu industrie se datuje od poloviny 19. století, i když jeho počátky sahají již do třicátých let.

Lit.: Brunhammer, Yvonne – De Fayet, Monique: *Meubles et Ensembles. Époque Directoire et Empire*. Paris 1965. – Brunhammer, Yvonne – De Fayet, Monique: *Meubles et Ensembles. Époque Restauration et Louis-Philippe*. Paris 1966. – Dell, Theodore: *The Frick Collection. An illustrated Catalogue. VI. Furniture and gilt Bronzes. The Frick Collection* 1992. – Payne, Christopher: *Stilmöbel Europas*. München 1985

Tímto exkursem mělo být doloženo, že bronzových zlacených aplik bylo používáno v podstatě po celou první polovinu 19. století, i později, a že jistě nebyly artiklem nedosažitelným. Rozety na štítových pásech relikviáře sv. Maura mohly být tedy získány poměrně snadno v době jeho restaurování v předminulém století, a to jak ze staršího, ať poškozeného či vyřazeného kusu mobiliáře, tak od nějakého výrobce kopií. Přikláním se spíše k první variantě z důvodu, že třem rozetám (č. 400,404,442) byla při zhotovení věnována větší péče a zdají se být proto autentičtější než rozeta čtvrtá (č.438), která není prořezávaná a byla patrně pouze odlita a nikoli již dále opracovávána. Použity byly patrně proto, že některý z konců pásů byl odlomen, nebo snad i ztracen, a že bylo nutno tedy všechny pásy nějakým způsobem přijatelným a to jednodušším způsobem zakončit.

e) Sloupky

Na obou čelech jsou dvojice zdvojených sloupků, po jednom páru zdvojených sloupků je uprostřed bočních stěn. Všechny jsou provedeny jednotně, mají stejné zdvojené patky, hladké dřívky a zdvojené hlavice. Celkem jde o šest kusů.

1) Patky V/435, 437, VI/473, 475, II/192, IV/377

Oběma patkám společný trnož je vytvořen z měděného, zlaceného přehnutého plechu, takže je dutý a ze zadní strany otevřený. Patky atického typu jsou lité, duté a na jejich klenutou základnu jsou v diagonálách napájeny čtyři pětilaločné listy; horní část patky je projmutá a kolem otvoru začištěna prstencem.

Provedeno ze zlacené mědi, cizelováno. – V. 2,5 cm

1b) Dřívky sloupků, příslušné ke shora uvedeným patkám

Dřívky jsou hladké, štíhlé, provedené ze silného měděného zlaceného plechu, staženého a sklepaného do trubice. Do dřívků jsou vsunuty dřevěné tyčky, o něco delší než kovové trubice, a jimi jsou sloupky zapuštěny a upevněny v otvorech patek a hlavic. V. 15,3-15,5 cm

1c) Hlavice sloupků, příslušné ke shora uvedeným článkům

Ke konickému jádru jsou připájeny samostatné, ražené a cizelované prvky, které tvoří diagonální pruty, stáječící se na koncích do bobulí obalených pětilaločnými listy. Ze stran k nim přiléhají tenčí stonky s hrozníčky, stáječícími se na spodní stranu abaku. V čele a po stranách hlavic je přiletován révový list s trojicí bobulí. Spodní hrany hlavic jsou začištěny nataveným prstencem. Páry hlavic jsou spojeny společnou deskou (abakem), provedenou tímž způsobem jako podložky patek.

Provedeno ze zlacené mědi, cizelováno; pájeno stříbrem. – V. Hlavic 2,8 cm, rozměry abaku 6,3 x 3,3 cm

Na bocích jsou kromě uvedených zdvojených sloupků také sloupky jednoduché, jejich provedení se od předchozích liší, a to zejména způsobem provedení.

2a) Patky II/178, 185, 199, 206, IV/363, 370, 384, 391

Patky atického typu odpovídají utvářením i provedením zdvojeným patkám, avšak jsou nižší a mají větší světlost otvorů pro silnější sloupky.

Jsou ze zlacené mědi, lité do kadlubu. – V. 1,5 cm

2b) Dříky sloupků příslušné k předchozím patkám

Dříky jsou masivnější, ze silnějšího plechu než u zdvojených sloupků. Plech je stažen do trubice, sklepán a po celé ploše zdoben raženým vzorem rout se čtyřlísty, na způsob vzoru plechu raženého na pozadí apoštolů. Na rozdíl od nich však jsou zde čtyřlísty v kresbě dosti nezřetelné, neostře, zřejmě vzhledem k tomu, že vzor byl ražen na silný plech. Do dříků jsou opět vsazena dřeva, jimiž je zabezpečeno upevnění v otvorech patek a hlavic.

Provedeno ze zlaceného měděného plechu. – V. 12 cm

2c) Hlavičky sloupků příslušné k předchozím článkům

Hlavičky jsou provedeny mnohem hruběji než u zdvojených sloupků. Jsou masivní, lité do kadlubu. Na rozích jsou připájeny pruty, ve vrcholu vytočené a ukončené hrubým pětilaločným listem s bobulí. V čele a po stranách je po jednom pětilaločném listu s představenou bobulkou na rovném stonku. Vzájemně se různí: IV/370 a 384 jsou sice z téhož kadlubu, ale z odlišného materiálu. Snad jde u č. 370 o odlitek č. 384.

Provedeno ze zlacené mědi. – V. 2 cm

3a) Patky emailovaných sloupků II/171, 213, IV/356, 398

Patky jsou lité, na čtvercové podložce, svrchu cizelované do jemné mřížky. Patka je bočníková, ukončená perlovcovým prstencem.

Provedeno ze zlacené mědi. – V. 1,7 cm, podložka 3,3 x 3,3 cm

3b) Dříky těchto patek jsou emailované

3c) Hlavičky jsou lité do kadlubu, z téhož materiálu jako předchozí, t.j. ze zlacené mědi. Hlavičky tvoří jednoduše provedené palmety ve dvou řadách, mezi nimiž jsou jemně cizelované šišťice. – V. 2 cm

Hlavičky a patky nejsou u všech sloupků původní, jako např. je tomu u hlavic a patek emailovaných dříků II/171 a 213, nebo u hlavic jednoduchých sloupků s raženým dekorem II/178, 185, 199, 206. Jakkoli je ve všech těchto případech viditelná snaha připodobnit tyto články co nejvíce článkům původním, jistá těžkopádnost a zhrublost provedení prozrazuje jejich pozdější zpracování.

BRAUNFIRNIS

Techniku braunfirnisu popisuje velice názorně Theophil (Liber III, cap. LXXXI – Quomodo denigretur cuprum. – používáme výrazu „braunfirnis“, protože čeština pro tuto techniku výrazu nemá.). Na pruh mědi se úzkým rydlem vyryje libovolný dekor a poté se pruh potřé stejnoměrně pomocí husího brka lněným olejem a položí na žhavé uhlí. Tento proces se opakuje, dokud povrch není úplně suchý. Pak se položí měděný plech na rozžhavené uhlí na dobu, dokud nepřestane kouřit a nezčerná. Po vychladnutí se velmi ostrou škrabkou pečlivě vyškrabe příslušný dekor tak, aby pozadí zůstalo černé a nato se destička vyleští směsí vinného kamene a rtuti. Nakonec se kresba pozlatí, nechá volně vychladnout a vyleští.

Na relikviáři sv. Maura se objevuje braunfirnis ve dvojí funkci: 1. jako svislé pásy, tvořící pozadí sloupků na čele a na bocích relikviáře, 2. jako úzké pásy s texty na soklu a v obloucích nad čelními figurami Krista a sv. Maura.

1. Destičky s rozvilinami na bocích a čelech

Dekor svislých obdélných destiček tvoří rozvilina o třech závitěch, ukončovaných střídavě trojlístem a pětílístem. Od závitů se odvíjejí úponky, zakončované rovněž trojlísty či pětílísty. Z úžlabí mezi rozvilinou a úponky vyrůstají do stran stonky s klasy.

Dole pod jakýmsi náznakem lomeného oblouku s kružbou je velký pětistý s trojitě rozeklanými listy. Destičky jsou proraženy otvory k upevnění, v nichž byly uchovány hřebíky; u jednoho exempláře (II/191) dosud tkví zbytky hřebíků ve dvou otvorech. Provedení těchto rozvilin je celkem jednoduché. Uvedenému popisu odpovídají destičky

II/170, 177, 184, 191, 198, 205, 212 na boku relikvíře. Jejich délka se pohybuje mezi 12,5-13,7 cm, šířka je 4,4 cm (výjimku tvoří č. 170 se šířkou 4,2 cm).

IV/ 355, 362, 369, 376, 383, 390, 397 na druhém boku relikvíře. Délka všech se pohybuje mezi 13-14 cm, šířka je shodná 4,2 cm.

VI/472 na čelní straně s Kristem. V kresbě má na rozdíl od ostatních čtyři závit, což vyžadovala delší délka a umístění za vyššími sloupky. Délka je 17,6, šířka 4 cm.

V/436 na čelní straně s Maurem představuje variantu téhož dekoru, avšak plocha je bohatěji zaplněna. Rozvilina tvoří opět tři závit, ukončované velkými rozeklanými trojlísty a velkým pětistým, větší počet úponků zakončují malé trojlístky či klasy. Délka 17 cm, šířka 4 cm.

V/434 na čelní straně s Maurem a VI/474 na čelní straně s Kristem se uplatňuje *druhý typ rozvilin*, který je proveden jemnější tenkou linkou, listy jsou drobnější, klasy pečlivě čárkované, celá kompozice je bohatší a působí přitom subtilněji. Rozvilina má pět závitů, opět ukončovaných střídavě pětistými a trojlísty, výhonky jsou na jedné straně zakončovány drobnými trojlísty, na druhé straně pololísty. V úžlabích se opět objevují stonky s klasy (Obě tyto destičky byly původně zřejmě na jedné straně, a to patrně na straně s Kristem, zatímco na straně protilehlé, t.j. s Maurem byly destičky V/434 a VI/472. Při rekonstrukci v 19. století byly nepochybně prohozeny.)

2. Pásky s texty a listy

Pod římsou obou štítů a na soklu jsou upevněny měděné listy o šíři 1 cm a v trojlístých obloucích nad Kristem a Maurem obloukové pásky s texty provedenými braunfirnisem.

Strana VI s Kristem. Ve štítu jsou dvě listy s textem (č. 452 a 453): „+SVM.QVOD. ERAM.NEC.ERAM.QUO/ D.SVM.MODO.DICOR.VTRVMQVE+“.

Rozměry: 1 x 24,5 cm, 1 x 24,5 cm

V obloucích nad Kristem (č.458, 459, 40): „SVM.VITE / PORTUS.SVM.VERI.LV / MINIS.ORTVS“.

Rozměry: Ø oblouků 8,9 cm, 12 cm, 8,9 cm

Na soklu pod Kristem (č. 468): „+SVM.SOLVENS.MORTIS.DIRQVE.PERICVLA. SORTIS“.

Rozměry: 1 x 35 cm

Strana V. s Maurem. Ve štítu jsou dvě listy s textem (č.414 a 415): „ISTE.SACER. MAVRUS.MARTIR / FVIT.ATQVE.SACERDOS“.

Rozměry 1 x 25,2 cm, 1 x 25,2 cm

V obloucích nad Maurem (č. 420, 421, 422): „+MAVRVS.C/ ELESTEM. MERCAT'SAN/ GVINE.VESTEM“.

Rozměry: Ø oblouků 9 cm, 12,2 cm, 9 cm (č. 420 rozlomen)

Na soklu pod Maurem (č. 431): „+HOC.VAS.NOBITAS.QVEM.CELI.GLORIA. DITAT“ (Rozlomeno na dva kusy).

Rozměry 1 x 25 cm, 1 x 10 cm

Některá písmena nápisů, a to A, M, R, S, T, V jsou ukončena drobnými trojlístky.

Na bočních stranách soklu II a IV jsou v celé délce stran upevněny listy zdobené v braunfirnisu motivy křížků. Jsou rozlomeny, a to č. 161 na čtyři kusy, č. 346 na tři kusy, č. 478 na pět kusů, č. 484 na tři kusy.

Technika braunfirnisu byla celkem běžně používána v průběhu 12. i ve 13. století v oblasti porýnsko-mosanské, a to především na texty. Objevuje se však i na ornamentálních pruzích a na destičkách, tvořících na relikviářích pozadí sloupků. Např. na relikviáři Karla Velikého v Cáchách jsou použity na pozadích dvojic sloupků destičky s motivem vlnitých úponků, zakončovaných v závětech polopalmetami a obohacených v úžlabích krátkými stonky s trojlísty. Dekor všech destiček však není zcela identický. Některé motivy vytvářejí svislý stonek od něhož se do stran odvíjejí úponky nebo jen listy.¹⁰⁵⁾ Ve větší míře se braunfirnis uplatňuje na zadní straně relikviářového triptychu Pravého kříže, zhotoveného kolem roku 1200 pro opatství ve Florennes (Brusel, Musées Royaux d'Art et d'Histoire).¹⁰⁶⁾ Je kryta celá měděnou deskou, zpracovanou v braunfirnisu. Kromě dvou polopostav andělů ve vrcholu je ve spodní části zpodoběn sv. Jan Křtitel a klečící postava s křížem. Ostatní plocha je zaplněna hustou sítí úponků, velice jednoduše a stroje provedených, zakončovaných trojlístky. Žádný z uvedených příkladů však nelze přímo spojit s destičkami na relikviáři Maurově. Tomu se nejvíce podobají destičky za sloupky relikviáře sv. Ermelindy (pokladnice katedrály v Amiens), dokončený 1236 a destičky čel na relikviáři sv. Ody a sv. Jiří v Amay¹⁰⁷⁾ z let 1240-1250 (na bocích tohoto relikviáře je výzdoba destiček velice jednoduchá a zdá se i ledabyly provedená).

Nelze vyloučit, že u destiček na relikviáři Maurově a relikviáři v Amay šlo o zhotovení v jedné a téže dílně, která pracovala delší dobu v navyké manýře. To ostatně předpokládá i A. Lemeunier u ražených cviklů s anděly.¹⁰⁸⁾

NIELLO

Niello je technika podrobně popsána Theophilem v knize III, cap. XXVIII De nigello, při níž černá kresba kontrastuje s kovovým, nejčastěji stříbrným základem a tvoří s ním jednolitou hladkou plochu. Do kovu se vyryje nebo vydlabá kresba, která se zaplňuje kašovitou hmotou – směsí stříbra, mědi, olova, síry, čpavku a boraxu – a vypaluje se. Proces se opakuje tak dlouho, dokud směs nezaplní rytou kresbu tak, aby vytvořila s kovovou destičkou rovnou plochu. poté se povrch obrousí, ohladí a vyleští do dosažení hladkého kovového vzhledu.

Na relikviáři sv. Maura jsou niellem provedeny dva kruhové, dole segmentově vykrojené terče, umístěné za hlavami Krista a Maura, představující zřejmě svatozář (V/427, VI/465). Oba mají v podstatě též dekor, lišící se pouze v detailech. Dekor je symetrický, osový, vytvářený stáječícími se stylizovanými palmetami, které vyrůstají dole z listů a rozvíjejí se do stran. Motiv je nahoře ukončen na straně s Kristem kyticí polopalmet, na druhé straně pouze pětistěm. V úžlabích stáječících se stonků polopalmetových listů zaplňují volnou plochu menší polopalmetky a celek kompozice je rámován u Krista jemným proužkem, u Maura čtyřmi táhlými stonky, zakončenými polopalme-

- 105) Iepie, 1988, obr. 43 na str. 34
- 106) L'Art Mosan, 1961, tab. 56
- 107) A Lemeunier, 1989, obr. 25, obr. 3, text str. 70
- 108) Lemeunier, 1989, s odvoláním na Didiera, 1988, str. 240

tami. Pozadí je mřížkované, u Krista ostře, u Maura rozmazaně. dekor hustě zaplňuje celou plochu.

Kompozice u Kristova terče je sice táž jako u Maurova, avšak dekor je plnější a bohatší, listy členitější, celkové provedení se zdá být profesionálnější. Oba kusy jsou zapuštěny do měděného, zlaceného vytepaného rámu, který je profilován a na vnějším obvodu lemován věncem drobných ražených palmetek. Na vnitřím obvodu začištěno krokovými vrypy. Niellovaná destička je do tohoto rámce zapuštěna jako do osazny. Na třech místech jsou otvory pro upevnění.

Rozměry: V/427 (Kristu) 6,5 x 6,3 cm, VI/465 (Maurus) 6,5 x 6,2 cm

Jak uvádí J.H. Baumgarten¹⁰⁹⁾ je technika niella ve střední Evropě v 11. a 12. století doložena jen několika málo příklady. Teprve od počátku 13. století se niello počalo těšit vzrůstající oblibě, především v Porýní, ale i v Dolním Sasku.

Publikované niellované práce jsou většinou zaměřeny na doplňující se kompozice figurální a ornamentální, které bohatě zaplňují celé plochy. S niellovou výzdobou destiček relikviáře sv. Maura se dají porovnat niella na relikviáři sv. Vincentia-Madalgaria v Mons (koleg. kostel Sainte-Waudru), podle R. Didiera snad dílo Huga d'Oignies, datovaném mezi 1230-1240.¹¹⁰⁾ Relikviář má nezvyklý tvar: noha s vysokým dřikem nese rozvitý „květ“ s osmi oblými listy, zdobenými střídavě filigránem a niellem; nad tímto „květem“ se vypíná kužel s relikviemi. Osová kompozice niella připomíná niella z Maura, avšak, zatímco na relikviáři monském jsou listy dekoru naturalistické a úponky volně v ploše rozložené, je na destičkách našeho relikviáře kresba stylizovaná a schematictější a kompozice hustě zaplňuje celou plochu.

Nicméně analogický obloukovitý, ve spodní části segmentově vykrojený tvar listů monského relikviáře a obou destiček našeho relikviáře spolu s kompozicí dekoru je natolik příbuzný, že vyvstává otázka, zdali na relikviáři sv. Maura nebylo použito předpracovaných děl, určených původně k jinému účelu. Rozdíl v pojetí, které u našeho relikviáře představuje oproti monskému relikviáři očividnou retardaci, byl by vysvětlitelný jistým časovým odstupem těchto prací a zároveň i vyspělostí, jaká se projevovala v dílech okruhu Huga d'Oignies silným sklonem k progresivnímu naturalistickému pojetí ornamentu.

Hugo d'Oignies, narozený před 1187 ve Walcourt, pracoval v klášteře sv. Mikuláše, který založili jeho bratři v Oignies v diecézi Liège. V jeho díle se podle Antona de Euwa značí působení remešské skulptury na kolínské zlatnictví 20. let 13. století.¹¹¹⁾ Jeho vazba na kolínské zlatnictví není snad zcela těsná, nicméně určité vlivy a souvislosti nelze opominout. Významným přínosem Huga d'Oignies je zavedení a použití naturalistických prvků vegetabilních i zoomorfních do výzdoby zlatnických prací, ať jde o filigrán, ražené práce či niello. V mistrovském zpracování a kombinování těchto prv-

109) *Orn.Eccl.* 3, 1985, H 22, str. 100-101

110) *Orn.Eccl.* 3, 1985, H 55, str. 150

111) Anton von Euw: *Schatzkunst des 13. Jahrhunderts*, in: *RM* 1, 1972, str. 344

ků nebylo v oblasti dosahu jeho prací konkurenta. Nelze sice doložit, že by niellované destičky z relikviáře sv. Maura pocházely snad přímo z dílny Huga d'Oignies, nicméně lze uvažovat o vlivu této dílny na autora destiček na čelech Maurova relikviáře, který ovšem neprojevoval natolik vyspělou řemeslnou dokonalost, jako řečená dílna.

KŘIŠTÁLY

Křišťálové a skleněné nody

Křišťálové nody – přesleny v počtu devatenácti, které jsou součástí hřebenu, mají různé rozměry, jimž odpovídají příčně oválné objímky, vyspořené v motivech raženého dekoru.. Jejich tvar má podobu stlačené koule, na výduti je tupá vodorovná hrana. Otvory jsou mírně konické, jejich okraje tu více, tu méně odštípané. Uvnitř otvorů jsou patrné husté, svislé, jemné rýhy od použitého nástroje.

Dva nody (č. 1 a 8) byly původně doplněny – nejspíše při restaurování v 19. století – skleněnými a nyní nahrazeny rovněž křišťálovými.

Rozměry jednotlivých nodů:

č. 1 (krajní)	v. 3,8 cm	ø 6,5 cm	nový
č. 2	v. 2 cm	ø 4,65 cm	
č. 3	v. 2 cm	ø 4,6 cm	
č. 4	v. 2 cm	ø 4,1 cm	
č. 5	v. 2,3 cm	ø 4 cm	
č. 6	v. 1,9 cm	ø 4,3 cm	
č. 7	v. 2,1 cm	ø 4 cm	
č. 8	v. 1,7 cm	ø 4 cm	nový
č. 9	v. 1,6 cm	ø 4,25 cm	
č. 10 (střed)	v. 3,9 cm	ø 6,4 cm	
č. 11	v. 1,8 cm	ø 4,8 cm	
č. 12	v. 1,7 cm	ø 4,6 cm	
č. 13	v. cm	ø 4,1 cm	
č. 14	v. 2,7 cm	ø 4 cm	
č. 15	v. 2 cm	ø 4,1 cm	
č. 16	v. 2,5 cm	ø 3,9 cm	
č. 17	v. 1,9 cm	ø 3,7 cm	
č. 18	v. 2,1 cm	ø 3,95 cm	
č. 19 (krajní)	v. 3,55 cm	ø 6 cm	

Oba krajní nody č. 1 a 19 a střední nodus č. 10 jsou větší než ostatní a jsou nasazeny na trny středového a krajních sloupků: hřeben převyšují a upevněny jsou kutými a cizelovanými růžicemi se závlačkami ve vrcholu. Všechny ostatní nody jsou vsazeny do objímek hřebene a upevněny měděnými hřeby s hlavicemi v podobě šištic.

Hřeby k upevnění křišťálových nodů

Jejich dřík je mírně prohnutý, skovaný a dole ubroušený do hrotu, hlavice v podobě piniové šištic je mřížkově cizelovaná. Provedeno z mědi, hlavice jsou zlacené. Č. 13 se provedením liší: je sice z téhož materiálu, avšak dole není zbroušen, má bambulovitou hlavici a je zlacen celý.

D. 4,8 cm – 5,2 cm

Vrcholové kytky křišťálových nodů

Kytky – růžice jsou nasazeny na trny krajních a středového sloupku a završují nody č. 1, 10 a 19. Mají podobu osmilisté kuté rozety, jejíž čtyři listy jsou rozvinuty do plo-

chy a svrchu zbrázděny cizelovanými rýhami, ostatní čtyři listy jsou přehnuty a zevně rovněž zbrázděny. provedeno ze zlacené mědi a cizelováno. Po jednom ohnutém listu je u všech tří růžic uraženo. Rozměry 3,7 x 3,7 cm

Opracovávání křišťálů popisuje velice podrobně Theophil v kapitole o hlazení kamenů (Lib. III, cap. XCX – De polliendis gemmis). Podle toho je zprvu nutno třít křišťál na tvrdém, zvlhčeném pískovci do požadovaného tvaru a poté na jemnějším a hladším kameni téhož druhu. Nato se křišťál vyhlazuje pomocí cihlové moučky na oloveném podkladu až do lesku. V konečné fázi se leští na napnuté kozí kůži, dokud není zcela zářivý.

Mají-li se zhotovit z křišťálu nody pro biskupské berly nebo svícny, pak je nutno je provrtat tak, že se na obou stranách udělají úhodem, špičatého kladívka malé otvory a dalšími úhozy a opatrným odlamováním se zvětšují, nejprve z jedné, pak z druhé strany, dokud se nodus neprovrátá skrz naskrz. Nato se měděným drátem a ostře zrnitým pískem smíseným s vodou otvor vybrušuje a rozšiřuje. Tato práce pokračuje se stále silnějšími dráty dokud otvor nezíská patřičnou šíři (světlost). Následuje ještě vyhlazování kusem olova a cihlovou moučkou.

Theophilův popis určuje přesně opracování křišťálových nodů na relikviáři sv. Maura. V jejich otvorech jsou patrné jemné svislé rýhy jako pozůstatek pro rozšiřování otvorů pomocí drátů. Podobnými nody byly zdobeny hřebeny relikviářů z oblasti mezi Rýnem a Maasou a podle A. Legnera úprava křišťálových kamenů pro tyto účely dokládá, že v období kolem roku 1200 byli v této oblasti specializovaní brusiči křišťálu.¹¹²⁾ Jmenujme v této souvislosti některé z relikviářů z rozmezí let 1170-1240, jejichž hřebeny byly křišťálovými nody zdobeny. Jsou to např. relikviáře sv. Maurina, sv. Aetheria, sv. Heriberta, sv. Albina, sv. Benigna, dále relikviář Karla Velikého, Tríkrálový a Mariánský z Tournai. U některých z nich je použití nodů omezeno pouze na krajní a středové, u některých naopak jsou nody zasazeny do objímek, vyspořených pro ně motivem hřebene, stejně jako u relikviáře Maurova. Jejich uchycení pomocí ozdobných hřebů je analogické. Šlo tedy více méně o zvyklost nikoli ojedinělou a možno říci i tradiční ve zmíněné oblasti na pracích pozdně románského charakteru.

PRÁCE V EMAILU

Nikoli bezvýznamným komponentem výzdoby relikviáře je jeho barevný dekor, zastoupený destičkami a sloupky s jamkovým emaillem. Rozlišit lze tři druhy, vyžadující zároveň i odlišný přístup ke zpracování. Jsou to:

- 1) Výplně cviklů s figurální
- 2) Sloupky s emailovou ornamentální výzdobou
- 3) Destičky a terčíky s ornamentální výzdobou

112) Legner, A.: Über die Verarbeitung von Bergkristall in der Kunst zwischen Rhein und Maas, in: RM 1,1972, str. 354

a) Figurální náměty

Zcela výjimečnou složkou výzdoby relikviáře jsou destičky s emailovanými výjevy ze Starého zákona ve cviklech výsečí mezi oblouky bočních stran. Alternují na obou stranách s filihránovými výplněmi téhož tvaru. Všechny výjevy jsou komponovány do kruhových medailonů, ostatní plochu výplní zaplňují úponky. Lem tvoří ražený perlovec. Napravo od Krista jsou umístěny čtyři destičky s těmito výjevy:

- IV/ 354 Mojžíš a zlaté tele
- IV/ 352 Obětování Izáka
- IV/ 350 Mojžíš a hořící keř
- IV/ 348 Mojžíš píše znamení „T“ (tau)

Nalevo od Krista jsou tyto výjevy:

- II/ 168 Mojžíš a měděný had
- II/ 166 Jakub žehná synům Josefovým
- II/ 164 Mojžíš vyvádí vodu ze skály

Popis jednotlivých výjevů napravo od Krista

IV/ 354 *Mojžíš a zlaté tele* (EX. 32, 19)

Mojžíš v tunice a plášti, se dvěma „rohy“ na temeni hlavy. Nakročeny je pravou nohou, paže má rozpažené, v pravici drží dvě desky Zákona nebo svitek znázorňující knihu Zákona (srv. Šidlovský, 2003, str. 12). Proti němu na rohu architektonicky znázorněného oltáře stojí zlaté tele, které v Mojžíšově nepřítomnosti zhotovil k uctívání Aron. Podklad temně modrý, lem cviklu tvoří blankytně modrý proužek.¹¹³⁾

IV/ 352 *Obětování Izáka* (GEN. 22, 10-13)

Abrahám se chystá obětovat na hoře Moria syna Izáka. Ten klečí spoután na oltáři, Abrahám stojí proti němu s mečem, rozpražen k akci, ale anděl mu v tom zabraňuje a ukazuje na beránka, aby byl obětován místo Izáka. Postavy Abraháma a Izáka jsou v řasnatých oděvech, které věrohodně sledují objem těla i jeho pohyb. Abrahám i anděl mají červeně vyznačené nimby, obkroužené zlatou linkou, pozadí medailonu je tmavě modré, orámování bílé mezi dvěma zlatými linkami. Na ostatní ploše úponka s většími pěticípy a menšími trojicípy listy s prokreslenou nervaturou, a to vlevo na tmavě modrém pozadí se světle modrým proužkem lemu, vpravo na světle modrém pozadí se zeleným proužkem lemu.

IV/ 350 *Mojžíš a hořící keř* (EX. 3, 2-5)

Mojžíš spatřil v dálce hořící keř, který však neshořel. Když se přiblížil, zjevil se mu v keři Bůh, který k němu promluvil. Znázorněny jsou vlevo dva keře, jeden malý, druhý, v němž je polopostava Boha, větší a spočívající na pahorku. Bůh má pravou ruku na prsou, v levé drží pásek s nápisem „SOLVE CAL“ (t.j. Zuj opánky), který předává vpravo klečícímu Mojžíšovi. Bůh i Mojžíš mají bílé nimby, strom s Bohem i pahorek jsou červené, pozadí tmavě modré. Zbylé plochy destičky zaplňuje úponka s trojlisty a bobulí na tmavém pozadí, lemováno světle modrým proužkem.

113) K výkladu scén viz blíže: Šidlovský, str. 10-15

IV/ 348 *Mojžíš píše znamení „T“* (EX. 12, 7, 22)

Mojžíš v tunice a pláští s „rohy“ na temeni hlavy píše na prostřední oblouk trojitě arkády, spočívající na hlavicích sloupů, písmeno „T“ (tau). Toto písmeno se používá jako jeden z typů křížů, ale zároveň symbolizuje obranu před smrtí (Šidlovský, 2003, str.13). Mojžíš zde na boží příkaz označuje krví beránka veřeje a horní břevno dveří Izraelitů, aby byli chráněni před usmrcením egyptských novorozenců. Pozadí medailonu je tmavě modré, podklad vyspořených úponek cviklu s tří-až pěticipými listy a s výhonky je blankytně modrý.

Figury medailonů IV/354, 350, 348 jsou koncipovány stejně. Jsou výrazné a robustní, vyryté kresby detailů – obličej, rukou, drapérie – jsou provedeny jednoduchými, energickými, širokými tahy, do nichž je zatřena tmavá barva. Na rozdíl od další skupiny je u jmenovaných destiček naznačeno prostředí. Barevnost emailů je více méně omezená, použito je pouze tmavě modré, světle modré, červené a bílé barvy.

Popis jednotlivých výjevů nalevo od KristaII/164 *Mojžíš vyvádí vodu ze skály* (EX. 17, 6; NUM. 20,11)

Mojžíš s „rohy“ posazenými těsně nad čelem, je oděn v tuniku a bohatě prokreslený plášť. V pravici drží hůl, levicí drží za zápěstí další postavu v dlouhém plášti, která vede chlapce. Oba dospělí mají červené nimby, vlevo od Mojžíše je naznačena blankytným emaillem voda. Postava je bezpochyby Aron, jak by naznačoval nimbus, chlapec po jeho boku buď Mojžíšův průvodce Jozua, nebo Aronův průvodce Hur. Scéna zdobuje vyvedení vody ze skály v poušti při putování Izraelitů do zaslíbené země. Výjev je na tmavě modrém pozadí, rámován pouze zlatým proužkem, z něhož se odvíjejí úponky s listy na blankytně modrém fondu; tmavě modrý email použit pouze jako podklad listu uvnitř spirály. Cvikl lemován tmavě modrým proužkem.

II/ 166 *Jakub žehná synům Josefovým* (GEN. 48, 14-16)

V kruhovém medailonu umístěna symetrická kompozice sedícího Jakuba, který překřížil své paže, aby mohl požehnat svým potomkům podle vlastního rozhodnutí: prvorozencké požehnání dal mladšímu Efraimovi, klečícímu po jeho levici, jako druhého pak požehnal Manasseho po své pravici. Jakub má kolem hlavy zlatě vyznačený nimbus na červeném pozadí. Jinak celé pozadí je vykryto tmavě modře, pouze dva listovité útvary po stranách Jakubovy hlavy jsou zelené a vymezené zlatou linkou. Medailon je lemován dvěma zlatými linkami s blankytně modrým emaillem v mezikruží. Táž barva emailu slouží i jako fond pro zlatou úponku s troj- a pětilaločnými listy. Tmavomodrý email použit podobně jako u předchozí destičky jako podklad listu uvnitř závitu úponky. Lem cviklu tvoří tmavě modrý proužek.

II/ 168 *Mojžíš a měděný had* (NUM. 21, 8-9)

Scéna komponována do medailonu. Vpravo vysoká postava Mojžíše v tunice a v plášti, s točenými „rohy“ těsně nad čelem. levou rukou drží dvě desky Zákona, pravou ukazuje na měděného hada, který má spíše podobu dráčka, sedícího na sloupu. Pod sloupem sedí dva Izraelité dotýkající se sloupu, v řasnatých oděvech a s hroty klobouky na hlavách. Jeden má plnovous, druhý je bezvousý. Scéna se vztahuje k tomu, jak Hospodin potrestal reptající Izraelity sesláním jedovatých hadů. Ale každý, kdo byl uštknut a pohlédl na měděného hada zhotoveného Mojžíšem, se uzdravil. Medailon je vymezen dvěma zlatými linkami a bílým emaillem v mezikruží. Lem cviklu tvoří bílý proužek.

Tato skupina, která zahrnuje emaily IV/352, II/164, 166, 168 představuje na rozdíl od skupiny první figury vyšší a štíhlejší, takže zaplňují celou plochu medailonů, proporce těla jsou uměřenější, drapérie oděvů bohatě propracovaná jemnou lineární rytinou. Totéž se týká i vlasů. Postavy jsou obuty, posazení „rohů“ na hlavě Mojžíše je těsně nad čelem. Pokud jde o barevnost, je použito tři odstínů modří, dále červeného,

zeleného a bílého emailu. Svým stylem patří do této skupiny také destička IV/352 se scénou Obětování Izáka z druhé strany relikviáře.

Rozdíl v provedení se týká i rostlinné složky destiček, která v podobě listových úponek zaplňuje plochy kolem kruhových medailonů s popsány již scénami. Jsou dvojího druhu:

- a) U emailů IV/348, 350, 354 jde o spirálové úponky s pěticípými akantovými listy, které končí výhonky s trojicípými listy a jsou případně obohaceny bobulemi a pololisty. Dva z nich jsou provedeny poměrně zběžně pouze zlatou výraznou linkou v obrysech na tmavě modrém pozadí. Od nich se odlišuje pouze email IV/348, kde úponky i listy jsou provedeny ještě silnější linií a pečlivěji. Fond je v tomto případě světle modrý.
- b) Emaily IV/352, II/164, 166, 168 mají analogickou výzdobu spirálových úponek s pěti a trojicípými listy, ty však nejsou pouze obrysové, ale v celé své ploše zlatě, s nervaturou provedenou kresebnou rytinou. Tři listy vyrůstají také ze spodního oblouku medailonu. U II/168 je fond bleděmodrý, u II/166 a 164 je fond sice bleděmodrý, ale uvnitř úponky s největším listem navíc tmavě modrý. U IV/352 pak je fond dělený na dvě půlky, z nichž levá je tmavě modrá, pravá světle modrá. Podobně jako u figurálních scén možno porovnat i u této vegetabilní výzdoby větší zručnost a větší péči věnovanou dané práci.

Závěrem lze konstatovat, že emaily cviklů jsou výsledkem práce dvou autorů, z nichž jeden, který prováděl cvikly IV/348, 350, 354 zastával jednodušší, lapidární a více méně strohý styl, zatímco druhý, autor cviklů IV/šře, II/164, 166, 168 je ve znázornění pohybu i kresby uvolněnější a ve svém projevu progresivnější.

Pokud jde o prvního autora, dají se porovnat určité shodné rysy se dvěma figurálními obdélnými destičkami – pes mezi dvěma jeleny a tři busty andělů – z relikviáře Karla Velikého Cáchách, vzniklých před rokem 1215. Provedeny jsou na temně modrém pozadí silnými, energickými tahy, v nichž je zatřena tmavá barva. Orámování destiček tvoří světle modrý proužek.¹¹⁴⁾ V typice obličejů se silnými nosy a velkýma očima a v energickém vedení záhybů drapérie, v barevnosti i v celkové koncepci tu jde u obou relikviářů o blízkce příbuzné práce, které vycházejí z tradičnějšího stylu a mají jiný charakter, než je tomu u autora druhého, jehož uvolněnější, kresebnější styl směřuje již k pokročilejším cílům 13. století. K tomuto autorovi se mi prozatím nepodařilo v dané technice najít jakékoliv analogie. Stávalo se totiž, že v průběhu let byly tyto drobné skvosty z relikviářů odmontovány, snad jako suvenýry, snad – a to spíše – za účelem zpěnění. Není výjimkou, že některé z nich

114) Lepie, 1988, obr. 48 a 49

byly identifikovány ve světových muzeích, kam se patrně podobným způsobem dostaly. Tímto ochuzením relikviářů 12. a 13. století se ovšem minimalizovala možnost jakékoliv spolehlivé komparace.

2. Sloupky

V rozích relikviáře je umístěno po jednom emailovaném sloupku. Zdobený jsou velmi citlivě a jemně provedeným ornamentálním dekorem.

Dva sloupky (č. 356 a další bez identifikace umístění) jsou po celé ploše a v celé výšce zdobený šupinovým vzorem. V každé šupině je navíc polovina stylizovaného, obloučkově konturovaného květu.

Další dva sloupky (č. 171 a další rovněž bez identifikace umístění) jsou třemi spirálově vzestupujícími proužky děleny na pásy se stylizovaným rostlinným dekorem. Na sloupku č. 171 jde o jeden pás se srdčitými motivy, které uzavírají jednoduché motivy květů, dále jeden pás, v němž probíhají vzájemně propojené palmety a konečně třetí pás s vlnovitou úponkou, jejíž výhonky jsou ukončovány trojcípými lístky; z úžlabí pak vyrůstají klásky. Na druhém sloupku je analogický dekor, avšak v provedení o něco méně precizním. Srdčité motivy tvoří tenká linka, stočená dovnitř a ukončená trojcípými lístky; tyto jednotlivé motivy pak jsou vzájemně odděleny dvojicemi polopalmet. Pás s propojenými palmetkami je téměř shodný s prvním sloupkem a třetí pás s úponkou je obohacen o polopalmetky, vyrůstajícími vně oblouků.

Vybraně jemná barevnost v tónech emailů a naprosto suverénní řemeslné provedení práce řadí tyto čtyři sloupky ve výsledném pohledu na první místo mezi všemi pracemi v této technice na relikviáři provedenými. Sloupky podobného charakteru v mimořádně precizním zpracování jsou použity na některých relikviářích poslední čtvrtiny 12. a počátku 13. století. Jejich výzdoba abstraktními rostlinnými motivy však není identická.¹¹⁵⁾

3. Destičky a nimby

Obdélné destičky v celkovém počtu 115 o síle 3-3,5 mm alternují na architrávu relikviáře s filigránovými destičkami, lemuji spolu s filigrány oba štíty a obě strany střechy. Obloukové destičky s emaily pak rámuji dvanáct reliéfních medailonů na střeše a to tak, že kolem každého medailonu je po čtyřech emailech střídavě se čtyřmi filigrány.

Destičky jsou na okraji lemovány raženým perlovcem. Provedeny jsou rytým vyhloubením jamek a následným přesíselováním jejich hran. V prohlubních je zataven email různých barev: bílý, červený, temně modrý, tyrkysový, žlutý.

Výzdobné prvky tvoří terčíky, kroužky, polokroužky nebo poloviční terčíky, klikatky, protínající se klikatky, kopi-

115) Např. na přední spodní straně relikviáře Tříkrálového, Orn.Eccl. 2, 1985, str. 216-224, a na relikviáři Karla Velikého, Lepie, 1988, obr. 48 a 49

naté lístky, na hrot stavěné obdélníčky či čtverce. Tyto prvky jsou většinou navíc kombinované tak, aby konečný motiv zaplnil celou plochu destičky a aby působil dojmem různorodosti dekoru; znásobeny jsou ještě rafinovaným použitím různých barev emailů na týchž, nebo alespoň velice si blízkých motivech. Tím je dosaženo nesmírné variability.

Kromě těchto rozměrově i stylově jednotných destiček je na relikviáři ještě sedm, které mají jiné rozměry, liší se i barevností a u některých je jejich část odříznutá. Podle A. Šumbery byly použity jako doplněk pro zaplnění ploch nestandardních rozměrů.¹¹⁶⁾ Způsob jejich provedení napovídá, že pocházejí asi z jiné dílny než všechny ostatní.

Obdélné destičky, které byly používány jako rámujiící elementy – mnohdy v alternaci s destičkami filigránovými – na římsách i střeších relikviářů, jsou již určité od šedesátých let 12. století neodmyslitelnou složkou výzdoby relikviářů a to v celé kolínsko-mosanské oblasti. Jmenujme tu na předním místě kolínský relikviář sv. Heriberta, kde jednoduché, ale perfektně provedené emailové dekory, sestávající z kroužků, polokroužků, klikatek a mřížky uzavírající drobný dekor předznamenávají onu nezbytnou složku relikviářové výzdoby.¹¹⁷⁾ K řečenému relikviáři se pojí relikviář sv. Albína,¹¹⁸⁾ cášské relikviáře Karla Velikého a Panny Marie.¹¹⁹⁾ Složitější motivy i vynikající způsob provedení těchto cášských prací ovšem daleko přesahují relikviář Maurův, kde destičky se nepochybně váží úzce k jinému okruhu, z něhož vyšly i destičky mladších relikviářů sv. Ody v Amay, sv. Ermelindy v Amiensu a sv. Alžběty v Marburgu.¹²⁰⁾ Podle velké podobnosti všech těchto destiček jak v motivech tak ve zpracování se zdá, že dílna, kde byly vyráběny byla renomovaná a působila dlouho, aniž přitom měnila svůj zásadní repertoár. Tento soud je ovšem založen na dosti úzkém rozsahu srovnávacího materiálu. Ani Lemeunier ani Didier, ačkoliv emaily popisují, nezařazují je a v podstatě nic bližšího o nich nepíší. Lemeunier se jediné zmiňuje, že prameny abstraktního repertoáru ornamentiky lze hledat spíše u Mikuláše Verdunského (relikviář Tříkrálový) než u dalších kolínských či mosanských relikviářů 12. století, u nichž je většinou dominantní rostlinný prvek, byť dostává více méně stylizovanou podobu.¹²¹⁾

Nimby. Svým vysloveně geometrickým charakterem výzdoby se řadí k pojednaným destičkám také dvanáct nimbů za hlavami apoštolů. Jsou to kruhové terče s obloukovou výsečí v dolní části. Motivy jejich výzdoby se omezují na pouhé tři: a) kolem kruhového středu s vyhloubenou osmilistou rozetou obkrouženou páskem je devět obloučků, provedených světlým emailem na tmavším pozadí. b) kolem kruhového středu s vyhloubenou osmilistou rozetou obkrouženou páskem je silná klikatka o šesti hrotech s tenkou, lineární klikatkou uvnitř. Klikatka je tmavá na světlém pozadí. c) kolem kruhového středu s vyhloubenou osmilis-

- 116) Šumbera, A.: Doprovodný text k výstavě, Rukopis 2001
- 117) RM 2, 1972, H 17, str. 277-278
- 118) Grn.eccl. 2, 1985, E 80, str. 302-303
- 119) Lepie, 1988, obr. 4, 53, 54 - Lepie, März 2000, obr. na str. 7-9, 23
- 120) Lemeunier, 1989, kresby na str. 69; fig. 18 a 19; fig. 10
- 121) Lemeunier, 1989, str. 68

tou rozetou obkrouženou páskem je sedm terčíků, zlatých na tmavém pozadí, vzájemně dělených soustřednými linkami, v několika případech pak obohacených o barevný kroužek uprostřed terčíku. Nimby jsou rozmístěny tak, že na straně II., t.j. po levici Kristově je pět nimbů typu c) a jeden typu b), na str. IV, t.j. po pravici Kristově jsou tři typu b) a tři typu a).

Nutno poznamenat, že na nemnohých relikviářích tvoří smaltované destičky nimby sedících postav, povětšinou to apoštolů. Maurův relikviář je jedním z nich. Vzhledem k jednoduchému a lapidárnímu ornamentu, který odpovídá dekoru emailových destiček, se domnívám, že obojí mohlo pocházet z téhož centra, případně přímo z téže dílny.

K NĚKTERÝM PROBLÉMŮM, TÝKAJÍCÍM SE RELIKVIÁŘE

Shrneme-li vědomosti nabyté při rozboru relikviáře, nelze se vyhnout základní otázce, která se tu naskytá. UVědomíme-li si totiž vynikající výslednou kvalitu tohoto díla, která řadí práci na vysokou úroveň, zarazí nás některé detaily, které při globálním pozorování nejsou patrné, ale existují a při bližší analýze je zaregistrujeme. Jde o to, zdali již během zahájené práce nebyly provedeny určité zásahy do původně stanovené struktury díla a proč. A. Šumbera konstatoval při proměřování původního dřevěného korpusu, že bylo počítáno s rozměry o něco menšími, které se během práce změnily.¹²²⁾

Změna plánovaných proporcí není zcela vyloučena, jak by tomu mohlo napovídat několik ukazatelů:

Poněkud násilné a necitlivé nastavování hřebenových ražených pásů a také ozdobných pásů na římsách štítů. Nastavení hřebenových pásů nesourodými destičkami s ploše provedeným archaizujícím dekorem zdaleka neodpovídá výtvarné kvalitě relikviáře a napovídá zřejmému zásahu, provedenému z nutnosti.

Délka ražených ozdobných pásů na římsách štítů, která neodpovídá délce říms a je proto nastavena pomocí terčů s rozetami, přimontovanými značně amatérsky zespoda.

Pozadí čelních postav Krista a Maura jsou zastržena o něco menší než jsou na dřevěném korpusu pro tyto figury vymezené niky, což by poukazovalo na to, že obě figury provedené vcelku se svým pozadím, byly plánovány do nik o něco užších.

Z jakých důvodů k těmto anomáliím asi došlo? Jednou z možností je, že v průběhu již započatých zlatnických prací nastala nutnost rozměry pozměnit. Ze smlouvy o realizaci relikviáře z Nivelles z r. 1271 je zřejmé, že objednavatel velice pečlivě sledoval průběh prací a že mu zlatník musel před rozhodným souhlasem k pokračování v práci předvést realizaci části své zakázky. Ze smlouvy totiž vyplývá, že objednavatel – v řečeném případě kapitula – dodá zlatníkům kromě potřebného množství zlata a stříbra i dřevěný korpus,

122) A. Šumbera, Odpovědi a otázky... Citováno podle Šidlovský, 2003, str. 3, pozn. 8. Šumbera uvádí předpokládanou původní délku 110-120cm, tedy o 20cm menší, nežli je nynější skutečná délka. Neuvádí však předpokládanou šířku, která se mi zdá být podstatnější.

zhotovený a na povrchu upravený podle výkresu mnicha Jacoba z Anchin, tedy z jiného místa, než se měla provádět zlatnická výroba. Zlatníci pak měli do stanoveného termínu zhruba tři měsíců zhotovit jeden ze štítů, nebude-li se však kapitule líbit, mohla tato odstoupit od smlouvy.¹²³⁾

Nesdílím názor A. Šumbery, podle něhož byly čelní postavy zhotoveny již kolem r. 1150, a to pro relikviář menších rozměrů. Podle znaleckého posudku Ing. J. Kyncl¹²⁴⁾ byl strom pro korpus relikviáře sv. Maura smýcen po r. 1197. Není pravděpodobné, že by byly vznikly v poměrně nevelkém časovém odstupu dva korpusy relikviáře, neboť realizaci předcházela bezpochyby velice podrobný ideový i výtvarný záměr díla. Je nutno si uvědomit, že rozměrné tumbové relikviáře se začínají objevovat až zhruba po r. 1160, většinou však až kolem r. 1180. Nelze dobře předpokládat, že by relikviář sv. Maura byl jedním z prvních tohoto typu, ani to, že byl v polovině 12. století zhotoven korpus relikviáře, který byl pak odložen a po padesáti letech nahrazen definitivním, o něco málo větším. Je nepravděpodobné, že by se takto plýtvalo finančními prostředky.

Byl-li strom pro korpus relikviáře smýcen kolem r. 1200, trvalo nějakou dobu, případně nějaké roky, než dřevo bylo vyschlé a způsobilé ke zpracování. Závaznému zadání práce na relikviáři předcházela jistě pečlivě uvážená smlouva, vymezující povinnosti i pravomoci objednavatele i příslušných pracovníků – truhláře i zlatníků – se stanovením termínů při sledování prací. Uvažme, že zlatníci mohli dostat v určitém předstihu nákres dřevěného korpusu, nikoli však ještě hotový korpus, a aby vyhověli stanovenému termínu „komisionelního řízení“, zhotovili čelní postavy Krista a Maura, a to k naprosté spokojenosti objednavatele. Nicméně opožděně dodaný korpus neodpovídal svými rozměry přesně předem dodanému nákresu. Bylo proto nutno se nějakým způsobem s nastalým problémem vyrovnat. Tak se stalo, že pozadí čelních postav Krista a sv. Maura a zároveň i úzké segmentové proužky vně oblouků jsou o něco málo menších rozměrů než niky určené pro obě figury na dřevěném korpusu, kde tak vznikly úzké nezakryté segmenty, které bylo nutno z estetických důvodů vykryt plombami ze stříbrného plechu. K zamaskování této korekce byly patrně použity drobné ražené čtyřlístky, které celou plochu vizuálně scelují a s nimiž se na jiných relikviářích nesetkáváme.

Jakkoliv bych uvedenou teorii pro zvětšení čel relikviáře a v podstatě citlivé zamaskování vzniklého nedostatku považovala za celkem přijatelnou možnost, zdá se mi naopak velice nepravděpodobné, že by ražený vrcholový hřeben a taktéž ražené ozdobné pásy čelních říms byly nastavovány na originále tak amatérsky, aniž by při mimořádné kvalitě celkové výzdoby relikviáře a jeho honosnos-

123) Legner A.: Zur Präsenz der grossen Reliquien-schreine in der Ausstellung, In: RM, B.2, 1972, str. 86-88 (viz.Příloha č. 1)

124) Sv. pozn. 27

ti byly v konečné fázi schváleny jak objednavatelem, tak i samotným tvůrcem a zodpovídajícím zlatníkem. To prostě považují za vyloučené.

V případě těchto ražených pásů se naskytá jiné vysvětlení. Z historie relikviáře víme, že mnohá ukrytí a přemísťování zlatnických prací a cenných předmětů z kláštera ve Florennes postihla také sám relikviář, zřejmě jako zcela mimořádnou a vynikající památku nejen výtvarné, ale také religiozní povahy. Chtěly tomu různé válečné konflikty, jež hrozily zničením nebo odcizením tohoto díla. Leč při některé z těchto záchranných akcí a při velice obtížném manipulování s těžkým a zároveň lehce poškoditelným kusem (jak je nám známo z vlastní zkušenosti) mohly utrpět části výzdoby, poměrně dosti vystavené možnému poškození, t.j. vrcholový hřeben a ozdobné pásy na římsách štítů - odhlédneme-li od rukou a atributů apoštolů. A tak bylo po některé nezdařilé manipulaci či nevhodném uskladnění s trvalými následky poškození přistoupeno k radikálnímu zásahu, který měl zachránit a v podstatě zachránit celkový estetický dojem relikviáře. Mohlo se tak stát buď repasí původních pásů, snad z nějakého zaniklého, zničeného relikviáře, jehož rozměry neodpovídaly přesně rozměrům Maurova relikviáře, takže délka příslušných dílců musela být přizpůsobena nastavením. V obou případech ovšem pak sloužila ona rozeta, pocházející evidentně z konce 18. či první třetiny 19. století, k jejich zakončení.

Ukončování podobných štítových pásů na jiných relikviářích vychází z jejich ornamentálních motivů a vyúsťuje tak zcela nenásilně a plynule spirálovým stočením těchto motivů, aniž se použilo nasazení jiného cizorodého prvku, který u Maura představuje onen terč s rozetou. S ohledem na jiné relikviáře se kromě toho zdá i to, že poslední kose seříznuté smaltované dílky na římsě, přesahující dnes přes okraj terčů, byly původně umístěny obráceně, t.j. na protějších koncích římsy (srv. kresebné schéma nynějšího a předpokládaného původního stavu). Tyto skutečnosti poukazují na zřejmé zásahy v tom smyslu, že buď původní štítové pásy – případně jen některý z nich – byly na svých koncích natolik poškozeny, že musely být upilovány, nebo byly vůbec nahrazeny jinými pásy, rozměrově neodpovídajícími. V obou případech bylo pak nutné nějakým způsobem doplnit a „začistit“ tyto konce, což se stalo pomocí oněch čtyř amatérsky upevňených rozet, které do jisté míry připomínají ukončení čelních pásů na relikviářích z Amay a z Amiensu, kde ovšem tyto do kotouče stáčené motivy jsou pokračováním a logickým ukončením ornamentiky pásů (srv. Kötzsche 1973, RM 2, 226).

Pojednávané zásahy na relikviáři sv. Maura nebyly jediné. Byly sice podstatné, nebyly však tak markantní a zběžný pozorovatel, který není detailně obeznámen s příslušnými úpravami, si jich patrně ani nepovšimne. Mnohem nápadnější byly doplňky paží, rukou a atributů u některých apoštolů. Tam vzhledem k použití cizorodého materiálu (mědi, mosazi), převážně i s ohledem na amatérský způsob provedení, byly tyto prvky vysloveně rušivé a vysokou kvalitu díla vizuálně svým způsobem degradovaly. Proto také byly při nynějších restaurátorských pracích nahrazeny stříbrnými zlacenými díly, a to po pečlivém studiu tvarovém, proporčním a pohybovém. Tím bylo po zásluze dosaženo konečného harmonického dojmu celého díla.

SHRNUTÍ

Tumbové relikviáře, k nimž se řadí také relikviář sv. Maura, vznikaly především v oblasti porýnsko-mosanské od druhé poloviny 12. až do druhé poloviny 13. století. V době nových výtvarných a estetických zásad, pronikajících s gotickým stylem stále výrazněji do uměleckého řemesla, zejména do zlatnictví, počaly tumbové relikviáře ve druhé polovině 13. století pozvolna ustupovat do pozadí, až zcela z programu zlatníků mizí. Gotika prostě rozměrným tumbovým relikviářům nebyla nakloněna. Pokud

jde o relikviář sv. Maura, bylo poukázáno, že způsobem své architektury patří do širšího rozmezí let 1170-1230.

Podle dendrologické analýzy byl strom pro zhotovení korpusu smýcen po roce 1197, řekněme kolem roku 1200, což znamená, že s určitým prodlením, potřebným na vyschnutí dřeva, nemohlo být započato s jeho zpracováváním patrně dříve, než asi po dvou až třech letech. Vezmeme-li v úvahu, že poslední podkorní letokruh a běl dřeva ve zkoumaném vzorku chyběla, takže přesnou dataci nelze prokázat, nezbyvá, než se uchýlit k hypotetickému datování korpusu, do doby kolem r. 1225 a ověřit tuto hypotézu slohovým zařazením vynikající výzdoby relikviáře, který se řadí mezi prvořadá díla svého druhu.

V předchozím textu bylo již uvedeno, že výzdobu relikviáře by bylo možno označit přímo za učebnici či vzorkovnici všech zlatnických technik, používaných sice ve 12. a 13. století, ne však vždycky v takové úplnosti jako na tomto díle. Setkáváme se tu s technikou klenutého vytlačování figur a reliéfů, v pozdější době opuštěnou a nahrazenou výhradně tepáním, dále s technikou cizelování, ražení a rytí, dále s filigránem, braunfirnisem, smaltem a niellem a v neposlední řadě i se zpracováním a uplatněním drahokamů a křišťálu.

Techniku klenutého vytlačování tu zastupují obě stěžejní postavy na čelní a protilehlé straně, které zpodobňují Krista v pozici Maiestas Domini a sv. Maura, a které převyšují ostatní postavy dvanácti apoštolů, umístěných na bocích relikviáře. Ve zpodobení obou těchto figur, v koncepci jejich čistých, vznešených, produševnělých a odosobněných tváří lze najít příbuznost s autory kolínské generace 80tých let 12. století a je proto možné, že Kristus i Maurus jsou dílem o něco starším než apoštolové, či ještě spíše dílem zlatníka ve svém řemesle erudovaného, který vyšel z takové školy starší tradice.

Také figury apoštolů představují svou vynikající sochařskou modelací, individualizací tváře a pohybu, rozmanitostí traktace drapérie a řemeslným zvládnutím techniky klenutého vytlačování s nutným docizelováním dílo zlatníka, spíše zlatníků, kteří suverénně ovládali své řemeslo. Hlavy jsou provedeny trojrozměrně s vysloveně sochařským citěním a jejich nasazení není identické, nýbrž je v souladu s neopakujícím se pohybem jednotlivých sedících postav. Neopakuje se ani posazení nohou či pohyb rukou, a ani ve vedení záhybů rouch nepozorujeme totéž schéma. Drapérie rouch přitom důsledně zdůrazňuje anatomii těla, aniž by zastírala jeho pohyb. Postavy jsou uvolněné a jakoby vystupovaly do prostoru, jejich živost je navíc podtržena výrazovostí obličejů. Je to analogická kvalita provedení, jaká se objevuje již v náznacích na polopostavách apoštolů na relikviáři sv. Annona a jakou Mikuláš z Verdunu vtiskl svým prorokům na relikviáři Tříkrálovém v Kolíně nad Rýnem.

Dojem plynoucí z variability a prvotřídního zpracování postav nemůže zmenšit ani skutečnost, že jejich nynější pozadí, ražená z měděného zlaceného plechu je svým provedením neadekvátní složkou, která prozrazuje nepřilži profesionální práci z doby restaurování v 19. století.

Snaha zařadit figurální výzdobu relikviáře sv. Maura do určitých slohových souvislostí nás vedla k rozlišení dvou různých časově paralelních koncepcí v prezentaci zlatnické figurální tvorby v porýnsko-mosanské oblasti konce 12. a 1. třetiny 13. století, jak bylo blíže osvětleno v textu. Pro autory Maurova relikviáře byl bezpochyby určující onen proud, který vycházel z díla předního progresivního umělce, mistra Mikuláše Verdunského, činného v řečeném období v oblasti kolínské.

Mikuláš Verdunský zasáhl od poslední čtvrtiny 12. století svým dílem výrazně do zlatnické tvorby a vnesl především do zmíněného okruhu nové oživující slohové prvky. Jeho jméno je zachováno na jeho dvou dílech, jediných autentických vlastnoručních pracích. Jedním, a to nejstarším z nich, je retabulum v augustiniánském klá-

terním kostele v Klosterneuburgu, datované nápisem do roku 1171, dalším pak mladší dílo, relikviář Panny Marie z katedrály v Tournai, datovaný rovněž nápisem, avšak do roku 1205. V rozmezí těchto třiceti let, kdy od dvourozměrného monumentálního díla provedeného ryteckou technikou za použití smaltu dospěl až k práci plastické, musel evidentně projít složitým vývojem a proto také se více méně zákonitě uvažuje o jeho podílu na figurální výzdobě některých významných relikviářů pozdního 12. století, jako byl např. relikviář sv. Heriberta z let 1160-1170, sv. anno-na, dokončený r. 1183, relikviář Tříkrálový z let 1181-1230 a na něj ve střešních reliéfech navazující relikviář sv. Albína z doby kolem r. 1186. V Klosterneuburgu už zřejmě musel pracovat jako hotový a také známý zlatník, neboť díla tak závažné povahy – zejména pokud jde o relikviář Tříkrálový – by jistě nebylo svěřeno neproověřenému a neznámému tvůrci. Podle D. Kötzsche, s odvoláním na H. Hahnlosera a H. Schnitzlera, se vážou postavy proroků ve spodní části kolínského relikviáře na poslední fázi oltáře Klosterneuburského a proto je lze Mikuláši Verdunskému přičíst. Podle toho pak datují první fázi Tříkrálového relikviáře mezi léta 1181-1191, kdy relikviář musel být již zčásti hotov, neboť biskup Philip z Hainsburgu (+1191) do něj ještě dal vložit příslušné ostatky.¹²⁵⁾

Styl Mikuláše Verdunského se zásadně liší od dosavadních špičkových děl, jejichž vrcholem byl relikviář Karla Velikého v Cáchách. Mikuláš zcela nově chápe lidské tělo, přirozenost pohybu, poměr drapérie k objemu těla, ztvárnění drapérie hlubokými měkkými záhyby, výraz a individualizaci obličeje. Tyto zásady ho ukazují v protikladu k dosavadním pozdně románským proudům ve zlatnických pracích a vyzdvihuje ho na počátek nového vývoje, který už jednoznačně směřoval ke gotice. Podle K. Baucha se zdá, že počal pracovat v Kolíně, kde také dlouho se svou dílnou setrval a tam také dostával zakázky.¹²⁶⁾ Dílna Mikuláše Verdunského pak měla široký rádius působnosti a zejména vlivu, protože nový sloh již v té době v chrámové plastice převládala bylo proto žádoucí jeho uplatnění i v tzv. drobném umění.

Podle mého mínění nelze pochybovat o tom, že do sféry vlivu Mikuláše Verdunského spadala i dílna, která vytvářela figurální výzdobu na relikviáři sv. Maura. Patrné je to zvláště ve zvládnutí figur a reliéfů.

Reliéfni medailony se hlásí svým výrazným zaměřením k figurám apoštolů na bočních stranách relikviáře. Shledáváme tu jistě produševnění a oživení scén, v nichž postavy jsou živé, výmluvné a vyjadřují natočením hlav, gesty rukou i pohybem těl vzájemnou komunikaci. Nápadným prvkem je tu dále i náznak prostředí i prostoru. Způsob provedení rouch se neomezuje jen na grafické stylizování do paralelních linií, ale drapérie je podána s ohledem na vztah

125) L. Kötzsche 1973, RM 2, 226.

126) K. Bauch, Kunst des 12. Jahrhunderts an Rhein und Maas. In: RM 2, 1973, 159

k anatomii těla v táhlých, širokých, místy rozevlátých záhybech. Tím se právě tyto reliéfy váží k figurám apoštolů, kde ovšem jsou tyto zásady v pojetí figur vzhledem k větším proporcím propracovanější a tím také výraznější a patrnější. Reliéfy zpracovávali alespoň dva autoři, jeden ve svém řemesle plně erudovaný a v podání detailů vždy precizní, druhý pak méně zdatný, který se však přesto zhostil svého úkolu se ctí, byť ne s takovou samozřejmou lehkostí jako jeho druh. Živost scén, náznaky prostředí, vyjádření vztahu mezi jednotlivými postavami či skupinami, diferenciace pohybů postav, to vše poukazuje na jistou ojedinělost této práce. Připomeňme, že ani z konce 12. století ani z první čtvrti 13. století se nepodařilo najít dílo, s nímž by bylo možno reliéfy z relikviáře sv. Maura spolehlivě porovnat, a to ani po stránce kompoziční, ani po stránce oněch vytčených rysů v celkovém slohovém pojetí. Týká se to jak reliéfů na relikviářích kolínského, tak i cášského okruhu a jde tedy o práci zcela mimořádného druhu, která sice vychází ze starší tradice, ale ojedinělá výpověď scén poukazuje ke zřetelnému posunu v tendencích pokročilejší slohové koncepce, jak se začala projevovala ve zlatnických pracích od konce 12. století. Zařazení těchto reliéfů spolu s figurami relikviáře do dvacátých let 13. století se zdá být tedy na místě.

Tomu ostatně odpovídají i ostatní prvky, použité na relikviáři jako lemy střeš, říms a medailonů, kde se rytmicky střídají destičky filigránu s destičkami smaltovanými, které dodávají celku barevnost. Použity jsou téměř výlučně filigrány chápané prostorově, tzv. šnekovité, vytvářející síť ze vzájemně propojených spirál, obohacených o jednotlivé granule – zrna nebo také jejich shluky. Filigrán tohoto prostorového typu spadá svými počátky do konce 12. století, jeho plné rozvinutí pak do první třetiny 13. století, kdy se objevuje na řadě památek kolínsko-mosanské oblasti, velice často s granulovanými květy uprostřed spirál, či obohacené o spirálky šištic. Vyvrcholením byly pak filigrány z dílny Hugo d'Oignies, který však rozvinul svou práci do bravurních spirál naturalistického charakteru s použitím listů, květů, případně i zvířat a dovedl tuto techniku k naprosté dokonalosti.

Zcela výjimečnou složkou výzdoby relikviáře sv. Maura jsou destičky se smaltovanými výjevy ze Starého zákona, umístěné ve cviklech výsečí mezi oblouky bočních stran. I zde se na práci podíleli dva autoři, jeden závislý zřejmě na starší tradici, druhý pak již slohově pokročilejší v uvolněnějším a kresebnějším stylu. V obou případech jde o práci vysoce kvalitní, k níž se však prozatím nepodařilo najít v dané technice jakékoli analogie ani po stránce ikonografického programu, ani po stránce stylistické.

Ke smaltovaným pracím se řadí také čtyři sloupky, jejichž jemná barevnost v tónech a naprosto suverénní provedení stylizovaného rostlinného dekoru je řadí ve výsledném hodnocení na přední místo mezi všemi pracemi provedenými na relikviáři v této technice. Sloupky podobného charakteru v obdobně mimořádném zpracování byly použity na řadě relikviářů kolínsko-mosanské oblasti z konce 12. a počátku 13. století. Jejich výzdoba má však povětšinou abstraktní charakter.

Obdélné a obloukové smaltované destičky jsou zdobené výhradně geometrickým dekorem terčíků, poloterčíků, kroužků a polokroužků, klikatek a protínajících se klikatek, na hrot stavěných obdélníků či čtverců a kopinatých lístků. Tyto prvky jsou kombinovány tak, aby výsledný dojem působil různorodě, což se znásobuje rafinovaným použitím různých barev smaltů na týchž, nebo velice příbuzných motivech, čímž vzniká s úspornými prostředky nesmírná variabilita. Barevná paleta není přitom příliš rozmanitá, použito bylo barev: bílé, červené, temně modré, tyrkysové a žluté.

Obdélné smaltované destičky, používané v alternaci s filigránovými jako rámuující elementy na římsách a střeších relikviářů, se staly již od šedesátých let 12. století neodmyslitelným doplňkem výzdoby relikviářů kolínsko-mosanské oblasti. Stranou destiček s geometrickými motivy stojí složitější práce cášských relikviářů, jejichž vynikající způsob provedení zároveň přesahuje standardní úroveň destiček relikviáře sv.

Maura. Ty bezpochyby vyšly z okruhu, k němuž se váží i destičky mladších relikviářů z Amay, Amiensu a Marburgu. Podle blízké příbuznosti všech těchto destiček v motivech i zpracování se zdá, že vyšly z renomované dílny, která působila dlouho, spolehlivě a státa ve stejné manýře. Snad z této dílny vyšly i smaltované nimby za hlavami apoštolů, jejichž jednoduchý geometrický dekor, jakož i barvy použitých emailů odpovídají stylu obdělých a obloukových destiček.

Z ražených prací představují nejvýznamnější a zároveň i nejvýraznější složku vrcholový hřeben a pásy štítů čelní a protilehlé strany.

Vrcholový hřeben má vsazené křišťálové nody do příčné oválných objímek, jejichž tvary i rozměry respektují tvary i rozměry jednotlivých nodů; bylo tedy s nimi již při výrobě počítáno na určité místo. Podle způsobu opracování křišťálů jsou tyto nody – ovšem kromě dvou recentních, jimiž byly nahrazeny skleněné doplňky z 19. století – nepochybně původní a zapadají do řady takovýchto křišťálových ozdob, jimiž byly opatřeny hřebeny mnoha relikviářů, vzniklých mezi lety 1170-1240 v oblasti mezi Rýnem a Maasou. Podle A. Legnera byli ve zmíněné oblasti kolem roku 1200 specializovaní brusiči křišťálu a proto zde nešlo o výskyt ojedinělý, nýbrž naopak spíše o tradiční zvyklost na pracích pozdně románského charakteru.¹²⁷⁾

Jestliže vrcholový hřeben a oba pásy štítů se motivicky liší, nedejme o nic mimořádného, neboť i ostatní relikviáře ukazují, že šlo víceméně o vžitou zvyklost. Ostatně použití křišťálových nodů, zakomponovaných do motivů horizontálních hřebenů si zřejmě určitou odlišnost od štítových pásů přímo vynucovalo.

Do rámce ražených prací patří rovněž figurální motivy, umístěné ve cviklech mezi medailony na střeše relikviáře. V dolní části střechy jsou polopostavy starozákonních proroků, v horní polopostavy andělů s knihou v levé a nezřetelným předmětem v pravé ruce. Podobných ražených doplňků se nepodařilo zjistit mnoho, podle R. Didiera a A. Lemeuniera jsou velice blízké cviklům s anděly na relikviáři v Amiensu.¹²⁸⁾ Jde-li o tutéž matici, která pocházela z téže dílny jako Maurova a byla zde použita později, nelze ovšem s jistotou stanovit.

Podobně také ražené pásové lemy i lemy medailonů a arkádových trojlístů čelních stran s raženými motivy protilehlých oblouků se stylizovanými listy a bobulemi se zdají být podle R. Didiera identické s pásy relikviáře z Amiensu; zdánlivý rozdíl je prý způsoben použitím různého materiálu – u Maura mědi, v Amiensu stříbra. Podle jeho velice pravděpodobné domněnky přešla alespoň jedna matrice mistra Maurova relikviáře do dílny relikviářů z Amay a Amiensu, přičemž zlatník pracoval v tradicích 12. století a byl prý v kontaktu se zlatníky v Cáchách.¹²⁹⁾

V průběhu 12. století a ve století následujícím byla celkem běžně používána v oblasti kolínsko-mosanské technika braunfirisu. Na relikviáři sv. Maura se objevuje ve dvojí různé funkci. V úzkých pásech na soklu a v obloucích nad postavami Krista a sv. Maura slouží k provedení textů. Dále pak obdélné destičky

127) srv. pozn. 112

128) srv. pozn. 90 a91

129) srv. pozn. 95 a96

tvorí pozadí sloupků na čelech a bocích relikviáře a jsou zdobeny rozvilinami se stylizovanými listy a klasy ve dvojím provedení a to jednodušším lapidárnějším a jemnějším. I u jiných relikviářů ze zmíněné doby se destičky s braunfirnisem objevují jako pozadí sloupků a to s obdobným, nikoli však identickým rostlinným dekorem. Braunfirnisu z Maurova relikviáře se nejvíc blíží opět destičky z Amay a Amiensu. I v těchto případech nelze vyloučit, že šlo o zhotovení v dílně, která delší dobu pracovala v navyklé manýře, jak to předpokládá A. Lemeunier také u ražených cviklů s anděly.¹³⁰⁾

130) srv. pozn. 108

131) srv. pozn. 110

Technika niella, ač popsána již Theophilem ve třetí knize jeho díla v kapitole XXVIII De nigello, nebyla po celé 11. a 12. století běžně používána. Oblibě se začalo niello těšit až od začátku 13. století. Proto také není pro obě terčovité destičky za hlavami Krista a sv. Maura k dispozici mnoho příkladů ke komparaci, neboť niellované práce většinou sloužily jako doplňující kompozice zaplňující celé plochy. Do jisté míry se destičky z Maurova relikviáře přibližují relikviáři z Mons, který je považován za dílo Huga d'Oignies.¹³¹⁾ Destičky z relikviáře Maurova ovšem zdaleka nepředstavují takovou vyspělou řemeslnou dokonalost, nicméně lze uvažovat o vlivu dílny Hugo d'Oignies na jejich autora či autory.

Jestliže se R. Didier ve svých soudech příliš koncentruje na doprovodnou složku výzdoby (t.j. ražené figury andělů a ražené pásy s ornamentikou) a nevěnuje prvořadou pozornost významné a určující figurální složce výzdoby, dochází k názoru, že relikviář je unikátní prací mosanskou, pravděpodobně liežskou z doby před rokem 1226, která navazuje na některé zaniklé dílo, jichž v této oblasti byla řada. Jeho datování vychází z velmi pravděpodobné hypotézy, že dárce mohl být majitel panství Florennes Hughes I. de Rumigny, který zemřel roku 1226. Tolik stručné shrnutí teze R. Didiera.

Po rekapitulaci slohového rozboru, prezentovaného na předchozích stránkách, sluší se uvést souhrn výsledku tohoto bádání. Domnívám se, že je nutno především poukázat na proud, který se rozvíjel v poslední čtvrti 12. století a objemovostí postav, přirozeností i variabilitou pohybu, individualizací výrazu, živým podáním drapérie se širokými, mělkými a měkkými záhyby vyjadřoval v podstatě prvky klasického umění. Od přelomu 12. a 13. století se tyto rysy staly směrodatnými pro figurální zlatnické práce kolínsko-mosanského, především pak kolínského okruhu. Jejich dovršením byly starší práce Mikuláše Verdunského na Tříkrálovém relikviáři v Kolíně a značně mladší působení na relikviáři Panny Marie v Tournai. Z toho vycházela o něco mladší a po stránce výtvarné vyspělosti a architektonické stavby ještě pokročilejší díla, jako relikviář Panny Marie v Cáchách a relikviář sv. Alžběty v Marburgu.

Do sledu tohoto proudu se také organicky začleňuje relikviář sv. Maura, který představuje vynikající dílo, ovlivněné zejména v sochařském pojetí figur podněty i celkovým slohovým zaměřením, které byly vlastní pracím z okruhu Mikuláše Verdunského. Proto jeho zařazení do průběhu 1. čtvrtiny 12. století a do dílny silně zasažené kolínskými impulzy je na místě. Tomu ostatně odpovídá i celková stavba relikviáře s použitím všech doprovodných prvků,

odpovídajících dobovým zvyklostem dané oblasti a v určitých prvcích – např. na filigránech – plně do jejich rámce zapadajících. Naopak ale, pokud jde o práce ražené, zdá se, že byly dodány z dílny spadající spíše do oblasti mosanské, a činné po dlouhou dobu v navyklé manýře za použití stále neměnných maticí.

Považuji v podstatě za irelevantní, zdali konečná fáze zhotovení, t.j. fixování všech jednotlivých součástí výzdoby relikviáře probíhala na Maase či na Rýnu. Důležité je, jací mistři a z jakého okruhu vyšli toto dílo vytvořili. A jestliže k tomuto finálnímu aktu došlo v Kolíně, ve Florennes nebo v Liège, čemuž se spolu s R. Didierem kloním, neznamená ještě, že dílo je mosanské. Je jím jen zčásti – a to ve víceméně nepodstatných detailech. Ve své výsledné koncepci ale vychází bezpochyby z poučení dílen kolínských.

Pokud jde o objednavatele relikviáře sv. Maura, připomínám tu pravděpodobnou teorii R. Didiera, že dárcem nebo alespoň objednavatelem mohl být Hughes I. de Rumigny, majitel panství ve Florennes, zesnulý 1226, který za svého života byl v častém kontaktu se svými lenními pány princí – biskupy v Liège a jehož synovec, kanovník Jean de Rumigny byl od roku 1221 děkanem kapituly při katedrále sv. Lamberta v Liège.¹³²⁾ Při této kapitule se pak mohla ustavit dílna, která na zakázku Hughese de Rumigny mohla připravit dřevěný korpus relikviáře a konečnou úpravu relikviáře po dodání veškerých prvků výzdoby. Autoři figurální složky, vyškolení v tradici kolínských zásad, mohli buď pracovat přímo na místě, nebo dodávat do Liège hotové díly objednávky, neboť vzdálenost mezi Liège a Kolínem by této eventualitě neodporovala. Touto druhou možností by se daly vysvětlit jisté nedokonalosti, které byly na relikviáři konstatovány.¹³³⁾

Pokud pak jde o datování relikviáře sv. Maura, považuji vzhledem ke stáří dřeva a nejčasnější možnosti jeho zpracování a dále pak k určitému časovému rozmezí, nutnému k realizaci tak náročné umělecké práce za nejpravděpodobnější léta 1225-1230. V každém případě jde o dílo výjimečné, které svým celkovým zachováním přispívá ke znalosti progresivních slohových snah v první třetině 13. století.

PŘÍLOHA

Stará smluvní listina, uzavřená mezi kapitulou v Nivelles a zlatníkem Jakobem z Nivelles na zhotovení relikviáře sv. Gertrudy z Nivelles roku 1271.

Všichni, kdo žijí a uvidí a uslyší tento text, nechť vědí, že kapitula z Nivelles se dohodla se zlatníkem Nikolaem z Douai a zlatníkem Jakobem z Nivelles, že zhotoví nový relikviář pro sv. Gertrudu z Nivelles, a sice tak, že zmínění zlatníci mají udělat schránku tak dlouhou, jako je ta stará, a delší, bude-li to třeba, a odpovídající šířku a výšku, se čtyřmi štíty podle výkresu, který zhotovil Jakob z Anchin, a se zlep-

132) Didier 1988, 239 ad. – Týž, 1990, 243-244

133) srv. kapitolu „Kněžským problémům, týkajícím se relikviáře“

šeními zmíněného mistra Jakoba nebo jiného mistra, jak to bude pro dílo potřebné. A kapitula má zmíněnému Nikolaovi a Jakobovi doručit materiál a zmíněnou schránku, přičemž dřevo bude na povrchu upraveno mistrovským způsobem, aby zlatnická práce byla na ně upevněna, a zlato a stříbro, kterého k tomu bude třeba; neboť jiný kov nebude použit kromě zlata a stříbra a drahých kamenů, které mistři mají osadit tak, jak jim budou dodány. Zlato a stříbro, jež bude mistrům dodáno, musí oni na své útraty vyčistit a odpad při čištění jde k tíži církve, a čistící pec patří církvi, a církev dodá olovo k čištění. A oba mistři musí dílo zhotovit dobře a zodpovědně. A postavy v reliéfu i v plném objemu zasadí tak, jak to bude pro dílo potřebné.

A celé dílo musí mít spolehlivou váhu, ani příliš lehkou ani příliš těžkou, jak to bude pro dílo potřebné, podle úsudku mistrů a pracovníků. Za každou marku stříbra (t.j. v Belgii a Francii 250 g), kterou řečení Nikolaus a Jakob za zmíněné dílo vloží, dostanou 20 sous pařížské mince, přepočteno na 4 lovaňské mince se svatými a marka bude vážit 13 sous a 3 denáry sterlingů; to je marka Troyes. A podle zmíněné úmluvy budou zlatit zlatem církve a její rtuť. A před zlacením se musí stříbro zpracované ke zlacení zvážít a potom zlatit, jak je řečeno výše. A pak se musí znovu zvážít, aby se vědělo, kolik zlata se spotřebovalo; ale žádným způsobem nesmějí dostat povolení použít na dílo vlastní zlato. A kromě toho je domluveno, že řečené dílo musí obsahovat 350 marek stříbra, snad 20 marek více nebo méně, bez klamání.

A řečení pracovníci nechť pracují tak, že od nynějška až asi do počátku nastávající postní doby budou mít hotový střední štít (t.j. asi do 11 týdnů) a něco ze strany a potřebné pilíře, bez figur. A nebude-li se pak kapitule líbit, může od řečené smlouvy odstoupit, bude-li chtít. Nesmí ale učinit to, že by vyvázala zlatníky ze smlouvy a najala jiné, byť by tito chtěli a byli s to dílo ve zmíněném způsobu dobře provést. A budou-li pracovat dále, nechť provedou dílo podle povahy a významu řečeného štítu, podle mínění pracovníků. A nesmějí přestat pracovat pro kapitulu, krom toho, když tato si to přeje nebo když jim dojde materiál, a řečení mistři jsou povinni trvale na díle pracovat, chce-li to kapitula, s tolika pracovníky jak si přeje kapitula a jak budou pro dílo nutní. A nechť dostanou za odpad při zpracování 4 sterlingy za každou marku zpracovaného stříbra. A musejí dostat peníze k zaplacení pracovníků, jak to bude třeba. A oni dodají kapitule stěny, jakmile budou hotové.

A Jakob musí na své útraty přijmout mladého muže, který bude jako protějšek Nikolaův stejně spolehlivý jako Nikolaus, když to Nikolaus nebo kapitula bude chtít. A Jakob musí poskytnout Nikolaovi vhodné obydlí, pokud bude pracovat, a takové nářadí, jaké má sám.

A aby se tyto domluvy upevnily a utvrdily, dali jsme, řečená kapitula z Nivelles, za nás na tuto listinu naši pečeť, a já, řečený Nikolaus, jsem dal za sebe a řečeného Jakoba, svého spolupracovníka, svou pečeť. A nechali jsme také zlatníka mistra Jakoba, mnicha z kláštera v Anchin, dát jeho pečeť. To se stalo roku 1271 od vtělení Ježíše Krista, v neděli před svátkem svatého Matouše, apoštola a evangelisty.

(Otištěný v originále i německém překladu ve stati A. Legnera, in: Rhein und Maas, B.2, 1973, 86-88.)

Seznam literatury

- ACTA SANCTORUM, 1752: tom IV, ed. J. Pinius et G. Cuperus, Venetiis
- ART MOSAN, 1961: Collon-Gevaert, S. – Lejeune, J. – Stienmon, J.: Art Mosan aux XIe et XIIe siècles, Bruxelles.
- Baix, F., 1936-1937: Charles de Crahen, abbé de Florennes († 1457) et le culte de Saint Jen-Baptiste et de Saint Maur. Annales de la Société archéologique de Namur, XLII, 33-63.
- Bänsch, B. – Lindscheid-Burdich, S., 1985: Theophilus, Schedula diversarum artium: Texauzüge. In: Orn. Eccl.1, Köln, 363-384.
- Bauch, K., 1973: Kunst des 12. Jahrhunderts an Rhein und Maas. In: RM 2, Köln, 151-166.
- Berlière, U., 1890: Monasticon Belge, T.I. Province de Namur et de Hainaut. Ordre de Saint-Benoit. Abbaye de Florennes, Bruges.
- BIBLIOTHECA SANCTORUM, tom IX, Roma 1967.
- Bouzek, J. – Ondřejová, I.: 1998: Antické gemmy z relikviáře sv. Maura. Rukopis.
- Braun, J., 1922: Meisterwerke der deutschen Goldschmiedekunst der vorgotischen Zeit. I. Teil. 9.-12. Jahrhundert. München.
- Braun, J., 1940: Die Reliquiäre des christlichen Kultes und ihre Entwicklung. Freiburg Br.
- Braun, J., 1943: Tracht und Attribute der Heiligen in der deutschen Kunst. Stuttgart.
- Braunfels, W., 1974: Lexikon der christlichen Ikonographie. Rom-Freiburg-Basel-Wien.
- Brepohl, E., 1987: Theophilus Presbyter und die mittelaltrelische Goldschmiedekunst. Leipzig.
- Brunhammer, Y. – De Fayet, M., 1965: Meubles et ensembles. Époques Directoire et Empire. Paris.
- Brunhammer, Y. – De Fayet, M., 1966: Meubles et ensembles. Époques Restauration et Louis-Philippe. Paris.
- Collon-Gevaert, S., 1961: L'Orfèvrerie. In: Art Mosan aux XIe et XIIe siècles, Bruxelles, 57-101.
- Cottineau, L. H., 1939: Abbaye de Florennes, in: Répertoire topo-bibliographique des abbayes et prieurés T.I. Province de Namur et de Hainaut. Macon.
- Dell, T., 1992: The Frick Collection. An illustrated Catalogue. VI. Furniture and Gilt Bronzes. The Frick Collection.
- Didier, R., 1988: The Shrine of St. Maurus Rediscovered. Apollo, April 1988, 226-243.
- Didier, R., 1990: La Châsse de Saint Maur de l'ancienne Abbaye de Florennes, in: Annales de la Société Archéologique de Namur 66/2, 201-247.
- Didier, R. – Lemeunier, A., 1988: La Châsse de Saint Hadelin de Celles-Visé, in: Trésors d'Art religieux de Pays de Visé et Saint Hadelin. Visé, passim.
- Exposition rétrospective, 1888: Cat. No 55/ Châsse de St. Maur. Bruxelles.
- Falke, O., von – Frauberger, H., 1904: Deutsche Schmelzarbeiten des Mittelalters. Frankfurt am Main, 63-64.
- Fillitz, H., 1973: Zu Nikolaus von Verdun. Die Frage seiner antiken Anregungen. RM II, Köln, 279-362.
- Freise, E., 1985: Zur Person des Theophilus und seiner monastichen Umwelt. Orn. Eccl. 1, Köln, 357-362.
- Gnirs, A., 1932: Topographie der historischen und kunstgeschichtlichen Denkmale in der Bezirken Tepl und Marienbad. Prag, 273-278.
- Grimme, G.E., 1962: Die grossen Jahrhunderte der Aachener Goldschmiedekunst, in: Aachener Kunstblätter, H. 26. Düsseldorf, 44-49.
- Grimme, G.E., 1972: Goldschmiedekunst in Mittelalter. Form und Bedeutung des Reliquiars vom 800 bis 1500. Köln.

- Grimme, G.E., 1972: Der Aachener Domschatz, in: Aachener Kunstblätter, H. 26. Düsseldorf, 44-49.
- Hahnloser, H. R., 1973: Theophilus Presbyter und die Inkunabeln des mittelalterlichen Kristallschliffs an Rhein und Maas, RM II, Köln, 287-296.
- Hyršl, ing., 1998: Gemmologická charakteristika kamenů na relikviáři sv. Maura. Rukopis.
- Klvaňa, K., 1992: Relikviář sv. Maura – legenda a skutečnost. Kriminalistický sborník č. 2, Praha, 319-327.
- Kötzsche, D., 1972: Nikolaus von Verdun und die Kölner Goldschmiedekunst. RM I, Köln, 314-324.
- Kötzsche, D., 1972: Reiner von Huy und die Schatzkunst des Maaslandes. RM I, Köln, 238-279.
- Kötzsche, D., 1973: Zum Stand der Forschung der Goldschmiedekunst des 12 Jahrhunderts in Rhein-Maas-Gebiet. RM II, Köln, 191-236.
- Kyncl, J., 1998: Restaurátorská zpráva k dendrologickému datování části korpusu relikviáře sv. Maura. Imago 1998. Rukopis.
- Legner, A., 1973: Zur Präsenz der grossen Reliquienschreinen in der Ausstellung. RM II, Köln, 86 ad.
- Legner, A., 1975: Reliquienschreine. Mon. Ann., Köln, 195 ad.
- Lemeunier, A., 1989: La Châsse de Sainte Ode d'Amay, in: Trésors de la Collegiale d'Amay 8, 1989, 49 ad.
- Lepie, H., 1988: Die Geschichte der Sicherung und Konservierung des Karlsschreines, in: Die Waage, Sonderheft, Der Karlsschrein im Aachener Dom, Oktober 1988, 8-84.
- Lepie, H., 1992: Heiligtümer in goldenen Schreinen, in: Die Waage, Sonderheft 2, Der Dom zu Aachen, Juli 1992, nepag.
- Lepie, H., 2000: Der Marienschrein in Dom zu Aachen. Domkapitel Aachen. März 2000.
- Martyrologium Romanum, ed 4°, Roma 1956.
- Monumenta Annonis, 1975. Weltbild und Kunst im hohen Mittelalter. Eine Ausstellung des Schnütgen-Museums der Stadt Köln in der Cäcilienkirche April-Juli 1975. Köln.
- Morgan, N., 1973: The Iconography of Twelfth Century Mosan Enamels. RM II, Köln, 263-278.
- Ornamenta Ecclesiae, 1-3 Kunst und Künstler der Romanik in Köln. Katalog zur Ausstellung des Schnütgen-Museums in Josef-Haubrich-Kunsthalle. Köln 1985.
- Reisner, J., 1999: Problémy při restaurování relikviáře sv. Maura. Zpráva ústavu dřevařského inženýrství v Praze 1999. Rukopis.
- Reusens, Ch. ne.: Châsse de Saint Maur de Florennes, in: Société de l'Art ancien en Belgique, 1e Fascicule, Part 4, Pl. XXIV-XXVI, b.r.
- Rhein und Maas, 1-2. Kunst und Kultur 800-1400. Eine Ausstellung des Schnütgen-Museums der Stadt Köln und der belgischen Ministerien für französische und niederländische Kultur. Köln 1972-1973.
- Šidlovský, E. G., 2004: K ikonografii relikviáře sv. Maura, in: Bibliotheca Strahoviensis 6-7, 2004, 201-217.
- Torsy, J., 1972: Heilige an Maas und Rhein. RM I, Köln, 131-133.
- Vokáčová, V., 1981: Nože-lžíce-vidličky ze sbírek Uměleckoprůmyslového musea v Praze. Katalog výstavy. Praha.
- Wilkens, L., 1997: Die Textilien aus dem hölzernen Schrein im Maurus-Schrein / Textilie z dřevěné schránky relikviáře sv. Maura, (Překlad N.Kotrbová). Rukopis.

Literatura – prameny

SobA Plzeň, pobočka Žlutice, Rodinný archiv Beaufort-Spontin.

Obnovení řádu skály petrínské a úřadu starších skalníků v r. 1587

Jan Pařez

Opat Jan Lohel (1586-1612) byl v dějinách premonstrátské kanonie na Strahově výjimečnou osobností. Více než čtvrtstoletí jeho působení v opatském úřadu proměnilo klášter na Strahově z polorozbořeného a téměř opuštěného řeholního domu v jeden z nejvýznamějších klášterů v Čechách. Kvůli tomu bývá často označován jako obnovitel kláštera.

Protože se stal r. 1612 pražským arcibiskupem, většina historiografických prací se zabývala jeho činností především v souvislosti s touto funkcí. O tom, jakým způsobem se zasloužil o pozdvihnutí kláštera po hospodářské stránce, se však autoři příliš nezmiňují a pokud, tak na základě informací z druhé ruky.¹⁾ Činnosti opata Lohela jakožto obnovitele kláštera samotného (mám zde na mysli hospodářské poměry) se příliš nedotkli ani Gottfried J. Dlabáč,²⁾ ani Dominik K. Čermák.³⁾ Na Lohelovo „předarcibiskupské“ období se zaměřila stať J. Kadlece, týkala se ovšem jeho reformního působení jako generálního vikáře a visitátora premonstrátského řádu ve Slezsku a Polsku.⁴⁾

Počátky obnoveného vedlejšího práva na Pohořelci se zabýval Cyril A. Straka. Jeho zájem o problematiku, jak jej můžeme vytyčit z jeho písemné pozůstalosti, však vyústil jen v rozbor nejstaršího manuálu tohoto enklávního soudu.⁵⁾ Obnovu strahovské jurisdikce popsala ve své široce koncipované studii i M. Svobodová-Ladová.⁶⁾

Když Lohel začal působit na Strahově v opatské funkci, snažil se v prvé řadě uspořádat hospodářské a právně hospodářské poměry kanonie. K tomuto úkolu přistoupil sice rozhodně, ale při vědomí, že se bude jednat o zdoluhavý proces. Mezi opatovy přední úkoly patřilo navrátit do přímé klášterní držby řádu nemovitosti, emfyteuticky pronajatých tzv. hamfeštními listy. S tím souvisela i jeho snaha o zprůhlednění majetkových vztahů kláštera v jeho nejbližším okolí (vinice, zahrady, apod.). Lohel také dosáhl obnovení pohořeleckého vedlejšího práva. Tato právní enkláva náležela pod strahovskou jurisdikci v předhusitském období a Lohelovi se podařilo získat ji zpět po předložení dostatečných písemných důkazů.⁷⁾

Jedním z prvních kroků nového opata bylo uspořádat poměry v lomu na Petříně, který ležel odedávna na klášter-

1) **Pichert, K.:** *Johannes Lohelius. Sein Leben und seine Tätigkeit im Prämonstratenserorden und als Erzbischof von Prag*, APraem 3, 1927, s. 125-140, 264-283, 404-422.

2) **Dlabáč, G. J.:** *Leben des frommen prager Erzbischofs Johann Lohelius, ehemaligen strahöwer Abtes*, Prag 1794; též: *Historische Darstellung des Ursprungs und der Schicksale des königlichen Stiftes Strahow*, Prag 1805.

3) **Čermák, D. K.:** *Premonstráti v Čechách a na Moravě*, Praha 1877.

4) **Kadlec, J.:** *Reformní působení strahovského opata Jana Lohelia v premonstrátských kláštorech ve Slezsku a Polsku*, BS 4-5, 2001, s. 91-104.

5) **Straka, C. A.:** *Nejstarší kniha výslehu na práve kláštera Strahovského na Pohořelci*, ČL 17, 1908, s. 65-67, 116-118, 165-168, 224-228.

6) **Svobodová-Ladová, M.:** *Zoláštní místní práva v Praze*, PSH 7, 1973, s. 95-179.

7) Tamže.

8) **Emler, J (ed.):** *Decem*

ních pozemcích.⁸⁾ Snahu kláštera získat výnos lomu pod vlastní kontrolu lze datovat již k r. 1515, kdy Vladislav Jagellonský vysadil clo na kámen z petřínského lomu.⁹⁾ Další zprávu máme až z listiny, kterou vystavil 1. května 1585 opat Matěj Gehell. Tou povolil Hansovi Krausemu lámat v petřínském lomu stavební kámen. Krause měl platit z každého sáhu na zdi 3 krejcarey, z 60 základových kamenů 6 krejcarů a ze sáhu kamene na futro také 3 kejcary.¹⁰⁾

Přesná lokalizace lomu není dnes možná. Nedaleko vinného sklepa v bezprostřední blízkosti kláštera na severním úbočí Petřína se těžil žlutý a bílý pískovec střídavé kvality. V roce 1782 měl lom rozlohu 609 čtverečních sáhů. Vyjma toho se těžil v různých místech v sadech a zahradách bílý a červený pískovec. Tyto kamenolomy byly také v r. 1782 zeměměřičem Kolbem označeny za opuštěné, není však vyloučeno, že se tu těžil kámen pro potřeby kláštera.¹¹⁾

V pramenech se jasně odlišovala povaha těchto lomů, zvaných „písková skála“.¹²⁾ Činnost skalníků, o kterých je v tomto článku řeč, se však vztahovala k jinému lomu. Šlo pravděpodobně o opukový lom, který ležel za kostelem svatého Vavřince a který

registra censuum bohemia compilata aeatae bellum husiticum praecedente, Praha 1884, s. 297: „Item in monte Petrzin est una curia unius arature, sed per vineas de novo plantatas et lapidum fracturas est in parte minorata.“

- 9) Dobový opis listiny, jež se nedochovala v originále (není v klášterním archivu, neuvádí ji ani **Beránek, K. – Beneš, Fr. (edd.):** *Soupis český psaných listin a listů do roku 1526. Díl I. Sv. 3/2, 1501-1526, Praha 1980*), se nalézá v NA, I. odd., ŘP Strahov, kniha inv. č. 75, ff. 11r-12v. Listinu vydal **Rybařík, V.:** *Zavedení daně z lámání kamene na Petříně, Kámen 9, 2003, č. 2, s. 18*, ten však uvádí jako zdroj textu rukopis inv. č. 146-19. Zde uvedený přepis se příliš od Rybaříkovy edice neliší. „*My Vladislav z Boží milosti uherský, český, dalmatský, charvatský etc. král, markrabě moravský, lucemburské a slezské kníže a lužický markrabě etc. Oznamujem tímto listem všem, že jest na nás vznesl velebný Kašpar opat jménem svým a jeho konventu kláštera Strahovského hory Sion na předhradí pražském ležícího, nábožný věrný náš milý, jakož má a drží horu Petřín řečenou s dědinami ornými, vinicemi, štěpnicemi i jinými užitky a příslušnostmi, tak jakož to od starodávna k těmž klášteru a záduší strahovskému vždycky příslušelo a přísluší, kterak jemu a těmž klášteru tu na té hoře lámáním a bráním kamene k stavění na dědinách tu ležících znamenitá se škoda újma děje, proše nás jakožto krále a pána svého se vši pokorou, abychom jemu od toho lámání a brání kamene odtud clo vysaditi a milostivě dáti ráčili, aby on místo toho, což by jemu a tomu záduší tu na dědinách a užitcích sešlo, s potomky svými a konventem jiný tomu podobný aneb takový užitek z toho cla v časech budoucích sobě a k těmž záduší zpraviti a přikoupiti mohl, k jehožto slušné a spravedlivé prosbě naklonění jsúce, s dobrým rozmyslem a naším jistým vědomím, mocí královskou v Cechách těmž opatovi a konventu nynějším i budoucím takové clo a obdarování činíme a z milosti naší královské dáváme a znovu vysazujeme na jmenované hoře Petřín řečené, totižto od jednoho každého vozu kamene, což by je tu kolivěk žádného nevyzměňující lálal a k stavění bral, jeden peníz český. Chtíce tomu konečně, aby jmenovaný kněz Kašpar opat a konvent nadepsaného kláštera Strahovského nynější i budoucí takové clo na dotčené hoře Petřín řečené tak, jakož se svrchu píše od každého vozu jeden peníz český brali, zdvihali a z něho napomínali a bráti, zdvihati, z něho napomínati i jeho svobodně požívatí mají a moc jmíti budú nyní i na budoucí věčné časy beze všech lidí duchovních i světských všelijakých překážek a odporostí, prikazující všem úředníkuom a poddaným našim a zolášť poctivým purkmistrům, radám a konšelóm i všem obcem nynějším i budoucím Starého, Nového i Menšího měst pražských, věrným našim milým, abyste těmž opatovi a konventu nynějším i budoucím v brání téhož cla, poněvadž jest slušné a spravedlivé, tak jakž se vrchu píše nepřekáželi ani komu jinému překážeti dopouštěli. Než je při tom skutečně nyní i v časech budoucích jměli, drželi a neporušitelně zachovali a to pod uvarováním hněvu a trestání našeho i budoucích našich kráľov českých těžkého, všakž tak chceme, aby toho cla znovuvysazení a dání bylo bez újmy a škody jednomu každému na jeho spravedlivosti. Tomu na svědomím pečeti naší kráľovské k listu tomuto rozkázali jsme přivěsiti. Dán ve Vídni v pátek po hoďu svatě Anny léta Božího tisícého pětistého patnáctého kráľovství našich uherského pětéměcímého s českého čtyřycátého čtvrtého.“*

- 10) Opis se nalézá v NA, I. odd., ŘP Strahov, kniha č. 74, f. 74r, listina vydána na Strahově.

- 11) **Křivský, P.:** *Popis Strahova a jeho vodovodu z roku 1782 a jeho autor J. A. Kolbe, Praha 1983, s. 72.*

- 12) NA, I. odd., ŘP Strahov, kniha č. 4204, f. 21, resp. 22. V r. 1627 opat Kašpar Questenberg pronajal pískovcový lom vedle obdobného lomu Barbořky vdovy Kupcové a to Joachymovi Stradonickému Weberovi.

se později ocitl mezi starou městskou zdí a barokním opevněním. Strahovská opuka byla velmi kvalitní a používala se jako stavební kámen. Západně od tohoto lomu, situovaného podél cesty, vedoucí kolem Hladové zdi na Petřín, ležel ještě větší opukový lom.¹³⁾

Pro dozor nad provozem lomu zřídil opat Jan Lohel úřad starších skalníků petřínské skály. Navázal, jak se zdá, na starší podobnou organizaci. Z. Winter uvádí, že skalníci, nazývaní též havíři či kamenníky, lámali stavební kámen v lomech, přičemž jejich vztah k místu těžby byl téměř vždy nájemní. Pražští skalníci petřínské skály se organizovali již r. 1501. Byli podřízeni šestipanskému úřadu, který jmenoval jejich starší a schvaloval přijímání tovaryšů.¹⁴⁾ Lohel v rámci své obnovitelské a reorganizátorské činnosti tento úřad převzal pod klášterní jurisdikci, když zřejmě předtím prokázal, že petřínský lom leží na klášterních pozemcích.

O tomto Lohelově kroku nás informuje rukopis, dnes uložený v klášterním archivu.¹⁵⁾ Kniha nese na deskách i v titulu datum založení 1603, obsahuje však zápisy od roku 1587, tedy od druhého roku Lohelova opatského úřadu na Strahově. Zápisy pokračují – psány jedinou písařskou rukou – až do roku 1603, tedy do doby, do níž je v titulu datováno založení knihy. Podle barvy inkoustu a celkové úpravy byly tyto zápisy pořízeny v retrospektivě najednou při založení knihy.

Pro celkovou představu o rukopisu podávám jeho obsahové členění:

Římské číslování se vztahuje na nefoliované listy, arabské číslování označené nové doplnil Cyril A. Straka, arabské označené staré je původní foliace.

f. I: prázdné

f. IIr: Titul knihy datovaný 1603

f. IIr: Přísaha a povinnost starších skalníků skály petřínské

f. 1r-3r (nová foliace): Řád a nařízení skály petřínské 1587

f. 4r-18v (nová foliace): Výroční zápisy z let 1588-1603

f. 19r-19v (nová foliace): Výroční zápis 1604

f. 20r (nová foliace): Výroční zápis 1612

f. 21: chybí

f. 22r (stará foliace): Záznamy z r. 1627

f. 23r (nová foliace): prázdné

f. 24r-24v (nová foliace): Záznamy 1627-1637

Na f. 19 je jinou rukou zápis pro r. 1604, na f. 20 touž rukou pro rok 1612, další zápis na f. 22 je opět jinou rukou. Konec na f. 24v k r. 1637.

Po titulu knihy následuje přísaha starších skalníků petřínské skály. Ti se v ní zavazovali před Bohem i světskou vrchností k čestnému a spravedlivému jednání a přístupu vůči všem osobám, které si do lomu přijedou pro kámen, dále k doзору nad ostatními skalníky a konečně i k zamezování

13) Dějiny těžby kamene na Petříně podal velmi zajímavě **Rybařík, V.:** *Z minulosti pražských lomů (1): Petřín*, Kámen 9, 2003, č. 3, s. 17-22.

14) **Winter, Z.:** *Řemeslnictvo a živnost XVI. věku v Čechách (1526-1620)*, Praha 1909, s. 123. **Kratochvíl, M.:** *Šestipanské úřady v Starém a Novém Městě pražském do r. 1547 a jejich knihy*, Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy 6, 1930, s. 149-264, ani **Urbanová, M.:** *Šestipanské úřednické Starého a Nového Města pražského v letech 1547-1628*, DP 1, 1980, s. 102-125, se o skalnících však vůbec nezmiňují, stejně jako práce **Ebelové, I.:** *Pražská a venkovská stavební řemesla v době renesance a baroka*, Praha 2002.

15) **NA, I. odd.** ŘP Strahov, kniha č. 4204. Text obnovení úřadu starších skalníků a přísahy těchto osob publikoval nedávno **Rybařík, V.:** *Řád skály petřínské z konce 16. století*, Kámen 9, 2003, č. 1, s. 73-75, bohužel bez další interpretace.

případných škod, které by se udály na úkor kláštera. Jednalo se o tradiční akt, který museli podstoupit všichni úředníci pod jurisdikcí Strahovského kláštera.

Poté je zapsán řád petřínské skály, datovaný 17. srpna 1587.

Starší skalníci byli povinni zabezpečit pořádek v lomu, aby formani mohli bez překážky jezdit nejen pro kámen, ale také aby byl volný přístup k polím na Petříně.

Měli také za povinnost dohlížet na řádné ceny za kámen tak, aby se kupující nemuseli obracet na majitele lomu, tj. strahovského opata a konvent, se stížnostmi.

Starší skalníci měli každé pondělí odevzdat klášteru poplatky za užívání lomu ode všech skalníků.

Další noví skalníci (lomaři) nesměli být přijímáni bez povolení vrchnosti.

Pokud zemřel některý ze skalníků či členů jejich rodiny, byli starší skalníci povinni účastnit se pohřebního průvodu; pokud by tak neučinili, měli zaplatit libru vosku jako pokutu.

Starší skalníci také dohlíželi na řádné vztahy veškerého pracovního personálu, tedy skalníků, tovaryšů a čeládky („*lání, hromování*“), a pokud by je někdo porušil, měli jej předvolat a v případě prokázané viny ho potrestat, přičemž v případě starších skalníků a mladších mistrů byla stanovena pokuta ve výši jedné libry vosku.

Všichni skalníci se také museli starat o řádný stav příjezdových cest.

Veškeré spory, které by vznikly mezi skalníky kvůli lámání kamene, měly být postoupeny před opata, převora a konvent. Ti pak určili hodinu a den slyšení a záležitost rozsoudili.

Starší skalníci měli také dohlížet na výběr tovaryšů a nádeníků a pokud by přijali „*zle zachovalé a neřádné*“, vystavovali se nebezpečí potrestání.

V koroboraci bylo ohlášeno přitištění opatské a konventní pečeti a v knize se skutečně pod proužkem papíru obě pečeti dochovaly.¹⁶⁾

Z řádu vyplývá postavení lomařů vůči klášteru i celková charakteristika jejich společenství. Na první pohled tu je patrná příbuznost s některými cechovními nařízeními, kompetence úřadu starších skalníků byly však silně omezené a téměř zcela závislé na klášteru.

Nelze proto hovořit o korporaci s právní subjektivitou jako v případě cechů. Přestože byly starším skalníkům přisouzeny jisté kompetence v drobných záležitostech, jako jejich jmenování, tak větší soudní rozhodnutí byla plně v rukách opata, resp. kláštera. Je tedy nutné jejich činnost posuzovat spíše jako dohled na provozními záležitostmi v podstatě vrchnostenského podniku a některé delegované pravomoci (souzení menších přestupků) či zvyklosti, které jsou typické pro cechy především ve spojení s jejich duchovní činností (účast na pohřbech), chápat jako součást provozu lomu a pracovních vztahů. Tím si Jan Lohel vytvořil fungující řád lomu, který však ve výsledku plně spadl pod klášterní jurisdikci, a také zajistil kontrolu

16) Srv. **Pokorný, P. R.:** *Znak strahovské kanonie*, BS 1, 1995, s. 11.

nad nájemci, kteří byli měšťany pražských měst. Šlo tedy o samosprávný úřad plně podléhající klášterní jurisdikci, stejně jako v případě pohořeleckého vedlejšího práva.

K obnovení úřadu docházelo až na výjimku v polovině července (datace je vázána na den sv. Markéty či sv. Kiliána). Při tomto aktu byli jmenováni (někde i uvedeno, že zvoleni) noví starší skalníci, stanoveny nájemní povinnosti pro příští rok s vyčíslením přesných částek a množství odváděného kamene. Také byl podán přehled nájemců jednotlivých verštatů. Starší skalníci nebyli voleni, ale „*nařízení a ustanovení*“ vrchností.

Z řádu lze poznat i složení lomařů. Vedle starších skalníků, kteří byli, jak uvidíme níže, čtyři, tu působil ještě menší počet mistrů, dále jejich tovaryši a čeládka či nádeníci, zaměstnávání zřejmě jen podle potřeby provozu jednotlivých verštatů (zde se patrně jednalo o pracoviště, kde se kámen po vylámaní zpracovával pro stavební účely). Jeden verštat mohlo provozovat i více nájemců.

Zápis z roku 1588 uvádí, že skalníci byli povinni odvádět ze šesti verštatů každé pondělí 2 kopy míšeňských grošů. Zápisy většinou prodlužovaly nájem petřínského lomu na jeden rok.

V druhém zápisu – z roku 1590 – se stanoví stejná suma: po 20 groších týdně z každého verštatu, tj. 2 kopy grm týdně. Navíc měli z každého verštatu odvádět do kláštera 10 vozů kamene a 4 velké kameny ke dveřím či oknům. Je zde též uvedeno, že ročně tak klášter jako nájem vybíral 104 kop grm a dostával 60 vozů stavebního kamene a 24 velkých kusů na okna a dveře. Stejně nájemné odváděli skalníci až do r. 1596, kdy se snížil počet verštatů na pět a tím i nájem na 86 kop grm, 50 vozů stavebního a 20 kusů kamene na veřeje či okna. Následujícího roku se z každého verštatu platilo 22 grošů (ročně 95 kop 20 grm, 20 kusů na dveře, 50 vozů stavebního kamene). To pak platilo až do r. 1603.

V témže roce bylo stanoveno, že pokud by si některý ze skalníků nechtěl v následujícím roce lom pronajmout, musí to oznámit se čtvrtletním předstihem, stejně tak si vrchnost vymínila pro případ, že by nechtěla některému ze skalníků nadále pronajímat verštat, čtvrtletní výpovědní lhůtu.

V roce 1604 byly povinnosti stejné jako v předešlých letech. Následující zápis je datován až k r. 1612. V zápisu při obnovení úřadu můžeme sledovat poplatky za pronájem lomu, tentokrát v českých groších: z každého z pěti verštatů se mělo platit týdně po 12 bílých groších, celkově tedy 52 českých grošů. Množství stavebního kamene bylo také ponecháno ve stejné výši.

O příslušnosti skalníků k nějakému pražskému městu či o jejich se bohužel prameny nezmiňují. Údaje v knize pohořelecké jurisdikce, založené ve stejnou dobu jako rukopis 4204, však vyvracejí možnost, že by některý ze skalníků ve sledovaném období patřil pod toto postranní právo.¹⁷⁾

Povinný odvod kamene sloužil klášteru k přísunu stavebního materiálu pro vlastní stavební aktivity. Nevíme, kde stavební práce probíhaly v klášterním komplexu před rokem 1600, ale patrně šlo o nejrůznější opravy chátrajících budov, snad i o přístavbu tzv.

17) NA, I. odd., ŘP Strahov, kniha č. 138. Gruntovní registra pro pohořelecké postranní právo, 1603-1652.

Lohelovy prelatury v jihozápadní části konventu, apod. Na samém počátku 17. století však již v klášteře panoval čilý stavební ruch. V letech 1600-1605 byl přestavěn kostel, na jehož východní straně byly přebudovány věže.¹⁸⁾ Do klášterního areálu také přibyl v letech 1603-1612 votivní kostel sv. Rocha, postavený Rudolfem II. za účasti stejného stavitele jako v případě kostela Nanebevzetí Panny Marie, tedy Giovanni Battisty Bussiho (Bossiho).

Další zápisy pocházejí až z doby opatského úřadu Lohela nástupce Kašpara Questenberga (1612-1640) a to z let 1627-1637. Není však pochyb o tom, že úřad starších skalníků fungoval i v mezidobí 1613-1627, neboť opat Kašpar v rozsáhlých stavebních úpravách pokračoval a k tomu potřeboval pravidelný přísun stavebního materiálu.

Edice:

NA v Praze, I. odd, ŘP Strahov kniha č. 4204

(f. IIr)

Řád skály petřínské a každoročního obnovení starších skalníkův. Přitom povinnost a neb přísaha při obnovení starších skalníkův. Založeny a učiněny od velebného a cti-hodného kněze Jana Lohela, opata kláštera strahovského jinak hory Sion, a želivského. V pondělí po Nanebevzetí Panny Marie léta Páně MDCIII

f. IIIr

Přísaha a povinnost starších skalníkův skály petřínské

Já N. N. N. N. slibujeme a přísaháme pánu Bohu všemohoucímu, Panně Marii Matce Boží a všem svatým, duostojnému knězi Janovi Lohelovi, panu opatu, i všemu konventu kláštera strahovského jinak hory Sion, že my ve skále petřínské nad lomem za starší postavení jsouce, se chceme věrně a upřímně zachovati, a jednomu každému, jak bohatému, tak chudému, jak známému, tak i neznámému, domácímu i cizímu spravedlivě a náležitě kámen dávatí, k jednomu každému se dle vedle slušnosti zachovati a toho šetríce, aby ty, kteříž pod správou naší jsou, jinak nečinili nižádným způsobem. Také což bychom proti pánu Bohu a ke škodě vrchnosti naší bejtí uznávali, to že chceme přetrhovati, jakž to povinnost naše ukazuje. Toho nám dopomáhej Bůh Otec, Syn i Duch svatý. Amen.

f. 1r

Řád a nařízení o skále petřínské.

18) Merhautová, A. – Sommer, P.: *Strahovský klášter. Stavební dějiny baziliky od roku 1182 do doby opata Lohelia*, Umění 48, 2000, s. 302-314, popírají, že došlo ke zboření starých románských věží, které měly být na západní straně, viz Krivský, *Popis Strahova*, s. 8.

Léta Páně tisícího pětistého osumdesátého sidmého [!], v pondělí po Nanebevzetí blahoslavené Panny Marie, co se dotejče skalníkův skály petřínské, stalo se nařízení a regiment od důstojného a velebného kněze Jana Lohela, pana opata, kněze Jana Vojtita, převora i všeho konventu kláštera strahovského, jinak hory Sion, jak se starší skalníci i jiní a čeládka jich v takovém díle kamene lámání a verštatích, v kterých jsou a dělají, chovati mají a povinni jsou.

Léta a dne svrchu psaného jsou tyto osoby za starší skalníky volený a nařízený, Jan přímín [!] Balík, Václav přímín Haldecký, Jiřík přímín Arlath, Jan přímín Grauz.

Item předně svrchu poznamenání starší mají do všech verštatův bedlivě dohlížeti, aby všickni

f. 1v

skalníci a tovaryši jich verštatův nezapěňovali [nezapieniovaly] a je vyrovnávali tak, aby skála ta k zanečistění nepřišla a formané neb lidé jezdíc pro kámen stížení nebyli a k dědinám vornejm, tak aby se zase síti mohlo, ty místa přijíti mohli.

Item Také aby starší skalníci mají se v tom chovati i k jinejm přihlídati, aby takovej kámen všelijakej lidem v slušnosti, zač by spravedlivě stál, za peníze jich prodávali tak, aby sobě na ně nestěžovali, na pana opata, převora a konvent nynější i budoucí kláštera strahovského, jinak hory Sion, nevznášeli a je tím nezaneprazdňovali.

Item Také oni starší skalníci každej pondělí jednou v týmdni z těchž verštatův přimouc takové peníze i od jinejch skalníkův do kláštera strahovského, jinak hory Sion, panu opatovi, převorovi a konventu téhož kláštera nynějším a budoucím potomkům jich dávati a odvozovati mají a povinni jsou, a pamatujíc na přísahy a povinnosti své, v tom

f. 2r

se spravedlivě a upřímně zachovati mají a povinni jsou.

Item Také co se dotejče skalníkův přijímání, do často jmenované skály petřínské, oni starší nynější a budoucí skalníci žádného přijímati bez povolení pana opata, převora a konventu téhož kláštera strahovského, jinak hory Sion, nynějších a budoucích potomkův jich, nemají než s vůlí a povolením jich.

Item Kdyby z nich skalníkův starších i jinejch, manželek, dítek, také i tovaryšův jich prostředkem smrti pán Buoh všemohoucí z tohoto bídného světa povolati ráčil, tehdy by oni všickni společně tělo jeho podle nařízení církve svatě poctivě k hrobu provoditi mají a povinni jsou, pod propadením kdož by se toho z nich svývolně dopustil, aby jednu libru vosku dal.

Item Také starší skalníci nynější a budoucí předně sami i jiné skalníky, tovaryše a čeládku jich k tomu míti a přidržeti skutečně mají, aby žádných nenáležitých věcí, bud láním, hromováním i jinak

f. 2v

zlořečením, což by proti pánu Bohu všemohoucímu bylo, netrpěli a nedopouštěli, a kdož pak koliv mimo toto nařízení z tovaryšův a čeládky jich se toho dopustil a je přestoupil, tehdy starší skalníci nynější a budoucí, mají ho před sebe povolati,

a uznají-li, že by křiv byl, slušně ku příkladu jinejm náležitě podle provinění jeho a nechování ztrestati mají a povinni jsou, starší pak skalníci i mladší mistři, který by se z nich podle tohoto artykule co toho dopustil svývolně, tolikýž aby jednu libru vosku dal.

Item Také starší skalníci i jiný všichni cesty, kudy by formani jedouc do skály i také s kamenem zase dolů ze skály pod klášter strahovský, jinak hory Sion, když vody vyměly a šlaky velký jsou, každého času, když by toho potřeba byla, sami společně napravili a vyrovnali, tak aby do nich formané žádné stížnosti neměli mají a povinni jsou.

Item Také jestliže by mezi častojmenovanejmí skalníky strany skály a lámání kamene v též skále petřínské nějaké nevole a různice povstaly a vznikly, tako-

f. 3r

vou věc mají na pana opata, převora a konvent téhož kláštera strahovského, jinak hory Sion, vznýsti a nikdy jinde v známost uvésti, a oni jmenujíc jim den a hodinu, je strany vyslyšíc, spravedlivou vejповědí obě strany podělití mají.

Item Také oni starší skalníci i jiní nemají žádnéjch zle zachovalejch a neřádnějch tovaryšov, nádeníkův na dílo a do veštatův svejch přijímati pod skutečným trestáním.

A pro lepší toho jistotu a důvěrnost my svrchujmenovaní opat, převor a všecken konvent s jistejm naším vědomím k tomuto našemu nařízení, řádu a regimentu pečeť naší opatskou a konventskou přitisknouti sme dali. Jehož datum v klášteře strahovském, jinak hory Sion, léta a dne svrchu psaného.

Pod proužkem papíru opatská a konventní pečeť, dosti nezřetelné, srv. P. R. Pokorný, Znak strahovské kanonie, BS 1, 1995, s. 11. V případě první jde o druhý známý otisk.

Přehled starších skalníků a držitelů verštatů v počátcích obnoveného řádu petřínské skály.

(Česká přizviska transkribuji, německá transliteruji)

1588

Jan Grauz

Šimon Šimek

Jiřík Lochmyler

Šalomoun Halíř

1590

Hans Grauz

Šimon Mísař (drželi společně jeden verštat)

Jan Balík 1

Šalomoun Haler 1

1591

Hans Grauz

Šimon Mísař

Jan Balík
Šalomoun Haler

1592

Jan Balík a Václav drží 1 verštat
Šimek a Valentin drží 1 verštat
Šalomoun a Brož Sýkora drží 1 verštat
Jakub Franci a Jiřík Franci drží 1 verštat
Jiřík Haler a Hans Lynhart drží 1 verštat
Václav Haldecký a Martin Grauz drží 1 verštat

1593

Šimek Misař
Vaněk Haldecký
Jakub Franci
Hans Lynhart
(držitelé verštatů)
Andres Wenczl
Šalomoun
Jiřík Haler
Šimon Misař
Václav Haldecký
Jakub Franci

1594

Šimek Misař
Vaněk Haldecký
Jakub Franci
Hans Lynhart
(držitelé verštatů)
Jiřík Červenka
Šalomoun
Jan Nedvěd
Václav Haldecký
Šimon Misař
Jakub Franci

1595

Šimek Misař
Vaněk Haldecký
Jakub Franci
Hans Linhart
(držitelé verštatů)
Šalomoun
Jan Nedvěd
Václav Haldecký
Šimon Misař
Jakub Franci

1596

Šimek Misař

Vaněk Haldecký
Jakub Franc
Hans Linhart
(držitelé verštatů)
Šalomoun
Jan Nedvěd
Václav Haldecký
Šimon Misař
Jakub Franc

1597
Šimon Misař
Václav Haldecký
Jan Linhart
Jiřík Franc
(držitelé verštatů)
Šalomoun
Jan Nedvěd
Václav Haldecký
Šimon Misař

1598
Šimon Misař
Václav Haldecký
Jan Linhart
Jiřík Franc
(držitelé verštatů)
Šalomoun
Jan Nedvěd
Václav Haldecký
Šimon Misař

1599
Šimon Misař
Václav Haldecký
Jan Linhart
Jiřík Franc
(držitelé verštatů)
Šalomoun
Jan Nedvěd
Václav Haldecký
Šimon Misař

1600
Šimon Misař
Václav Haldecký
Jan Linhart
Jiřík Franc
(držitelé verštatů)
Šalomoun
Jan Nedvěd

Václav Haldecký
Šimon Mísař

1601
Šimon Mísař
Václav Haldecký
Jan Linhart
Jiřík Franc
(držitelé verštatů)
Šalomoun
Jan Nedvěd
Václav Haldecký
Šimon Mísař

1602
Šimon Mísař
Jan Linhart
Václav Haldecký
Jiřík Franc
(držitelé verštatů)
Šalomoun
Jan Nedvěd
Václav Haldecký
Šimon Mísař

1603
Šimon Mísař
Jan Linhart
Jiřík Franc
(držitelé verštatů)
Šimon Mísař
Jan Linhart
Jiřík Franc
Ambrož Sýkora
Petr Straka

1604
Šimek Mísař
Jan Lynhart
Jiřík Franc
Andres Bubeník
Petr Straka
(držitelé verštatů)
Šimek Mísař
Jiřík Franc
Jan Lynhart

1612
Martin Wenzl
Jan Holcr
Vondřej z Bubenče

(držitelé veršatů)

Šimek Misař

Jiřík Franc

Martin Wenzl

Andres z Bubenče

Jan Holcr

P. Heřman Antonín Jelínek, želivský premonstrát a hudebník

Pavla Semerádová

Klášterní anály patří k důležitým pramenům narativní povahy a analistická produkce byla 17. a 18. století nezbytnou součástí vnitřního života kanonie.¹⁾ Je tomu tak i v případě želivských análů, které nám v zápisu k roku 1780 podávají zprávu o tom, že koncem roku 1779 zemřel Pater Heřman Jelínek, člen zdejší premonstrátské komunity řeholních kanovníků (*loci professus*). Ve vyprávění je zdůrazněna skutečnost, že P. Jelínek byl neobyčejně zkušený ve vědách, jazycích a umění a také vynikal v hudebním umění, zvláště pak ve hře na varhany.²⁾

Citované želivské anály byly prvotním popudem ke sledování osudů P. Heřmana Antonína Jelínka (1709-1779), želivského premonstráta a hudebníka, výjimečné osobnosti v řeholní komunitě. Uvedený pramen je důležitý z mnoha hledisek. Jednak nás informuje o událostech týkajících se závěru života P. Jelínka a také obsahuje různé kopie dopisů, které souvisely s jeho pozůstalostí. Protože P. Jelínek nečekaně zemřel v Miláně, vyžádal si opat Gabriel Fliegl doklad o úmrtí P. Heřmana Jelínka. V odpovědi, datované 8. května 1780 a signované vikářem Josefem Valentinem byl jako den úmrtí uveden 4. prosinec 1799.³⁾ Připojen byl rovněž italský zápis o úmrtí v matrice zemřelých v kolegiální a farní bazilice sv. Štěpána Většího v Miláně z 9. května 1780. V zápisu nejsou údaje o místě narození a o věku zemřelého přesné, ale bylo tím potvrzeno, že P. Jelínek, v Itálii zvaný Cervetti, zemřel ve farnosti sv. Štěpána Většího a v této bazilice byl také pohřben.⁴⁾

V Miláně P. Jelínek pobýval u Václava Pichla, českého houslisty a skladatele, působícího u dvora arcivévody Ferdinanda. Tato okolnost se týká české hudební emigrace a působení českých hudebníků v Itálii. Pichl, který většinu života strávil v Itálii, ve Vídni a Velkém Varadíně, si psal záznamy o českých krajaních, hudebnících působících v Itálii. Při dobytí Milána francouzským vojskem v roce 1796 však přišel jak

1) Tato studie navazuje volně na článek: *Instrumentální hudba a dramatické produkce v želivském klášteře v 18. století*, Bibliotheca Strahoviensis, 6-7, 2004, s. 43, dále jen: Bibliotheca Strahoviensis 6-7.

2) „*Hic locorum commemorate qualiter anno sua cedenti Pater Hermanus Gelinek, loci professus, virorum scientiarum, linguarum etiam et artium genere solitissimus, vita, et conversione sacrificus, quia in religiosa juventute sua ob artis musices, prescotim organi, in cuius virtuositate adeo excellsit*“. Zpráva se nalézá v *Continuatio IIItia Annalium Coenobii Siloensis ab Anno 1700, Klášter Želiv, 10429, sign A 24/S, zápis k roku 1780, fol. 302v*. Pramen dále citován *Continuatio IIItia Annalium*.

3) „*Illmo, e Reverendissimo Monsignore. Abbi sognando all'umilis: Serv. di V. S. Illustriss. e Reverendiss. Le fede della Morte di Don Emanuele Cervetti ne potendol ottenere senza il permetto di V. S. Illustriss, e Reverendiss. Umilmente Suppliche, voler degnarsi dal ordine a chi aspetta, perche le lia dat I dett, che della gratia ec*“. *Continuatio IIItia Annalium*, fol. 306v.

4) „*M. R. Sacerdote Emanuele Antonio Cervetti diecesi nativo de Salisburgo (!) figlio di N. N. abitante in questa Parrocchia trovatosi in casa Morto d' accidente. Le exequie coll intervento di dodici Sacerdoti suo sepolto Suo Cadavere in questa Chiesa d'anni circa Sessantacinque. Die nona Maii 1780. Et pro fide hac Carolus Philipus*“ (podpis nečitelný). *Continuatio IIItia Annalium*, fol. 306v.

o tento cenný materiál, tak i o bohatou knihovnu a řadu svých skladeb. Bylo tedy nezbytné obrátit pozornost ke kontaktům, které P. Jelínek s Pichlem navázal, i když Pichl samotný se o nich příliš nerozepisoval.

Dále bylo nutné zjistit, kde P. Jelínek, mimo své řeholní povolání v komunitě želivského kláštera, působil také jako vynikající varhaník, houslista, a jakou roli hrál jeho hudební umění. Podle Dlabacze byl P. Jelínek činný i jako skladatel. Avšak v hudebninách, které pocházejí z želivského klášterního kůru (mezi jiným zahrnující i množství anonymních skladeb), není Jelínek zastoupen. Je to vysvětlitelné faktem, že hudba sice byla důležitým doprovodem významných událostí uvnitř kanonie, ale v análech se neuvádělo, jaké skladby se hrály a kdo je zkomponoval. Podle klášterního diáře, analů a dalších pramenů měli řeholníci přesně stanovené povinnosti uvnitř řeholního domu. Prameny blíže neuvádějí, co se týkalo hudebního provozu v klášterním kostele a v konventu. Chrámový provoz měl na starosti regenschori a nikdo jiný z kanonie se jím nezabýval. Přes množství životopisných dat, které prameny o Jelínkovi poskytly, stále není jeho obraz zřetelnější.

Životní osudy.

Základní biografické údaje o Jelínkovi přináší klášterní katalogy.⁵⁾ Z těchto pramenů čerpal také strahovský knihovník J. G. Dlabacz a shrnul je ve svém slovníku.⁶⁾ V řádovém katalogu řeholních kanovníků k roku 1779 pod oddílem „*Canonici Siloenses*“ je jen stručný zápis.⁷⁾ Hudební slovníky v 19. století pouze přebírají záznamy z Dlabacze a shodně uvádějí, že mnoho Jelínkových skladeb se nalézá v želivském klášteře a některé jeho koncerty se objevily i v tisku.⁸⁾ Ve skutečnosti se doposud zachovala jen jedna mše.

Heřman Antonín Jelínek (v análech a ve všech hudebních slovnících uváděný jako Gelinek), známý také pod italským jménem Cervetti, se narodil 8. srpna 1709 v Hoříněvsi u Smiřic.⁹⁾ V r. 1722 při birmování v Praze dostal jméno Jan Nepomucký. Další pobyt v Praze je doložen pouze údaji ve všech jeho životopisech, v nichž je uvedeno, že absolvoval nižší gymnázium (humaniora). Není jisté, jestli to bylo při koleji sv. Norberta u kostela sv. Norberta a Benedikta. V r. 1727 získal bakalaureát na filozofické fakultě Karlo-Ferdinandovy univerzity.¹⁰⁾ Želivský alumnát podle dochovaného pramene (*Album Alumnatus Siloensis*) nenavštěvoval.¹¹⁾

Do noviciátu v želivském klášteře vstoupil 8. října 1728 a v prosinci 1729 složil slavné sliby. Posléze začal studovat teologii. 5. března 1730 přijal nižší svěcení

- 5) SOA Třeboň, ŘP Želiv, č. kn. 14, *Anacephaleosis seu compendiosa descriptio cum veteris tam recuperate. SOA Třeboň, ŘP Želiv, č. kn. 38. Continuatio anacephaleoseos Siloense. SOA Třeboň, č. kn. 40, Catalogus religionis Siloensis ab 1622, dále jen Catalogus religionis.*
- 6) Dlabacz, J. G.: *Allegemeines historisches Künstler-Lexicon für Böhmen und zum Theil auch Mähren und Schlesien*, Prag 1814-1815, I, s.452, dále jen Dlabacz.
- 7) „P. Hermannus Gelinek, A[et]as 70, P[ro]fessio 50.“ Strahovská knihovna, DG IV. 7.
- 8) Mendel, H.: *Musikalisches Conversations-Lexikon*, sv. 4, Berlin 1874, s. 175. Eitner, R.: *Biographisch-Bibliographisches Quellen-Lexikon*, R. Eitner, B. 4, Leipzig 1901, s. 192. Fétis, Fr. J.: *Biographie universelle des musiciens et bibliographie générale de la musique*, Bruxelles 1833-1844, s. 441.
- 9) Bratr Heřmana Jelínka Jan (Ivan) Jelínek byl známý pražský loutnista a varhaník, působící na kůrech pražských kostelů, např. u barnabitů na Hradčanech a u sv. Mikuláše na Malé Straně. V Českém muzeu hudby je zachován jeho sborník skladeb pro loutnu: *Musica sopra il Liuto*. Čs. hudební slovník, SHV, Praha 1963, s. 323. Němec, V.: *Pražské varhany*, Praha 1944, s. 145.
- 10) „Pro: ac E. An. Gelinek boh. Horzenoviczensis.“ *Archiv Univerzity Karlovy*, sign. M 22, 1654-1736, *Matricula universitatis Pragensis, rectorum, decanorum, professorum et specialium in facultate philosophica graduatorum* [...].
- 11) *Strahovská knihovna*, sign. DU I 38, *Album Alumnatus Siloensis 1633-1783*. Kláštery v 18. století zajišťovaly všeobecné i hudební vzdělání. V r. 1625 byl při želivském klášteře opatem Siardem Falconem zřízen

a po jáhenském svěcení v r. 1731 byl poslán do Vídně studovat církevní právo. Vysvěcen na kněze byl v Praze v r. 1735 od světícího biskupa pražského, Jana Rudolfa hraběte Šporka.

Hudební školení získal P. Jelínek s největší pravděpodobností u regenschoriho P. Řehoře Pertzmannu O Praem. (1700-1762) mezi lety 1733-1735, kdy byl na Želivu.¹²⁾ Působení P. Jelínka jako regenschoriho na želivském kůru je v pramenech poprvé doloženo v roce 1735 až do roku 1736. Protože se z této doby nezachovaly téměř žádné hudebniny, jsme odkázáni jen na zprávy v pramenech, které tu a tam zaznamenávají Jelínkovo vystoupení při různých příležitostech. Další zpráva v análech o funkci P. Jelínka jako ředitele kůru je k roku 1744.

V této době začínají také jeho cesty, při kterých doprovázel církevní aristokracii. Řeholníci byli většinou součástí doprovodu jako poradci, zpovědníci, kaplani nebo jako almužníci (což byl úřad pro vybírání almužen pro chudé). První cesta byla v roce 1736, kdy odjel do Strassburgu k biskupu hraběti Salm-Reifferscheidtovi a doprovázel ho do Tournai.¹³⁾ Poslání této mise je zakryto tajemstvím a není jasné, jakou roli v ní hrál P. Jelínek. Poprvé je označen jako ten, který je „v umění hudebním nejzkušenější.“¹⁴⁾

Následujícího roku 1737 se vrátil do kláštera a následně byl jmenován profesorem církevního a kanonického práva na domácím teologickém studiu. Ze své funkce subpriora byl uvolněn v r. 1743 a dále se potom věnoval opět výuce kanonického práva a morální teologie.

První působení u světské aristokracie ve funkci vychovatele („*pro moderatore juniorum*“) v paláci u barona Ignáce Bechinie z Lažan ve Vilémově je zaznamenáno v roce 1743.¹⁵⁾ Po návratu do kláštera se P. Jelínek znovu stal subpriorem.

Jeho druhá cesta je datována v roce 1748, kdy odjel do Cách s Václavem Antonínem knížetem Kaunitzem-Rietbergem „*ad tractatum pacis destinato*“. Jelínek jej do Cách doprovázel jako jeho almužník („*elemosynarius*“).¹⁶⁾

Když po návratu dostal už potřetí povolení k pobytu v cizině, odebral se k vídeňskému dvoru.¹⁷⁾ Jeho návrat do želivského kláštera byl asi velmi očekáván, protože hned v roce 1750 „slavnostním způsobem podle zvyku za doprovodu hudby od Nejdůstojnějšího pána Daniela Schindlera, generálního vikáře byl jmenován profesorem pro obor „historicko polemický“.“¹⁸⁾ Na svátek sv. Dani-

ústav, alumnát, což bylo nižší gymnázium se čtyřmi třídami, parvou, principií, gramatikou a syntaxí. Zájemci ucházející se o přijetí do alumnátu a pocházející z venkova začínali na primárních školách a později se z nich stávali vokalisté.

12) P. Pertzmann byl kantorem a „*concionatorem matutinalis*“ a od r. 1729-1735 působil jako regenschori na želivském kůru. Po skončení těchto povinností působil jako profesor rétoriky ve na vyšším gymnáziu, ve třídě poetů. SOA Třeboň, ŘP Želiv, č. kn. 38, s. 438.

13) Průvodní list pro P. Heřmana Jelínka, adresovaný biskupovi a vydaný opatem Schindlerem 1. 5. 1736, arch. zn. Q-I 428. zmiňuje ve svém pojednání Křivský, J.: Daniel Antonín Schindler, opat želivský, Praha 1949/50, s. 130, strojepis.

14) „*P. Hermannus Gelinek, prof. Siloe, artis musicae peritissimus Argentoratum ad episcopum Tornacensem tendens commeatum abbatis sui Danielis sumit*“. SOA, Třeboň, ŘP Želiv, č. kn. 2, Index archivum Siloensis a Recuperatione seu Restitutione.

15) SOA Třeboň, ŘP Želiv, č. kn. 38. Generál baron Ignác Bechynie z Lažan byl v příbuzenském vztahu k želivskému konventuálovi P. Františku Mariánu hraběti z Wíezníků, často uváděnému v želivských análech. Spolu s P. Heřmanem Jelínkem nezřídka vystupovali při slavnostech jako houslisté.

16) Václav Antonín Kaunitz (1711-1794) byl diplomatem a státníkem ve službách Marie Terezie. Kaunitz jako státní kancléř byl jeden z nejvýznamějších mecenášů umění té doby. Snažil se o rakousko-francouzské sblížení, aby tak od tehdejší podunajské monarchie odvrátil pruské nebezpečí.

17) Continuatio Ilda Annalium, zápis k r. 1749, s. 728

18) Klášter Želiv, sign. B I 240, Diarium monasterii Siloensis sacri candidi et canonici ordinis Praemonstratensis in Bohemia, dále jen Diarium, zápis ke dni 27. 10. 1750.

19) SOA Třeboň, ŘP Želiv, č. kn. 17, fol. 215.

20) SOA Třeboň, ŘP Želiv, č. kn. 17, fol. 215.

ela 21. července 1752 se v klášteře odehrávala oslava narozenin opata Daniela Schindlera. Mezi hosty byl také františkán vyslaný knížetem Martinem Zaluským, nejvyšším sekretářem království polského a biskupem drážďanským. P. Heřman Jelínek byl pozván knížetem Zaluským na návštěvu do Polska a po velkém váhání, ale se souhlasem opata odjel na čtvrtou cestu do ciziny s oním františkánem, tentokrát do Krakova.¹⁹⁾

Jelínkovo druhé působení u české šlechty se odehrávalo v letní rezidenci Františka Ferdinanda hraběte Kinského, nejvyššího kancléře království českého v r. 1752. Na základě žádosti hraběte Kinského odcestoval hned do Chlumce nad Cidlinou a stal se u něho kaplanem. V této souvislosti analista dodává, že P. Jelínek „nebyl stále myslí“.²⁰⁾ Po návratu do v r. 1754 do Želiva byl jmenován již potřetí subpriorem.

Když v roce 1759 byl naposled vyžádán ze strany české nobility odjel do Prahy k velkopřevoru řádu maltézských rytířů Emanuela Václavu Krakowskému, hraběti z Kolowrat, aby tam působil jako domácí kaplan (pro aulico capellano).²¹⁾ V době svého pobytu u něj dosáhl takového uznání, že hrabě Kolowrat jej doporučil hraběti Brixovi, představenému kabinetní rady kurfiřtství saského a P. Jelínek („*Hermannus Gelinek vulgo Cervetti*“) měl dostat místo v nějakém klášteře v kanonii Grusino-Kamenické. Jednalo se asi o důležité místo, k němuž P. Jelínek na přímlovu hraběte Kolowrata obdržel z Říma breve (krátký list) o své způsobilosti. „Vpravdě však Jeho Excellence dosáhla toho, že zmíněný úvazek až do smrti se stal spíše formálním, takže Pater Hermannus slíbené místo v Polsku nenastoupil a zůstal v Želivě“.²²⁾

Když velkopřevor zemřel, byl Jelínek pražským arcibiskupem Janem Mořicem hrabětem z Manderscheidu – Blanckenheimu v r. 1769 povolán opět do Želiva.²³⁾

V letech 1759-1773 nejsou o P. Jelínkovi zprávy. Až v roce 1774 začal na želivském učilišti přednášet kanonické právo a „ujal“ se svých povinností.²⁴⁾ V té době se začal věnovat více hudbě a knihám a trávil více času v klauzuře.

Řádový spolubratr Norbert Josef Smíšovský o něm napsal: „Žil na sklonku svého života v klášteře a zabýval se hudbou a četbou, aniž někoho zarmucoval nebo obtěžoval. Když však nemohl vydržet jednotvárný klášterní život, protože byl zvyklý žít společensky, rozhodl se, že opustí Želiv a postará se o jiné bydliště. Postaral se, ne o bydliště, ale o hrob a zemřel v Miláně. Jestliže by rozvaha tohoto muže dosáhla téhož stupně, jako jeho vzdělání, získal si by jedinečné jméno. Byl široko daleko znám netoliko pro zběhlost v hudbě, ale především skvělou hrou na varhany. Znalost literatury a jazyků, se kterou dovedl spojit jemné chování, pomáhala mu naklonit si srdce všech.“²⁵⁾

21) SOA Třeboň, ŘP Želiv, č. kn. 17: „1759, Julii 22 P. Hermannus Gelinek Pragae expectitur ab Excellenssimo Domino Comite Kolowrat magno priore Melitensium.“

22) *Continuatio Iida Annalium*, překlad zápisu k r. 1759, nepaginováno.

23) Velkopřevor Emanuel Václav Krakovský (1754-1769) byl nejvýznamějším členem týnecké větve Krakovských z Kolowrat z Týnce u Klatov. Byl v r. 1738 jmenován viceadmirálem řádového loďstva v bojích s Turky. V archivu velkopřevorství na Maltézském náměstí v Praze a v Pamětní knize z kostela P. M. pod řetězem z let 1727-1907 však žádná zmínka o pobytu Heřmana Jelínka u velkopřevora není. Národní archiv, fond Řád Maltézských rytířů, Pamětní kniha P. Marie pod řetězem, inv. č. 1233, kart. č. 460.

24) „*Siloam reversus in praelectionibus Juris canonici junioribus Sacerdotibus et Clericis charitative deservivit.*“ SOA Třeboň, ŘP Želiv, č. kn. 17, fol. 216.

Když se v 70. roce svého života a v 51. roce svého řeholního stavu roku 1779 rozhodl opustit Želiv, odjel naposled do ciziny, do Milána. Tam zemřel již 5. prosince 1779 v paláci Václava Pichla, jak uvádějí prameny „sedě na pohovce a s houslema v rukou“. V Diariu je k 5. 12. 1779 zápis: „P. Heřman Jelínek dokonál běh života svého, který trávil spíše mezi velmoži (magnato) a ve svobodném prostředí“.²⁶⁾

Znění dopisu opata Gabriela Fliegla, adresovaného opatu milánskému, je známo z opisu v análech a týká se pozůstalosti arcivévodského hudebníka Heřmana Jelínka. Veškerá pozůstalost měla připadnout klášteru.²⁷⁾ Onou pozůstalostí se minuly housle, různé listiny hudebního obsahu, pozlacené hodinky, nádobka z porcelánu zdobená zlatem, hodinky zdobené achátem, hůl s porcelánovou hlavicí a perleťová inkrustovaná nádobka s obalem, dva prsteny a další maličkosti ze stříbra. Tabatěrka se zlatým kamenem, o které Jelínek tvrdil, že ji dostal od francouzské královny, manželky Ludvíka XV. v roce 1736, když byl v Tournai, se však nakonec nenašla.²⁸⁾ V dopise V. Pichla také byla zmínka o tom, že P. Heřman měl dvoje housle, z nichž jedny byly od proslulého mistra Steinera. On sám však převzal jen jedny housle. Klášteru bylo vráceno také 974 zl. a z těchto peněz byly ve figurálním chóru od základů opraveny varhany a pozitiv.²⁹⁾

Tak bylo ukončeno celé jednání ve prospěch kanonie. Diarium k 11. lednu 1780 říká: „Z této pozůstalosti zemřelého P. Heřmana byl pozitiv umístěn doprostřed figurálního chóru.“³⁰⁾

Poslední cesta do Itálie.

P. Jelínek cestoval „nejen jako poutník, ale také proto, že toužil vidět cizí země. Liboval sobě navazovat kontakty s celou řadou významných představitelů šlechty a v tom tento řeholní bratr byl mužem dosti výjimečným“.³¹⁾

Při konfrontaci slovníkových životopisných dat ve slovnících s údaji řádových analistů, které se dotýkají Jelínkových pobytů v Itálii vyplývají zřejmé nesrovnalosti. J. G. Dlabacz a E. L. Gerber uvádějí, že Jelínek cestoval do Neapole, kde strávil několik let.³²⁾ O tomto ani o jiných Jelínkových cestách není u řádových analistů zmínka.

Jak jsme již poznamenali, Jelínkovo postavení jako člena doprovodu ve službách vysoké aristokracie i jeho činnost apoštolského notáře (notario apostolico), mělo ve své době velký význam. Pobyty mimo klášter (ve Strassburgu, v Tournai, v Polsku) osvětlují jeho osobu z jiné strany. Cesty do Itálie (Neapol), kromě jeho poslední cesty do Milána, kde měl zázemí u skladatele Václava Pichla, v análech zachyceny nejsou. Z tohoto hlediska jsou vysvětlitelné časté narážky ve slovníkových heslech na to, že se často vzdaloval z kláštera. V té době to nebylo nic výjimečného.

25) Smíšovský byl od r. 1795 byl knihovníkem a pořídil nejstarší dochovaný katalog knih. SOA Třeboň, ŘP Želiv, č. kn. 37, *Catalogus Religiosorum Siloensium*.

26) „P. Hermannus Jelinek, postquam vitae suae cursum a potiori inter Magnatos consumpsisset et aureae libertati asuetus, in sua senectute in Mediolanum concessisset, ibidem extremum clausit diem suffocatus fumo carbonum, quibus frigoris molestias levare volebat, inventus sedens cum fidibus.“ *Diarium*, zápis k 5. 12. 1779.

27) *Continuatio Illtia Annalium*, znění dopisu z 22. ledna 1780, fol. 304.

28) *Copia specificationis rerum attingentium substantiam relictam*, *Continuatio Illtia Annalium*, zápis ke dni 7. dubna 1780, fol. 304.

29) SOA Třeboň, ŘP Želiv, č. kn. 17, fol. 221.

30) „Ex hac relictis substantia + P. Hermannii fuisse Positivum ex aula Organi dextra ad medium chori figuralis.“ *Klášter Želiv*, *Diarium*, zápis 11. lednu 1780.

31) SOA Třeboň, ŘP Želiv č. kn. 17, překlad ze s. 215.

32) Dlabacz, s. 454, Gerber, E. L.: *Historisch-biographisches Lexicon der Tonkünstler, welches Nachrichten von den Leben und den Werken musikalischer Schriftsteller, Komponisten[.....]enthält*, Leipzig 1792, II. Bd.

ho a bylo to vždy s vědomím opata.³³⁾ Pouze jeden italský slovník výslovně uvádí, že Jelínek v r. 1760 opustil klášter a odjel do Paříže ke dvoru krále Ludvíka a jeho houslové umění bylo oceněno zlatou tabatěrkou s brilianty.³⁴⁾

Když Jelínek 1. dubna v roce 1779 odjel do Milána navštívit Pichla, přišel v jeho paláci do styku s mnoha významnými osobnostmi, které v té době byly v Miláně. Jelínek byl stejně vynikajícím houslistou jako Pichl.³⁵⁾ V milánském Pichlově paláci se scházela hudbymilovná společnost a v ní se Jelínek, díky svému virtuóznímu umění, pohyboval v posledním údobí svého života. Pichl byl na doporučení císařovny Marie Terezie hudebním ředitelem a „Kammerdiener“ u dvora arcivévody Ferdinanda, od r. 1771 lombardského místodržícího v Miláně.³⁶⁾

V jednom z osmnácti dopisů z let 1778-1784, které psal V. Pichl hudebnímu skladateli Padre Martinimu je také zmínka o hudebních událostech u dvora arcivévody Ferdinanda. Dopisy obsahují cenné informace o Pichlově pobytu v Itálii a osvětlují blíže prostředí, ve kterém se Pichl zdržoval. V prvním dopise uvádí Pichl adresu paláce, v němž bydlel. To bylo i místo posledních chvil života P. Heřmana Jelínka.³⁷⁾

Jak vlastně došlo k tomu, že Václav Pichl v Miláně vyřizoval pozůstalost po zemřelém Heřmanu Antonínu Jelínkovi vysvětlují dochované opisy dopisů, které si Pichl vyměnil s opatem Flieglem.³⁸⁾ Opatu Flieglovi věnoval Pichl také svoje dvě skladby. Zajímavé je, že Pichl, ač nazýval Jelínka svým přítelem, kupodivu nevěděl, že je členem premonstrátského řádu.

Kromě šperků zanechal Jelínek také plášť, dvoje soukenné šaty, sametové šaty, ve kterých se objevoval u dvora. Zlatá tabatěrka, která byla uvedena v inventáři a kterou Pichl u něho viděl, se však po jeho smrti nenašla. Pichl uvádí, že v době, když Jelínek zemřel, nebyl v Miláně, ale byl s velkovévodou v Monze, proto hodně věcí, které Jelínek zanechal, se ztratilo. Pichl v charakteristice Jelínkově uvádí, že „byl velmi spořivý, pokoje si nedával nikdy vytopit, ale topil dřevěným uhlím, což následně bylo příčinou jeho smrti, kteréhožto lakomství mu nemohu téměř zapomenout.“³⁹⁾

Slavnosti v konventu a provozování hudby.

Kláštery v 18. století byly místy pohostinnosti. V želivském klášteře „byly často přítomny i mnohé jiné osoby, duchovního i světského stavu“⁴⁰⁾ Zejména slavnosti kánonie, slavení svátků světců premonstrátského řádu nebo jiné důležité události se konaly za účasti představitelů církevní hierarchie, biskupů, sufragánů, prelátů nebo opatů z jiných premonstrátských klášterů a rovněž osob s významnou společenskou funkcí.

33) „Ab officio absolutus, accepit, extra monasterium standi“. Anacephaleosis seu compendiosa descriptio, SOA Třeboň, ŘP Želiv, č. kn. 14.

34) Dizionario Enciclopedico Universale della Musica e dei Musicisti, Torino 1986, s. 326.

35) Hnilička, A. – Václav Pichl, Hudební revue XI, 1918, s. 146.

36) Ferdinand Karel Antonín 1754-1806, zakladatel habsburské větve d'Este byl čtvrtým synem Františka I. a Marie Terezie. Arcivévoda Ferdinand byl nadšeným obdivovatelem opery a divadla. Jeho dvůr byl středem hudebního života. Na popud milánské šlechty, u níž byl oblíben, dal po požáru Teatro Regio ducale v r. 1776 postavit dvě nová divadla, Teatro alla Scala a Teatro della Cannobiana. Teatro alla Scala zahájilo provoz v r. 1776 Salieriho operou Europa riconosciuta, kterou řídil kapelník Václav Pichl.

37) „Wenceslao Pichl, Ussiere et Directeur en Musique de s. Altesse Royal l'Archiduc Ferdinand a Milano, in casa Lampugnano presso S. Protasso ad Monachos“. Stráková, T.: – Dopisy V. Pichla G. B. Martinimu, 1962., Dopisy jsou dnes uloženy: Biblioteca comunale Bologna, Carteggio Martiniano, Tome XXI, segnatura I/19. letterre 141-153, 155-159.

38) SOA Třeboň, ŘP Želiv, č. kn. 17.

39) SOA Třeboň, ŘP Želiv, č. kn. 17, překlad dopisu, fol. 221. Kopie dopisů se nalézaly v archivu priorátu želivského kláštera do doby zrušení kláštera v r. 1950 pod sign. B I No. 175.

V letech 1740-1759 jsou časté odkazy na provozování hudby v klášteře, k nimž byl zván také P. Jelínek. Zajišťování mimoliturgického hudebního provozu v klášteře patřilo k povinnostem noviců, kteří někdy měli funkci sukcentora. Hudební nadání neopravňovalo žádného člena řádu k tomu, aby zastával hudební funkci až do konce života a věnoval se hudbě. Ve stejné roli mohl být jen jednou a po skončení tohoto období, které stanovil opat, byl ustanoven do funkce, nemajíc s hudbou nic společného. Varhaník nemusel být knězem, kdežto funkce regenschoriho byla podmíněna kněžským svěcením. Žádný řeholník, jmenovaný v citovaném Cathalogu religiosorum nebyl znám jako skladatel.⁴¹⁾ Všeobecně platilo, že členové řádu své skladby nepodepisovali.

Jelínek je uváděn jako regenschori, varhaník a virtuos na housle. V těchto dovednostech vynikal, jak je v análech dále uváděno. Také je často zmiňován jako varhaník. V roce 1740 na svátek sv. Jana Nepomuckého při opatské mši svaté „ke všeobecnému obdivu vystoupil náš P. Heřman se svojí hrou na dvou hudebních nástrojích, stejně dobře na varhany i na housle.“⁴²⁾

V době, kdy v čele želivské komunity stáli opaté Daniel Schindler (1725-1752), Arnošt Morávek (1752-1774) a Gabriel Fliegel (1774-1792), přijížděly do kanonie významné osobnosti církevní i světské hierarchie. Těmito „*confratres ac mecoenates canonie Siloensis*“ byli olomoucký biskup Jan Arnošt hrabě z Liechtenteina, Josef Jaroslav hrabě Věžník z Věžníků, František Wražda z Kunvaldu, Anna Magdalena kněžna ze Schwarzenbergu, František Czernin hrabě z Chudenitz, Bedřich hrabě z Waldsteinu a Josef Vilém hrabě Fürstenberg.

Častěji se zastavoval v klášteře biskup koadjutor Jan Rudolf hrabě Špork, svatovítský kanovník. Dokladem o jeho úzkých kontaktech s želivským opatem Danielem Schindlerem je opatův portrét v zachované sbírce kreseb Jana Rudolfa hraběte Šporka. Portrét je situován s průhledem do zahrady želivského konventu.⁴³⁾ Také Antonín Petr Příchovský hrabě z Příchovic, byl roku 1752 v Želivě.⁴⁴⁾

Z oficiálních státních úředníků to byli František Karel de Pötting, c. k. notář, polní maršálek hrabě Piccolomini a kníže Trautzon, které hostil opat Daniel Schindler. Častým návštěvníkem byl Jan Jáchym hrabě Harrach.⁴⁵⁾ Také hrabě Metternich, majitel heráleckého panství, a František Leopold svobodný pán Bechinie z Lažan v Rozsochatci nedaleko Želiva se účastnili slavností v klášteře. Při těchto mimořádných příležitostech je vítaly intrády trubačů („*sub clangore tubarum et tympanorum*“), které pak byly i doprovodem okázalé hostiny.⁴⁶⁾ Většinou byla P. Heřmanem slavnostně provozována „*musica singularis et proluxa*“. Jednou je zmínka o slavnosti, která se „prodloužila do odpoledních hodin, až do omrzení posluchačů“.⁴⁷⁾

40) „*Inter fuere preter religiosos copiosi de Ecclesiastico et civili statu.*“ Continuatio Illtia Annalium, zápis k r. 1745, s. 538.

41) V želivském hudebním archivu mezi anonymními skladbami jsou s určitostí jen skladby želivského regenschoriho P. Milo Stíbrala. Národní muzeum-České muzeum hudby, sign. XL B 54.

42) Klášter Želiv, Continuatio Illtia Annalium, překlad ze s. 337.

43) Jan Rudolf hrabě Špork (1695-1759) se představuje jako zručný kreslíř a portrétista významných osobností. Strahovská knihovna, Delineationes Sporkianae, DE III 18.

44) Světící biskup pražský v letech 1752-1763.

Také v jiných premonstrátských klášteřích byl při slavnostních příležitostech byla nezbytná hudební produkce. Když v Hradisku u Olomouce v r. 1752 probíhalo zasedání provinční kapituly, byl tam přítomen opat Daniel Schnidler. Opata doprovázeli P. Jiljí Březina a P. Heřman Jelínek jako zástupci želivského konventu. Při slavnostním obědě v refektáři hrál P. Heřman na housle a na varhany, a tak přispěl k lesku celého zasedání.⁴⁸⁾

Když v r. 1740 přijel do Prahy opat Daniel v doprovodu P. Heřmana bylo v domě u nejmenovaného šlechtice uspořádáno slavnostní pohoštění. „Následující den, na svátek sv. Benedikta byl opat pozván ke stolu nejdůstojnějšího pana Mikuláše. Jeho průvodce, P. Heřman Jelínek, netoliko u stolu, nýbrž i hrou na varhany při obřadech všechny obšťastnil.“⁴⁹⁾

V r. 1743 přijel navštívit Želiv pražský arcibiskup Jan Mořic Gustav hrabě z Manderscheid-Blankenheimu.⁵⁰⁾ Většinou se však dlouho nezdržoval a vždy se odebral do blízké Červené Řečice, patřící pražskému arcibiskupství.⁵¹⁾ Opět v roce 1744 je jeho návštěva v želivském opatství zaznamenána. „Za zvuků trubek a vyzvánění zvonů mu vyšel vstříc vikář Gillis s celým konventem a uvedli ho do kněžiště za hudebního doprovodu varhan, na které překrásně zahrál P. Heřman Jelínek.“⁵²⁾ Nebo jindy zase P. Heřman „zajistil hudební vystoupení pro hosty ke všeobecné spokojenosti.“ Naposledy je zmínka o P. Jelínkovi v roce 1750, kdy „bavil mistrnou hrou na housle Filipa hraběte z Kolowrat, nejvyššího purkrabího království českého, který byl tehdy na návštěvě v klášteře.“⁵³⁾ Potom se analýze se zřetelem k osudům P. Jelínka nadlouho odmlčely.

„Vir eruditissimus atque talentatus“.

Šlechtické paláce v době vrcholného baroka reprezentovaly šlechtu. Navzdory tomu, že Praha tehdy poklesla na úroveň provinciálního města, začala zde česká šlechta stavět výstavné paláce. Hudba v šlechtických rezidencích měla funkci reprezentační a zábavnou a převahu měla světská instrumentální hudba. K tomu patřilo i umělecké mecenášství, účast na kulturním dění a hudební diletanismus. Provozování hudby a divadla v palácích pražské šlechty se udrželo až do 19. století, kdy byla též pořádána představení pro dobročinné účely.

Jan Josef II. hrabě z Vrtby (1713-1782), c. k. tajný rada a komoří byl synovcem Jana Josefa I. hraběte z Vrtby (1669-1734), uměleckého mecenáše a sběratele, představitel mladší generace české barokní šlechty, která měla živý zájem o kulturní život.⁵⁴⁾ V křimické knihovně se po hraběti dochoval rukopisný deník z roku 1752, ve kterém jsou cenné doklady o kulturním životě v Praze.⁵⁵⁾ V deníku hraběte z Vrtby je P. Jelínek připomínán v pražské společnosti, která se scházela k pravidelnému muzicírování. „28.

45) V r. 1722 koupil sousední panství ve Vyklanticích a nechal opatem Hlínou vysvětit kostel sv. Jana Nepomuckého.

46) O těchto událostech blíže: *Bibliotheca Strahoviensis*, 6-7, s. 39.

47) *Continuatio Iida Annalium*, překlad ze s. 386.

48) **Křivský, J.:** Daniel Ant. Schindler, Praha 1949/50, s. 52, strojopis.

49) *Continuatio Iida Annalium*, překlad ze s. 332.

50) Arcibiskup byl pozoruhodnou osobností a za jeho episkopátu v l. 1733-1763 vzrůstal počet klášterů. V politických sporech se přiklonil k straně nepřátelské císařovně Marii Terezii, která mu v r. 1743 zakázala přístup ke dvoru.

51) *Continuatio Iilitia Annalium*, zápis v roce 1743, nepaginováno.

52) *Continuatio Iida Annalium*, překlad ze s. 492.

53) *SOA Třeboň, ŘP Želiv*, kniha č. 38, **Bezděka, V.:** Daniel opat želivský, záznam ke dni 6. září 1750.

prosince byla tabule u hraběte Thuna. Odpoledne byla malá hudba, při níž zpívala hraběnka Clary z Ostenů, na příčnou flétnu hrál hrabě Hatzfeld, na housle a na piano pověstný premonstrát Cervetti neboli Jelínek⁵⁶⁾. „31. prosince po obědě byli u mě (hraběte Jana Josefa z Vrtby) Prokop Krakowský hrabě z Kolowrat, hrabě Rudolf Kautitz, hraběnka Hieserlová, hrabě František Josef hrabě Kolowrat, z representantů umění premonstrát pan páter Cervetti- Jelínek, z opery druhý kastrát Arcolini-Peretti, kterého mě doporučil z Vídně hrabě Max Daun“⁵⁷⁾.

Také kontakty s představiteli maltézského řádu, s velkopřevory Václavem Jáchymem hrabětem Čejkou z Olbramovic (velkopřevorem od r. 1748) a Václavem Emanuelem hrabětem z Krakowským z Kolowrat (velkopřevorem od r. 1759-1769), otevřely P. Jelínkovi přístup do šlechtických paláců a poskytovaly řadu možností různého vlivu. Dá se předpokládat, že přijetí Jelínka do této společnosti a příznivé ocenění jeho hudebního umění bylo na základě různých doporučení ze strany šlechtických příznivců, kteří často zajížděli na Želiv. V paláci arcibiskupa Jana Mořice hraběte z Manderscheid – Blanckenheimu (1733-1763), zmiňovaného v želivských análech, se scházela hudbymilovná společnost, ve které se P. Jelínek, jako host arcibiskupa, objevoval.

V roce 1780 opat Fliegel poznamenal, že P. Jelínkovi bylo dovoleno objevovat se v aristokratických kruzích v klerice, ne v hábitu. Avšak posledních osm let, oděn řeholním rouchem, trávil ve vši poslušnosti čas jemu svěřený, jako řeholník vázaný slavnými slibů.⁵⁸⁾

„P. Hermannus, artis musicae peritus“.

Co se týká skladatelského díla Heřmana Jelínka, dosud se nepodařilo najít spolehlivé doklady jeho o skladbách. J. G. Dlabáč sice ve svém slovníku poznamenává, že „Jelínek napsal mnoho koncertů, sonát a jiných věcí pro svoje housle a varhany, z nichž mnoho pan kapelník Pichel vedle zlaté tabatěrky dostal“, ale tyto zprávy nejsou zatím doložitelné.⁵⁹⁾

Zdá se, že P. Jelínek vystupoval mimo klášter jako všestranný hudebník, ovládající hru na varhany a housle. V klášteře působil v letech 1734-1735 jako regenschori, ale jinak byl zaměstnán v oblastech, které přímo s hudbou nesouvisely. Vzhledem k jeho častým cestám, pobytům mimo klášter a diplomatickým misím se skladatelské činnosti ani nemohl věnovat. Proto je poněkud překvapující, že bývá někdy řazen k italské hudební emigraci. Tato souvislost je patrná s jeho kontakty s Václavem Pichlem a houslovou školou.⁶⁰⁾ Uvedená otázka však zdaleka ještě není prozkoumána.

Jelínkova pozůstalost, o které Dlabáč psal, že zůstala po jeho smrti v želivském klášteře je nyní nevěstná.⁶¹⁾ Nako-

54) Jan Josef z Vrtby byl majitelem panství Nekmír, Žinkovy a Křimice u Plzně a zámku v Dolních Nulších. **Poche, E.:** Zahradu domu vrtbovského v Praze III., in: *Umění X*, 1937, s. 337.

55) **Mašek, P.:** Zámecká knihovna Křimice, in: *Sborník Národního muzea, řada C*, s. 195. Deník v r. 1886 koupila Knihovna Národního muzea a je nyní uložen ve fondu Lobkovické knihovny pod. sign. R 199. Překlad deníku je v knize **Mentbergera, V.:** Z deníku Jana Josefa hraběte z Vrtby, in: 21. ročenka Národopisného muzea Plzeňska za rok 1939, Plzeň 1940, s. 32. Za upozornění na tuto práci děkuji dr. Hedvice Kuchařové.

56) Milovník umění Jan Josef František Thun Hohenstein (17. 11. 1788), zřídil např. ve svém paláci na Hradčanech v r. 1779 divadlo, které provozovala herecká společnost P. Bonдиниho.

57) Niccolo Peretti, italský altista, je o něm známo pouze to, že zpíval po celé Evropě, např. v r. 1762 v Londýně a v r. 1782 v Dublinu. V deníku jsou nejčastěji zmiňováni člen nejvyššího soudu Prokop Krakowský hrabě z Kolowrat, (1718-1774), velkopřevor maltézského řádu Václav Jáchym hrabě Čejka z Olbramovic (r.1712 povýšen do panského stavu, r. 1748 do hraběcího stavu), hraběnka Kolowratová, Rudolf Kautitz, hraběnka Hieserlová, vdova po hraběti Janu Kolowratovi, František Josef hrabě Kolowrat Krakowský, císařský královský komoří.

58) *Continuatio Illtia Annalium*, zápis k r. 1780.

nec je nutné v této souvislosti zmínit, že prozatím jediná skladba, kterou se podařilo zjistit prostřednictvím RISMu je uložená v Poznani, v Muzeum Archidiecezjalnym.⁶²⁾ Jedná se o opis Jelínkovy mše, na kterém je Jelínek uveden jako „*professus witowiensis*“, tedy jako člen premonstrátského kláštera ve Witowě. V žádném jeho životopise však o Jelínkově pobytu v tomto klášteře není zmínka.⁶³⁾ Opisy hudebnin se šířily v rámci cirkárie, (řádové provincie), do které patřily tehdy kláštery v Čechách a na Moravě, v Polsku, ve Slezsku a Rakousku. Je proto možné, že se Jelínkova mše různými cestami dostala do tohoto kláštera nebo také během cesty, kterou v r. 1752 podnikl P. Jelínek ke dvoru do Krakova. Opis totiž pochází z františkánského kostela sv. Jadwigy v Grodzisku Wielkopolskem a byl pořízen františkánem P. Victorem Fiebegem. Protože se jedná zatím o jedinou známou nedatovanou skladbu připisanou Jelínkovi, není možné její bližší určení.⁶⁴⁾

V archivu želivského kláštera zůstal soupis skladeb z Jelínkovy pozůstalosti, označený jako „*Consignatio Musicalium P. Hermannii, professi Siloe*“, který napsal některý ze spolubratrů po jeho smrti. Je dokladem toho, že hudebniny zůstaly po jeho smrti v klášteře. Skladby vypovídají o obsahu a šíří repertoáru a také o určení skladeb k liturgii i mimo liturgii. U skladeb jsou totiž poznámky o jejich provádění a také o klíčích, ve kterých jsou zapsány. Skladby jsou ponejvíce určeny pro varhany, housle, také pro psalterium a loutnu. Pisatel končí s nostalgickým povzdechem: „Ale tolik práce, tolik námahy pro jedno dílo napsané jen pro jednu příležitost!“⁶⁵⁾

K postavení Jelínka ve funkci profesora kanonického práva, „*theologiae moralis*“ a „*historiae universalis*“ se vztahuje také několik Jelínkových spisů, o kterých se ví, že ještě v roce 1950 byly v želivském klášteře.⁶⁶⁾ Kromě nich byly v knihovně i rukopisy jeho přednášek.⁶⁷⁾

Závěr.

Na horní chodbě klauzury želivského kláštera byly v dubnu roku 1738 instalovány obrazy želivských opatů, namalované klášterními malíři, Janem Kalinou a Matějem Machkem. Obraz představující dvacátého devátého želivského opata Wolfganga (1502-1518), je podobiznou Heřmana Antonína Jelínka, tehdy asi devěťadvacetiletého, v době krátce po jeho kněžském svěcení v roce 1735.⁶⁸⁾

Na obraze je vyobrazen P. Jelínek, jak sedí „*ad organum musicum*“ a levicí se dotýká kláves, patrně fortepiana. Jelínkovu totožnost potvrzuje nápis na rubu obrazu: „23. Honorabilis ac Exim: P: Hermannus Gelinek Actualis Ss^{ae}: The[olog]iae Professor.“ Na boční desce fortepiana je nápis: „*Amans alternae Amoenae* (volně přeloženo „*milovník vícerá umění*“). V pozadí jsou housle a další strunný nástroj, patrně viola. Jelínkova pravice leží na stolku s knihami. Obraz

59) Dlabacz, s. 451.

60) Čeleda J.: Paganini a Praha, Praha 1940, s. 30.

61) Dlabacz s. 416

62) *Missa ex D Solemnis/ a / Cant[o] Alt[o] / Tenore Basso/ Violinis 2bus/ Clarinis 2bus ex C/ con / Organo/ Authore R[everendo] Pl[at]re Hermano Jelinek/ Can[onici] Premons[tratis] Prof[ess]i Vitov[liensis], RISM, Repertoire International des Sources Musicales, RISM A/II, 300.033.346.*

63) Klášter Witow nedaleko Lodže byl budován v letech 1160-1179 Vito Chotelem a byl zrušen v r. 1819.

64) V tuto chvíli se jedná o dílčí závěry, protože není dokončen výzkum želivských hudebnin v připravovaném tematickém katalogu.

65) SOA Třeboň, ŘP Želiv, kart. 45, sign. III F 11.

66) *Theologia historico polemica seu historico polemicae oblationes pp. Hermannii, 1751-1752, Philosophim Theol. atque canonum professoris ad theologiae historico-polemicae, bez sign. Supplementum scholastico practicum in tractatum de actibus humanis, Anno 1753, sign. 10565/963. Charentismus latii, sublimitatem complexens onomato et phraseologiam [...] ab Hermanno Antonio Cervetti seu Gelinek O Praem. canonico, Doctore, ac notario apostolico, bez sign. Pokorný, P. R.: Knihovna premonstrátského kláštera v Želivě, rigorózní práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, katedra knihovnictví, Praha 1973.*

67) *Juris canonici publici, Pars I.-III. Křivský, J.: Daniel Antonín Schindler, opat želivský, I-III, Praha 1949/50, strojopis, s. 119.*

tehdy visel v horním ambitu kláštera, v blízkosti dveří do klášterní knihovny. Jelínek, jako jediný z galerie opatů, je vypodobený bez opatských insignií a jeho podoba je realisticky zachycena.

Je možno konstatovat, že právě doba opatů Daniela Schindlera a Gabriela Fliegla byla pro želivský klášter dobou velkého duchovního vzestupu. Také pozornost, jaká byla v pramenech věnována P. Heřmanu Antonínu Jelínkovi je výmluvným svědectvím o tom, že v době těchto opatů se jeho pozoruhodná osobnost významně uplatnila v kulturním dění kláštera. Řádový analista dodává, že „tento řeholní bratr svým životem a osudy ve srovnání s jinými byl mužem dosti jedinečným.“⁶⁹⁾ Navzdory svým dlouhým cestám po Čechách i do ciziny se P. Jelínek vždy „*post peregrinationis ad domum professionis suae revertat.*“⁷⁰⁾

Moje poděkování za umožnění studia pramene „Continuatio Annalium Siloensis“ a „Diaria monasterii Siloensis“ patří Kanonii premonstrátů v Želivi. Dále děkuji dr. Pavlu Kockovi za pomoc při veškerých překladech z latiny.

68) Olej na plátně, 125x110cm, nesignováno, č. 23. V současné době je obraz zase umístěn v chodbě klauzury. Za zmínku stojí, že i podobizny ostatních opatů jsou pouze fiktivní, protože modelem pro ně byli členové želivské komunity. Výzkumem portrétů želivských opatů se zabývala **Dana Vokolková** v práci: Portrétní galerie želivských opatů-barokní obraz dějin kláštera, *Zprávy památkové péče* 3/ 2000, roč. 60, s. 71.

69) „Libuit hic subnectere ex Anacephaleosi seriem notabiliorum momentorum vitae Fratris hujus, qui fatis suis inter alios vir plane singularis est“. SOA Třeboň, ŘP Želiv, kart. 45, sign. III F 11.

70) Continuatio Illtia Annalium, s. 728.

Resumé:

Pavla Semerádová

Fr. Heřman Antonín Jelínek, Premonstratensian and musician from Želiv Monastery

A member of the community of the canons regular in Želiv, Father Heřman Jelínek (1709-1779), was according to the monastery annals“(…) a man of uncommon faculties in such diverse disciplines as the sciences, languages and arts, especially in the field of music where he excelled as a virtuoso on the organ and violin”.

The Želiv annals presented the author of this paper with the initial impulse to the investigation of Fr. Jelínek's fate. More biographical facts could be found in the monastery catalogues. Musical dictionaries of the 19th century list a large number of Jelínek's manuscripts preserved in the Premonstratensian monastery in Želiv, and some of his concertos that came out in print.

Jelínek received his musical schooling most probably from Fr. Řehoř Pertzmann between 1733-1735. Besides working as a choirmaster in Želiv, he was also a renowned theology

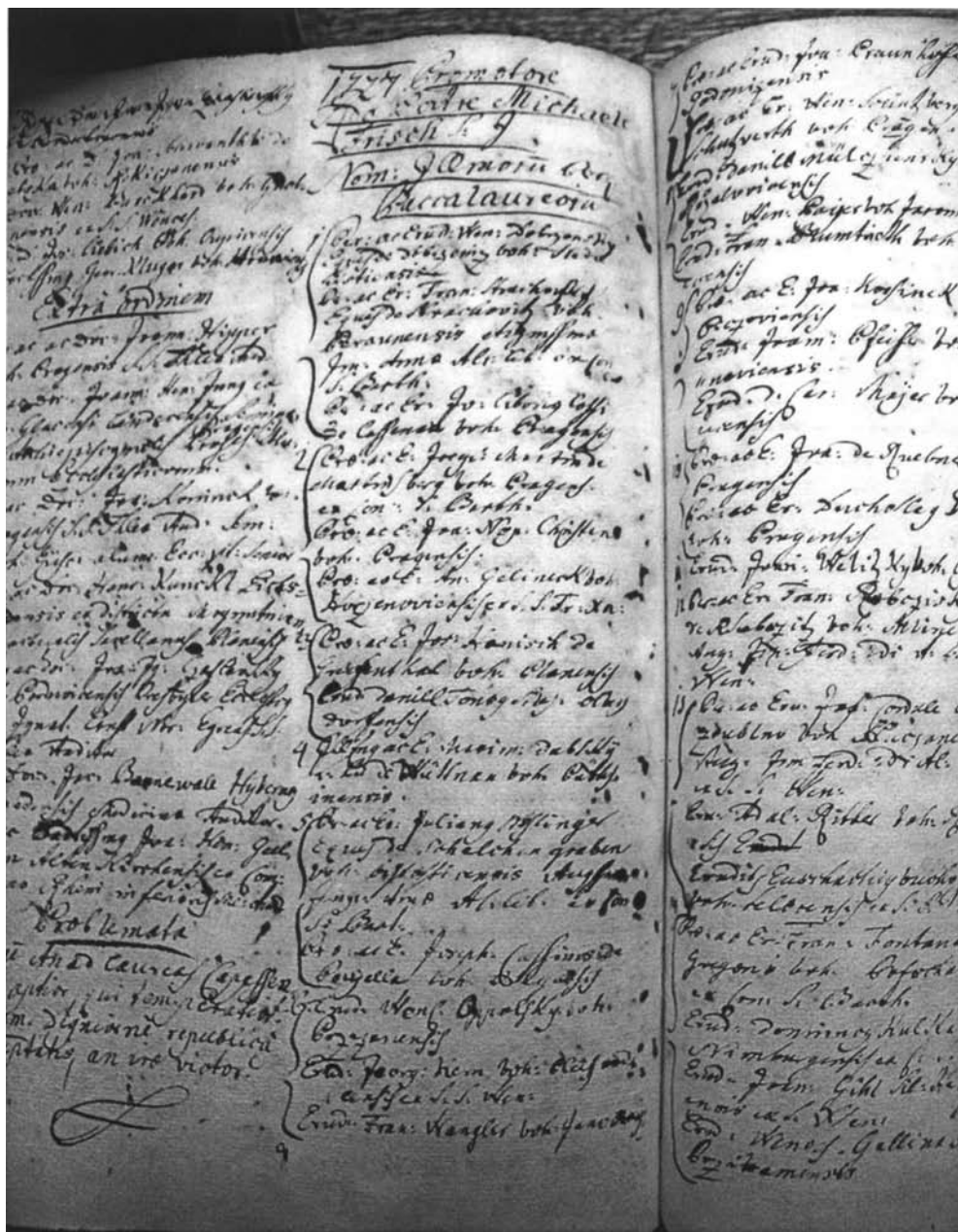
and canon law professor. He accompanied aristocratic church representatives on their diplomatic journeys abroad. In the annals between 1740-1759 we find frequent mentions of musical events at the monastery in which Fr. Heřman participated. These performances took place especially on the occasions of the prominent persons from the church hierarchy or the nobility. His outstanding skills as an organist and violinist were highly praised on such occasions. His contacts to the priors of the order of the Maltese Knights provided him with access to the aristocratic society.

The only composition which so far we have been able to locate through the central evidence of musical sources, RISM, is the Mass in C Major kept in the Archdiocesan Museum in Poznań. In the State Archives in Třeboň we have preserved also a list of music material which belonged to Heřman Jelínek.

Translated by Daniela Furthnerová

Sub Rev^{mo} Domin^o Daniele 8°
 # 95. *Musicus, utraguista.*
 J. Hermannus Gelinek. A^o 1700. 8. Aug^o natus.
 Boemus. Hagenovensis.
 A^o 1709 die 8° Augusti, baptizatus
 et Antonius vocatus.
 Aboluit Humaniora et Philiam Pragae
 Hiberny A^o 1722. et Confirmatus, et Joannes Neypom. dict^{us}.
 A^o 1728. die 30° Octobr. intravit Conservatum, et A^o eodem 1° Julij
 Candido vestitus est habito.
 A^o 1729 die 11° Nov^o utramque emisit Professorem
 12 Eundem incepit studere Philis.
 A^o 1730 5 Martij ordinatus in minorissimam à Rev^{mo}
 Domin^o Daniele
 A^o 1731. 19 May Pragae ordinatus in Fabricionum ab
 Rev^{mo} D^{no} Daniele Suffraganeo.
 A^o Eundem Dominat Solatium h^o Bibliothecarij et Ordinis
 in Dioc^onam. Eodem A^o Defuncti cuiusdam Felici.
 Eundem 1733 missus est Viennam ad studia Juris
 A^o 1734 quia ibi reversus Viennam ad minor sonitum
 A^o 1735. quia ibi reversus Viennam ad minor sonitum
 Eundem 24° ibi ordinis h^o h^o Pragae et Illmo D^{no}
 Suffraganeo et Comiti de York.
 Eundem 28° Sept. in Italia fuit, ad populum quidam
 Ordinis D^{no} Roma fomerem Rev^{mo} D^{no} =
 et Thierstein.
 Eundem 30° Octobr. emittit D^{no} Viennam, sed post
 7 Septemb^o ibidem remansit.
 A^o 1736 11° May excedit Pragae Argentoratum
 et Illmo D^{no} Eundem Torracensem somitum de salm.
 Eundem cum eodem D^{no} D^{no} Binacum impetavit.
 A^o 1737. 10° ibi reversus domum. A^o 29° Octo
 bris Philis ordinatus.
 A^o 1743 aminebat subprior, et h^o Canonum Professor.
 A^o 1744 Absolutus ab officio subprioris.

452
 E. Ka. 38

Zápis o promoci H. A. Jelínka v Matricula Universitatis Pragensis v r. 172

Malba v kapitulní síni želivského kláštera od premonstrátského malíře Jos. Kaliny (1726-29)

Chórové varhany
v presbytáři z r. 1735

Opat Daniel Schindler
(1725-1755)

Opat Ernestus Morávek
(1755-1774)

Opat Gabriel Fliegel
(1775-1792)

Cap. IV. Necrologus Fratrum & Con. Albatu

Fol. 215

postquam integro ferme triennio, ante huiusmodi laedus suble et sedi
affixus fuisse, obiit anno aetatis 68. fundus in ordine officio so-
lari laudis coloniarum, Cantoris Professoris humaniorum, Concione-
laris, moderatoris Iuvenum Tomiorum de Sikanowcy Struppa, su-
cellarii Wograwiensis; Zarochi, Mladost, Jelenis, Romintztoris, Lepi-
censis; inspectoris filiarum; Zarochi, Silinsis; Wograwiensis; Zarochi;
postremo Concionatoris. Narvici Sloa-

4. Anno 1779. obiit V. D. Aligo Derank, qui postrema junctus sch.
diētia Zarochi Wogslawicęnsis, inde valedudinarius Silaam reuert. 1779. Mense
sui, vel ob ingruentem helicam inmedicabilis, dicto anno, 22. Augusti.
22. Augusti resignatiffimus decessit, prima ejus in ordina obedi-
entia fuit Zarochi, secunda Zarochis, deinde Cantoris, postea
Cantoris et Concionatoris, Impepitionis Philosophia, Professoris
istorico-moralis, Professoris Philosophia ad normam recentiore,;
Fravigi ulici Wolstna apud Mustr. D. Lib. P. de Muschitz;
fungebatur etiam officio Professoris Theologia Dogmatica, nec
non etius Subprioris, et postremo Zarochi Wogslawicęnsis.
sepultus anno aetatis 59.

- Reverentius anno aetatis 59.
 Anno 1779, die 16. Junii S. Iosepho sacra Z. Henricus Claus. Nacab +
 gravi et ~~longa~~ vel adeo incurabili tympanite p. Minipfaff. natus q. 1779. 16. Junii
 pfectus est. Interdum antea fuit una confusio sp. mult. vixit menses 8. Henricus Claus.
 n. i. dno. Bonn. nif. h. ad Bapst, nimen Bapst ab Lent. on. Bp. Nacab:
 r. l. Hirschi Cornutiopia) oppertus, D. Ecclesia Sacramentalis ad vinam ato
 r. d. n. praeuniat, debitum mortalitatis. pie resignatus in Deum am
 v. m. natum casoloid, anno aetatis 45. " appofitusque col. Fratribus fi.
 v. m. Supra communi. fundus in ordine officii: Corarii. Concionato.
 ou. ceteris, capella: Weyherwiczis, infra maiori, vice admistrat.
 focii Appaltoii, goframo Barochus Fircenais denominatus fuit
 quod beneficium etiam actualiter administravit.
 Anno 1779. s. Decemb. obit Nicolani P. Hermannus Selinet, ibe. +
 Damque sepultus col. septuagenario major. Vnde Sibam notitia de 1779. s. Decemb.
 obitu Fratris hujus Mediolano 19. Januarii Anni 1780. " qua di. Selinet-
 mum Confatribus eius Sita relictis immolui locus. postrema common.
 sionis eius qui haeculus per totum annum eodem latet.

Traxit hic ex corporis forma speciemque f. vior ejus effigiem in ambli.
In superiori Convallus, prope portam Bibliotheca, qua effigies hujus
Traxis representat Wolfgangum, Basileum Silec. ~~XXX~~ f. studiana
pallidus, nec non plurimum linguarum: gallica italica bene gnarus et
in arte musica excellens f. copiosius etiam in imagine effigiem ejus
exhibendo pictus est sedans ad organum musicum, sinistra ipsam in-
flummatum musicum pulsans: nulla hilaris videtur etiam con-
versatione ^{affabilis}, ut deinde a magnatibus pluribus huc illuc
expellendus, atque Idco frequenter Remigius effret, non quoniam apo-
stolus, sed magis videndi terras remotas cupidus. Exiit hic sub
nocturno ex Inacaphalosi seriem notabiliorum mementorum vita
Traxis hujus, qui falsis suis inter alios vir plane singularis est.

Ulrichs. abb. folio

Mr. A. B. C.

emigratio musicalium D. Her.
manri, proof. flos. (+ 1780)

. manoir, prof. filoe. (+ 1780.)

Sacra Italica — 17.

1. *Strophella Italica* — 1.
 2. — — — — — 2.
 3. — — — — — 3.
 4. — — — — — 4.
 5. — — — — — 5.
 6. — — — — — 6.
 7. — — — — — 7.
 8. — — — — — 8.
 9. — — — — — 9.
 10. — — — — — 10.
 11. — — — — — 11.
 12. — — — — — 12.
 13. — — — — — 13.
 14. — — — — — 14.
 15. — — — — — 15.
 16. — — — — — 16.
 17. — — — — — 17.
 18. — — — — — 18.
 19. — — — — — 19.
 20. — — — — — 20.
 21. — — — — — 21.
 22. — — — — — 22.
 23. — — — — — 23.
 24. — — — — — 24.
 25. — — — — — 25.
 26. — — — — — 26.
 27. — — — — — 27.
 28. — — — — — 28.
 29. — — — — — 29.
 30. — — — — — 30.
 31. — — — — — 31.
 32. — — — — — 32.
 33. — — — — — 33.
 34. — — — — — 34.
 35. — — — — — 35.
 36. — — — — — 36.
 37. — — — — — 37.
 38. — — — — — 38.
 39. — — — — — 39.
 40. — — — — — 40.
 41. — — — — — 41.
 42. — — — — — 42.
 43. — — — — — 43.
 44. — — — — — 44.
 45. — — — — — 45.
 46. — — — — — 46.
 47. — — — — — 47.
 48. — — — — — 48.
 49. — — — — — 49.
 50. — — — — — 50.
 51. — — — — — 51.
 52. — — — — — 52.
 53. — — — — — 53.
 54. — — — — — 54.
 55. — — — — — 55.
 56. — — — — — 56.
 57. — — — — — 57.
 58. — — — — — 58.
 59. — — — — — 59.
 60. — — — — — 60.
 61. — — — — — 61.
 62. — — — — — 62.
 63. — — — — — 63.
 64. — — — — — 64.
 65. — — — — — 65.
 66. — — — — — 66.
 67. — — — — — 67.
 68. — — — — — 68.
 69. — — — — — 69.
 70. — — — — — 70.
 71. — — — — — 71.
 72. — — — — — 72.
 73. — — — — — 73.
 74. — — — — — 74.
 75. — — — — — 75.
 76. — — — — — 76.
 77. — — — — — 77.
 78. — — — — — 78.
 79. — — — — — 79.
 80. — — — — — 80.
 81. — — — — — 81.
 82. — — — — — 82.
 83. — — — — — 83.
 84. — — — — — 84.
 85. — — — — — 85.
 86. — — — — — 86.
 87. — — — — — 87.
 88. — — — — — 88.
 89. — — — — — 89.
 90. — — — — — 90.
 91. — — — — — 91.
 92. — — — — — 92.
 93. — — — — — 93.
 94. — — — — — 94.
 95. — — — — — 95.
 96. — — — — — 96.
 97. — — — — — 97.
 98. — — — — — 98.
 99. — — — — — 99.
 100. — — — — — 100.

Stellaria propria compositionis 3.

Carthago Fallica - 5.

Land take property Marbis - 70.

Lyopora Italica — 2.

Opera mea compositionis — f.

багемна — — — — —

Kalam — — — — — 4.
 E. B.

gens duo sunt vni in gloria, et credo.
Salve Regina.

Salve Regina — — — g.
Salve Regina needum doce-b- t

legona Cadr. — 72.

Alma Stueveris estimatum. f.

the Regina — — — — —

Concentus pro fidibus — — — *Lg.*

Concertus propria compositionis J.

Concensus peroficiabilibus, et simul Organo,

propera compositionis — 2.

Sonata — — — — —
Symphonie — — — — —

Pyrenopora — *J.*

Parthia per testudine

Parthia per sola testudine contenta in

duobus libris compachis.

Concettus pro testudine — — — — — St.
Concettus in partibus — — — — —

Fragmenta quodam imperfecta. . .
 inaccessas in partem — — .

Concentus pro Organo una cum alijs

Instruments — — — 15.

Forum haren nec unicus est grand forum

principalem adagium, e. complete scriptura

Soupis hudebnin z pozůstalosti H. A. Jelínka

Limity knihtisku v Čechách a na Moravě 15. a 16. století

Petr Voit

Cílem následujících řádků je stručné shrnutí vývojových limitů našeho staršího knihtisku, jak se jeví po dokončení Encyklopedie knihy.¹⁾ Přítomná rekapitulace může leckde překvapit odlišnými pohledy, neboť celou Encyklopedii jsme psali s přáním vyvarovat se dvou největších slabin české knihovědy. První slabinu představuje badatelská izolace od zahraničních realii a druhá je důsledkem převažujícího zájmu o českojazyčnou produkci.

Snad jen s výjimkou sledování vazeb jagellonských Čech na Norimberk si naše knihověda vystačila s domácím terénem a s poznatky vlastních badatelů. Nebezpečí přílišné izolace počala rozmělnovat přední znalkyně Mirjam Bohatcová, když roku 1968 navázala plodné publikační kontakty s prestižní Gutenberg-Jahrbuch. Ani poté cizí badatelé o minulost české knihy zvýšený zájem neprojevali, postrádající u nás další specializované sondy do jednotlivých sfér typografie. Také česká knihověda porovnávala domácí knihtisk s cizinou zcela nedostatečně. Povědomí, které se u nás od 19. století utvářelo a konzervovalo s pietou až škodlivou,²⁾ nemůže být proto autentické a dodnes šířený idylický obraz si v mnoha ohledech vyžádá revizi.³⁾ Komparaci se ostatně vyhnula i Česká kniha, první velký a reprezentativně pojatý přehled

1) **Voit, P.:** *Encyklopedie knihy – knihtisk a příbuzné obory od poloviny 15. do počátku 19. století*, Praha 2006. Nakladatelství Libri s finančním přispěním Královské kanoonie premonstrátů na Strahově uvedlo Encyklopedii na trh během podzimu. Tato stať z února 2006 vznikla s použitím Encyklopedie, v níž případný zájemce nalezne hlubší poučení.

2) **Barták, J. – Kraus, V.:** *Typografové 1468-1939*, Praha 1996, s. 83 Melantrichova tiskárna „patřila mezi největší a nejlépe vybavené v tehdejší Evropě“. **Barták, J.:** *Z dějin polygrafie*, Praha 2004, s. 12 „dominující postavou nejen české, ale i evropské renesance byl Jiří Melantrich z Aventýna“. **Bohatcová, M.:** *Obecné dobré podle Melantricha a Veleslavínů*. Praha 2005, s. 412 Melantrich „svým vydavatelským domem pozvedl Prahu na úroveň zahraniční typografie a programů“. Je sice pravda, že ve skromných poměrech českého a moravského knihtisku 16. století představovala Melantrichova tiskárna bezkonkurenčně největší a nejlépe vybavený podnik, nicméně zcela určitě nedosahovala kvantitativní ani kvalitativní úrovně obdobných humanisticky založených firem v zahraničí (Hieronymus Froben st., Hans Lufft, Christian Egenolff, Henri Estienne ml., Johann Feyerabend, Aldo Manuzio ml., Christophe Plantin, Stanisław Scharffenberg). Zatímco kupříkladu Plantin, pracující na 16-22 tiskařských lisech, úspěšně čelil v Antverpách konkurenci osmdesáti kolegů, Praha za Melantricha, vlastního 3-6 lisů, měla pouhých deset dílen. Z toho, že se Melantrich zasadil o ilustrační aparát nového vydání Bible a Herbáře, jsme v minulosti udělali věc národního sentimentu, ale žádnému badateli nestálo zato, aby se ohlédl po cizině, kde tato ediční praxe byla naprosto běžná nejen u „dominujících“ postav knihtisku. Pokud někdo pozvedl vydavatelský program na zahraniční úroveň, pak to nebyl Melantrich sám, ale už jeho starší soupeř Jan Günther a mladší kolega Jiří Černý z Černého Mostu.

3) **Hořec, J.:** *Počátky české knihy*, Praha 2003, s. 36 přichází tuším u nás poprvé s novým, kritickým pohledem na domácí vydavatelské poměry mezi pozdní gotikou a ranou renesancí. Škoda jen, že se tak činí v publikaci, která nemá náležitý dokumentární a faktografický aparát a která není mnohdy prosta omylů.

naší knižní kultury. Tento přehled na zahraniční vlivy poukázal jedním rétorickým odstavcem, a to v předmluvě.⁴⁾ Vlastní kapitoly o knihtisku od srovnání upustily, čímž se bezděčně opět petrifikovala starší, národovecká tendence naší knihovnědy.

Další úskalí, které kráčí ruku v ruce s první slabinou, představuje orientace starších badatelů na českojazyčnou produkci. Toto směřování je důsledkem tradičně preferovaného jungmannovského programu, který potlačil řečovou pluralitu a na úkor domácího cizojazyčného knihtisku upřednostňoval bibliografické zmapování a další studium česky tištěné literatury. Program vyhovující potřebám národního obrození byl roku 1923 u příležitosti 150. Jungmannových narozenin institucionalizován Zdeňkem Václavem Tobolkou.⁵⁾ Dnes však už není třeba přecházet mlčením, že jazyková selekce Tobolkova Knihopisu jakožto nejzávažnějšího produktu této vědecké oblasti vedla nutně po několik desetiletí k deformaci sekundárního výzkumu. Ta nenastala ani tak v bádání o předrudolfínské etapě, která byla setrvale prezentována českojazyčnými aktivitami nekatolických dílen, ale zasáhla studium 17. a 18. století. Zde se totiž ze zorného úhlu knihovědců vytratila významná část publikačního terénu, a to jinojazyčné katolické tisky právě pozoruhodně kultivovanou typografií a ilustrační složkou (řeholní a univerzitní knižní teze, kazatelská próza nebo oslavné sborníky z produkce Tiskárny jezuitské a Tiskárny arcibiskupské). Metodologické asymetrii můžeme úspěšně čelit vlastně až dnes, kdy bibliografický materiál dříve publikovaného Knihopisu počal být doplňován nově zveřejňovaným pandánem cizojazyčných bohemik.⁶⁾ Přesto však nějaký frontální badatelský atak v dohledné době neočekáváme, neboť ironií osudu česká knihověda, kterou oproti cizině vždy limitovaly nižší personální kapacity poutané nadto více ke sféře bibliografické nežli dějepisné, nedostatkem odborného dorostu přestává existovat úplně.

Předložená stať je koncipována komparačním způsobem, neboť jedině srovnání se zahraničním ukáže, v čem naše řemeslo před německy mluvícími zeměmi zaostávalo a v čem jsme naopak před Poláky či Slováky vynikli. Českojazyčný a jinojazyčný knihtisk chápeme jako dvě větve téhož řemesla, které díky řečové polaritě nemuselo sloužit jen národním zájmům, ale za určitých okolností obohacovalo také knižní kulturu cizích zemí. Chceme-li sledovat směr, dynamiku a limity

4) **Bohatcová, M. (akol.):** *Česká kniha v proměnách staletí*, s. 12: „Niměně právě i česká kniha žila povždy v symbióze s knihou evropskou a orientovala se také podle stylových proměn její úpravy. Nebyla to však nikdy mechanická ozvěna, nýbrž příbuznost kulturních potřeb, a zahraniční zdroje jak inspirační, tak materiálové byly podrobovány uvážlivému výběru, přizpůsobovány poměrům národní společnosti českých zemí a vyvažovány původní tvorbou domácích typografů, výtvarných umělců, grafiků a knihvazačů“.

5) **Tobolka, Zd. V.:** *Nový Jungmann*, Časopis československých knihovníků 2, 1923, s. 211-219. O neblahém působení jazykových limitů u nás poprvé otevřeně psali až **Hejnic, J. – Baďurová, A. – Bohatcová, M.:** *Cizojazyčná bohemikální literatura 16.-18. století (dosavadní studium a cíle výzkumu)*, LF 112, 1989, s. 220-228, zvl. 220-221.

6) **Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století.** ... Redigoval dr. Zdeněk Tobolka [od 5. svazku dr. František Horák]. Díl I. Prvotisky (do r. 1500). Text + tabule. Díl II. Tisky z let 1501-1800. Svazek 1-9 (písm. A-Z). Praha 1925-1967. Dodatky. Díl I. Prvotisky (do r. 1500). [Seřadila] dr. Emma Urbánková. Díl II. Tisky z let 1501-1800. Založil doc. dr. Zdeněk V. Tobolka, pokračovali doc. dr. František Horák a dr. Bedřiška Wižďálková. Část I. písm. A-. Praha 1994-; **Bibliografie cizojazyčných bohemikálních tisků z let 1501-1800.** I. Produkce tiskáren na dnešním území České republiky v 16. a 17. století (red. Anežka Baďurová), Praha 2003 (CD-ROM vydáný Knihovnou Akademie věd České republiky).

tohoto vývoje, musíme se obrátit k počátkům, a to nejen v Čechách, ale i na Moravě, jejíž nejstarší knihtisk se těšil mnohem menší pozornosti badatelů, poněvadž neskýtal žádný nacionálně využitelný potenciál.

I.

Dle moderních průzkumů zakotvených anglo-americkou inkunábulistikou v dosud nejúplnější bibliografii prvotisků zvané ISTC⁷⁾ lze předpokládat, že se knihtisk po vystoupení Johanna Gutenbergu v Německu 1447? rozšířil do dalších evropských zemích takto: Itálie 1465, Švýcarsko ca 1468, Francie 1470, Španělsko 1472, Belgie 1473, Maďarsko 1473, Nizozemsko 1473, Polsko 1473?, Anglie 1476 atd. Jména západoevropských prototypografů i léta jejich činnosti jsou díky archivním pramenům a příznakově formulovaným explicitům vesměs známa. Naopak v dějinách Polska, Slovenska a Rakouska můžeme postihnout zajímavou shodu, týkající se chabého povědomí o počátečním šíření knihtisku. Jména řemeslníků působících na těchto teritoriích neznáme, takže moderní inkunábulistika pracuje s náhradními pojmenováními. Polsko tak přijalo knihtisk asi 1473 pravděpodobně zásluhou anonymního Tiskaře Sermones papeže Lva I.,⁸⁾ na Slovensku během 1477-1480 jako první působil neznámý Tiskař Confessionale Antonina Florentina⁹⁾ a počátky v Rakousku, odhlédneme-li od silně dubiozního Tiskaře Almanachu 1462, jsou kladeny k roku 1482 a spjaty s takřečeným Tiskařem Vokabuláře.¹⁰⁾

Obdobné atribuční problémy jako v těchto třech zemích vyvstávají též u nás. Počátky českého knihtisku spojujeme s katolickou Plzní, kde od 1476 působil neznámý Tiskař Arnoštových Statut. Tato datace nejstaršího projevu našeho knihtisku nebyla ovšem ani v dávné minulosti ani během domnělého 500. výročí (1968) přijímána bez výhrad.¹¹⁾ Někteří domácí badatelé, posilování nezničitelnou autoritou Zdeňka Václava Tobolky,¹²⁾ nepovažovali totiž u příležitosti výročí latinská Statuta Arnošta z Pardubic z roku 1476 zároveň za nejstarší v Čechách tištěnou publikaci, nýbrž na první místo kladli jazykově českou Kroniku trojanskou, vytištěnou dle explicitu údajně již roku 1468. Nelze však přehlédnout, že diskuse o dataci Kroniky byly vesměs zabarveny nacionálně a měly většinou jen spekulativní ráz. Vždyť kladná odpověď na otázku po provenienci Kroniky by pro postavení Českých zemí vůči Evropě měla kardinální dosah, neboť nás povznášela v chronologii knihtisku hned za Německo a Itálii na vynikající třetí místo (1468).

K tomuto ranému datování se skepticky vyjádřil už Josef Dobrovský.¹³⁾ O mnoho let později Emma Urbánková, věrna Dobrovskému, ve dvou zásadních statích

7) *The Illustrated incunabula short-title catalogue on CD-Rom*, London, Primary source media and The British Library 1998 (druhé, rozšířené a doplněné vydání), a k tomu **Boldan, K.:** *The Illustrated incunabula short-title catalogue on CD-Rom*, Knihy a dějiny 6/1-2, 1999, s. 71-72.

8) **Lewicka-Kamińska, A.:** *Zagadka Drukarza „Kazań” papeža Leona I (tzv. Typographus Leonis I Papae „Sermones“)*, *Roczniki biblioteczne* 20, 1976, s. 495-561, a **Szandorowska, E.:** *Jeszcze raz w sprawie „Drukarza kazań papeža Leona I”*. In: *Z badań nad dawną książką* 1, Warszawa 1991, s. 37-52.

9) **Frimmová, E.:** *Rekapitulácia poznatkov o najstaršej bratislavskej tlačiarňi*. In: *Knihy '93-'94*. Martin 1996, s. 26-34, a **Táž:** *Les incunables en Slovaquie – au temps passé et aujourd'hui*, *Revue française d'histoire du livre* 118-121, 2003, s. 361-377.

10) **Lang, H. W.:** *Die Buchdrucker des 15. bis 17. Jahrhunderts in Österreich*, Baden-Baden 1972, s. 46-47.

11) Souhrnný obraz diskusí podávají **Urbánková, E.:** *Prameny a literatura k počátkům českého knihtisku*. Sv. I/1-2, II, Praha 1984-1986 a nově, i když zdaleka ne v úplnosti **Hořec, J.:** *Počátky české knihy*, s. 14-33.

12) **Tobolka, Z. V.:** *Dějiny československého knihtisku v době nejstarší*, Praha 1930, s. 9-12.

13) **Dobrovský, J.:** *O zavedení a rozšíření knihtisku v Čechách*. Spisy a projevy Josefa Dobrovského, sv. 19 (k vydání připravila Mirjam Daňková [Bohatcová]), Praha 1954, s. 44-47.

podrobným typologickým studiem rané vrstvy domácích prvotisků prokázala, že nejstarší opus plzeňského knihtisku představují Arnoštova latinská Statuta datovaná 1476 a že časný leto-počet v inkriminovaném explicitu Kroniky byl sazečem mechanicky převzat z rukopisné předlohy tzv. Oseckého rukopisu.¹⁴⁾ Dataci Kroniky posunula do blíže neurčitelných let až za Statuta a tímto empirickým závěrem přisoudila počátkům českého knihtisku teprve jedenáctou přičku.¹⁵⁾ Na mladší studii Emmy Urbánkové reagoval jedině Pravoslav Kneidl, a to roku 1976.¹⁶⁾ Za jeden z velkých kladů je třeba označit jeho upozornění na zcela nedostatečné studium filigránů domácích písemností a tisků 60. až 70. let 15. století. Škoda jen, že se autor, zastánce datování Kroniky do roku 1468, neinspiroval tehdy průkopnickým badáním v zahraničí, kde kupříkladu Theo Gerardy řešil podobný problém s chybně datovaným explicitem. Zkoumány totiž byly filigrány papírové verze Catholiconu, encyklopedicky uspořádané středověké příručky Johanna Balba, o níž se od počátku 20. století věřilo, že vznikla roku 1460 prací druhé Gutenbergovy mohučské dílny. Gerardy však doložil, že tento leto-počet – jakkoli natištěný v explicitu – je reziduum rukopisné předlohy a památku předatoval do období ca 1469.¹⁷⁾ Obdobných podnětů z anglické filigranologie, která dokázala rozkolísat německou inkunabulistiku již několikrát, je více, ale české badání k nim žel ještě nepřihlédlo.¹⁸⁾

II.

Němci uvedli řemeslo mezi 60. až 80. lety 15. století do mnoha zemí (Rakousko, Itálie, Francie, Švýcarsko, Španělsko, Maďarsko, Polsko, Dánsko, Morava).¹⁹⁾ Nelze nepřipustit, že minimálně Tiskář Arnoštových Statut se v Německu vyučil, anebo že jakožto provozovatel dílny s českým personálem sám z Německa pocházel. O typografii této dílny bylo sneseno mnoho poznatků, ale zatím bez srovnání s vývojem řemesla za hranicemi. Víme, že sazeč Statut sázel s chybami a práci se sázkem ještě příliš neovládal. Neuměl regulovat mezery mezi slovy ani vyrovnávat pravý okraj řádku. Poněvadž všechny kovové typy nebyly odlity na stejnou písmovou výšku, některé se v lisu na papír neotiskly a dodatečně se vpisovaly perem. Červená barva je užita jen

- 14) **Urbánková, E.:** *K počátkům českého knihtisku*. Věstník Královské české společnosti nauk, tř. filozoficko-historicko-filologická 4, Praha 1952, a **Urbánková, E.:** *Nejstarší prvotisky českého původu*. In: Knihy a kniha v českých zemích od husitství do Bílé hory. Sborník prací věnovaných k 500. výročí knihtisku (věd. red. J. Polišenský), Praha 1970, s. 15-59.
- 15) **Urbánková, E.:** *Soupis prvotisků českého původu*, Praha 1986, s. 3-39 řadí dnes známé práce Tiskaře Arnoštových Statut takto: Statuta synodalia Arnesti (Plzeň 26/IV 1476), Agenda Pragensis (Plzeň? ca 1476-1479), Missale ecclesiae Pragensis (Plzeň? 19/XI 1479), Guido de Columna: Trojanská kronika, boh. (Plzeň? po 1476), Nový zákon se signetem (Plzeň? po 1476), Nový zákon Dlabáčův (Plzeň? po 1476) a Jacobus de Voragine: Pasionál, boh. neilustr. (Plzeň? po 1476).
- 16) **Kneidl, P.:** *Kronika trojanská a nejstarší prvotisky vytištěné v Čechách*, StK 11, Praha 1976, s. 160-188.
- 17) **Gerardy, Th.:** *Wann wurde das Catholicon mit der Schluß-Schrift von 1460 (GW 3182) wirklich gedruckt?* Gutenberg-Jahrbuch 1973, s. 101-126.
- 18) **Gerardy, Th.:** *Datieren mit Hilfe von Wasserzeichen*, Bückeburg 1964; **Stevenson, A.:** *The problem of the Missale speciale*, London 1967; **Gerardy, Th.:** *Die Datierung zweier Drucke in der Catholicontype (H 1425 und H 5803)*, Gutenberg-Jahrbuch 1980, s. 30-37, a **Hellinga, L.:** *Analytical bibliography and the study of early printed books with a case-study of the Mainz Catholicon*, Gutenberg-Jahrbuch 1989, s. 47-96.
- 19) **Geldner, F.:** *Die deutschen Inkunabel-drucker. Ein Handbuch der deutschen Buchdrucker des XV. Jahrhunderts nach Druckorten*. Bd. 2 Die fremde Sprachgebiete, Stuttgart 1970.

dvakrát, arci začátečnický nedokonale s posunutým řádkovým rejstříkem. Statuta mají namísto iniciál pouze vynechaná místa k jejich následnému vmalování. Iniciálu, která provází zahraniční tištěnou knihu takřka od počátků, v českém knihtisku zastihujeme až u Kroniky trojánské někdy po 1476, a to v jediném provedení (zdá se však, že toto akantové „P“ nebylo tištěno zároveň s textem, ale připojeno dodatečně razítkem). Reprezentanta čili minuskulní písmeno zastupující iniciálu se v zahraničí objevuje asi 20 let po iniciále. I ona u nás poprvé přichází u Kroniky a ve větší míře až v Dlabáčově Novém zákoně po 1476. Záhloví se nad stránkový text umísťovala taktéž od 70. let 15. století, a to v Benátkách i v Kolíně nad Rýnem. U nás záhlaví znal už Tiskař Arnoštových Statut, a to poprvé v Novém zákonu se signetem (Plzeň? po 1476). Na exemplářích Agendy, Pražského misálu, Kroniky trojánské i Nového zákona se signetem lze vidět archové signatury doplněné dodatečně asi tiskařovou rukou. Nejstarší tištěné signatury archů pocházejí z Německa 1472. U nás je nacházíme poprvé opět v Dlabáčově Novém zákoně.

Z výše uvedených indicií lze sledovat, jak se tvářnost nejstarších plzeňských prvotisků neustále propracovávala. To spolu s všeobecně nízkou sazečskou kvalitou Statut jakožto prvního tisku u nás posiluje mínění, že onen Tiskař nepřišel do Plzně vyzbrojen všemi tehdy v Německu dostupnými znalostmi řemesla, nýbrž že si je buď sám, anebo skrze střídavě najímané sazeče osvojoval postupně.

Na Moravu bylo řemeslo uvedeno roku 1486. V chronologii evropského knihtisku jí tak patří pozice sedmnáctá. Tamní knihtisk na rozdíl od Plzně vykazuje však řadu diferencí vyplývajících z odlišností náboženských, politických, kulturních, jazykových i řemeslných. Řečové, typologické i žánrové odchylky moravskou prvotiskařskou éru přibližují spíše Slovensku, neboť existoval-li 1477-1480 bratislavský latinskojazyčný knihtisk, pak jen díky kvalitnímu importu z Itálie. Obdobnými cestami přišlo řemeslo i do Brna, a to na značně vyšší technicko-umělecké úrovni nežli dokládá Plzeň. Poznáváme to hned u prvního brněnského tisku, jímž je liturgická Agenda Olomucensis 1486. Její pravé okraje jsou bezvadně vyrovnány, sazba černě tištěného textu i umístění červených řádků nemají takřka chyb, notované pasáže jsou naznačeny alespoň osnovou, namísto majuskulí často přicházejí vyznačovací lombardy a počáteční 4 listy všech složek nesou tištěné signatury.

Vysvětlení vyšší moravské úrovně je nasnadě: zatímco tiskař v Plzni začínal u řemesla jako nováček (podobně na tom byli jeho mladší kolegové v Praze a Kutné Hoře), brněnské řemeslo povstalo na nezanedbatelných koprodukčních zkušenostech ze zahraničí: Konrad Stahel působil předešle v Pasově a Benátkách²⁰⁾ a jako „benátský typograf“ se prezentoval taktéž jeho společník Matthias Preinlein. Oba během benátského pobytu navázali užitečné kontakty s Erhardem Ratdoltem a udržovali je v rovině ediční a koprodukční i po 1486, kdy se Ratdolt pře-

20) V této souvislosti upozorňujeme na zajímavou okolnost, že Stahelův pasovský společník tiskař Benedikt Mayr se po Stahelově odchodu do Benátek 1482 spojil s Johannem Alacrawem, který pak o dva roky později přešel s částí Mayrových typografických výbav do jihočeského Vimperku.

sunul natrvalo do rodného Augsburgu. Vladislav Dokoupil dokonce naznačil, že Němci Stahel a Preinlein v době nečinnosti brněnské tiskárny 1489-1490 mohli u Ratdolta nalézt náhradní zaměstnání.²¹⁾ Jisté spojitosti obou brněnských protagonistů se během 90. let rýsují k memmingskému tiskaři Albrechtu Kunnovi.²²⁾ Ze vzájemnosti ediční politiky lze též usuzovat na vazbu mezi Brnem a Vídní: jednak se naskytá hypotéza o učňovském pobytu Johanna Winterburgera u Stahela a Preinleina a jednak není vyloučen ani eventuální podíl obou brněnských tiskařů při zrodu Winterburgerovy dílny ve Vídni.²³⁾

I přes progresivní nástup moravského knihtisku zůstaly některé typografické postupy u nás ještě dlouho nevyužity. Jde kupříkladu o číslování listů, které se počalo od 70. let postupně prosazovat jak v Německu, tak v Itálii, ale u nás nalezlo uplatnění poprvé až v Brně 1491 (Missale Strigoniense) a v Praze 1501 (Piesně chval božských). Obdobná situace panuje u nototisku. Ačkoli noty byly v liturgických prvotiscích od roku 1475 reprodukovány také ze štočku jako xylografie, ani jedna publikace vytištěná v Čechách před 1500 noty neobsahuje a do dvou liturgických tisků brněnských byla uvedena alespoň červená čtyřlínková osnova určená k dodatečnému vepsání hudebních značek (Agenda Olomucensis a Missale Strigoniense). Pod prvními projevy xylografického nototisku je u nás, a to v novinových letáčích, podepsán Mikuláš Konáč z Hodiškova (Praha 1525 a 1526).

Vůbec prvním tiskařem, který zkoumal možnosti spojení obrazu a textu, byl bamberský Albrecht Pfister. Za nejstarší dřevořezem ilustrovaný prvotisk se pokládá soubor bajek německého dominikána Ulricha Bonera nazvaný Der Edelstein (Bamberg 1461). V této souvislosti nelze přehlédnout, že patrně tato Pfisterova dílna vyrobila nejstarší zahraniční cizojazyčné bohemikum. Je jím ilustrovaný traktát Jana ze Žatce (též Jan ze Šitboře čili Jan z Teplé) Ackermann von Böhmen (Bamberg? ca 1463). Jak lze sledovat na záznamech ISTC, po Německu zájem o ilustrovanou knihu projevily italské dílny (poprvé Roma 1467), pak Francie (Lyon 1478), Španělsko (Sevilla 1480), Anglie (Westminster ca 1481), Rakousko (Wien 1482), Švédsko (Stockholm 1483), Nizozemsko (Gouda 1489?), Portugalsko (Lisboa 1489) a Polsko (Kraków 1491).

Do původem českých prvotisků se ilustrace prosazovala bez jakékoli originality.²⁴⁾ Tiskaři totiž nespolehali na invenci domácích řezáčů a raději u nich objednávali jen zjednodušené nápodoby německých předloh. Je docela možné, že kopírování až po počátek 16. století obstarávali výrobci hracích karet či dokonce pekařských forem, poněvadž umělecká dřevořezba u nás příliš velkou tradici neměla. Paralelně s novým způsobem rozmnožo-

21) **Dokoupil, Vl.:** *Počátky brněnského knihtisku. Prvotisky*, Brno 1974, s. 36.

22) **Dokoupil, Vl.:** *Počátky brněnského knihtisku*, s. 31.

23) **Dokoupil, Vl.:** *Počátky brněnského knihtisku*, s. 38.

24) **Horák, Fr.:** *Česká kniha v minulosti a její výzdoba*, Praha 1948, s. 51-52 byl první, kdo opatrně na tento problém upozornil.

vání textu jsme tedy nedokázali na rozdíl od Německa, Francie či Itálie vytvořit specifický národní ilustrační styl a ani se nenavázalo na vynikající knižní malbu domácích rukopisů z počátku 15. století.

Nejstarší dnes známá ilustrovaná publikace je připsána dalšímu českému Anonymovi, a to Tiskaři Pražské bible. Jsou to Ezopovy Bajky (Praha? 1488?), zachované ovšem jen dvoulistem se dvěma lineárně řezanými obrázky. Ty vznikly jako dost neumělé nápodoby časově málo odlehle jazykově německé verze tiskaře Antona Sorga (Augsburg ca 1480).²⁵⁾ Zhruba paralelně s Tiskařem Pražské bible připravil Konrad Stahel nejstarší ilustrovaný prvotisk moravský, který mezi všemi inkunábulemi domácího původu zaujímá spolu s Pražskou biblí zároveň prvenství v počtu dnes dochovaných exemplářů. Tímto dílem je Thuróczoza Chronica Hungarorum (Brno 1488), jejíž výpravný aparát pozůstává z trůnících uherských králů. Portréty mají kresebně blízko k Mistrům angažovaným ulmskou dílnou Johanna Zainera st. Předpokládá se, že v Německu byla provedena taktéž řezba štočků.²⁶⁾

Vedle Ulmu a Augsburku se dalším inspiračním zdrojem domácích ilustrovaných prvotisků stala Kobergerova tiskárna a na ní napojený Wolgemutův dřevorezáčský ateliér v Norimberku. Tiskař Pražské bible odsud převzal astronomické dřevorezy a užil je v minucích čili jednolistových kalendářích k pouštění žilou na léta 1489, 1491 a 1492. Prvním nákladněji ilustrovaným českým prvotiskem byl až dvousloupcový Pasionál Jacoba de Voragine (Praha 1495). Obsahuje 170 figurálních dřevorezů s náznaky šrafování. Vyspělostí kresby i řezby jednoznačně vyniká celostránkový Poslední soud, otištěný na rubu prvního listu Pasionálu. Textové obrázky vznikly velmi volnou adaptací ilustračního aparátu nejméně tří Kobergerových tisků: německé verze Pasionálu (Nürnberg 1488), Fridolinova Schatzbehalteru (Nürnberg 1491) a pověstné Schedelovy Světové kroniky (Nürnberg 1493).²⁷⁾ Dalším bohatě ilustrovaným titulem dílny Tiskaře Pražské bible je Nový zákon (Praha 1497-1498). Obsahuje 180 opakujících se dřevorezů. Jejich vazby na případné zahraniční předlohy zjištěny dosud nebyly.²⁸⁾ Víme pouze, že Apokalypsu doplňují relativně přesné nápodoby rozměrem větších originálů Kobergerovy Bible norimberské (Nürnberg 1483). Ilustrace této hornoněmecké bible již dříve adaptoval méně zkušenější řezáč pro mladší Bibli kutnohorskou (Kutná Hora 1489). Tu vytiskl Martin z Tišnova.

Posledním v Čechách usedlým prvotiskařem, který dle ekonomických možností pracoval s ilustrací, byl Slovák Mikuláš Bakalář. V Breydenbachově Traktátu o Zemi svaté (Plzeň 1498) užil v dějinách českého knihtisku poprvé

25) **Tobolka, Zd. V.:** *Dějiny československého knihtisku v době nejstarší*, s. 30, pracuje s nesprávnou atribucí do štrasburské dílny Heinricha Knoblochtera.

26) **Hubay, I.:** *Die illustrierte Ungarnchronik des Johannes von Thürocz*. Gutenberg-Jahrbuch 1962, s. 390-399, a **Dokoupil, VI.:** *Počátky brněnského knihtisku*, s. 78-79.

27) **Dolenský, Ant.:** *Doba českých prvotisků*. Ročenka českých knihtiskařů 3, Praha 1913, s. 35-62; **Tobolka, Zd. V.:** *Dějiny československého knihtisku v době nejstarší*, s. 32, a **Urbánková, E.:** *Soupis prvotisků českého původu*, s. 70.

28) **Urbánková, E.:** *Soupis prvotisků českého původu*, s. 96 ve stručné, avšak ne zcela přesné poznámce uvádí, že „dřevorezy byly řezány podle stejných předloh jako v Kutnohorské bibli“.

titulní dřevořez, obsahově spjatý s počátečními větami cestopisu. Řezáč obrázku, nikoliv začátečník, se zde patrně inspiroval kresebně jednoduchým štočkem z augsburské dílny Günthera Zainera (1477).²⁹⁾ Fenomén titulního dřevořezu, který ostatně známe už z Pfisterova vydání Bonerových bajek 1461 anebo z dílny Ulricha Hana v Itálii (poprvé 1467), u nás došel poprvé uměleckého naplnění celostranným obrazem kola Štěstí v Petrarcově díle Kniehy dvoje o lékařství proti Štěstí a Neštěstí (Praha 1501). Zcela programové využívání titulních dřevořezů, a to figurálního rázu, lze však sledovat až od roku 1510 u Konáče. Epilog nejstarší fáze moravské ilustrace vytvořil Konrad Baumgarten, v jedné osobě tiskař a dřevořezáč Wolgemutova stylu. Během olomouckého pobytu 1500-1502 převážně upravoval starší práce zahraničního monogramisty HF (Hans Fries?).³⁰⁾

V této souvislosti je třeba zmínit též mědiryt, neboť jeho propojení s knihtiskem se považuje za spolehlivý indikátor řemeslné úspěšnosti. Jako prostředek k ilustrování knihy mědiryt využili poprvé tiskaři William Caxton v Bruggách asi 1473 a Colard Mansion tamtéž o tři roky později. Jimi užité ilustrace byly samozřejmě tištěny zvlášť, potom vystřiženy a k sázenému textu nalepeny. Zřejmě prvním, kdo zvládl umístit otisk měděné desky na volnou plochu separátně natištěné sazby, byl Niccolo di Lorenzo ve Florencii 1477. Nejstarší dva německé doklady, pokud víme, pocházejí z Kolína nad Rýnem 1476. Ve Francii nová technika poprvé provázela domácí jazykovou verzi Breydenbachova cestopisu tištěného v Lyonu 1488.

Čeští výrobci knih mědiryt využili mnohem později, stejně jako tiskaři v Polsku. Zde nejstarší ilustrační mědiryty vytvářel pro latinské a německé publikace Łazarza Andrysowice samouk Tomasz Tretter. Jeden z prvních byl zařazen do příležitostného tisku 1598. V Čechách se mědirytskou technikou ve spojení s knihtiskem zpočátku obírali jen zahraniční umělci žijící přechodně na rudolfinském dvoře v Praze (Erasmus Hornick, Virgil Solis ml., Wolfgang Meyerpeck ml., Egidius Sadeler ml., Gabriel Krammer, Dominicus Custos de Coster aj.). Jak se prozatím ukazuje, spojení mědirytu s knihtiskem zvládla v Čechách poprvé a hned excelentně pražská tiskárna Jiřího Černého z Černého Mostu. Zde prací Nizozemce Hornicka vznikl 1581 ilustrovaný knižní soubor emblematického Juana de Borji *Empresas morales*. Publikace s vědeckými a portrétními ilustracemi rudolfinských grafiků byly však i přes způsobilost Černého vesměs vyráběny dobře zavedenými augsburskými tiskárnami a pražským připadla do počátku 17. století až na výjimky jen produkce obrazových jednolistů (knihtisk s rytým obrazem byl na tomto médiu integrován poprvé v Pra-

- 29) Kohút, L.: *Typografia a výtvarná výzdoba Bakalárových tlačí*. In: Mikuláš Bakalár Štetina. Štúdie a materiály o živote a diele slovenského prvotlačiaru v Plzni (red. L. Kohút), Bratislava 1966, s. 55-73, zvl. 69-70, a Urbánková, E.: *Soupis prvotisků českého původu*, s. 156.
- 30) Hlobil, I.: *Knižní dřevořez „Sv. Václav doprovázený dvěma anděly“ a zápas římské církve s českou reformací na Moravě kolem roku 1500*. In: *Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400-1550*. Sv. 3 Olomoucko (ed. I. Hlobil – M. Perůtka), Olomouc 1999, s. 531-537 je zřejmě dosud posledním příspěvkem na toto téma.

ze 1582). Na Moravě je pravděpodobně nejstarší knižní rytinou celostranná alegorie v pozoruhodném spisku *Emblemata VII artes liberales* (Olomouc 1597). Spisek sestavili bratři Kryštof a Ondřej Coricyniové a tiskařem byl Jiří Handl.

III.

Abychom poněkud rozšířili dosavadní rámec naší inkunábulistiky, která domácí terén prozkoumala typologicko-typograficky, jazykově a literárněhistoricky,³¹⁾ avšak bez zřetele k zahraničnímu vývoji, uchopíme opět ISTC jakožto zdroj srovnávacích poznatků. Dojdeme k závěru, že během 15. století bylo na 252 místech Evropy ve více než 1 100 tiskárnách vytištěno zhruba 27 500 bibliografických jednotek. Jak početná byla výroba ve skutečnosti, samozřejmě nevíme, ale dle dnešního povědomí se nejsilněji na celkové knižní produkci podílely Itálie (37 %), Německo (32 %) a Francie (19 %). Dle nejnovějších vědomostí vzniklo v Čechách 40 prvotisků³²⁾ a na Moravě 26 prvotisků³³⁾ – náš souhrnný příspěvek k celkovému objemu činil tedy 0,24 % (Polsko 0,11 %, Rakousko 0,66 % a Slovensko 0,01 %).

Z uvedených 40 titulů, které opustily tiskárny na území Čech, je pouhých 5 tištěno latinsky, a to ještě během nejstarší etapy 1476-1484 (plzeňský Tiskař Arnoštových Statut vyrobil 3 liturgické příručky pro potřebu domácího kléru a vimperský Johann Alacraw 2 díla náboženské povahy určená také pro cizinu). Ostatní tituly vycházely jen v národním jazyku. Naopak moravská prvotiskařská produkce měla dle jazykového hlediska nadnárodní ráz (24 titulů bylo tištěno latinsky a 2 německy).

Tuto notoricky známou domácí statistiku můžeme nyní nově zasadit do širšího kontextu. Jazykový monopol všech evropských prvotisků připadl samozřejmě latině (asi 72 %). Nadnárodní charakter měla též hebrejšтина (0,5 %), řečtina (0,2 %) a církevní slovanština (0,05 %). Z národních jazyků nejvíce frekventovala němčina (9 %), italština (8 %), francouzština (5,3 %), holandština (2 %) a španělština (2 %). Další jazyky se před rokem 1500 na celkové evropské produkci podílely jen okrajově: angličtina (0,8 %), čeština (0,1 %), portugalština (0,04 %) nebo švédština (0,01 %).

Tím se dostáváme k nejzajímavějšímu výsledku získanému statistickou obhlídkou ISTC. Je to podíl jazykově národních prvotisků na celkové produkci v určitém geopolitickém celku: čeština u 34 titu-

31) **Kopecký, M.:** *Literárněhistorický význam našich prvotisků*. In: *Knihtisk v Brně a na Moravě* (red. J. Kubíček), Brno 1987, s. 83-91 je zřejmě dosud posledním příspěvkem na toto téma.

32) **Urbánková, E.:** *Soupis prvotisků českého původu*, s. 275-277, uvádí extenzivně 44 bibliografických jednotek, z nichž však tři byly tištěny až po roce 1500 (dvě verze tzv. Dodatku k Pasionálu a Usnesení o policejním řádu) a dvě představují ve skutečnosti jednu vydavatelskou jednotku (Bible kutnohorská se znakem a bez znaku).

33) **Dokoupil, V.:** *Počátky brněnské knihtisku*, s. 106-107, uvádí celkem 22 bibliografických jednotek, z nichž jedna s největší pravděpodobností vůbec neexistovala (Brantovo *Expositio* 1488?). Po osmi letech od vydání Dokoupilových *Počátků* (1982) byly ovšem nalezeny ještě dvě gramatiky tištěné v Brně, které je třeba k dosavadním 21 jednotkám připočítat. Nálezovou zprávu podal **Dokoupil, V.:** *První tiskaři a některá příbuzná povolání v Brně v 15. století*. In: *Knihtisk v Brně a na Moravě* (red. J. Kubíček), Brno 1987, s. 15-28, zvl. 16-17. **Vobr, J.:** *První brněnská tiskárna (1486-1489)*. In: *Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400-1550*. Sv. 2 Brno (ed. K. Chamonikola), Brno 1999, s. 524-535, zvl. 534-535 z těchto dvou nálezů registruje jen jeden (*Dicta puerorum super Donato minore*) a zlomek gramatiky, vycházející z *Doctrinale* Alexandra de Villa Dei a chovaný soukromým sběratelem v Augsbuřku, v připojeném soupisu nezahrnuje. Ani s oběma nejnovějšími nálezy však není obraz dnes známé moravské produkce úplný, neboť existují ještě 3 prvotisková vydání z Olomouce (dvě bibliografické jednotky známe z Preinleinovy a jednu z Baumgartenovy živnosti).

lů z území Čech tvoří 87 %, angličtina v původem anglických prvotiscích 58 %, španělština 37 %, francouzština 30 % a němčina 30 %, dále portugalština 27 % a italština 24 %. Tak vysoké frekvenci, jakou mezi domácími prvotisky vykazuje český jazyk, se přičiněním Williama Caxtona poněkud blíží jen projevy angličtiny v Anglii. Běžně se však zamlčuje, že řemeslo za tuto frekvenci zaplatilo svou daň. Kvůli řečové bariéře nebylo totiž pro mezinárodní trh atraktivní a upadlo do izolace, takže ani nemuselo soutěžit s konkurenčním zbožím z ciziny. Důraz na češtinu nebyl pouze důsledkem laicizačních snah husitství či národnostního složení čtenářské obce. Částečnou roli hrál domácí původ tiskařů v Plzni, Praze a Kutné Hoře a hlavně, jak ještě ukážeme, mohlo jít o obrannou reakci výrobců před silným exportem latinsky a německy tištěného zboží z Německa.³⁴⁾ Hypotézu založenou na vymezování tiskařů vůči dovozu mimoděk potvrzuje situace v Brně. Také zde se díky konkurující dovážené „vyšší“ literatuře podstatná část kapacit modifikovala, ale nikoli jazykově, nýbrž žánrově. Brno šedesáti šesti procenty své produkce zaplňovalo mezeru v importu akcidenčními donáty, nástěnnými kalendáři a odpustkovými listy, jež cizí dovozce pouze zatěžovaly a nepřinášely jim žádný větší zisk. S ohledem na zahraniční původ Stahela a Preinleina i jejich širší obchodní kontakty je nasnadě, že bližším jazykem této náhradní produkce se stala latina a němčina.

Už minulé generace knihovědců kladně hodnotily, že na počátku jazykově českého knihtisku nestojí dílo náboženské, jako tomu bylo u tiskáren takřka všech bezprostředně sousedících zemí, nýbrž rytířský román s laicizační a demokratizační tendencí, která se i do budoucna, na rozdíl od nejstaršího knihtisku na Moravě, stává pro české typografy nosnou.³⁵⁾ Pokud však hledáme první česky tištěná originální díla, odhlédnuvše od nástěnných kalendářů je to až Korandův sborník se známým Traktátem o velebné svátosti oltářní (Praha 1493), bránícím husitské učení o eucharistii. Naše vydání Kroniky trojanské někdy po 1476 je nutno v chronologii ostatních tištěných překladů románu Guida de Columny hodnotit jako velmi rané (německy poprvé 1474, holandsky 1479, italsky 1481 a španělsky 1490). Časnost češtiny přitom dobře vynikne srovnáním se vstupem národního jazyka do knihtisku našich sousedů: Poláci získali první polsky tištěnou knihu až roku 1513,³⁶⁾ česká kniha na Moravě nese letopočet 1527 (údajně),³⁷⁾ maďarština se v Maďarsku objevila poprvé 1541³⁸⁾ a slovenština (resp. slovakizovaná čeština) na Slovensku 1581.³⁹⁾

V této souvislosti se naskytá otázka, kdy čeština vstoupila naopak do zahraničních tiskáren. Pomineme-li Elyanova Vratislavská statuta (Wrocław 1475), v jejichž

- 34) Hejnic, J.: *K počátkům českého knihtisku*, LF 104, 1981, s. 102-116, zvl. 116, pravděpodobně poprvé upozornil na eventualitu, že jazykový charakter našeho knihtisku mohl být ovlivňován knižním dovozem.
- 35) Kopecký, M.: *Trojanská kronika a její literární hodnoty*, Z kralické tvrže 2, 1968, s. 1-5.
- 36) Kapełus, H.: *Jeszcze o pierwszkiej drukowanej książce polskiej*, Rocznik Biblioteki narodowej 1, 1965, s. 243-256 (Raj duszny. Kraków, Florian Ungler 1513).
- 37) Jungmann IV. 1213 a *Knihopis* 2120 dle skryté bibliografie v Šturmově Krátkém ozvání 1584 (Dubčanský ze Zdenína a na Habrovanech, Jan: Listové bratřím boleslavským. Prostějov, Kašpar Aorg 1527).
- 38) Ecsedy, J. V.: *A regi magyarországi nyomdak betűi és díszei 1473-1600*, Budapest 2004, s. 44-52 a obr. na 213-235 (Testamentum novum, hung.: Új Testamentum, Sárvár, János Sylvester 1541).
- 39) Valach, J.: *Staré tlačiarné a tlačiari na Slovensku*, Martin 1987, s. 12, 92-96 (Luther, Martin: Katechismus, to jest Kratičké obsazení a výklad předních článkův víry a náboženství křesťanského. Bardejov, Dávid Gutgesel 1581).

latinském textu jsou tři krátké modlitby vysázeny polsky s výraznými vlivy staročestiny, pak máme na výběr ze dvou počínů dokončených těsně před koncem roku 1506. Prvním, zcela nepochybným byla Liechtensteinova Bible benátská (Venezia 1506), a druhý může představovat minuce Konrada von Nürnberg (Konrada Tocklera) na rok 1507 (Nürnberg? 1506?). O tomto jednolistu dosud panovalo mínění, že vznikl v Plzni prací Mikuláše Bakaláře a že norimberský tiskař Hieronymus Höltzel byl zde pouhým nakladatelem. Typologický rozbor písma však naznačuje závěr zcela opačný, nehledě na skutečnost, že právě z Höltzelovy dílny vyšla i německá verze této minuce.⁴⁰⁾ Roku 1513 se první jazykově české (respektive vícejazyčné) dílo objevilo ve Vídni. Roku 1514 přistoupilo Lipsko, 1546 Wittenberk, 1554 Magdeburk, 1558 polské Samotuly atd. Na východ od Slovenska se kontakty navazovaly opožděně a řídké. Pravděpodobně nejstarší jazykově bohemikum pořízené ve východní Evropě představuje knížka haličského misionáře Maxmiliána Antonína Vratislava z Mitrovic. Nazývá se Divotvorný řeholního kněžstva patriarcha S. Caietanus (Lviv 1693).

S jazykovou stránkou textů se pojila volba tiskového písma. Tak jako národnějazyčné texty ve Francii, Anglii, Belgii, Nizozemí a Německu byla i většina jazykově českých písemností sázena gotickou bastardou, která se naopak vůbec neujala u Poláků, kde Florian Ungler k tištěné reprodukci vůbec prvního souvislého polskojazyčného textu užil 1513 gotikoantikvu. Bastarda se u nás vyskytovala zhruba od počátku 15. století jako rukopisné písmo nahrazující v jazykově české náboženské literatuře gotická písma geneticky starší.⁴¹⁾ Tento v Čechách svébytný a tradicí podporovaný stav narušil ponejprv, ale bez odezvy kočovný tiskař Johann Alacraw. Nemaje jiné písmo, pasovskou rotundou bez akcentů vytiskl ve Vimperku vedle dvou latinských děl i českou minuci Vavřince z Rokycan na rok 1485. Pronikavější následky měla až infiltrace německého švabachu. Toto novogotické písmo nejprve přichází od 1492 u českojazyčné sazby pražského Tiskáře Korandy a pak od 1498 s totožným využitím u Mikuláše Bakaláře (pozoruhodnou náhodou byl 1492 švabach užít poprvé i v Polsku, avšak jako písmo německých textů).⁴²⁾ V Mikulově se o premiéru postarala 1526 Hubmaierova officína, spravovaná curyšským tiskařem Simprechtem Froschauerem. Švabach tak na Moravě vystřídal goticko-humanistickou rotundu a v Čechách tou dobou ukončil život domácí verze bastardy. Výrazný podíl na této infiltraci, která naši typografii definitivně postavila pod vliv německy mluvících zemí, měly jistě i raně renesanční „vzorové“ publikace sázené česky švabachem u norimberských tiskařů Hieronyma Höltzela, Friedricha Peypuse, Johanna Stuchse či Adama Dyona.⁴³⁾

- 40) **Bohatcová, M. (rec.):** *MikulášBakalárStetina.Štúdie a materiály*, LF 90, 1967, s. 420-424, zvl. 421.
- 41) **Spunar, P.:** *Geneze české bastardy a její vztah k českým prvotiskům*, LF 78, 1955, s. 34-51.
- 42) **Juda, M.:** *Pismo drukowane w Polsce XV-XVIII wieku*, Lublin 2001, s. 111 (Jakub Karweyse v Malborku).
- 43) **Bohatcová, M.:** *Die Anfänge der typographischen Zusammenarbeit zwischen Nürnberg und Böhmen*. Gutenberg-Jahrbuch 1976, s. 147-155.

Spolu s frakturou (poprvé u nás 1540) se švabach stal až do prosazení antikvy počátkem 19. století monopolním písmem jazykově českých textů. Je pochopitelné, že vliv německy mluvících zemí nezůstal omezen jen na písmařskou kulturu (o rozvoji českého knihtisku bez jejich písmolijen lze jen spekulovat). Ku prospěchu našeho vývoje zasáhl také morfologii dekoru a knižní ilustraci. Paralelně se projevil ve vydavatelských plánech tuzemských tiskáren a na frekvenci překladů, které i negermánskou literaturu, pokud mohly, zčeštovaly přes němčinu.

Ptáme-li se v souvislosti s českými texty na sazbu domácích latinskojazyčných inkunábulí, pak zjistíme úzus zcela opačný. Tak jako v Polsku díky Tiskaři Sermones papeže Lva I.⁴⁴⁾ i u latinských prvotisků z Plzně – ovšem vyjma Statut 1476 a hlavních částí Missale Pragense 1479, které jsou tradicionalisticky reprodukovány bastardou, – přichází textura, obvyklá už dříve pro rukopisný záznam latiny. Tisková textura se vyznačuje pilovitým (lomeným) okrajem svislé linie majuskulí. Kneidl tento kresebný rys vystopoval v bamberské dílně Albrechta Pfistera, a poněvadž lomení označil za jev raný a v německém písmařství ještě omezený, nabídl hypotézu o učňovských letech plzeňského Tiskaře u učitele Pfistera.⁴⁵⁾ Vedle textury se k sazbě cizojazyčných textů užívala také obrazem rozměrná a dobře čitelná rotunda. Stejně jako do Polska⁴⁶⁾ i k nám rotundu uvedli cizí tiskaři. Zatímco Alacraw se ve Vimperku zdržel jen krátce (1484), v Brně se dva řezy rotundy Ratdoltova typu staly od 1486 textovým písmem všech tamních prvotisků, jejichž jazykem byla latina a okrajově němčina. S Preinleinem pak rotunda přešla do Olomouce, kde ji získal Konrad Baumgarten, působící návazně ve Vratislavi a Frankfurtu nad Odrou. Zde toto staré písmo dosloužilo během 20. let 16. století u Johanna Hanaua.⁴⁷⁾

Jiná nežli výše uvedená latinská tisková písma se během půlstoletí inkunábulí v Čechách ani na Moravě nevyskytla: hebrejský knihtisk, jehož počátky jsou kladeny do Říma 1469-1472, se však v pražském ghetu s vlastním písmovým repertoárem ocitl přesto poměrně brzy (1512), zejména bereme-li ohled na Francii (1508), Německo (1511) nebo Polsko (1529/1530). Jakmile v Benátkách povstala tisková varianta řeckého písma, texty se od 1476 nereprodukovaly kovořezem či xylograficky, nýbrž pohyblivými typy. Roku 1507 nachází řecký knihtisk uplatnění ve Francii, v Německu (1516), Polsku (1524) a jinde. Ačkoli byla řečtina mezi českými humanisty první poloviny 16. století eventuálním jazykem písemné korespondence (Matouš Collinus z Chotěřiny, Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic, Matěj Korambus, Václav Písecký), tiskové písmo do Čech proniklo opožděně, a to pouze pro záznam citátů vložených do latinského textu

44) **Juda, M.:** *Pismo drukowane w Polsce XV-XVIII wieku*, s. 80-81.

45) **Kneidl, P.:** *Kronika trojanská a nejstarší prvotisky vytištěné v Čechách*, s. 172-178 a 180-181. Poněvadž však **Juda, M.:** *Pismo drukowane w Polsce XV-XVIII wieku*, s. 65-77 shromáždila dostatek důkazů o tom, že lomené okraje jsou charakteristické též pro nizozemskou texturu v Polsku působícího Tiskaře Sermones papeže Lva I. ca 1473, bude třeba s Kneidlovou hypotézou pracovat opatrně.

46) **Juda, M.:** *Pismo drukowane w Polsce XV-XVIII wieku*, s. 111.

47) **Vobr, J.:** *První brněnská tiskárna*, s. 528.

(poprvé Jan Kantor Had 1546). Celoevropsky méně významný a ojedinělejší hlaholský knihtisk má kolébku v Benátkách 1483. Výskyt hlaholských pasáží, tištěných ovšem z hloubky mědirytem, vyvolaly u nás až badatelské potřeby národního obrození. Počátky cyrilského knihtisku spadají do krakovské dílny Sebalda Feiela (Szwa-jpolta Fiola) roku 1491. Poměrně brzy poté se v Praze usadil běloruský lékař, překladatel, dřevořezáč a příležitostný tiskař Franzisk Heorhij Skoryna. Během 1517-1519 tu provozoval pátou cyrilskou tiskárnu v Evropě. Zatímco však hebrejský knihtisk fungoval v české metropoli od 1512 víceméně kontinuálně, posilován od 1602 a 1754 výrobou na Moravě, řecký knihtisk měl jen krajně doplňkový ráz a cyrilský po Skorynově odchodu zanikl docela.

IV.

Bibliografický materiál shromážděný v ISTC je možno orientačně klasifikovat též z hlediska žánrů. Z provedené klasifikace vyplývá, že obsahové zaměření přinejmenším poloviny všech evropských prvotisků souviselo s liturgií, teologií a náboženskou výchovou. Zbýlých 30 % připadá tištěným dílům antických autorů a nově vznikající renesanční světské literatuře, 10 % tvoří právnícké spisy a 10 % díla naukové povahy.

Nejvydávanějším autorem prvotisků byl gramatik 4. století Aelius Donatus, jehož nerozsáhlé školní texty, kolující mezi žáky až do roztrhání, jsou dochovány asi ve 400 úplných či fragmentárních edicích (mnoho z nich se ovšem liší jen nepatrně počtem rádků). Po těchto donátech následují francouzský didaktický básník 12. století Alexander de Villa Dei (před rokem 1500 známe asi 370 různých vydání), římský filozof a řečník 1. století př. Kr. Marcus Tullius Cicero (asi 333 různých vydání), filozofové a teologové Albertus Magnus z 13. století (210), S. Bonaventura z 13. století (205) a S. Aurelius Augustinus z 4.-5. století (200), císař Justinian z 6. století (200), právník 14. století Bartolus de Saxoferrato (194), římský básník 1. století př. Kr. Publius Vergilius Maro (180), řecký polyhistor 4. století př. Kr. Aristoteles (178), francouzský církevní politik 14.-15. století Johannes Gerson (168) a italský hagiograf 13. století Jacobus de Voragine (167) aj.

Počtu nerozsáhlých spotřebních donátů se dle očekávání nevyrovnalo množství výrobně náročných Biblí, ale drobnějších modlitebních hodinek (asi 400 vydání), jimž konkurvaly komerčně vděčné minuce. Silně frekventovanou příručkou byl rovněž misál (asi 210 diecézních a více než 90 římských). Bible dosáhla asi 130 kompletních vydání (99 latinsky, 15 německy, 12 italsky, 2 francouzsky, 2 česky a 1 katalánsky). Vedle těchto výrazně zastoupených okruhů vznikaly ovšem i edice podílející se na celospolečenském zakotvení raně renesančních a humanistických ideálů, např. Francesco Petrarca (asi 90 vydání), Giovanni Boccaccio (80) či Dante Alighieri (30).

Budeme-li hodnotit produkci pouze našich sousedů vyjma typografické velmoci Německa, zjistíme, že drtivá převaha polské i té, kterou slovenští inkunábulisté bona fide kladou do Bratislavy, má také nábožensky výchovný a liturgický ráz. Týmž nasměrováním se modelu obvyklému pro druhou polovinu 15. století nevzdalují ani Čechy (46 %), ani Morava (48 %). Čeští tiskaři s ohledem na bohatou písařskou a překladatelskou tradici neopomenuli rozšířit Bibli a její části, a to – ve srovnání s cizinou – nikterak opožděně (německý překlad Vulgáty vydán poprvé 1466, italsky 1471, katalánsky 1478, hebrejsky 1488, česky 1488 a 1489, francouzsky ca 1498, mimo jiné v angličtině až 1535 verze nekatolická a 1582 vulgátní). Zatímco německy tištěná Bible se do konce 15. století dočkala ještě čtrnácti reedicí a italská deseti, české tiskárny vyprodukovaly dvě vydání (neilustrované v Praze a ilustrované v Kutné Hoře) a Francouzi jediné.

Takzvaná Bible pražská 1488 je zároveň první slovanskou tištěnou Biblí vůbec (kupříkladu v Polsku byl první, totiž katolický překlad do národního jazyka šířen až scharffenbergskou tiskárnou v Krakově 1561, kalvinistický překlad sázeli v privátní brestské tiskárně Mikołaje Radziwiłła 1563, církevně slovanská verze přichází v ukrajinském Ostrogu 1580-1581). Za první tisk Nového zákona bývá považována latinská verze po roce 1476 (Louvain) a francouzská okolo 1476 (Lyon). Zhruba v téže době přicházejí i Čechy se třemi raritně ranými jazykově českými tisky. Dva překlady zveřejnil Tiskař Arnoštových Statut (Plzeň? po 1476) a třetí, ilustrovaný byl tištěn u Tiskaře Pražské bible (Praha 1497-1498). První tisky samostatného Starého zákona vyšly ve Francii francouzsky během 70. let 15. století, na území Německa v němčině 1523, ale česky u nás až v polovině 20. století (české znění Pentateuchu bylo publikováno 1541 v Norimberku).

První úplné misály se rozmnožovaly knihtiskem od poloviny 70. let 15. století v Itálii. Nejstarší missale plenarium tištěné na sever od Alp, a to 1479 pro pražskou diecézi, je opět prací plzeňské dílny Tiskaře Arnoštových Statut. Teprve poté přicházejí tisky misálů ve Francii (1481), Polsku (1483), Švédsku (ca 1484), Španělsku (1485) nebo v Anglii (1498). Poněvadž z Maďarska knihtisk po roce 1480 vymizel, prestiž a styky brněnských prototypografů Stahela a Preinleina mohou být těmi důvody, proč byl Ostrihomský misál zadán 1491 cizí (uherskou) diecézí právě do Brna a nikoli kupříkladu dílnám italským (do Čech obdobný typ zahraniční zakázky ani v 15. století ani později nikdy nepřišel). Plzeňským i brněnským počinem mohla být založena tradice domácí výroby liturgické literatury, leč knihtisk u nás nesílil tak rychle, aby se stačil vyrovnávat s expanzí specializovaných zahraničních dílen, a v Brně během 1499-1601 dokonce zanikl. Proto se obě domácí diecéze, pražská i olomoucká, dle soudobé praxe s objednávkami obracely do ciziny.⁴⁸⁾ Po roce 1479 byla první mešní kniha, tentokrát už jako Missale Romanum, v Čechách tištěna až roku 1690, na Moravě 1712. V prověřených zahraničních dílnách, jež si obchodní kontakty úzkostlivě pěstovaly na úkor kapacitně slabších a také dražších tiskáren, vznikala na objednávku i další liturgická literatura, kupříkladu breviáře.⁴⁹⁾ Až do zlomové aktivity pražského arcibiskupa Maurice Gustava hraběte z Manderscheidu, který poprvé promulgoval Breviarium Romanum (Wien-Praha-Terst 1757), byla na domácím teritoriu tištěna pouze officia pro řádová společenství premonstrátů (Louka u Znojma 1597) a benediktinů (Praha 1685).

V nenáboženské části žánrového terénu našich zemí nalézáme mezi českou a moravskou větví knihtisku tři shody a tři asymetrie. První nerovnoměrnost postihu-

48) **Weale, W. H. J.:** *Bibliographia liturgica. Catalogus missalium ritus latini ab anno 1474 impressorum. ... iterum edidit H. Bohatta*, London 1928 (repr. Stuttgart 1990) eviduje tiskaře misálů pro pražskou diecézi takto: Johann Sensenschmidt a Heinrich Petzensteiner (Bamberg 1489), Konrad Kachelofen (Leipzig 1497 a 1498), Georg Stuchs (Nürnberg 1498, 1503, 1508), Peter Liechtenstein (Venezia 1507) a Melchior Lotter st. (Leipzig 1522). Pro olomouckou diecézi připravili misál Johann Sensenschmidt (Bamberg 1488), Georg Stuchs (Nürnberg 1499) a Johann Winterburger (Wien 1505).

49) **Bohatta, H.:** *Liturgische Bibliographie des XV. Jahrhunderts mit Ausnahme der Missale und Livres d'heures*, Hildesheim 1960 a **Bohatta, H.:** *Bibliographie der Breviere 1501-1850*, Stuttgart 1963 evidují nejstarší Breviarium Olomucense z Benátek 1484 (společníci Andreas Corvus, Martinus Burciensis, Konrad Stahel) a z Vídne 1517 (Johann Singriener). První Breviarium Pragense (Nürnberg 1492) vyšlo z dílny osvědčeného Georga Stuchse, který 1502 a 1509 pořídil ještě nová vydání. Na ně navázal Peter Liechtenstein v Benátkách 1517.

je školní donáty. Zatímco do tiskáren v Čechách je po Pekkově nevýznamné premiěře⁵⁰⁾ trvale uvedl až Jiří Melantrich z Aventinu roku 1560, v Brně byly zhruba od 1486 hned za literaturou nábožensky vzdělavatelskou a odpustkovými listy druhou nejrozšířenější ediční kategorií (24 %). Zmíněné odpustkové listy jakožto významný instrument katolické církve spadají ostatně do další asymetrické skupiny. Ta na Moravě, která zůstala věrna Římu, tvoří 16 % z dnes známé produkce, kdežto čeští tiskaři, pracující pro převážně utrakvistické publikum, indulgence programově nešířili vůbec.

Třetí nerovnoměrnost se týká projevů krásné literatury. Důrazem na ni vynikají více Čechy (23 %) nežli Morava (4 %). Vedle středověkého apokryfu, kroniky, legendy a lucidáře vystupují v Čechách zvláště poučné dva beletristické žánry, které evropský knihtisk šířil poměrně záhy, a to bajka a cestopis. Latinské prvotisky Ezopova života i Fabulí existují za hranicemi od počátku 70. let. Bajky se v překladech do národních jazyků šířily taktéž brzo: německy poprvé tiskem 1477/78, řecky ca 1478, anglicky 1484, česky 1488? či francouzsky ca 1493. Poněvadž český překlad, o němž jsme se již zmínili, je znám jen dvěma listy s neobratně natištěnými dřevorezy a poněvadž povědomí o něm neměli už ani čeští humanisté, lze si oprávněně klást otázku, není-li torzo jen zázračně zachovaným zkušebním nátiskem. Po této prvotině až do vydání nového překladu v takřečeném Prostějovském sborníku (1556-1557) ezopské bajky ze zorného pole našich tiskařů zmizely. Je zajímavé, že formou reedici se k žánru stavěli vzřícnější tiskaři moravští nežli čeští, kteří po pražském prvotisku 1488? žánr resuscitovali až 1696. První tištěné cestopisy počaly vycházet v Norimberku také během 70. let. Nejstarší projevy tohoto žánru reprezentují v Čechách tři překladové tisky Mikuláše Bakaláře (Plzeň 1498, ca 1506 a 1510) a na Moravě nedochované vydání překladu z Lodovica Varthemý (1559). První původní dílo představuje Cesta z Čech do Jeruzaléma a Egypta od Martina Kabátníka (Litomyšl 1539 a 1542). Přestože náš knihtisk zpopularizoval cestopis poměrně brzy, v rukopise zůstalo ležet, nikoli ovšem kvůli nezájmu čtenářů, několik literárně cenných prací, jejichž tištěné verze se k širším vrstvám dostaly teprve relativně nedávno. Jmenujme alespoň překlad Polova Milionu, který se do kontextu české literatury včlenil kolem roku 1400 (šlo o jeden z prvních překladů do národního jazyka a do slovanského vůbec), ale tiskem byl publikován teprve 1902. Stejný osud stihl takzvaný Deník panaře Jaroslava popisující návštěvu Francie 1464 (vydal František Palacký 1827).

Kontinuita mezi rukopisně šířenou středověkou literaturou a prvotisky nebyla tedy navzdory zahraniční praxi udržována důsledně, neboť domácí dílny s výjimkou

50) **Boldan, K.:** *Dva neznámé plzeňské tisky Jana Pekka*. In: *Minulostí západočeského kraje* 40, Ústí nad Labem 2005, s. 93-104, zvl. 98-101 podává nálezkou zprávu o dosud neznámém, neúplně zachovaném latinském donátu tištěném ve 20. letech 16. století u plzeňského Hanse Pekka. **Ising, E.:** *Die Herausbildung der Grammatik der Volkssprachen in Mittel- und Osteuropa*, Berlin 1970, s. 277 registruje latinsko-česko-německý donát přepracovaný Heinrichem Glareanem a vytištěný Johannem Guldenmundem v Norimberku ca 1540 (dle VD 16 D 2326 se tak stalo buď 1535?, anebo 1558?). **Beránek, K.:** *Tiskařská privilegia České dvorské kanceláře v Státním ústředním archivu v Praze*, StK 12-13, Praha 1977-1978, s. 69-104, zvl. 75 cituje privilegium pro Jana Kantora Hada, v němž je roku 1549 povolen tisk donátu, dnes však neznámého.

Bakalářovy větší část české tvorby, ať už původní či překladové, ignorovaly. Ptáme-li se kupříkladu na knihtiskem opomíjené reformní traktáty Jana Husa, Petra Chelčického či Tomáše Štítného,⁵¹⁾ lze ideové důvody připustit nanejvýše ještě v katolické Plzni, nikoli však u řemeslníků pražských, napojených na utrakvistickou univerzitu. Ze všech žánrů snad nejvíce postrádáme exemplum, denně potřebné pro tvorbu kazatelských promluv i k zábavně naučnému čtení. Kupříkladu sbírka *Gesta Romanorum*, která v latinských, německých a českých rukopisných verzích kolovala už od 14. století, byla u nás česky v úplnosti knihtiskem publikována až roku 1895 (nejstarší, a to latinský tisk pochází z Kolína nad Rýnem ca 1473, tisk holandského překladu poprvé 1481, německého 1489, francouzského ca 1508, polského 1540). Absenci domácích tisků exemplum musel v 15. století nutně vyvažovat vysoký počet domácích opisů a import zahraničních tisků (Aegidius Aurifaber, Bernardinus de Bustis, Johannes Herolt či Vincentius Bellocensis).

Samostatným problémem je nově vznikající renesancní a humanistická literatura, k jejíž hlubší recepci (stejně jako k přijetí jednolistového zpravodajství) nebyly naše tiskárny na sklonku 15. století myšlenkově ještě připraveny a domácími intelektuálními kruhy ani motivovány. Zjevné kontakty brněnských tiskařů na biskupa Stanislava Thurza, administrátora Jana Filipce a budínského nakladatele Theobalda Fegera jakož i manýry humanistické poetiky v rámcových částech (úvodní verše v *Somnia Danielis* 1495? a dedikace v Olomouckém žaltáři 1499) svědčí však přece jen o jistém náskoku Brna před Prahou. Poněvadž univerzita v Praze humanistická studia tou dobou ještě nepěstovala, mistři mohli tiskařům poskytovat nanejvýše dobře placené kalendářové výpočty pro venesekci. O průniku spisovatelско-pedagogických aktivit a černého řemesla, který nastal už během 90. let kupříkladu mezi vídeňským Johannem Winterburgerem a literárně činným Konradem Celtisem,⁵²⁾ máme první indicie až v souvislosti s Tiskárnou severinsko-kosořskou během 20. a 30. let 16. století.

Díky kulturní izolaci pohusitských Čech se tak objevil jen tisk dvou humanistických epistol (dopisů) italského novoplatonika Marsilia Ficina O tom, co mají všelijací lidé činiti (Praha ca 1500).⁵³⁾ Už od časů Dobrovského se zčeštění latinské Kobergerovy předlohy přisuzuje Viktorinu Kornelovi ze Všehrd, nebo Řehořovi Hrubému z Jelení. Hypoteticky vzato, katolická Plzeň mohla být vstřícná mimo jiné k České historii od Pia II., která se poprvé objevila 1475 latinsky v Římě a pak v četných reediciích kolovala až do 17. století. Do češtiny byla přeložena několikrát: roku 1487, ale tehdy ještě bez zájmu tiskařů, a později v knižním vydání 1510 a 1585

51) Husovy spisy (dva drobné traktáty) byly poprvé tištěny Pavlem Olivetským v Litomyšli 1509 a 1510, Chelčický vyšel díky pražské Severinské tiskárně ponejprv 1521 (Sietviery) a Štítný počal být editován dokonce až po polovině 19. století.

52) Langer, E. – Dolch, W. (edd.): *Bibliographie der österreichischen Drucke des XV. und XVI. Jahrhunderts*. Bd. I/1 (Trient-Wien-Schratenthall), Wien 1913, s. 15-19.

53) Kopecký, M.: *Literárněhistorický význam našich prvotisků*, s. 86 vedle Ficinova dopisu vzpomíná ještě „otištění českého překladu latinského listu Giana Francesca Poggia Braccioliniho Leonardovi Brunovi z Arezza v Pasionálu z r. 1495“. Tento list však ve skutečnosti nemá s Pasionálem 1495 nic společného, neboť přichází až v jeho sborníkovém Dodatku, který byl tištěn ve třech verzích současně 1495 („jenský“ dodatek). anebo těsně poté („herrnhutský“ a „žitavský“ dodatek). Blíže viz též pozn. 32.

(zde s interpolovanou utrakvistickou kronikou Martina Kuthena). Obdobné zpoždění zaznamenáváme u Boccacciova Decameronu. Po jeho prvním, latinském úplném vydání ve Florencii ca 1470 následovaly v rychlém sledu tištěné překlady (německý ca 1473, francouzský 1485, španělský 1496, italský 1504). Koncem 15. století přeložil Hynek z Poděbrad jedenáct Boccacciových eroticky laděných novel, ale ty cestu k rigorózně laděným utrakvistickým tiskařům nenašly a publikovány byly z takřečeného Neuberského rukopisu až roku 1950. Odhlédneme-li také od několika méně kontroverzních novel, které na počátku 16. století zčeštil Mikuláš Konáč, pak první tištěný překlad Decameronu jsme získali teprve 1885.⁵⁴⁾ Jiným potvrzením toho, jak kvalitní rukopisy cestu k tiskařům vůbec nenašly, mohou být překladatelské aktivity Řehoře Hrubého z Jelení. Jsou soustředěny do několika objemných sborníků (Národní knihovna v Praze sign. XVII D 38 a XVII H 13). Prvně jmenovaný obsahuje mimo jiné nejstarší znění Erasmusovy Chvály bláznovství (latinsky tiskem 1509) v národním jazyce (česky asi 1511, opis do sborníku 1513).⁵⁵⁾ Ačkoli překlady Řehoře Hrubého spadají až do druhého decenia 16. století, kdy Mikuláš Bakalář nebyl asi mezi živými, stárnoucí Tiskař Pražské bible už větší zakázky nepřijímal a zbývající oficíny si na tak rozsáhlé texty netroufaly, pořád tu ještě vytušíme trvající neschopnost domácího vydavatele i řemeslníka reagovat na potenciální bestsellery.

Vedle výše zmíněných rozdílů mezi žánrovou charakteristikou původem českých a moravských prvotisků je třeba zároveň obrátit pozornost k jevům, v nichž se obě větve knihtisku reagujícího na německý import příliš neliší. První shodu zaznamenáváme u poměrně silného akcentu na minuční almanachy, které – pokud nebyly sestaveny přímo na objednávku – se kvůli geograficky omezené platnosti výpočtů z Německa nedovážely (Čechy 23 %, Morava 16 %). Tento důraz nás spojoval s vídeňským Johannem Winterburgerem a vlastně i s obecným evropským trendem, poněvadž zájem tiskařů o efemérní zboží nerefletoval jen vysokou poptávku, ale též vlastní charakter řemesla, v němž se právě u kalendářových jednotlivců schopnost multiplikace zúročila nejsilněji. Znovu je však třeba zdůraznit, že minuce z Vimperku a Prahy byly tištěny toliko česky, zatímco brněnské latinsky a německy, čímž se stejně jako latinské donáty a odpustkové listy protlačily rovněž k zákazníkům ve Slezsku, Uhrách a Rakousku, kde řemeslo tou dobou skomíralo, anebo neexistovalo vůbec.⁵⁶⁾ Druhá shoda se týká titulů z oblasti práva, které je u nás ve srovnání s cizinou zastoupeno vcelku nevýrazně (Čechy 8 %, Morava 4 %), poněvadž domácí potřeby zde naopak plně pokrýval dovoz zahraničních edicí.

- 54) Kolár, J.: *Vztah české literatury 14.-16. století k italské kultuře humanismu a renesance*, Slavica 52, 1983, s. 24-34.
- 55) Šmahel, Fr.: *Mezi středověkem a renesancí*, Praha 2002, s. 341 nesprávně uvádí, že „český překlad Chvály bláznovství vyšel knižně v Praze již roku 1511, dva roky po prvním pařížském vydání“ (ve skutečnosti však byl překlad Hrubého poprvé tištěn až roku 1864). Šmahelův omyl se pravděpodobně zakládá na starší chybě v Pražák, E.: *Řehoř Hrubý z Jelení*, Praha 1964, s. 45.
- 56) Geldner, F.: *Die deutschen Inkunabeldrucker. Ein Handbuch der deutschen Buchdrucker des XV. Jahrhunderts nach Druckorten*. Bd. 1 *Das deutsche Sprachgebiet*, Bd. 2 *Die fremde Sprachgebiete*, Stuttgart 1968-1970 sumarizuje stav knihtisku během 15. století takto: Vídeň [1461?], 1482-1486, 1492-; Budapešť 1473, 1539-; Krakov 1473, [1486], 1491, 1503-; Vratislav 1475-1483, 1503-; Bratislava [1477-1480], 1594, 1609-.

Třetí shodu mezi edičním programem českých a moravských tiskařů tvoří flagrantní absence odborné literatury. Domníváme se, že toto vakuum nenastalo tentokrát ani tak kvůli importu či dokonce slabému zájmu čtenářů jako spíše z chudosti domácí naukové sféry. Nedostatek produkce, zapříčiněný setrvalé nevýznamným počtem autorů a upřednostňováním zahraničních tiskáren, zůstal průvodním jevem také budoucího vývoje. Základní a přitom spojitě důvody, proč hrstka domácích vědců zveřejňovala svá díla německy nebo latinsky v Německu, spatřujeme ve snaze proniknout prostřednictvím kvalitnějších výrobců i spolehlivějšího trhu k širšímu učeneckému fóru.

Vyjma veršovaného popisu evropských léčivých pramenů od Hanse Folze (Brno 1495) neposkytuje česká a moravská prvotisková éra žádná jiná svědectví. Nenačázíme tak kupříkladu architekturu, kde je nejstarším tištěným dílem starověký traktát Marca Vitruvia Pollia nazvaný *De architectura libri decem* (Roma 1486/87), u nás publikovaný až 1953. Jeden z prvních titulů tohoto oboru byl pořízen v rudolfínské Praze (příručka Gabriela Krammera 1606). Chybí též přírodní vědy (matematika, fyzika, geometrie), které do edičního modelu počaly vstupovat rovněž v předběllohorských Čechách, leč převážně jen formou z němčiny přeložených učebnic o počtářství či zeměměřičství. Připomeňme, že poznatky z geologie a mineralogie se v cizině šířily knihtiskem od 70. let 15. století, ale nikoli u nás, kde první vědecké dílo publikoval latinsky až Ignác Born 1772-1775. O málo uspokojivější situace panuje v oborech hornictví a metalurgie. Nejstarší zahraniční práce nese vrození 1500 a první vydání nejstaršího domácího díla, německé příručky Lazara Erckera von Schreckenfels, je datováno v Praze 1574. Úplný český překlad Brunschwigova *Destillierbuchu* (poprvé německy 1500) publikoval na Moravě usazený norimberský tiskař Jan Günther roku 1559.

Od 70. let 15. století byly na trhu též zahraniční traktáty o hudbě. Slibný počátek tohoto oboru je spjat se jménem jindřichohradeckého humanisty Václava Filomata, jehož latinský traktát byl poprvé zveřejněn 1512 ve Vídni a pak do 30. let 16. století ještě několikrát v Německu. Poněvadž u nás k novému vydání nedošlo, za nejstarší příspěvek k tomuto žánru se pokládá českojazyčné naučení o sborovém zpěvu vydané pod pseudonymem Jana Josquina (Jan Boleslavský?) snad v Olomouci roku 1551. O sedm let později byla teorie zpěvu rozmnožena ještě počinem Jana Blahoslava. Poté nehluboká tradice domácí literatury o hudbě až do počátku 19. století zanikla.

Nejstarší herbář byl tištěn v Římě a je dnes kladen do let 1483-1484. Zhruba do téže doby (1484) spadá textem odlišná mohučská edice Petera Schöffera st. Oba tituly byly sepsány latinsky a jsou bohatě ilustrovány. Bratrský lékař Jan Černý s pomocí souvěrce Mikuláše Klaudyána vydal naši prvotinu 1517 sice v Norimberku, ale česky. Tím předstihl polské sousedy, jejichž nejstarší polskojazyčný herbář vyšel až roku 1534. Z dalšího vývoje jsme si zvykli vyzvedávat pražská vydání Mattioliho Herbáře (1562 český překlad Tadeáše Hájka z Hájku, 1563 německý od Jiřího Handsche a 1596 česká verze Adama Hubera z Reisenpachu). Aniž bychom chtěli popírat nepřehlédnutelné kvality zde shromážděného textového a ilustračního materiálu, nelze přehlédnout, že během 16. století zcela srovnatelné aktivity vyvíjely běžně i ostatní národy a že vysoké ohodnocení českých badatelů tu plyne vlastně z nostalgie nad poběllohorským vývojem, který už žádné tištěné herbáře nepřinesl (tradici v duchu vynikajícího eichstädtského Hortu 1613 u nás obnovil nedokončeným pokusem o latinské zpracování české květeny František Vilibald Schmidt 1793-1794).

Přestože nejstarší lékařsky specializovaný (balneologický) traktát vyšel u nás v Brně už 1495, nemálo odborných titulů z pera domácích učenců (a to mimo jiné právě o lázeňství) bylo později publikováno latinsky v cizině. Domácím tiskárnám

během 16. století naopak zůstalo až na výjimky vyhrazeno rozšiřování jazykově českých osvětově působících příruček. Byly to různé rady k životosprávě, porodnictví, proti moru, anebo o pouštění žilou – vesměs vše opět závislé na německých předlohách. Lékařská odborná literatura se u nás počala tisknout od 40. let 17. století, a to stejně jako u matematiky či geometrie zejména formou latinských univerzitních disertací. Z literatury o koních dokázaly naše tiskárny zprostředkovat jako knížku lidového čtení pouze Lékařství koňská, sepsaná německým podkoním Albrechtem. Jeho veterinární naučení se venku tisklo zhruba od 1485, ale k nám ho uvedl teprve 1527 Hans Pekk, v Plzni usazený Němec. Je-li dnešní bibliografická znalost kuchařek úplná, nejstarší tištěný návod tohoto druhu jsme získali šedesát let od prvního receptáře vydaného v Římě, tedy roku 1535 (toto české Kuchařství pak bylo přeloženo do polštiny a zveřejněno krakovským Hieronimem Wietorem jako nejstarší tištěný projev žánru v Polsku). Obdobná nejistota panuje okolo chiromanických příruček, rozšiřovaných za hranicemi od poloviny 70. let 15. století formou blokové knihy. V Čechách je nejstarší tisk zachycen prostřednictvím sekundárního pramene ovšem až kolem roku 1598.

Dosavadní knihověda vydavatelskou praxi tiskařů a jejich literárních rádců nikdy nehodnotila, nýbrž pouze trpně popisovala, a to navíc ještě bez zřetele k zahraničnímu vývoji, takže otázku po důvodech selekce edičního modelu si žádný dějepisec ještě nepoložil. Jsme toho názoru, že odpověď hledanou jen v obecné charakteristice pohusitské společnosti je konečně už nutno rozšířit také o aspekty, které zohlední knihtisk samotný a jeho nejbližší kontext. Tak přijďme k několika limitům. O nedostatečném autorském, literárně editorském a překladatelském zázemí už byla řeč. Další omezení pramenilo přímo u samotných společenských elit, mecenášů a čtenářsky ustrnulé utrakvistické obce, neboť nic z tohoto spektra nevytvářelo žádoucí tlak na tiskárny. Hlavní klíč pak spočívá v silném výrobním a obchodním potenciálu německy mluvících zemí, jejichž kulturní vývoz vlastně nedovoloval řemeslu východních krajín plně se rozvinout. O nákladech domácích prvotisků žádné písemné zmínky neexistují. Opřeme-li se však alespoň o množství dochovaných exemplářů, ukáže se, že naši nejstarší výrobci pravděpodobně nepřekračovali 100 výtisků a jejich nástupci koncem století asi 200 výtisků. Ve srovnání s Německem by pak tyto počty nehrály takřka žádnou roli.⁵⁷⁾ Vedle nedostatečné schopnosti konkurovat zde totiž musíme počítat i s malou ochotou a obavami tiskařů pouštět se do živnostenských rizik, která u našich západních sousedů již běžně přejímali privátně podnikající nakladatelé, vyčlenění ze zaměstnanckého svazku tiskáren (u nás se profese samostatných nakladatelů vyvinula zoufale pozdě až během 18. století). Nejen na Moravě, ale také v Čechách 15. století byla síť tiskáren

57) Dle evidence **Emmy Urbánkové** (viz pozn. 15) si obrázek o světovém dochování prvotisků z Plzně, Prahy a Kutné Hory můžeme udělat takto: Arnoštova Statuta z Plzně 1476 (3 exempláře), Agenda Pragensis z Plzně ca 1476-1479 (3), Trojanská kronika z Plzně po 1476 (3), Missale ecclesiae Pragensis z Plzně 1479 (7), Bible pražská z Prahy 1488 (86), Bible kutnohorská z Kutné Hory 1489 (45), ilustrovaný Pasionál z Prahy 1495 (22). Dle evidence **Vladislava Dokoupila** (viz pozn. 21) se kupříkladu Agenda Olomucensis z Brna 1486 dochovala na světě 3 výtisky, Psalterium Olomucense z Brna 1499 (3) a Thuróczoza Chronica Hungarorum z Brna 20. III. 1488 (68). Jak vyplývá z poznatků **ISTC** (viz pozn. 7), časově paralelní edice Thuróczozy Kroniky u Erharda Ratdolta 3. VII. 1488 je dnes však známa 90 výtisky. Pro srovnání dále uvádíme, že Kobergerova německá Bible z Norimberku 1483, jejíž obrazový aparát se stal předlohou Bible kutnohorské, existuje dodnes v 204 exemplářích, německá verze famózní Schedelovy Liber chronicarum z Norimberka 12. VII. 1493 (235) a latinská verze z 23. XII. 1493 (731).

příliš řídká a délka jejich fungování natolik krátká či přerušovaná, že reedice nepřicházely téměř v úvahu a souhrnná nabídka nikdy nepokryla všechny čtenářské zájmy. Z toho, co bylo výše řečeno, vyplývá, že i přes zjevné apologie našich badatelů mělo domácí řemeslo pouze příležitostný ráz.

Podnikatelsko technickým zázemím omezený a myšlenkově rigidně budovaný ediční model prvotisků nemohl být tedy zcela identický s vydavatelským profilem německých, italských a francouzských dílen. V pohusitské atmosféře vůbec nenašli místo antičtí klasikové, ani středověcí patristé či scholastici, byť v cizině šlo, jak jsme ukázali, o nejprodávanější zboží.⁵⁸⁾ Takto okleštěná nabídka spolu s výše načrtnutými podnikatelsko technickými limity pak otevírala bezkonkurenční pole pro knižní import z Norimberku, Kolína a Lipska.⁵⁹⁾ O tom, že navzdory vrchnostenskému omezení dovozu knih pronikavé změny nenastaly ani během 16. a 17. století, kdy se poptávka čtenářů rozhodující mírou pořád ještě sytila zahraničním zbožím, věrně informují inventáře měšťanských knihoven.⁶⁰⁾

V.

Nazíráno úhlem typografie i ediční politiky, brněnsko-olomoucká prvotiskařská éra, končící vlastně až olomouckou zastávkou kočovných tiskařů Konrada Baumgartena (1500-1502) a Libora Fürstenheina (1504), pro další vývoj moravského knihtisku prakticky žádný význam neměla. Knižní výroba po 1504 na Moravě totiž zanikla a počala být znovu zaváděna od přelomu 20. a 30. let 16. století, kdy raně renesanční typografie tiskařů okolních krajín s výjimkou Slovenska už dostupovala svého vrcholu. Je tedy nasnadě, že nový umělecký názor se na Moravě prosazoval pomaleji (funkční rozlišování písmového materiálu, vizualizace stránkového zrcadla prostřednictvím interpunkce, záhlaví, ztrácející se sazby, marginálií i vinět, vstup bordury vzniklé dřevořezem bílé linie, ustálení grafické úpravy rámcových částí apod.).

Výroba byla soustředěna do menších oficín, které fungovaly většinou krátkodobě (Mikulov 1526-1527, Prostějov 1527?/1543-1567?, Náměšť nad Oslavou 1533-1535, Luleč 1535-1536, Velké Meziříčí 1558). S výjimkou mladší ivančické Tiskárny bratrské (1557-1577) umělecko-řemesl-

58) Výjimkou je jen Alacrawovo vimperské vydání latinských textů Pseudo-Augustina a Alberta Magna. Kdo byl iniciátorem, případně mecenášem této pracovní etapy, žel nevíme. O vztazích mezi rukopisně šířenou literaturou a knihtiskem blíže **Hellinga, L.**: *Das Buch des 15. Jahrhunderts im Übergang von der Handschrift zum Buchdruck*, Gutenberg-Jahrbuch 1998, s. 49-55.

59) **Šimeček, Z.**: *K problematice knižního obchodu na sklonku 15. a v 16. století*. In: Knihtisk v Brně a na Moravě (red. J. Kubiček). Brno 1987, s. 148-160 (zde další literatura, zejména o štyrském dodavateli Peteru Drachovi ml.). Konkrétní doklad podává **Nádvoříková, M.**: *Budování elektronického katalogu prvotisků ve Vědecké knihovně v Olomouci*. In: Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska 2003 (Současné trendy ve zpřístupňování fondů), Brno 2004, s. 5-13, zvl. 6-7 zde na příkladu pěti českých a moravských fondových soupisů prvotisků dokumentováno silné zastoupení německé produkce: norimberský tiskař Anton Koberger minimálně 386 exemplářů, kolínský Heinrich Quentell 186, lipský Konrad Kachelofen 111. Naopak brněnská prvotisková etapa je v našich knižních fondech dnes doložena pouhými 16 exempláři a olomoucká etapa 4.

60) **Pešek, J.**: *Pražská měšťanská vzdělanost a kultura v předbělohorských Čechách 1547-1620, všední dny kulturního života*, Praha 1993, s. 71-76 shrnul situaci v Čechách s přihlédnutím k Moravě a Polsku. Nově viz **Fejtová, O.**: *Die Entwicklung der Leserinteressen der Bürger der Prager Neustadt im 17. Jahrhundert auf Grund der Nachlassinventare*, Acta Comeniana et historica 14, 2000, s. 99-132, zvl. 105.

na úroveň už nepřekvapí, ani nezaujme. Pozoruhodnou výjimku tvoří ovšem dva náměštské tituly: Optátova, Gzelova a Filomatova Gramatika česká a erazmovský Nový testament. Tiskař Kašpar Aorg s technickým přispěním samouka Matěje Pytlíka zde totiž 1533 u nás v obou titulech bezkonkurenčně poprvé, i když s jistým zpožděním a na dlouhou dobu ojediněle užil antikvu benátského typu.⁶¹⁾ Aorgova antikva nesloužila pouze pro sazbu latinských slov a pasáží, ale spřežkovým pravopisem pomocí ní byly sázeny rovněž české nadpisy kapitol, živá záhlaví a marginálie (Gramatika) i sumarie v evangeliích (Nový testament). Antikva ve vztahu k českému jazyku neměla tedy na rozdíl od švabachu charakter písma textového (chlebového), nýbrž jen nadpisového či li vyznačovacího. Jiná situace panovala v Polsku.⁶²⁾

Tiskly se převážně drobné teologické traktáty se sektařsky vyhraněným programem. Hlavní zřetel výše vzpomínutých oficín nespočíval totiž ve výdělečné činnosti, nýbrž službě pro jednotu bratrskou a jiné společenské nekonformní náboženské skupiny.⁶³⁾ Konfesijní rozrůzněnost skupinových zakázek ovšem zpomalovala tvorbu plošně fungujícího domácího knižního trhu a živnostníky paradoxně uzavírala do pasti vzájemně si nekonkurující malovýroby. Na rozdíl od staršího období se však pozornost autorů, vydavatelů a tiskařů musela přesunout k česky čtoucímu publiku. Prvenství ve vytištění nejstarší českojazyčné knihy na Moravě oproti časné Plzni drží opožděně roku 1527 Prostějov, kde se měli objevit dnes neznámí Listové bratřím boleslavským, svod polemické korespondence mezi sektou habrovanských (Jan Dubčanský) a jednotou bratrskou (Lukáš Pražský).

Úzce lokální ráz moravské ediční politiky poprvé překročil Jan st. Olivetský z Olivetu. V Olomouci 1538 otevřel novou tiskárnu, která pak nejenže jako první toho druhu na Moravě fungovala dynasticky, byť jen do 1579, ale vydavatelský profil přece jen uvykla obohacovat už i zábavnými povídkami a prakticistní literaturou. Ještě výraznější změnu přinesl však ekonomicky motivovaný příchod Jana Günthera z Norimberku do Prostějova 1544 a později do Olomouce. Güntherovi totiž takřka se čtyřicetiletým zpožděním oproti řemeslu v Čechách připadla role moravského průkopníka renesanční typografie. Na rozdíl od staršího kolegy Olivetského, který byl 1547 za rozmnožování a dovoz protihabsburských pamfletů popraven, počal Günther prosazovat konfesijně neutrální vydavatelskou politiku a ještě silněji se v intencích německé výchovy přimkl k zábavné a naučné četbě. Knihtisk v Olomouci ani na panstvích moravské šlechty nebyl po šmalkaldské válce zasažen plošně jako v Čechách. První státní regulace, která se 1580 pokusila moravské řemeslo soustředit jen na jedno místo, totiž do

61) **Muzika, Fr.:** *Krásné písmo ve vývoji latinky*. Sv. 2, Praha 1963, s. 92-180 ukazuje, že první doklad slohově čisté rané antikvy připravili Konrad Sweynheym a Arnold Pannartz v Římě 1467. Kresebně ještě doko-nalejší verze pocházejí z benátských tiskáren Johanna de Spiry, Vindeli-na de Spiry a Nicolase Jen-sona 1469 a 1470. Několik desetiletí pak byla anti-kvová sazba vyhrazena jen jazykově latinským textům. Pro tisk národ-ního jazyka (italštiny) ji poprvé užil 1505 Aldo Manuzio st., pro fran-couzštinu Richard Pynson 1509.

62) **Juda, M.:** *Pismo drukowane w Polsce XV-XVIII wieku*, s. 154-302 ukazuje, že Poláci importovanou antikvou předjensonovského typu sázeli latinskojazyčné tex-ty už roku 1513 (Florian Ungler) a 1515 (Hieronim Wietor). Příčiněním Jana Januszowského vznikl do-konce tuzemský diakriti-zovaný typ, který se díky sytému písmovému obrazu po roce 1594, kdy byl prvně publikován, příliš nevžil. Nicméně polskojazyčné knihy se v Polsku tiskly francouzskou a nizozem-skou importovanou anti-kvou už od 60. a 70. let 17. století (na českém teritoriu známe první pokus proza-tím až z Hradce Králové 1738).

63) **Bohatcová, M.:** *Počátky publikační činnosti Jednoty bratrské*, Acta Comeniana et historica 21, 1962, s. 44-60.

olomoucké prokatolické dílny Güntherova nevlastního syna Bedřicha Milichthalera, skončila rozpačitě. Doba nadvlády drobných nekatolických oficín sice minula, ale pořád fungovaly silné Kralice (1578-1619) a několik mobilních dílniček.

Mezi tiskařským řemeslem pozdně gotických a renesančních Čech byla na rozdíl od Moravy zachována naopak maximální kontinuita. Zásahu na tom mají zejména Mikuláš Konáč (činný od 1507), který kráčel ve stopách Mikuláše Bakaláře (1498-1513), a dynastie pražských Severinů, napojená zprvu na dílnu Tiskaře Pražské bible (1488-1515) a později etablovaná v navazující Tiskárně severinsko-kosořské (1520-1557). Základní paradigma vytvořená už během závěrečné třetiny 15. století vyhovovala také později, kdy si české dílny nadále ještě udržely charakter středisek upevňujících ideje národního humanismu.⁶⁴⁾ I tady se pracovalo mimo jiné pro jednotu bratrskou, zejména v regionech (Litomyšl 1504/06-1549, Mladá Boleslav 1518-1547, Bělá pod Bezdězem 1519-1521), ale recepce raně renesanční typografie probíhala díky otevřenosti německým podnětům dříve a rychleji nežli na Moravě. Proces utváření renesančního názoru tiskařů byl v zásadě uzavřen převzetím původně německé fraktury.⁶⁵⁾ Stalo se tak asi dvacetiletí po sousedním Polsku.⁶⁶⁾ V Čechách byl prvním vlastníkem fraktury pražský tiskař Bartoloměj Netolický z Netolic (od 1540 replika tzv. Gebetbuchfraktur a od 1541 replika tzv. Dürerfraktur). Do moravského Prostějova nové písmo převezl z Norimberku Jan Günther (1545 Gebetbuchfraktur a Theuerdankfraktur). Od té doby novogotická fraktura nabyla i u nás postavení univerzálního tiskového písma a tiskárny už neopustila. Přinejmenším do poloviny 19. století se z ní stejně jako ze švabachu sázely texty jazykově české a do roku 1941 samozřejmě i texty německé.

Paralelně s novým uměleckým názorem, který k nám nejsilněji doléhal z Norimberku, byl v regionálních oficínách odstartován rovněž reformační kurs (první traktáty Martina Luthera publikovány mimo Prahu 1520 v Bělé u Oldřicha Velenského a 1521 v Litomyšli u Pavla Olivetského). Státní i církevní instituce se snažily nekatolickou orientaci mocensky zvrátit, nebo alespoň brzdit. Nešlo přitom jen o domácí frontu, ale též o silné angažmá Norimberku. Na dobrou pověst, kterou v 90. letech 15. století vybudovaly bohemikální liturgické edice Georga Stuchse, navázala spolupráce Hieronyma Hölztela jednak s plzeňským impresorem a nakladatelem Mikulášem Bakalářem (nejpozději 1506) a jednak s jednotou bratrskou (1511). Jazykově české publikace vycházely také u Adama Dyona, Friedricha Peypuse, Hanse Guldenmunda, Christopha Gutknechta, Johanna vom Berg, Ulricha Neubergera, Dietricha Gerlacha či Ale-

64) **Bohatcová, M.:** *Das gedruckte Buch in Böhmen vor 1526*. In: Beiträge zur Geschichte des Buches und seiner Funktion in der Gesellschaft. Festschrift für Hans Widmann zum 65. Geburtstag (hrsg. von Al. Świerk), Stuttgart 1974, s. 13-27.

65) **Muzika, Fr.:** *Krásné písmo ve vývoji latinky*. Sv. 1, s. 491-516 podává výklad o třech nejstarších typech tiskových fraktur, které se lišily řezem i stupněm a které poprvé za spoluúčasti kaligrafů z okruhu císaře Maxmiliána I. představil augsburský tiskař Johann Schönsperger v letech 1514, 1517 a 1520. Tato písmena nesou název dle titulů bibliofilů, v nichž byly použity (Gebetbuchfraktur, Theuerdankfraktur a Gilgengartfraktur). Poté norimberský písař Hieronymus Andreae st. a řezáč i tiskař Johann Neudörffer st. přišli s jiným typem, pojmenovávaným dnes podle Albrechta Dürera, jehož publikacím 1522 posloužil.

66) **Juda, M.:** *Pismo drukowane w Polsce XV-XVIII wieku*, s. 114-137 uvádí, že v Polsku se augsburská replika Theuerdankfraktur objevila už během 1521 a 1522 u Johanna Hallera a Hieronima Wietora a nápodobu takřeceného Dürerova typu si 1530 opatřil Florian Ungler.

xandra Philippa Dietricha. Ve městě se vyučili, nebo krátce pracovali budoucí čeští tiskaři a nakladatelé Mikuláš Klaudyán, Jan Mantuán Fencel, Oldřich Velenský, Jan Had, Václav Oustský a možná i Kašpar Aorg. Od Norimberku se naopak odpoutali Hans Pekk, usazený v Plzni, a Jan Günther s nevlastním synem Bedřichem Milichthalerem, kteří svůj nový osud spojili s Moravou. Všichni pak významně obohacovali tuzemské řemeslo německým typografickým materiálem a zkušenostmi při stavbě edičních modelů. Vzestup jazykově českého knihtisku připadá v Norimberku na druhé desetiletí 16. století (Friedrich Peypus) a trvá po polovinu 60. let. Během této doby vzniklo na 70 učebnic a náboženských titulů, což z Norimberku činí nejsilnější centrum jazykově českých publikací vyrobených během 16. století mimo naše území. Proti ilegálnímu přílivu novinových letáků, pamfletů a jiné literatury, která představovala pro Habsburky a katolickou církev vážné nebezpečí, pochopitelně protestovali také čeští tiskaři a knihkupci, poškozovaní nižšími cenami. Obchod mezi městem a Českými zeměmi byl proto několikrát zakázán. Do roku 1525, kdy byl Norimberk navenek ještě katolický, zákazy vydávala tamní městská rada a poté, co se město oficiálně přiklonilo k Lutherově reformaci, vzájemným kontaktům bránily zase katolické kruhy z Prahy.⁶⁷⁾

Tato opatření byla ovšem neúčinná, a to i po říjnu 1547, kdy Ferdinand I., chtěje pokořit stavovskou opozici a vymýtit neloajální řemeslo, zakázal knihtisk také v celých Čechách. Soudí se, že dvacetiměsíční nečinnost produktivitu řemesla silně zasáhla.⁶⁸⁾ Přihlédneme-li však k Anglii či Francii, kde byl v 16. století počet typografických dílen (včetně tiskařských lisů a množství písmového materiálu) usměrňován trvale, pak hodnocení Ferdinandova zákazu i dalších pokusů o regulaci výroby a obchodu ztrácí poněkud na dramaticčnosti. Spolu s tím je třeba zohlednit i fakt, že v čase očekávání určité regulační normy, ať již 1547 v Čechách či 1567 v Čechách a na Moravě, se aktivita tiskařů takřka zdvojnásobila až k objemu domácí knižní produkce 80. a 90. let 16. století.⁶⁹⁾

Ačkoli předbělohorská epocha bývá navzdory oběma budoucím staletím dodnes nostalgicky označována za „zlatý věk“ v dějinách domácího knihtisku, akcelerace řemesla neproběhla zdaleka tak prudce jako za hranicemi.⁷⁰⁾ Z české

- 67) **Bohatcová, M.:** *Die Anfänge der typographischen Zusammenarbeit zwischen Nürnberg und Böhmen*, s. 147-155 zde též starší literatura, k níž dodáváme **Bůžek, V.:** *Říšské město Norimberk a České země v předbělohorské době (stav a perspektivy studia)*, FHB 18, 1997, s. 19-70; **Jegel, A.:** *Altnürnberger Zensur vor allem des 16. Jahrhunderts*. Festschrift Eugen Stollreither zum 75. Geburtstage gewidmet von Fachgenossen, Schülern, Freunden (hrsg. von Fr. Redenbacher), Erlangen 1950, s. 57-61; **Sporhan-Krempel, L.:** *Nürnberg als Nachrichtenzentrum zwischen 1400 und 1700*, Nürnberg 1968; **Voit, P.:** *Moravské prameny z let 1567-1568 k dějinám bibliografie, cenzury, knihtisku a literární historie*, Příspěvky ke Knihopisu 5, Praha 1986.
- 68) **Badurová, A. – Bohatcová, M. – Hejnic, J.:** *Frekvence tištěné literatury 16. stol. v Čechách a na Moravě*, FHB 11, 1987, s. 321-343, zvl. 325.
- 69) **Voit, P.:** *K dějinám cenzury v předbělohorské době*, FHB 11, 1987, s. 305-320, zvl. 312-315.
- 70) **Clavis typographorum librariorumque saeculi sedecimi. Index Aureliensis. Catalogus librorum sedecimo saeculo impressorum. Tertia pars. Vol. 3.** Baden-Baden 1992 ukazuje, že v Benátkách 16. století postupně pracovalo na 620 rodinných živností, v Londýně 200, v Augsburgu 76, v Basileji na 80 atd. Tento údaj z Basileje se poněkud blíží našim počtům (ca 75), platícím ovšem pro celé předbělohorské Čechy! Kvantifikaci slezské produkce provedla **Maleczyńska, K.:** *Zainteresowania czytelnicze mieszczaństwa dolnośląskich okresu Renesansu*, Wrocław 1982, s. 31. Srovnání produkce z Prahy a Krakova provedli **Piwożyński, J. – Badurová, A.:** *Krakau und Prag als Zentren des Buchdrucks im 15. und 16. Jahrhundert. Versuch eines Vergleichs*. In: Krakau, Prag und Wien. Funktionen von Metropolen im frühmodernen Staat (hrsg. von M. Dmitrieva und K. Lambrecht), Stuttgart 2000, s. 223-235 (paralelně též polsky v *Roczniki biblioteczne* 44, 2000, s. 1-25) a **Lambrecht, K.:** *Kulturtransfer und Kommunikation. Die Anfänge des Buchdrucks in Prag und Krakau im Vergleich*. In: Metropolen und Kulturtransfer im 15./16. Jahrhundert (hrsg. von A. Langer und G. Michels), Stuttgart 2001, s. 85-99, 219-232.

a moravské tiskařské tvorby 16. století bylo evidováno asi 4 400 bibliografických jednotek, z nichž 15 % vzniklo v první polovině století a 85 % ve druhé⁷¹⁾ (na období 1576-1600 připadá dokonce 70 % celé české i moravské produkce).⁷²⁾ Pro srovnání uvádíme, že bibliografie německy mluvících zemí z téhož období sestává z 87 752 jednotek⁷³⁾ a polská produkce je kvantifikována dle Estreicherova katalogu asi 7 856 jednotkami.⁷⁴⁾

Statistické zpracování domácí retrospektivní bibliografie dále ukazuje, že cizojazyčně a vícejazyčně tištěné publikace svými 36 % (čili 1 580 titulů) tvořily objem menšinový. Na jazykově českou tvorbu mezi 1501-1600 připadá 64 % (to je asi 2 820 titulů). Tento objem pozůstával z původní literatury (81 %) a z překladů do češtiny (19 %). Nepočtené překladatelské aktivity se opíraly zejména o německé (50 %) a latinské předlohy (46 %), ostatní jinojazyčná tvorba byla zčešťována méně (2 % z polštiny a 2 % z italštiny, francouzštiny a řečtiny). Z dokladových materiálů, které shromáždila Mirjam Bohatcová, lze dalším zpracováním prokázat, že ačkoli intenzita českých překladů stoupla oproti prvotiskové éře již během prvních dvou desetiletí 16. století, patrně díky ohlasu Viktorina Kornela ze Všehrd, těžiště připadlo opět až na dobu rudolfínskou.⁷⁵⁾

Po 1484, kdy Alacraw vytiskl v Čechách do té doby poslední latinský text, připravil tomuto jazyku první reprízu teprve pražský tiskař Mikuláš Konáč, a to roku 1516. Nejstarší tiskem reprodukováný německý text (spolu s českým a latinským) se objevil v trojjazyčném školním slovníku u plzeňského Hanse Pekka 1526. Za snad vůbec nejstarší čistě německý domácí tisk se považuje bratrský kancionál mladoboleslavské dílny Jiříka Štyrsky 1531 (v Praze první celoněmeckou knihu vydal Bartoloměj Netolický 1546). Roku 1537 se sazečský materiál křesťanských dílen pozvolna rozrostl o hebrejské typy (poprvé, ale až do 1570 naposledy u Jana Hada). Opožděně se objevuje řecké tiskové písmo (1546 Jan Kantor Had). Italštinu jako další cizí jazyk českých sazečů poprvé užila 1559 dílna Jiřího Melantricha z Aventinu. V závěru 16. století se počal rozmnožovat také text španělský (poprvé 1581 Jiří Černý), maďarský (okolo roku 1588 Michael Peterle st.), latinsko-polský (1589 Jan Schumann st.) a čistě polský (1599 Daniel Sedlčanský nejst.).⁷⁶⁾

71) **Baďurová, A. – Bohatcová, M. – Hejnic, J.:** *Frekvence tištěné literatury 16. stol. v Čechách a na Moravě*, s. 321-343, zvl. 324 a **Bohatcová, M.:** *Das Verhältnis der tschechischen und fremdsprachigen Drucke in Böhmen und Mähren vom 15. Jahrhunderts bis zum Jahre 1621*, *Gutenberg-Jahrbuch* 1988, s. 108-116, zvl. 110.

72) **Baďurová, A.:** *Der Prager tschechische und fremdsprachige Buchdruck und seine analytische Bibliographie*. In: *Später Humanismus in der Krone Böhmen 1570-1620. Studien zum Humanismus in den böhmischen Ländern*, Teil IV (hrsg. von H.-B. Harder und H. Rothe), Dresden 1998, s. 211-216, zvl. 213.

73) **Kühne, A.:** *Bibliographie zum Schrifttum des 16. Jahrhunderts. Mit einem Verzeichnis der wesentlichen Buchbestände des 16. Jahrhunderts in deutschen Bibliotheken und Archiven*, München 1995, s. XVI.

74) **Czarnowska, M.:** *Ilościowy rozwój polskiego ruchu wydawniczego 1501-1965*, Warszawa 1967, s. 170.

75) **Bohatcová, M.:** *Das Verhältnis der tschechischen und fremdsprachigen Drucke*, s. 113-116 připojuje z Knihopisu excerpovaný abecední soupis zahraničních autorů překladaných po rok 1620 do češtiny. Po dalším statistickém zpracování docházíme k těmto výsledkům: během 1501-1510 bylo tiskem vydáno 7 % překladů z celkového počtu 264, 1511-1520 (7 %), 1521-1530 (3 %), 1531-1540 (4 %), 1541-1550 (10 %), 1551-1560 (6 %), 1561-1570 (9 %), 1571-1580 (6 %), 1581-1590 (13 %), 1591-1600 (13 %), 1601-1610 (9 %) a 1611-1620 (12 %).

76) **Baďurová, A.:** *Rudolfínský knihtisk v Bibliografii cizojazyčných bohemikálních tis-ků z let 1501-1800*. *Knihy a dějiny* 4/1, 1997, s. 21-39, zvl. 29-34 (zde další literatura).

VI.

Poznatky, které jsme v této studii shromáždili, lze uzavřít konstatováním, že obě větve našeho knihtisku, česká i moravská, se během druhé poloviny 15. století vyvíjely zcela asymetricky a bez vzájemných vlivů. Hlubší kontakty při budování edičních programů mohly být navázány teprve tehdy, když se zmírnila jazyková a později i konfesijní specifika a když tiskaři, obklopeni kruhem humanisticky smýšlejících poradců, počali rozšiřovat nabídku světské literatury. Stalo se tak ve 40. letech 16. století. U základů česko-moravské spolupráce najdeme Jiřího Melantricha v Praze a Jana Günthera v Prostějově.⁷⁷⁾

Ani konsolidace knihtisku po šmalkaldské válce však nepřiměla domácí patriciát, aristokracii či vyšší klérus k zakládání „soukromých“ čili nevýdělečných tiskáren (Privatdruckerei), které známe z ciziny. Náběh položený „soukromými“ tiskaři jagellonské doby (Konáč – Klaudyán – Velenský) dávno vyvanul, takže řemeslo provozované pouze na výdělečném základě postrádalo motivující napětí v organizaci samotné. Setrvale slabý personální, technický a finanční potenciál byl ovšem stále častěji atakován zvýšenou literární činností. Poněvadž se však u nás nenaplnila fáze přechodu renesančních mravokárných spisků ke krásnému písemnictví, produktivní nemohla být beletrie, nýbrž drobnější věcné žánry, v nichž dobře rezonovaly poznávací funkce literatury. Množily se české překlady zejména letákového zpravodajství i knižních aktualit (turcika). Vedle toho sílila móda latinského příležitostného básnictví. Počínaje 70. léty 16. století se publikační aktivity díky těmto soukromým tiskům rozrostly natolik, že – měreno půlstoletím předchodím – můžeme hovořit o explozi. Zatímco však zakázky veršotepeckých akcidenčních jednolistů či brožurek dost draze zabezpečoval objednavatel, kapitálové krytí zbylých programů už tak pravidelné štěstí nemávalo. Doposud plošně zachovávaný typografický standard musel padnout a knižní výroba se zhruba od 70. let počala diferencovat dle jazyka textu a společenského zakotvení cílových čtenářů. Výjimku tvořily malé dílny rozmnožující pouze českojazyčné texty (Sixt Palma Močidlanský, Václav Stříbrský, Burian Valda). Rozdílný přístup k výrobě dále nepraktikovaly ivančicko-kralická Tiskárna bratrská a vlastně ani melantrišsko-veleslavinská tiskárna, které jako poslední střediska svého typu u nás věnovaly zvýšenou péči právě jazykově české knize. K divergenci tiskárenského provozu byli naopak přinuceni kosmopolitně orientovaní principálové původem z Německa (Michael Peterle st., Jan Schumann, Mikuláš Štraus) i z Čech (např. Jiří Černý, Jiří Jakubův Dačický,

77) **Voit, P.:** *Moravský knihtisk první poloviny 16. století a jeho vztahy k českým tiskárnám.* In: *Knihtisk v Brně a na Moravě* (red. J. Kubíček), Brno 1987, s. 103–115.

Jiří Handl, Jan Jičínský st., Bedřich Milichthaler, Daniel Sedlčanský st.).

Kniha tištěná česky totiž výrobci (prodejci) přinášela pramalý zisk, ba i starosti s remitendou.⁷⁸⁾ Tisk často probíhal ve finanční režii tiskáren či autorů, a proto s minimálními výrobními náklady. Vzrostla utilitární role písma, kdy zejména vyznačovací majuskule přímo demonstračně likvidovaly stylovou jednotu. Tiskové schopnosti těchto směsí rozličných písmových řezů a stupňů bývaly ale mnohdy za zenitem. Vhod přišly také zpola vyčerpané štočky německého původu, či jejich kopie, avšak nezřídka se ilustrace ve prospěch dekoru potlačily docela. Jako důsledek šetření papíru povstal silně komprimovaný graficko-optický sazební obraz, který nepripouštěl bílou (nepotištěnou) plochu.

Naopak pro latinská, německá a ostatní jinojazyčná díla se externí nakladatel k jednorázové výpomoci hledal snadněji, neboť tyto opusy nacházely své zákazníky mezi bohatší inteligencí doma i na mezinárodním knižním trhu a pro mecenáše byly zároveň nástrojem k vytváření osobních kariér.⁷⁹⁾ Poněvadž tyto cizojazyčné texty potenciálně vstupovaly do širšího konkurenčního prostředí, výrobci byli nuceni zohlednit estetickou stránku řemesla. U antikvy byl horror vacui, průvodní jev české švabachové sazby, držen na uzdě a nepotištěná plocha se stávala aktivním prvkem grafického sdělení. S výjimkou starobylé vyznačovací textury, která plnila specifickou roli akcidenčního písma, frekventoval morfologicky moderní a neopotřebovaný sazečský materiál. Snahu povýšit typografickou úroveň vidíme ještě lépe na ilustračních štočkách a hlavně u dekoru, tvořeného převážně už jen v duchu módního manýrismu.

Tištěné zboží určené vzdělanému bilingvnímu čtenáři v tuzemsku i za hranicemi a zboží pro domácí lidové publikum znalé pouze češtiny se tak od sebe vzdalovalo. Nůžky byly rozevírány nejen díky „vyšší“ a „nižší“ typografii, ale též rozdílnou kvalitou papíru, vazby a konečkonců i distribucí žánrů. Pokud totiž literatura tištěná pro publikum znalé pouze češtiny vykazovala nějakou žánrovou pestrost, pak to bylo zpravidla na úkor formy vydání. Postačí sledovat bajku, hádanku, kalendář, kuchařku, povídku, přísloví či snář. Všechny tyto a další drobné žánry byly zpřítomňovány levnými a typograficky odbývanými knížkami lidového čtení, nikoli luxusněji vypravenou edicí, jak ji známe západně od našich hranic. Naopak hledáme-li po pražských tiskárnách řídce se vyskytující livre à figures, nalezneme ji výhradně mezi cizojazyčnými tiskovinami (tato takřečená obrazová kniha se s českými titulky počala tisknout až během 19. století).

78) **Bohatcová, M. – Hejnic, J.:** *O vydavatelské činnosti veleslavínských tiskáren (1578-1620)*, FHB 9, 1985, s. 291-388, zvl. 367 a **Bohatcová, M.:** *Obeční dobré podle Melantricha a Veleslavínů*, s. 470 citují bez dalšího komentáře titul, který bývá i ostatními badateli jednomyslně považován za zaručený bestseller soudobé četby. Jde o Mattioliho pražský Herbář 1596. Lze se oprávněně domnívat, že Daniel Adam z Veleslavína pro toto druhé vydání stanovil náklad dva až tři tisíce exemplářů. Po smrti Adamovy pozůstalé manželky Anny bylo však roku 1606 inventováno 1 062 neprodaných výtisků Herbáře a o mnoho let později roku 1640 leželo ladem u Bylinů, nových majitelů melantrišsko-adamovské živnosti, ještě 720 výtisků. Tak vysokou remitendu, která poněkud zpochybňuje naši představu o soudobém bestselleru, mohl zavinit mimo jiné levnější import latinských a německých herbářů z ciziny.

79) **Bůžek, V.:** *Literární mecenáš nižší šlechty v předbělohorském období*. In: Husitství – reformace – renesance III. Sborník k 60. narozeninám Františka Šmahela, Praha 1994, s. 831-843.

V době po 1620, kdy naše tiskárny ožívaly postupně a pomalu a kdy na řemeslo dopadly ekonomické důsledky třicetileté války, jev dvojího řemesla, typický též pro slovenský a částečně polský knihtisk, ještě zesílil. Vedle podnikatelsko technických limitů, které rozpoznáme mimo jiné na účelově založeném (nikoli estetickém) vztahu tiskáren k dřevorezu a k mědirytu, v tom značnou roli sehrála stále trvající dichotomie novogotického písma a humanistické antikvy.

Vrátíme-li se k úvodním odstavcům, které jsme věnovali českojazyčné bariéře naší knihovědy, pak právě zde je vhodné tyto odstavce aktuálně doplnit sledováním pracovní metody dvou našich předních badatelů. Stěžejní publikace Tobolkova žáka Františka Horáka nese název *Česká kniha v minulosti a její výzdoba*. Adjektivum užitě v názvu má dle potřeby význam jazykový i teritoriální. Hlediskem národního jazyka jsou zpracovány kapitoly o pozdní gotice, renesanci, rokoku a klasicismu. Avšak jakmile autor přistoupil k baroku, kdy se typografie české knihy propadla do provinčnosti a nebyla s to vydat žádné reprezentativní příklady, jazykové kritérium účelově nahradil teritoriálním a opřel se pouze o cizojazyčná bohemika, vydaná na našem území.⁸⁰⁾ Odlišně se s existencí „vyššího“ a „nižšího“ řemesla vypořádala v České knize Mirjam Bohatcová. Tím, že jazykovou koncepci neporušila, kapitoly o katolickém knihtisku 17. a 18. století přišly očividně zkrátka (mají pouhý dvojnásobek plochy, kterou na předchozích listech dostal Melantrich a nekatolická tiskárna v Ivančicích a Kralicích). Jazykově český knihtisk, jehož nosným pilířem byla nesporně lidová modlitební literatura, tu je představen jen hlubším ponorem mezi ideově neutrálnější kalendáře a namísto souvislého výkladu o cizojazyčných bohemikách jsou akcentovány jevy sice zajímavé, ale z hlediska vývoje knižní kultury až druhořadé (např. jubilejní oslavy knihtisku 1740).⁸¹⁾

80) **Horák, Fr.:** *Česká kniha v minulosti a její výzdoba* se na jazykově nečeskou knihu výlučně zaměřuje pouze v kapitole *Barok* na s. 146-198.

81) **Bohatcová, M. (a kol.):** *Česká kniha v proměnách staletí* podává látku v následujících proporcích: rukopisy do 15. století zaujímají 18 % z celkové plochy publikace, prvotisky 5 %, knižní kultura 16. století 22 %, 17. a 18. století 13 %, 19. století 12 % a 20. století 30 %.

Zusammenfassung:

Petr Voit

Die Limite des Buchdrucks in Böhmen und Mähren des 15. und 16. Jahrhunderts

Da noch niemand die Entwicklung in Böhmen in einen breiteren territorialen Kontext eingebettet hat, gibt es bis heute keine kritische Betrachtung dazu, worin die Böhmisches Länder hinter dem Ausland zurück blieben und wodurch diese wiederum den europäischen Raum bereicherten. Hauptrolle hat die Sprache gespielt: ein solcher Nachdruck, wie ihn die Tschechen mit Unterstützung des national-humanistischen Programms auf den tschechischsprachigen Buchdruck zur jagiellionischen Zeit legten, ist nirgendwo anders in Europa zu finden. Der Laienöffentlichkeit entgeht somit scheinbar auch, dass Böhmen bereits nach 1476 zusammen mit Frankreich (um 1476) über erste Drucke des in die Nationalsprachen übersetzten Neuen Testaments verfügte. Etwa zeitgleich (1479) wurde in Böhmen das erste vollständige Messbuch des Raumes nördlich der Alpen überhaupt und 1488 die Bibel in der Nationalsprache gedruckt, die erste bei den Slawen.

Als allgemeine Schwäche des böhmischen und mährischen Buchdrucks hingegen muss die ungenügende Konkurrenz angesehen werden. Der primäre Grund für das geringe Potenzial des böhmischen Buchdrucks liegt unserer Meinung nach im Fehlen professioneller Verleger, in einem unzureichend kultivierten Netzwerk des Buchhandels und in einer passiven Leserschaft, die nicht ausreichend Druck auf die Druckereien ausübte (dies gilt auch für den böhmischen Adel, der zwar umfangreiche Schlossbibliotheken anlegte, jedoch gegenüber den Bedürfnissen der böhmischen Buchkultur und der Lesergemeinde gleichgültig blieb). Einige Genres und Typen von Publikationen fanden in den böhmischen Ländern bis an die Schwelle des 19. Jahrhunderts überhaupt keine Verbreitung (zB. Fachdrucke) und gelangten durch den Ankauf von ausländischen Waren in private und institutionelle Bibliotheken.

Übersetzt von Autor

Knihovna kláštera premonstrátů v Teplé a ryté knižní ilustrace konce 18. a začátku 19. století

Jan T. Štefan

Význam klášterních knihoven pro duchovní komunity a pro jejich poslání je natolik zřejmý, že ho není nutné ani rozebírat ani komentovat. Vztah těchto knihoven ke kulturnímu povědomí a životu národa, k jeho historii a vzdělání je však natolik důležitý, že je potřeba se k němu v různých souvislostech znovu vracet. Ze širší možných témat je možno vydělit i tak subtilní úvahu, jakou je otázka knižních ilustrací neklidné druhé poloviny 18. století a počátku 19. století.

Konec baroka a nástup rokoka jakoby předznamenaly i konec jisté výlučnosti duchovní literatury, potvrzované doposud její masivní produkcí v předcházejících obdobích. Racionální tendence, které přinesly do života Evropy skepsi i naději, se rozvinuly koncem 18. století do rozměrů, které pohltily celé vrstvy kulturních představ, modifikovaly chápání života i životní styl a přinesly natolik závažné jevy, jako vznik novodobého nacionalismu, v počátku prezentovaného národním uvědoměním, jak německého, tak posléze českého, dále byrokratickou centralizací státní správy i moci. V evropském měřítku pak francouzskou revoluci a následující napoleonské války, které mimo ponížení, utrpení a smrti tisíců nezúčastněných lidí, nastolily nové evropské mocenské vztahy a struktury. Tato doba přinesla postupné osvobozování porobených národů Osmanské říše, uvolnění tradičních vazeb k vrchnosti, které přineslo uvolnění pracovních sil pro uskutečnění průmyslové revoluce. Důsledky či následky těchto událostí a činů pociťujeme s různou naléhavostí ještě více než po dvou stech letech a nemůžeme se od nich ani s odstupem času nijak oprostit.

Na třecích plochách této doby se nacházela církev a její instituce. Nezřídka došlo v této době k likvidaci některých dlouhodobě budovaných duchovních a sociálních systémů, a s nimi i nesporných hodnot, které je doprovázely. Nechceme zde hledat negativní a pozitivní jevy minulosti a hodnotit jejich interakce – stejně bychom je nejspíše hodnotili z našeho dnešního pohledu, našeho vnímání historických událostí – proto jsme se omezili jen na jejich konstatování, k nastínění obrazu této převratné doby.

Zastavme se u klášterních knihoven, které schraňují především liturgické a teologické spisy, neboť pro duchovní život kláštera je to nutnost i potřeba. Na zakladatelích, budovatelích a donátorech knihoven pak záleželo, jaké konkrétní spisy byly shromažďovány a také jak byly (a jestli vůbec) výtvarně doplněny. Ovšem, pokud klášterní knihovna shromažďovala i tzv. běžnější literaturu, můžeme říci „spotřební“ (modlitby, zpěvníky, různá poučení aj.) a též světské spisy, pak činnost klášterní knihovny začala přesahovat původní, mnohde úzký rámeček a stávala se i centrem a odrazem obecného vzdělání, kultury daného území, národa i státu. Nemůžeme přeceňovat působení těchto ostrovů či ostrůvků vzdělanosti, ale vliv

a působení řeholníků, kteří nesetrvávali jen v jednom klášteře, ale plnili mimo něj pastorační a učitelské povinnosti, byl veliký.

Bohužel, klášterní knihovny byly v období josefínských reforem, pokud byl zrušen klášter, též likvidovány. Byly zčásti umístěny v centrálních státních knihovnách, případně byly předány do jiného kláštera, v horším byly rozptýleny po farách, v nejhorším případě byly i fyzicky likvidovány. Klášterní knihovny, které přečkaly toto pro ně neblahé období, zachytily ve svých fondech tu více, tu méně celistvou odpověď na rozsah a obsah knižní produkce, na kulturnost národa a úroveň jeho elity, zprostředkovanou v mlčenlivých knihách.

Na fondech těchto knihoven by bylo možné demonstrovat mnohé, kdyby pak nepřišla totalitní období, ve kterých byly likvidovány kultura, náboženství a morální hodnoty života občanů zemí Koruny české. Nejdříve to bylo období druhé světové války, v poválečné době pak mnohé klášterní knihovny zakusily opět prokletí likvidace, podobně jako některé knihovny zámecké.

Je nesmírně příjemné a cenné, že se podařilo zachovat knižní fondy významných klášterů: na Strahově, v Teplé a ve Vyšším Brodě, které představují jedny z nejvýznamnějších souborů starých tisků v Čechách.

Ještě než se zaměříme na knihovnu kláštera Teplá, zastavme se u samotné knižní ilustrace. Tu můžeme rozdělit do několika skupin, rozlišujících různé postavení ilustrace v kontextu s obsahem knihy. *Propagační* ilustrace může v knize zastupovat „reklamu“, tedy upozorňovat na knihu, na její obsah nebo zaměření, její funkce je informovat potenciálního čtenáře před svým zakoupením na obsah. *Ideová* ilustrace může propagovat i ideje, náboženské směry, řády, organizace, spolky. Zmíněné ilustrace bývají nejčastěji umístěny buď jako frontispic, tj. před titulním listem nebo jako viněta, pod názvem knihy na titulním listu. Další úloha ilustrace může být *společenská*, ilustrace tu ukazuje na společenské postavení nebo též na bohatství autora, případně na společenské postavení jeho sponzora. Honosné vybavení knihy ilustracemi signalizuje i mimořádnost knihy. Zejména viněta může ukazovat na propagační a současně společenskou stránku našeho významového rozvrstvení ilustrací v knize: např. na vinětě umístěný signet může být vizitkou tiskaře samého, ale může svým provedením (uměleckým i technickým) ukazovat na společenské postavení vydavatele i tiskaře¹⁾. Další funkcí ilustrace je doslova „ilustrovat“, osvětlovat text. Takové *literární* ilustrace jsou umísťovány programově na předem určená místa knihy, doslova doplňují text vizuálně a to i za pomoci vět z textu knihy. Inspirují a pobízejí čtenáře k představám o ději knihy, často mu vnucují (a tím sjednocují) obecné vnímání děje. Poslední typem ilustrace je ilustrace *vědecká*

- 1) Mědirytová viněta může více vypovídat než dřevorezová o možnostech tiskaře, bývá živější a je zřejmé, že ve většině případů je určena jen pro jednu či několik málo knih, na rozdíl od dřevorytových, které v mnohých případech putují od knihy je knize.
- 2) Šindelář D.: *Vědecká ilustrace v Čechách*. Praha 1973.

či Dlabáč, *odborná*²⁾. Na tuto ilustraci se uplatňují vyšší nároky, co se věrnosti vyobrazení týká, tyto ilustrace především doplňují text a zvětšují jeho srozumitelnost, v některých případech více méně jednoznačně ho vykládají. Věrnost zobrazení je záležitost velmi ošidná³⁾, víceméně realistické zobrazení je záležitostí až konce 18. století.

Nyní již obraťme pozornost k Teplé⁴⁾, kde tradice premonstrátské vzdělanosti přinesla nejen rozvoj oblasti (např. vybudováním Mariánských Lázní), pozitivní vliv na úroveň pražské univerzity (její profesori a rektori Chrysostomus Pfrogner (1751-1812) a Alois David (1757-1836)⁵⁾ byli tepelští premonstráti).⁶⁾ Nákup velkého množství dobových knih různých žánrů, které se dodnes ve fondech zachovaly, umožnil s odstupem času ukázat též na jejich výtvarnou – ilustrační úroveň. Nutno ovšem poznamenat, že ilustrační složka knih v té době byla spíše dřevořezová – drobné dřevořezové špalíčky byly levné, byly hromadně řezány a putovaly též z knihy do knihy. I přesto tvoří nesmírně působnou ilustrační složku mnoha barokních a rokokových knih, zejména mnohé viněty s krajinnými motivy. Mědiryt pak byl výsadou významnějších tisků, movitějších autorů nebo protektorů těch chudších. V knihovnách a úzce souvisejících muzeích klášterů je možné sledovat i další složky kulturní činnosti na poli sběratelském, mimo kuriozity jsou to přírodniny, dále obrazy, plastiky a též zde byly shromažďovány i devocionální rytiny – svaté obrázky⁷⁾.

Nejvýznamnějšími ilustrátory tohoto období, posuzujeme-li je z hlediska úrovně rytin a množství ilustrovaných knih, byli bratři Salzerové a rodina Balzerů, mědirytci s širokým tematickým záběrem, největší počet ilustrací však vryl Jan Berka, který se převážně zabýval knižní ilustrační tvorbou, a které se věnoval až do své smrti po celou třetinu 19. století.

Základní údaje o životech zmíněných rytců, které v polovině minulého století shrnul ve svém slovníku Toman⁸⁾, mnohé další údaje možno získat v dílčích pracích v průběhu celého dvacátého století v odborném tisku. Jejich výsledkem bylo např. „objevení“ významu balzerovské grafické dílny k rozvoji grafického umění u nás⁹⁾ a poznání příspěvku Antonína Balzera k počátkům romantismu 19. století¹⁰⁾.

Vůdčí osobností rodiny Balzerů byl Jan Jiří Balzer (1736-1799), dále to byli jeho bratři Matyáš

3) Gombrich E. H.: *Umění a iluze*. Praha 1985, str. 21-103.

4) Hlavní část knihovny (sál a přilehlý depozitář) byla po zrušení kláštera v zásadě zachována na svém místě. Ne nevýznamná část, která nebyla v těchto prostorách, byla Památníkem národního písemnictví v Praze uložena v depozitáři v Kladruzech. Tato část byla v zásadě vrácena. Je otázkou, jestli uložení v depozitu byl pozitivní čin (uchování tohoto fondu, který byl nepochybně umístěn v prostorách, kde pak bylo dislokováno vojsko) nebo negativní (poškození a předpokládané ztráty knih při převozech).

5) Na matematika a geodeta A. Davida se v Teplé zachovalo několik památek, mj. torzo jeho hvězdářského dalekohledu, geodetické přístroje a jeho odborná knihovna. Je zde i olejomalba s jeho portrétem.

6) Památníkem naší nízké kulturnosti je zničení jejich hrobů na hřbitůvku vedle kláštera v Teplé, který vzniknul po zrušení klášterního hřbitova při přístavbě knihovny a muzea. V jeho bezprostřední blízkosti byly postaveny provozy tehdejšího JZD, které kupodivu, na rozdíl od podobných staveb v jiném politickém kontextu, dnes nikomu nevadí.

7) Procházka (Procházka K.: *Pohled do dějin svatých obrázků*. Praha 1940) uvádí, že v Teplé je velká sbírka náboženských obrázků. V roce 1998, po restituci archiválií, tam autor příspěvku našel jen nepatrné torzo toho souboru.

8) Toman P.: *Nový slovník československých výtvarných umělců*. I. díl, Praha 1947, II. díl, Praha 1950.

9) Pravděpodobně v souvislosti s postupnou „rehabilitací“ barokního životního stylu, duchovnosti, myšlení a výtvarného projevu.

10) Chaloupecký V.: *Naši krajináři z doby romantiky*. In: Ročenka Štencova grafického kabinetu 1919. Richterová M.: *Antonín Karel Balzer. Diplomová práce*. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 2004.

(1747-1791), Řehoř (1751-1824) a též František¹¹⁾ (zmiňovaný v Praze v letech 1781-1798). Jan Jiří byl vůdčí, možno říci podnikatelskou osobností své grafické dílny. Do knižní ilustrace zasáhli i synové Jana Jiřího Balzera Jan Karel (1769-1805) a Antonín Karel (1771-1807)¹²⁾. Většinou signují též své rytiny celým jménem, někdy se zkratkou křestního jména. Řehoř někdy jen monogramem „G.R.“. Část rytin je signována pouze „Balzer“, takže, vzhledem k podobnosti jejich řemeslné rytecké práce, nelze jejich práce bezpečně rozlišovat¹³⁾. Žena Jana Jiřího Kateřina, která převzala dílnu právem vdovským a Řehoře Veronika, která taktéž převzala dílnu po svém manželovi, do knižních ilustrací již nezasáhly a živily se hlavně dotisky zachovaných mědirytů. První soupis balzerovských knižních ilustrací byl uveden ve sborníku olomoucké konference ke starým a vzácným tiskům¹⁴⁾, Balzery ilustrované tisky z fondu Státní vědecké knihovny v Českých Budějovicích byly v roce 1995 vystaveny ve Zlaté Koruně.¹⁵⁾

Knižní ilustrace Jana Berky (1759-1838), který byl ze zmíněných autorů nejproduktivnější¹⁶⁾ a jehož knižní ilustrační tvorba zasáhla i třetinu 19. století, popsala před lety B. Polívková¹⁷⁾. Berka jen výjimečně používá monogramu „J.B.“, ale zato více zkratkou jména křestního: „J.“, „Jo.“, „Joa.“. Zkratka „Jo“ dokonce vedla k dohadu o existenci rytce Josefa Berky.¹⁸⁾ Můžeme poznamenat, že Jan Berka měl bratra Antonína, který žil a též ilustroval knihy ve Vídni¹⁹⁾ a též pro nakladatelství v některých německých městech. V Teplé je

- 11) Také od něho dlouho nebyla známa žádná knižní ilustrace, dokonce je známo velmi málo grafických listů jím signovaných. Podařilo se zjistit, že byl činný k r. 1799 ve Vratislavi ve Slezsku – vytvořil mědiryt pro nisský tisk. Je o něm známo, že si požádal o cestovní pas právě do Slezska.
- 12) Těžko říci, zda-li jim předčasná smrt zabránila v knižních ilustracích pokračovat, neboť jejich zaměření nebylo řemeslně rytecké, ale již umělecké, tvůrčí, prezentované především vlastní tvorbou.
- 13) Balzerové jsou jako umělci – mědirytci uváděni *Schematismus für königreich Böhmen*, dědicové Jana Jiřího jako dárci uměleckých děl, nepochybně mědirytin z jeho tvorby, do sbírky Soukromé společnosti pro umění v Praze.
- 14) Štefan J. T.: *Knižní ilustrace rodiny Balzerů*. In: Sborník „Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska, Olomouc 1994“, Brno 1995, ISBN 80-7053-105-3
- 15) Štefan J. T. - Špinar J.: *Jan Jiří Balzer, knižní ilustrace a grafika druhé poloviny 18. století*. Ostrava 1995, ISBN 80-901751-5-5 a Štefan J. T. - Špinar J.: *K výstavě „Jan Jiří Balzer, knižní ilustrace a grafika druhé poloviny 18. století ve Zlaté Koruně“*. In: Sborník „Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska, Olomouc 1995“, Brno 1996. ISBN 80-7053-154-1
- 16) Také Jan Berka je uváděn v *Schematismus für königreich Böhmen* jako samostatný mědirytce.
- 17) Polívková B.: *Výtvarné dílo rytce Jana Berky pro knihu obrozenecké doby*. Sborník Národního muzea v Praze, řada C, sv. XVII (1972), č. 1. Autorka čerpala z nejvýznamnějších českých fondů a z Berkovy pozůstalosti, při čemž shromáždila 286 položek. Do dnešní doby bylo autorem této studie identifikováno dalších sto doplňků, představujících nejen nová vydání známých titulů, nalezene knihy, předpokládané z nátišků v pozůstalosti, ale i zcela nových titulů.. První dodatek k její práci byl uveden ve sborníku konference konané v Olomouci, viz Štefan J. T.: *Balzerové, Salzerové a Jan Berka (Doplňěk k soupisu knižních ilustrací Jana Berky)*. In: Sborník „Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska, Olomouc 1995“, Brno 1996, ISBN 80-900180-8-4.
- 18) Snad tomuto podlehl i Wirth Zd.: *Obrázky Prahy*, Praha 1940. V knize se o Janu Berkovi hovoří jako o Josefovi. Jan Berka podle Polívkové, op. cit. str. 5, měl bratra Antonína, který žil a tvořil ve Vídni, je od něho známo několik knižních ilustrací, ale do české knižní kultury pravděpodobně nezasáhl. Již zmíněný *Schematismus für königreich Böhmen* (jeho název se občas měnil) uvádí častot Jana jako Františka Berku, ale *Schematismus* se občas mylí, např. když Řehoře (Gregora) Balzera uvádí jako Jiřího (Georga).
- 19) Ve Vídni je jeho pobyt doložen v letech 1791-1799, viz Polívková B., str. 5

jedna kniha jím zčásti ilustrovaná, viz. obr. 1.²⁰⁾

Ne zcela na okraj můžeme ještě poznamenat, že Jan Berka je i tvůrcem knižních exlibris mj. pro dva opaty kláštera v Teplé, pro Kryštofa Heřmana Trautmansdorfa – Weinsberga a Raimunda Norberta Hubela²¹⁾.

Bratři Salzerové byli bratři Ignác (1728-1806), Karel (1740-1784) a Jan (připomínaný v Praze v letech 1784-1806). Signují své rytiny celým jménem, nebo se zkratkou křestního jména, někdy pouze „Salzer“. Někdy se vyskytuje zkratka „Fr.“, značící „fratres“, zdůrazňující jejich často společnou tvorbu²²⁾. Příbuzenský vztah Matyáše Salzera (připomínaného k r. 1786) k uvedeným bratrům není znám, ani není známa od něho žádná knižní ilustrace.

V příloze toho článku jsou seznamy knih zmíněných ilustrátorů, tak jak se je podařilo v Teplé nalézt. Heuristický algoritmus byl průhledný, ale pracný: byly hledány knihy autorů, u kterých již dříve byla nějaká ilustrace nalezena a tu byly využity práce Dlabáčovy²³⁾, Pumpřlový²⁴⁾, dále Knihopis a Bohemica²⁵⁾, cennou podporu vytvořil dokonalý lístkový katalog knih Státní vědecké knihovny v Českých Budějovicích na pracovišti starých tisků ve Zlaté Koruně, který zpracoval Lumír Vácha, dále některé místní seznamy zámeckých knihoven v Knihovně Národního muzea, lístkový katalog starých tisků Okresního muzea v Jindřichově Hradci, Lifkův soupis valdštejské knihovny v Doksech²⁶⁾ a katalogy Knihovny AV ČR v Praze. Dále bylo hledáno podle jmen osob žijících v tomto období, zde byla využita Haubeltova monografie²⁷⁾. Dále bylo hledáno též podle známých názvů, tedy u tisků anonymních nebo bez explicitně uvedeného autora. Škoda, že knižní ilustrace v minulých obdobích ležely za horizontem zájmů zpracovatelů knižních fondů. Na jejich omluvu slouží fakt, že prvotním cílem bylo provést evidenci a soustředit alespoň základní bibliografické údaje knižních fondů. Tím větší dík těm, kteří šli v této práci dále.

V klášterní knihovně v Teplé bylo zachyceno 65 Balzery ilustrovaných titulů, dalších 65 ilustroval Jan Berka²⁸⁾ a 29 jich ilustrovali bratři Salzerové. Doposud známých ilustrací rodiny Balzerů je 205 titulů, ilustrací Jana

20) Denon, D. V.: *Reisen durch Ober- und Unter- Egypten während Bonaparte's Feldzügen*. Von Vivant Denon, Generaldirektor der National-Musäen in Paris. Aus dem Französischen übersetzt. Mit 8 Kupfern und 1 Karte. Berlin und Hamburg, 1803. Dvě rytiny, sign. "A. Berka sc." Ostatní rytiny nesignované či od jiných autorů. Teplá (F772)

21) Lifka B.: *Exlibris a supralibros v českých korunních zemích v letech 1000 až 1900*. Praha 1982, str. 120-121, 132, 141, 143 a 169). Uvedených dvanáct klášterních a šlechtických exlibris otištěných z původních desek lze nalézt v bibliofilském tisku Grafických závodů Neuber, Pour a spol. v Praze, (UMP Praha GK-774-C). Tyto mědirytiny jsou samozřejmě z konce 18. století, nikoli jak soudí vydavatel, ze 17. století.

22) Salzerové ve Schematismu pro Království České jako samostatní mědirytci uváděni nejsou, pravděpodobně pracovali v jiných dílnách, předpokládáme, že to bylo v balzerovské dílně.

23) Dlabáč J. G.: *Allgemeines historisches Künstler-Lexikon für Böhmen*. Praha 1815.

24) Pumpřla V.: *Soupis starých tisků ve fondech Státní vědecké knihovny v Olomouci. I. Tisky vydané na území Čech a Moravy v letech 1501-1800*. Olomouc 1974-1979 (12 sv.)

25) Tobolka Z. (od 5. sv. Horák F., dále Wižďálková B.): *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší do konce XVIII. století*. Praha 1939 - pokračuje. Knihopis zaměřený především na samotnou knihu, mnohdy o ilustraci nepřináší vyčerpávající informaci a samozřejmě nezachycuje jinojazyčná bohemika. Tuto mezeru zčásti doplňuje již zmíněný Pumpřlův *Soupis*, a též Voít P.: *Bohemica 1500 - 1800. Nabídkový katalog antikvariátu Meissner*. Praha 1996.

26) Lifka B.: *Valdštejská knihovna na Zámku v Doksech*. In: *Vědecké informace ČSAV ZK, Supplement 2-4, 1970*

27) Haubelt J.: *České osvícenství*. Praha 1986.

28) V knihovně je ještě jedna kniha (Pol/266, Turner S.: *...Gesandtschaftreise an den Hof des Teshoo Lama durch Bootau und einem Theil von Tibet ...* Berlin-Hamburg, 1801), jejíž ilustrace nepochází z ruky Jana ale Antonína Berky. Byl to již zmíněný Janův bratr, který tvořil ve Vídni. Autorovi této statě je od něho známo zatím 9 tisků.

29) Zde je nutno upozornit na jistou nevyváženost této statistiky. U Salzerů se

Berky je 429 titulů a Salzerů je 84 titulů. Znamená to, že v klášterní knihovně v Teplé je asi 32 % knih, které Balzerové ilustrovali a asi 34 % knih ilustrovaných Salzery²⁹⁾, ale asi jen 15 % knih od Jana Berky. Že tento poměr u Berky je výrazně nižší, svědčí nejen o výběrovém pořizování soudobých knih, ale také o tom, že všichni zde uvádění autoři ilustrací tvořili v poněkud posunutých časových úsecích a jimi ilustrovaný žánr byl výrazně odlišný.

Některé takto ilustrované knihy byly zde, v Knihovně kláštera Teplá, nalezeny vůbec poprvé, tím ovšem není řečeno, že se tyto tisky v jiných knihovnách nenacházejí. Ale prozatím se je v množství veřejných, muzejních, zámeckých a klášterních knihoven nepodařilo nalézt.

Tento soupis pochopitelně (a též bohužel) nemůže být úplný. Z dříve uvedených důvodů budou nepochybně existovat i v Teplé knihy, které naznačeným postupem prozatím zachyceny nebyly a tak nebyly zaevidovány, stejně není vyloučeno i přehlédnutí³⁰⁾. Autor se omlouvá i za chyby a překlepy v soupisu, způsobené nepozorností nebo neznalostí, všechny tyto chyby spadají na jeho vrub.

Můžeme-li práce těchto ilustrátorů porovnat, musíme si všimnout především rozdílů mezi ilustracemi Jana, Řehoře a Matyáše Balzerů a též bratrů Salzerů na straně jedné a mezi ilustracemi Jana Berky na straně druhé. První ještě nezaprou své školení u barokních mistrů rytiny (např. prvním učitelem Jana Balzera byl M. Rentz) Salzerové se proti Balzerům zdají být více konzervativní, zatím co Berka (žák bratrů Salzerů) již tvoří převážně v klasicistní linii. Protože tvorba bratrů Jana a Antonína Balzerů v knihovně zastoupena není, nebo jen v jedné ne příliš významné práci, nemůžeme bohužel poukázat na jejich práci charakterizovanou tvůrčím přístupem umělců, kteří přestali již být řemeslnými mědirytci a vydali se na cestu technické i umělecké samostatnosti. Nemůžeme též neuvést, že všichni zmiňovaní ilustrátoři byli uvedeni i s ukázkami své ilustrační mědirytické práce v základních dílech pojednávajících o české knižní kultuře³¹⁾.

Věnujme se alespoň krátce obsahu našeho výběru knih, které mají jistý vztah ke klášteru v Teplé. Z duchovní literatury nás zaujme množství prací jednoho autora a to Ambrože Schmidta. Byl profesorem na Norbertinské koleji v Praze, kandidoval na opata Strahovského kláštera a byl po dva roky komendatorem opatem v Teplé po opatovi Heřmanu Kryštofu z Trautmansdorfu³²⁾. Jeho tři práce³³⁾ sloužily jako podklad k thesím, které obhajovali studenti, a které též vyšly tiskem. Jeden z nich byl vyslán na studia

u 13 tisků vyskytuje jedna a tatáž ilustrace. Mezi těmito tisky je velmi úzká souvislost, daná Schmidtovou osobností (viz dále) a jeho postavením jako vysokoškolského učitele žáků, obhajujících jeho these.

30) Zatím nově nezkatalogizované knihy, které byly vráceny z Kladrubského depositu do Teplé, byly z větší části prohlédnuty individuálně a jejich ilustrace by mohly být v těchto soupisech zachyceny téměř kompletně.

31) Již uvedený *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší do konce XVIII. století*, dále Bohatcová M. a kol.: *Česká kniha v proměnách staletí*. Praha 1990, Horák F.: *Česká kniha v minulosti a její výzdoba*. Praha 1948, Šindelář D.: *Vědecká ilustrace v Čechách*. Praha 1973, Tobolka Z.: *Kniha. Její vznik, vývoj a rozbor*. Praha 1949.

32) Kuchařová H.: *Premónstrátská kolej Norbertinum v Praze (1637-1785)*. Bibliotheca Strahoviensis 3. Praha 1997, str. 35, 47. Mokřý R. O.: *Strahovský opat Václav Mayer (1734-1779-1800)*. Bibliotheca Strahoviensis 3, Praha 1997, str. 98. Hlinomaz M.: *Tepelský opat osvícenec, hrabě Heřman Trautmannsdorf (1767-1789)*. In: *Sborník chebského muzea* 2000. Cheb 2001, str. 66, ISSN 121-9210, ISBN 80-85018-24-1

33) *Apodeixis neglecti dei per jus naturae heterodoxorum...*, Praha 1766, *Apodeixis neglecti hominis per jus naturae heterodoxorum...*, Praha, b.l., *Apodeixis neglecti proximi et reipublicae per jus naturae heterodoxorum...*, Praha, b.l.

právě tepelským klášteřem³⁴⁾. Samozřejmě nepřekvapí, že v knihovně jsou uložena mnohá další díla tepelských kanovníků, zejména již zmíněného významného českého hvězdáře a geodeta Aloise Davida, autora životopisu Isaaka Newtona.

Pokusíme-li se na našem vzorku ilustrovaných knih vytipovat charakteristické tematické okruhy, pak můžeme nejdříve ukázat na náboženskou literaturu, potřebnou pro život kanonie. Nezanedbatelnou částí těchto tří souborů je odborná literatura, obhajované téze na Karlo-ferdinandské univerzitě v Praze. Nechybí zde zábavná a poučná literatury pro širší vrstvy. Nutno upozornit na několik titulů rytířských strašidelných povídek a románů, nepochybně oblíbených, ale neodpovídajících v duchu osvěcenství a racionality, výchovným a racionálním snahám. Vydávání loupežnických, rytířských a strašidelných příběhů bylo roku 1800 císařských nařízením zakázáno a dalšími předpisy z roku 1801 a 1806 zpřísněno³⁵⁾.

Následující seznamy tisků uvedených ilustrátorů názorně ukazují, že v tepelské knihovně nebyla shromažďována jen duchovní literatura, ale v kontextu s všeobecně vzdělávací činností kláštera probíhala akvizice knih pro četbu naučnou, moralistně-zábavní a divadelní. Knihy jsou seřazeny podle jmen autorů, není-li autor uveden na titulním listu, je kniha zachycena též podle prvního podstatného jména v názvu, stejně tak jako knihy anonymní.

Poděkování:

Tento mnohaletý průzkum v tepelské knihovně by nebyl možný bez úvodních rad p. Mgr. Jany Chaloupkové. Největší dík ovšem patří p. PhDr. Milanu Hlinomazovi, PhD., jeho vstřícnému přístupu a významné pomoci při pořizování dokumentace. Přesto, že se tento příspěvek týká fondů tepelské klášterní knihovny, pisatel předem děkuje za upozornění nejen na jakékoli tisky s ilustracemi výše jmenovaných mědirytců, ale i na rukopisy s jejich vlepými rytinami.

34) Bartoloměj Matyáš Perner

35) **Bezděk, K.:** *Nesprávná vrocení obrozeneckých tisků.* In: (Sborník) Docentu PhDr. Františku Horákovi k šedesátinám, Praha 1971, str. 13.

POZNÁMKY K SOUPISŮM

Všechny tři soupisy knižních ilustrací¹⁾ jsou zpracovány obdobně. Nejdříve uvádíme jméno autora či první podstatné jméno názvu knihy, pak pořadové číslo záznamu v soupisu, v témže řádku signatura(y) z tepelské knihovny, název knihy, který je (často zkráceným) textem z titulního listu, stručný popis ilustrací a nápisy nebo signatury na rytině, rozměry ilustrace (první je rozměr tiskové desky, druhý rozměr je obraz i se signaturami a jinými texty na rytině, otazník znamená nezměřitelný rozměr), nakonec odkaz na literaturu. Ve všech soupisech jsou použity tyto zkratky:

Bohemica	Voit P.: <i>Bohemica 1500 – 1800. Nabídkový katalog antikvariátu Meissner.</i> Praha 1996.
Hoffmann	Hoffmann F.: <i>Soupis rukopisů knihovny kláštera premonstrátů Teplá.</i> Praha 1999, str. 439 – 440, ISBN 80-902464-7-8, ISSN 0585-5691.
KL	Restituovaný tisk – signatura PNP ve skladu v Kladrubech
Knihopis	Tobolka Z. (od 5. sv. Horák F. , dále Wižďálková B.): <i>Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší do konce XVIII. století.</i> Praha 1939 – pokračuje.
Lifka	Lifka B.: <i>Valdštejnská knihovna na zámku v Doksech.</i> In: Vědecké informace ČSAV ZK, Supplement 2 – 4, 1970.
Pol.	Polívková B.: <i>Výtvarné dílo rytce Jana Berky pro knihu obrozenecské doby.</i> Sborník Národního muzea v Praze, řada C, sv. XVII (1972), č. 1.
Dlabáč	Dlabáč J. G.: <i>Allgemeines historisches Künstler-Lexikon für Böhmen.</i> Praha 1815.
rozm.	rozměry
sign.	signatura, signováno
Soupis FM	Pumpřla V.: <i>Soupis starých tisků ve sbírce vlastivědného muzea ve Frýdku-Místku.</i> Frýdek-Místek 1985.
Soupis	Pumpřla V.: <i>Soupis starých tisků ve fondech Státní vědecké knihovny v Olomouci. I. Tisky vydané na území Čech a Moravy v letech 1501 – 1800.</i> Olomouc 1974 – 1979 (12 sv.).
Špinar/Štefan:	Špinar J. – Štefan J. T.: <i>Jan Jiří Balzer. Knižní ilustrace a grafika druhé poloviny 18. století.</i> Katalog výstavy ve Zlaté Koruně, Ostrava 1995, česky, anglicky, německy a francouzsky, 28 stran, ilustrace, ISBN 80-901751-5-5.
Štefan 1995	Štefan J. T.: <i>Knižní ilustrace rodiny Balzerů.</i> In: Sborník 4. odborné konference „Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska“, Olomouc 1994. Brno 1995, s. 64-87, ISBN 80-7053-105-3.
Štefan 1996	Štefan J. T.: <i>Balzerové, Salzerové a Jan Berka (Doplňk k soupisu knižních ilustrací Jana Berky).</i> In: Sborník 5. odborné konference „Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska“, Olomouc 1995. Brno 1996, s. 58-69, ISBN 80-900180-8-4.
Štefan 2004	Štefan J. T.: <i>Knižní ilustrace bratrů Salzerů.</i> In: Sborník z 12. odborné konference „Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska“, Olomouc 2003. Brno 2004, ISBN 80-7053-254-8 a ISBN 80-86249-24-7, s. 65-88.
tit.	titul, titulní stránka, titulní list
Tobolka	Tobolka Z.: <i>Kniha. Její vznik a rozbor.</i> Praha, 1949.

1) Na místě by bylo zde doplnit „doposud známé“, „bisher bekannten“ jak píše Mikuláš Adaukt Voigt (*Ba* 61 nebo *Sa* 27).

SOUPIS TEPELSKÝCH KNIH ILUSTROVANÝCH RODINOU BALZERŮ (BA)

A

ABHANDLUNGEN

Ba 1

(ČIId¹168_{2,4}, ČIIb²72₆)

Abhandlungen einer Privatgesellschaft in Böhmen, zur Aufnahme der Mathematik, der vaterländischen Geschichte, und der Naturgeschichte. Zum Druck befördert von Ignatz Edlen von Born, Herrn auf Altzedlisch, Inschau, & der kais. Akademie der Naturforscher/ der Akademien der Wissenschaften zu London/ Stockholm/ Lund/ Siena/ München/ Burghausen; der Ackerbaugesellschaft zu Padua/ und der Gesellschaft naturforschender Freunde zu Berlin Mitglied. Mit V. Kupfertabeln. Prag 1776. Im Verlage der Gerlischen Buchhandlung.

... Ignaz Edlen von Born, Herrn auf Altzedlisch, Inschau, & der kais. Akademie der Naturforscher, und zu St. Petersburg; der Akademien der Wissenschaften zu London, Stockholm, Göttingen, Upsal, Lund, Siena, München, Burghausen; der Ackerbaugesellschaft zu Padua, und der Gesellschaft naturforschender Freunde zu Berlin Mitglied. Vierter Band. Mit VIII. Kupfertafeln. Prag, 1779. Im Verlag der Gerlischen Buchhandlung.

... Ignatz Edlen von Born, k. k. wirklichen Hofrath, der kaiserl. Akademie der Naturforscher; der Akademien der Wissenschaften zu St. Petersburg, London, Upsal, Stockholm, Göttingen, Toulouse und mehrerer gelehrten Gesellschaften Mitglied. Sechster Band. Mit VII. Kupfern. Prag 1784. ...

V druhém svazku před *tit.* portrét Josefa Steplinga, nesignovaný,²⁾ rozm. (166x104); (156x93), nápis „Joseph Stepling Proefes Philosophischen Fakultæt zu Prag. geb. daselbst 1716“.

V čtvrtém svazku před *tit.* portrét Gelasia Dobnera, sign. „J. Q. Jahn ad. nat. delineabat. Joann Balzer sc. Pragae“, rozm. (157x?); (153x98), náp. „Gelasius Dobner e Scholis Pii“.

V šestém svazku před *tit.* portrét Rafaela Ungara, sign. „Gemalt vom Gebh. Kneipp. Gestochen von J. Balzer“, rozm. (154x?); (150x84), náp. „Raphael Ungar erster K.K. Bibliothekar zu Prag“.

Soupis č. 9.

B

BALBÍN, BOHUSLAV

Ba 2

(B320, B320a, C404)

BOHVSLAI BALBINI E S. I. BOHEMIA DOCTA, OPVS POSTHVMM EDITVM, NOTISQVE ILLVSTRATVM AB RAPHAELE VNGAR, CANONICO PRAEMONSTR. MONTIS SION, ET NVMOPHYLACII DIRECTORE, IN VNIV. PRAG. PRO SVPR. THEOL. LAVREA CANDIDATO, IN FACVLT. THEOL. EXAMINATORE REGIO, ATQVE IN STVDIO GEN. THEOL. DOGM. PROFESSORE ORD. ET SENIORE. PARS II. CVM APPROBATIONE CAESAREO-REGIAE CENSURAE. PRAGAE CHARACTERIBVS CAESAREO-REGIAE SCHOLAE NORMALIS, PER IOAN. ADAMVM HAGEN, FACTOREM. MDCCLXXVIII. /-1778/ Prostat in Collegio S.Benedicti, []³⁾ in Typographeo Scholae Normalis.

Na *tit.* 2. dílu alegorická rytina s postavou badatele, ukazujícího ukazováčkem pravice na své čelo, vedeného geniem, pod stromy s ptáky, škabajícími pera pávovi, satyr, v pozadí krajina, sign. „Joh. Balzer sc.“, rozm. (82x107); (76x92), pod rytinou náp. „Laudis amore tumes? sunt certa piacula; quae te ter pure lecto poterunt recreare libello. Horat.“.

Bohemia č. 0055, Knihopis č. 939, Soupis č. 525

2) Podle D l a b a č e, s. 81, je autorem rytiny J. Balzer

3) „typis“

Ba 3**(B320b)**

BOHVSLAI BALBINI RERVVM BOHEMICARVM SCRIPTORIS INCLYTI BOHEMIA DOCTA, SEV VIRORVM OMNIGENA ERVDITIONE ET DOCTRINA CLARORVM BOHEMIAE, MORAVIAE, ET SILESIAE, NOMINA ELOGIA, ET LITTERARIA MONVMENTA OPVS POSTHVMMVM PRO HISTORIA LITTERARIA BOHEMA RITE INTELLIGENDA SYSTEMATICVM, QVOD NOTIS ET ANIMADVERSIONIBVS CRITICIS AC PRAEVIA DISSERTATIONE DE FATIS, CENSVRIS AC RECENSIONE OPERVM BALBINI ILLVSTRATVM EDIDIT P. CANDIDVS A S. THERESIA BOHEMVS HENRICO-HRADECENSIS EREMITA AVGVSTINIANVS DISCALCEATVS CONVENTVI S. WENCESLAI EJVSDEM ORDINIS PRAGAE NOVAE A BIBLIOTHECA. TRACTATVS ^{Imus} Cum Approbatione Caesareo-Regiae Censurae. PRAGAE VETERIS CHARACTERE JOANNIS CAROLI HRABA, INCLYTI REGNI BOHEMIAE DD. STATVVM TYPOGRAHI//, 1777.

... INCLYTI BOHEMIAE DOCTAE TRACTATVS ^{IIus} IN QVO BILIOTHECAE VETERES ET PLVRIVM AD HISTORIAM PATRIAM ILLVSTRANDAM MMSS. LIBRORVM TITVLI RECENSENTVR. OPVS POSTHVMMVM EX MANVSCRIPTIS AVTHORIS COLLECTVM QVOD NOTIS, ET PRAEFATIONE DE FATIS BIBLIOTHECARVM BOHEMIAE ILLVSTRATVM ... BIBLIOTHECA ADJECTVM EST PRAEFATIONI CHRONICON MONASTERII ZARENSIS ORDINIS CISTERCIENSIS.

Bohemica č. 0056, Knihopis č. 940, Soupis č. 526

Před tit. prvního dílu rytina, Chronos z Voigtových a Pelclových Abbildungen *Ba 35* či Voigtových Effigies *Ba 62*.

Před tit. druhého dílu rytina, chrám se sochou Pallas Athény, z Voigtových a Pelclových Abbildungen (*Ba 35*) či Voigtových Effigies *Ba 62*.

BARTL, FRANZ KONRAD**Ba 4****(b²140, KL: Z4995)**

Anleitung zur Rechenkunst, Geometrie, und Mechanik, in Beyspielen von Franz Konrad Bartl, öffentlichen und ordentlichen Lehrer der Rechenkunst, Geometrie, Mechanik und Baukunst an der kaiserl. königl. Normalschule, und k. k. außerordentlichen öffentlichen Lehrer der reinen Mathematik an Universität zu Prag, in der Sammschen Buchhandlung. 1780

Na tit. nesign. mědirytina. Na 14 skládaných *přílohách* je 42 mědirytových tabulek, ukazujících geometrické konstrukce, geodetická měření, jednoduché stroje, mechanismy apod.:

1. „Tab.I. Tab.II. Tab.III.“, sign. „J. Kleinhart delineavit 1780. Gregor: Baltzer sc.“, rozm. (?x?); (128x70),
2. „Tab.IV. Tab.V. Tab.VI.“, sign. „J. Kleinhart delineavit 1780. Gregor: Baltzer sc.“, rozm. (136x83); (126x70),
3. „Tab.VII. Tab.VIII. Tab.IX.“, sign. „J. Kleinhart delineavit 1780. Gregor: Baltzer sc.“, rozm. (135x80); (129x69),
4. „Tab.X. Tab.XI. Tab.XII.“, sign. „J. Kleinhart delineavit 1780. Gregor: Baltzer sc.“, rozm. (135x80); (129x69),
5. „Tab.XIII. Tab.XIV. Tab.XV.“, sign. „J. Kleinhart delineavit 1780. Gre: Baltzer sc.“, rozm. (136x81); (129x71),
6. „Tab.XVI. Tab.XVII. Tab.XVIII.“, nesign. rozm. (?x81); (126x69),
7. „Tab.XIX. Tab.XX. Tab.XXI.“, sign. „Joh: Kleinhart del: 1780. Gregorius Baltzer sc.“, rozm. (?x84); (128x70),
8. „Tab.XXII. Tab.XXIII. Tab.XXIV.“, sign. „Joh: Kl: del: 1780. Gr: Bal: sc.“, rozm. (136x?); (128x69),
9. „Tab.XXV. Tab.XXVI. Tab.XXVII.“, sign. „J. Kleinhart delineavit 1780. Gre: Baltzer sc.“, rozm. (?x?); (128x70),
10. „Tab.XXVIII. Tab.XXIX. Tab.XXX.“, sign. „J: K: del: 1780. G: B: sc.“, rozm. (135x83); (128x70),
11. „Tab.XXXI. Tab.XXXII. Tab.XXXIII.“, sign. „J: K: del: 1780 G: B: sc.“, rozm. (138x?); (128x70),
12. „Tab.XXXIV. Tab.XXXV. Tab.XXXVI.“, sign. „J: K: del: 1780 G: B: sc.“, rozm. (?x?); (128x70),
13. „Tab.XXXVII. Tab.XXXVIII. Tab.XXIX.“, sign. „Joanes Kleinhart del: 1780. Gre: Bal: sc.“, rozm. (?x?); (129x70),
14. „Tab.XL. Tab.XLI. Tab.XLII.“, sign. „J: K: d: 1780. Gr: B: sc.“, rozm. (?x?); (129x70).

Soupis č. 574

B A U E R VON ADELSBACH, JOSEPH HEINRICH

Ba 5

(KL: Z5155)

Untersuchung nach der Naturkunde und Chymie, des uralten mineralischen Sauerbrunnens zu Liebwerta in Königsreiche Böhmen, nahe der Stadt Friedland Bunzlauer Kreises. Unternommen von Joseph Heinrich Bauer, der freyen Künste, der Weltweisheit und Arzneykunde Doktorn, der kais. Akademie der Naturforscher im heil. röm. Reiche Mitglieder, der löbl. medizinischen Fakultät bey der k. k. karlferdinandeischen Universität zu Prag Kollegiaten, dann k.k. beeydigten Physikus der k. k. kleinern Residenzstadt Prag. Prag, bey Joh. Ferd. Edlen von Schönfeld. 1785.

Před *tit.* mědiryt, průčelí budovy lázeňského pramene, nápis „Verbesserter Stand des uralt=berühmten Sauerbrun(a)s zu Liebwerta.“, sign.: „Anton Otto del. Joh. Balzer sc.“, rozm. (?x?); (169x87).

Soupis č. 600, Lifka č. 75

B Ö H M, IGNÁC

Ba 6

(B430)

Historische Nachricht von der Entstehungsart und der Verbreitung des Normalschulinstituts in Böhmen, von Ignatz Böhm, k. k. Hofkaplane und Schuldirektor auf der k. k. Kammeralherrschaft Zbirow. & -- Si plura ninent, cur ego paucis Offendar maculis? Horat. Prag, 1784.

Na *tit.* mědiryt, tři šlechtici (úředníci), kněz ukazuje čtyřem dětem, z nichž jedno drží tabulku s nápisem „ABCD“, ke staveništi, kde tři muži staví budovu a zvedají kámen s nápisem „1775“, dále otec, přivádějící dvě děti, vlevo za stavbou vycházející slunce, sign. „Balzer sc. Pragae“, rozm. (71x?); (60x86)

B O R N, IGNÁC

viz též F e r b e r, Johann Jakob

A b h a n d l u n g e n

Ba 7

(b²441)

Index Fossilium quae collegit, et in Classes ac Ordines disposuit Ignatius S.R.I. Eques a Born Dominus in Altsedlisch Inschau, Tissa etc: S.C.R. Majest. in re metallica et monetaria a Consiliis Societatis Regiae Holmensis Socius. Pragae apud Wolfgangum Gerle 1772.

Index Fossilium quae collegit, et in Classes ac Ordines disposuit Ignatius Eques a Born Caesareae Nat. Cur. Londinensis, Holmensis, Senensis, Monacensis Georg. Patavinae, et Amicorum Nat. Scrut. Berolinensium Sodal. Pars Altera. Pragae apud Wolfgangum Gerle. 1775.

V prvním dílu rytý *tit.* s uvedeným textem, Theofrastovým portrétem v medailonu, kolem různé tvary krystalů, sign. „J. Kleinhardt del. J. Baltzer sc. Pragae“, rozm. (153x85); (147x77). Dále tyto mědirytové viněty:

1. před *str.* 1 geologické náčiní, na podstavci hořící hornická lampa, sign. „Jo. Kleinhardt del. Baltzer sc. Prag“, rozm. (60x65); (55x59)
2. *str.* 19, putto v sochařské dílně vytesává z mramoru sochu, sign. „J. Kleinhardt del. Baltzer sc. Prag“, rozm. (59x56); (56x50)
3. *str.* 35, neoblečený putto sedí na kamenné lavici v loubí a drží v ruce minerály, v pozadí dva zlomené sloupy, sign. „J. Kleinhardt del. Baltzer sc. Prag“, rozm. (54x69); (50x58)
4. *str.* 49, dva putti, jeden lezoucí, druhý sedící na stoličce u pahýlu stromu, si prohlíží vázu, v pozadí další dvě vázy, sign. „J. Kleinhardt del. Baltzer sc. Prag“, rozm. (55x68); (51x61)
5. *str.* 54, alchymistické značky solí, sign. „J. Kleinhardt del. Baltzer sc. Prag“, rozm. (51x61); (50x55)

6. *str. 63*, na podstavci socha Pallas Athény, dole v popředí dvě vykuřovadla, jedno na trojnožce, vlevo váza z mořské mušle, vpravo pahýl stromu, v pozadí architektura s konkávním průčelím, sign. „J. Kleinhardt del. J. Baltzer sc. Pragae et Lissa.“, rozm. (68x67); (64x51)
7. *str. 69*, antické božstvo Slunce na kvadrize, nad ním část zvířetníku, nahoře alchymistická značka zlata, sign. „J. Kleinhardt del. J. Baltzer sc. Prag.“, rozm. (65x58); (61x52)
8. *str. 85*, antické božstvo Měsíce (Diana) na bize, nad ním alchymistická značka stříbra, sign. „Kleinhardt del. Baltzer sc. Prag.“, rozm. (64x53); (62x47)
9. *str. 89*, „antické božstvo s beranými rohy“, nahoře blesky a alchymistická značka cínu, pod obrazem girlanda, sign. „J. Kleinhardt del. J. Baltzer sc.“, rozm. (61x54); (57x47)
10. *str. 100*, v medailonu sedící Chronos, v pozadí chrám, nahoře alchymistická značka olova, sign. „J. Kleinhardt del. Baltzer sc. Pragae et Lissa.“, rozm. (73x69); (65x48)
11. *str. 115*, svlékající se Venuše a putto nastavující zrcadlo, nahoře alchymistická značka mědi, sign. „Kleinhardt del. Baltzer sc. Pr.“, rozm. (62x60); (57x53)
12. *str. 126*, Hefaistova (Vulkánova) dílna s Venuší, Marsem a puttem, alchymistická značka železa, sign. „J. Kleinhardt del. Baltzer sc. Prag.“, rozm. (62x74); (59x60)
13. *str. 147*, pohled do alchymistické (prubířské) dílny v ruině s pecí, křivulemi a baňkami, jeden putto přináší minerály (rudu), druhý dmychá do pece, sign. „J. Kleinhardt del. J. Baltzer sc. Prag.“, rozm. (60x72); (51x59)
14. *str. 157*, putto pracující v lomu, kolem hory a lesy, sign. „J. Kleinhardt del. Baltzer sc. Prag.“, rozm. (60x65); (54x51)

Za rejstříkem prvního dílu tři mědirytové přílohy, vyobrazení různých tvarů krystalů, první má nápisy „Tab.I, Fig.1. až Fig. 16“, sign. „Kleinhardt del. Baltzer sc. Prag.“, rozm. (176x240); (167x231), druhá má nápisy „Tab.II, Fig.1 až Fig.16“, sign. „Kleinhardt del. Baltzer sc. Prag“, rozm. (170x234); (164x227) a třetí náp. „Tab. III. Fig.1. až Fig.6.“, rozm. (179x124); (169x108).

V druhém dílu viněta na konci předmluvy, různé ulity, fosilie ryby na pobřeží, na moři plachetnice, sign. „Kleinhardt del. Baltzer sc. Prag.“, rozm. (52x62); (46x53).

B O S S U E T, JACQUES BÉNIGNE

Ba 8

(B425, b'1083, c'2068, ČlIf99, KL: Z16912, KL: A3374, KL: Z17064)

Jakob Benignus Bossuet Bischof von Meaur Geschichte von den Veränderungen der Protestantischen Kirchen. Aus dem Französischen übersezt. Prag, 1785.

Na *tit. viněta*, žena s rouškou přes oči se opírá levou rukou, ve které drží kříž ovinutý ratolestí, o zlomený sloup, v pravé ruce váhy v rovnováze s holubicí a Merkurovou holí, heraldicky vpravo Bůh, u nohy Spravedlnosti kniha s náp. „Omnia in mensura et numera et pondere disposuisti. Sapient 11.21“, sign. „J. Q. Jahn del. Balzer sc.“, rozm. (71x86); (60x76)

Soupis č. 827

Ba 9

(KL:R2443)

Jakob Benignus Bossuet Bischof von Meaur Geschichte von den Veränderungen der Protestantischen Kirchen. Aus dem Französischen übersezt. Prag, bey Johann Mangoldt. 1786

Výzdoba je stejná jako u předchozího vydání, viz Ba 8.

C

C A M P E, JOACHIM HEINRICH VON

Ba 10

(b'307)

Sittenbüchlein für Kinder aus gesitteten Ständen. Von J. H. Campe. Nebst einigen lehrreichen und unterhaltungen Erzählungen und Fabeln. Neue vermehrte Auflage. Mit Vignetten. Prag, bey Johann Mangoldt 1787.

Na *str.* 1 rytina, děd se synem a dvěma nuky na lavičce pod stromem, sign. „Gregory Baltzer sc. Prag.“, rozm. (56x68); (53x66), na *str.* 109 rytina, jeden putto věnčí vavřínovým věncem medailon na pomníku s portrétem Josefa I., vpředu ve stínu druhý putto s přilbou na hlavě a s odloženým štítem ukazuje na tento pomník, za nímž vyrůstá palma, dole vlevo v pozadí obléhání pevnosti, nápis na pomníku „Jose... Rom.“, sign. „L. Kohl pinx. J. Balzer sc.“, rozm. (64x64); (54x59), viz též *Be* 3.

C O R N O V A, IGNATZ

Ba 11

(ČIf'10)

An Böhmens junge Bürger. Ein Gedicht in vier Gesängen von Ignatz Cornova. Prag und Wien, bey Johann Ferdinand Edlen von Schönfeld. 1783.

Na *tit.* rytina, v rámečku dva putti, jeden s toulcem šípů, předává druhému květiny, kolem rámečku symboly lásky: Amorovy šípy, hořící srdce, planoucí pochodeň, růže, sign. „G: B:^{“4)}“, rozm. (65x67); (57x58)

D

D A V I D, ALOIS MARTIN

Ba 12

(B²17)

Das Leben Newtons zum Drucke beförderet, da aus dem ersten Buche seiner Grundsätze der natürlichen Philosophie H. Aloys David des Tepler Stifts Profeß sich einer öffentlichen, dem Hochgebohrnen Reichsgrafen Christoph Hermann zu Trautmansdorf, und würdigsten Abten zu Tepel & gewidmeten Prüfung in dem grossen Karoliner Hörsale unterzog. Im Augustmonate den ...⁵⁾ Gedruckt mit Schriften der k. k. Normalschulbuchdruckerey, durch Matth. Adam Schmadl, Faktor. 1783.

Před *tit.* mědiryt s portrétem Isaaka Newtona, dvouřádkový náp. „Isaac Neuton/Gravé d'Aprés la Medaille Ic.“, sign. „Gre. Balzer sc. Pragae“, rozm. (159x104) (132x89)

Ba 13

(B²25, D2028-prív. 5)

Längenunterschied zwischen Prag und Breslau, aus den Pulversignalen auf der Riesenkuppe des k. preußischen Herrn General = Majors von Lindener 1805 den 25ten, 26ten, 27ten und 28ten Juli bestimmt und herausgegeben von Aloys David, Reg. Kanonikus des Stifts Tepl, der freyen Künste und Weltweisheit Doktor an der Karlsruhischen Universität, Astronom und Professor der praktischen Sternkunde, der k. Prager Sternwarte Vorsteher, der gelehrten k. Gesellschaft der Wissenschaften, wie auch der k. ökonomischpatriotischen Gesellschaft in Böhmen ordentlichen Mitgliede; der k. böhm. gelehrten Gesellschaft d. Z. Direktor. Samt Titelpuffer, der die natürliche Ansicht der Riesenkuppe von hiesigen Lorenzberge vorstellt. Für die Abhandlungen der k. böhm. Gesellschaft der Wissenschaften. Prag, 1806. Gedruckt bei Gottlieb Haase, k. böhm. ständ. Buchdrucker.

Za *tit.* akvatinta s pohledem na Sněžku přes dalekohled, náp. „Ansicht der Riesenkuppe durch ein 2 Füßs. Dollond. Fernrohr von 45 malig. Vergrößerung.“, sign. „gezeichnet Jos. Sikora(?) gestochen v. Anton Balzer“, rozm. (?x?); (190x115)⁶⁾, na následující straně tisku obšírný popis k ilustraci.

4) Gregory Balzer

5) Nedoplněno

6) Oříznuto, rozměr stránky.

DIESBACH, JOANNES

Ba 14**(d'326)**

INSTITUTIONES THEOLOGICAE DE DIVINIS VIRTUTIBUS FIDE SPE & CHARITATE IN USUM THEOLOGICAE AUDITORUM CONCINNATAE A JOANNE DIESBACH E SOCIETATE JESU DOCTORE ac PROFESSORE THEOLOGO IN UNIVERSITATE PRAGENSI. ANNO AERAE CHRISTIANAE M.DCCLXXI. /1771/ PRAGAE, CHARACTERIBUS JOSEPHI EMMANUELIS DIESBACH.

Na *tit.* mědirytina, v popředí žena s rouškou v levé ruce drží kříž, v pravé ruce knihu, na kamenném podstavci beránek, od něj směřuje blesk na knihy ležící na zemi, vpravo muž píšící knihu, sign. „Baltzer sc. Pragae“, rozm. (76x113)⁷⁾; (77x105).

Soupis č. 1196

DOBNER, JOB FELIX (GELASIUS A SANCTA CATHARINA)

Ba 15**(E406)**

ANNALIUM HAGECIANORUM ANIMADVERSIONIBUS HISTORICO-CHRONOLOGICO-CRITICIS EMENDATORUM NEC NON DIPLOMATIBUS, RE GENEALOGICA, NUMARIA, VARIQUE GENERIS ANTIQUIS AERI INCISIS MONUMENTIS AUCTORUM PARS VI. STUDIO ET OPERA P. GELASII DOBNER A S. CATHARINA SCHOLARUM PIARUM SACERDOTIS PROFESSI. QUAE BOHEMIAE HISTORIAM AB ANNO CHRISTI MXCIV. USQUE AD ANNUM MCXCVIII. COMPLECTITUR. CUM FACULTATE CENSURAE CAESAREAE REGIAE ET SUPERIORUM ORDINIS. PRAGAE, CHARACTERE ROSENMÜLLER, HEREDUM, MATHIA GLATZ FACTORE, 1782.

Za str. 164 (příp. v *příloze*) Vratislavův náhrobek a stylizované vyobrazení mincí, náp. „ad. an: 1124“, „Tab. II“ a „Wratislaus Dux tertius Filius Wratislai primi Regis Boemiae, Fautor hujus Ecclesiae, mortuus est in Ungaria apud Stephanum Regem in exilio a. M.CC.XXIII hue translatus.“, sign. „G(r). Bal./...“, rozm. (?x197); (?x160).

Knihopis č. 1962, Soupis č. 1232

E

EVANGELIA

Ba 16**(C361, Člb²68, e¹1176)**

Die sonntägigen Evangelien und derselben Erklärungen, in Tabellen zum Gebrauche der Katecheten. Mit Ihrer röm. kais. auch kais. kön. apost. Majest. allergnädigster Freyheit. Prag, im Verlag der k. k. Normalschulbuchdruckerey. 1777.⁸⁾

Na *tit.* mědiryt, Ježíš promlouvá ke shromážděným ženám, dětem a mužům, sign. „Joh. Balzer sc. Pragae“, rozm. (65x?) (55x81).

Soupis č. 1441

Ba 17**(KL: J3823, KL: A4336)**

Die sonntägigen Evangelien und derselben Erklärungen, in Tabellen zum Gebrauche der Katecheten. Mit Benehmhaltung der kais. kön. Censur, Prag, im Verlage der k. k. Normalschule. 1780.⁹⁾

Na *tit.* mědiryt, totožný s rytinou z předešlého vydání *Ba 16*, pravděpodobně pro opotřebení přerytou, sign. „Joh. Balzer sc. Pragae“, rozm. (65x85) (55x81).

Soupis č. 1442

7) Šikmo seříznutá deska.

8) Na poslední straně: „Gedruckt durch Joh. Adam Hagen, Faktor.“

9) Viz předchozí poznámka.

F

FERBER, JOHANN JAKOB

Ba 18

(b²416)

Herrn Johann Jakob Ferbers Briefe aus Wälschland über natürliche Merkwürdigkeiten dieses Landes an den Herausgeber derselben Ignatz Edlen von Born, des heil. röm. Reichs Rittern, kais. königl. Bergrath, und Mitglied der kön. Schwedischen Akademie der Wissenschaften. Mit Benehmigung k. k. Censur. Prag 1773, bey Wolfgang Gerle.

Na *tit.* mědirytová viněta s rostlinným orámováním, krajina s činnou sopkou v pozadí, v popředí řeka a dva mosty, sign. „Kleinhard del. J. Balzer sc. Pragae“, rozm. (85x?); (62x87)

Soupis č. 1483

FRANTIŠEK SALESKÝ, SV.

Ba 19

(E1136)

Knjžka Zlatá gednomukaždýmu Stawu wžitečna prospěšná, w niź Bohmilá, a nebo Boha milugicý Dusse na Cestě k žiwotu wěčným postawená, zwedená, a wedená pilnau Prácy, a duchownj Rukau Swatýho Frantisska Salesya, Knjžete a Biskupa Genewenskýho předně w Gazyk Francauzský od téhož swatýho Otce, a nynj poznowu w Český wvedená, a od Wyslánj Kagjcyho w Králowstwj Českém na nowo wydaná. S Powolenjm cýs. král, Cenzury. W Praze w Jana Karla Hrabý, G G. Mil. P. P. Stawů Impressora, 1780.

Na *tit.* mědiryt, poprsí sv. Františka¹⁰⁾ Saleského, ukazujícího pravici na knihu, kterou drží levicí a v níž se čtou slova „Libellus Aureus“. Nahoře páska s nápisem „Vivat JESUS“, dole kartuše s nápisem „S. Franciscus Salesius. Episcopus Genevensis Divini Amoris Magister.“, sign. „Joann Balzer sc.“, rozm. (136x84); (132x76).¹¹⁾

Knihopis č. 2574

CH

CHRYSOSTOMUS, JOHANNES

viz Jan Zlatoústý

J

JAN, ZLATOÚSTÝ (CHRYSOSTOMUS)

Ba 20

(b¹1528, c²1300: dva výtisky, KL: A4461)

Des heiligen Kirchenlehrers Johannes Chrysostomus Predigten und kleine Schriften. In zehen Bänden. Erster Band. Neue verbesserte Auflage. Prag, im Verlag der k. k. Normalschulbuchdruckerey. 1785.

Před *tit.* mědiryt se sv. Janem Zlatoústým, náp. „Ex vetusa ab modum icone Constantinopoli olim depicta.“, řecký nápis na obrázku, sign. „Joh. Balzer sc.“, rozm. (165x100); (157x89).¹²⁾

10) V článku P o d l a h a A.: *Materiálle k slovníku umělců a uměleckých řemeslníků v Čechách*, Památky archeologické, XXXIV, 1924-1925, str. 259 je omylem „Jan“.

11) Knihopis tuto ilustraci nezná.

12) Vyobrazení sv. Jana před titulem pravděpodobně převzato podle obrázku z lipského tisku téhož názvu [Leipzig, Verlegts Johann Gottfried Dyck, 1748, nesign., rozm. (155x?); (153x88), NK Praha (34F276)], podobný mědiryt je i v augsburgském tisku téhož díla [Augsburg und Innsbruck, Im Verlag bey Joseph Wolff. 1772, sign. „Klauber Sc. A. V.“, rozm. (?x?); (158x87), NK Praha (28K18)]. Pokud mědiryt před titulem lipského vydání patří do tisku, pak je to vzor, který převzal Balzer a stejně ho asi použil Klauber v augsbursko-innsbruckém tisku.

K

KINDERFREUND

Ba 21

(Čllc²¹⁵: 4. až 6. díl, c¹⁴⁴⁴: 1. - 12. díl)

Der Kinderfreund. Ein Wochenblatt. Erster Theil. Zwote Auflage. Mit Benehmhaltung der Kais. Königl. Censur. Prag, bey Johann Ferdinand Edlen von Schönfeld. 1780.¹³⁾

... Zweyter Theil. ...

... Dritter Theil. ...

... Fünfter Theil. ...

... Sechster Theil. ...

... Siebenter Theil. ...

... Zehnter Theil. ...

Na *tit.* 1. dílu viněta, matka s dvěma dětmi, chlapec čte, sign. „Gregor Baltzer“, rozm. (58x?); (52x54)

Na *tit.* 2. dílu viněta, muž sázející stromek se dvěma dětmi, v pozadí studna, sign. „Gregor. Baltzer“, rozm. (59x65); (54x61)

Na *tit.* 3. dílu viněta, učitel se čtyřmi dětmi, sign. „Gregoriu B/?¹⁴⁾sc.“, rozm. (60x70); (47x57)

Na *tit.* 4. dílu viněta, muž trestající dítě rákoskou, sign. „Gregor Balzer¹⁵⁾“, rozm. (65x65); (57x55)

Na *tit.* 6. dílu viněta, muž s knihou v ruce u knihovny, hovoří s dítětem, sign. „Gregor Baltzer sc.“, rozm. (59x68); (50x58)

Na *tit.* 7. dílu viněta, muž s holí na lavičce hovoří s dítětem, ukazujícím na uschlou révu, sign. „Gregory Baltzer sc.“, rozm. (60x66); (51x53)

Na *tit.* 10. dílu viněta, kuň, osel (?) a hlemýžď, sign. „Gr. B.“, rozm. (56x?); (51x70)

Ostatní ilustrace mohou být též balzerovské provenience.

Soupis č. 2338, Lifka č. 1571

KRAMMER, MICHAEL

Ba 22

(e¹³⁸)

Betrachtungen über die Leidensgeschichte Jesu Christi am Oelberge nach der harmonischen Beschreibung der vier Evangelisten mit verschiedenen Anmerkungen und nützlichen Sittenlehren in eben so vielen Fastenpredigten. vorge tragen von Michael Krammer, Weltpriester, der Weltweisheit Doktor, und ehemalige Fastenprediger bey St. Niklas in der kleinern Stadt Prag. Ersten Theil. mit Benehmhaltung der kaiserl. königl. Censur. Prag, bey Johann Mangoldt. 1781

Na *tit.* mědiryt, Jidáš sledovaný ozbrojenci líbá na tvář Ježíše Krista, v popředí vlevo světloňoš, sign. „Johann Balzer sc.“, rozm. (73x85); (68x82)

Ba 23

(E940)

...Weltpriester, und vormaligen Sonntagsprediger ... (...) ¹⁶⁾ Zweyte Auflage. ... Prag, bey Johann Mangoldt 1780.

... Das ersten Bandes zweyten Theil, Zweyte Auflage. Prag, bey Johann Mangoldt 1784.

Na *tit.* mědiryt, viz *Ba 63*, sign. „J. Quirin Jahn Johann Balzer sc. Pr.“.

13) U mnoha výtisků jsou podle stavu tiskové desky nebo podle opotřebení samotného tisku signatury zcela nezřetelné, pokud nebyly u některých tisků vůbec odstraněny.

14) Špatně čitelné nebo nečitelné.

15) Viz předchozí poznámka.

16) V tepelském výtisku je v tomto místě odstraněn text, týkající se čísla svazku a dílu.

M

M E Y E R, ANDREAS

Ba 24

(ČIIc'27)

Wie soll ein junges Frauenzimmer sich würdig bilden? von Andreas Meyer. Sechste Auflage. PRAG, gedruckt und verlegt bey Joh. Jos. Diesbach. 1786.

Před *tit.* mědiryt, dvě dívky v dívčím pokoji, jedna u piana (spinetu?) druhá sedí otočená zády a píše, sign. „Balzer sc.“, rozm. (137x?); (116x77), mědiryt. viněta na *tit.*, Pallas Athéna se sovou, na štítě se značkou, nesign. je pravděpodobně od téhož autora.

M I L L E R, JOHANN PETER

Ba 25

(ČIIb '92)

Příkladné k Wzdělání duchownjmu slaužící Wyprawowánj neypředněgssjch biblických Skutků, a Příběhů starýho, y nowýho Zákona. S přiloženým wždy Mrawo=Učenjm pro Mládeř!/. W Čžestinu uwedl: Kněz Jan Adam Truttnowsky. S Dowolenjm duchownj Wrchnosti. W Praze, Nákladem Jana Mich. Samma, na malé Straně 1779.

Před *tit.* mědiryt, Kristus s veleknězem, nápis „Wir wißen daß du als ein Lehrer von Gott kommen seýest. Joh. 3.“, sign. „Gregory Baltzer sc.“, rozm. (149x90); (147x81).

Knihopis č. 5578

M Ö L L E R, HEINRICH FERDINAND

Ba 26

(ČIIIf79)

Der Graf von Waltron, oder die Subordination. Ein Originaltrauerspiel in fünf Aufzügen von Heinrich Ferdinand Möller. Mit Bestätigung der k. k. Censur. Prag, bey Johann Joseph Gröbl, 1776.

Na *tit.* viněta, Amor se šípy v toulci před lvem (psem?), před ním dva kameny s nápisy „(...) qui TE“ a „quam (...) fortisim (...) vincit“, sign. (dosti nečitelně) „Jahn inv. et del. B/.../“¹⁷⁾, rozm. (48x?); (46x68).

N

N I E M E Y E R, AUGUST HERMANN

Ba 27

(B507, ČIIId'215; 3. díl, D77, KL: J4033-2. díl)

Charakteristick der Bibel von August Hermann Niemeyer. Zweeter Theil. Prag, 1785

... Dritter Theil. Prag, 1785.

Na *tit.* 2. dílu mědirytová viněta, žena ukazující dítěti antický chrám s nápisem „PROVIDENTIAE“, sign. „Balzer, sc.“, (72x93); (61x73).

Na *tit.* 3. dílu mědirytová viněta, Spravedlnost s váhami, nad ní slunce, vedle kamene se svítkem s nápisem „GESCHICHTE DER MENSCHHEIT“, v pozadí kněz u nohou s bůžky a obětiny, na kameni s hebrejským nápisem hoří oheň, sign. „Balzer sc. Pragae“, rozm. (66x95); (59x83).¹⁸⁾

Soupis č. 3207

17) Jiné připsání než rodině Balzerů se nenabízí, ale pochybnosti zůstávají, i když je rytina podle Jahnovy předlohy, který kreslil převážně pro Balzery, viz rejstřík na komci soupisu..

18) V prvním dílu nesignovaná balzerovská či berkovská viněta.

Ba 28**(KL: U11650)**

... Zweeter Theil. Prag, bey Johann Mangoldt, 1786.

Na *tit.* viněta, viz *Ba 27*, sign. „Balzer sc.“.**Ba 29****(D78: 2. díl)**

... von D. August Hermann Niemayer. Zweyter Theil. Fünfte Auflage. Mit Churf. Sächs. gnädigste Freyheit. HALLE, bey Johann Jacob Gebauer, 1795.

Na *tit.* viněta, kopie podle *Ba 27*, nesign. rozm. (68x?); (60x73)**Ba 30****(D78: 3. díl)**

... von D. August Hermann Niemeyer. Dritter Theil. Vierte Auflage. Mit Churf. Sächs. gnädigster Freyheit. HALLE, bey Johann Jacob Gebauer, 1795.

Na *tit.* mědiryt. viněta, zrcadlově obrácená kopie podle *Ba 27*, sign. „G.s.“, (69x98); (50x82)¹⁹⁾**P****P A Ř Í Z E K, ALEŠ VINCENC**viz též *Seiler*, Georg Friedrich**Ba 31****(KL: A4870-2. díl, KL: D313-1. díl, d'518, KL: D638-1. díl, KL: Ch704-2. díl)**

Erklärung der sonntägigen Evangelien in Schulen, zum Gebrauche der Katecheten. Von P. Alexius Pařízek, Direktor der Hauptschule zu Klattau. Erster Band Prag, bey Johann Michael Samm, 1786

... Zweyter Band. ... 1787.

Na *tit.* mědiryt, andělek v pravé ruce s hořícím srdcem přichází k podstavci, na něm Evangelium s náp. „EVANGELIVM IESV CHRISTI“, z Evangelia vychází paprsky, vpravo pahýl stromu, sign. „P/ater/ A./lexius/ P./ařízek/ inv et delin. J. Balzer sc.“, rozm. (84x86); (75x80)*Soupis č. 3378***Ba 32****(KL: B1658-2. díl, KL: A3888-2. díl, KL: U8611-2. díl)**

Erklärung der sonntägigen Evangelien in Schulen, zum Gebrauche der Katecheten. Von P. Alexius Pařízek, Direktor der Hauptschule zu Klattau. Erster Band. Zweyte verbesserte Auflage. Prag, bey Johann Michael Samm, 1787.

... Zweyter Band. ...

V obou dílech na *tit.* mědiryt stejný jako u tisku *Ba 31*.*Soupis č. 3379, Soupis FM č. 368***Ba 33****(KL: U14628)**

Erklärung der sonntägigen Evangelien in Schulen, zum Gebrauche der Katecheten. Von P. Alexius Pařízek, Direktor der Hauptschule zu Klattau. Erster Band. Dritte Auflage. Prag, bey Samms Witwe, 1789.

... Zweyter Band. ...

Na *tit.* mědiryt stejný jako u tisku *Ba 31*.*Soupis č. 3380*

19) Vzhledem k datu vydání ryto pravděpodobně podle Balzerovy rytiny, pokud ovšem neexistuje hallský tisk takto ilustrovaný, starší než pražské vydání, nebo společná předloha.

Ba 34

(Čle¹171, KL: A4638-1. díl)

Erklärung der sonntägigen Evangelien in Schulen zum Gebrauche der Katecheten. Von P. Alexius Pařízek. Direktor der Hauptschule zu Klattau. Erster Band. Dritte Auflage. Prag, bey Kaspar Widtmann 1797.²⁰⁾

... Zweyter Band. ...

... festtägigen Evangelien ... der Katecheten; nebst anhängender Anleitung zum homiletischen Gebrauche des Ganzen Werkes, für Prediger. Von ... Dritter Band. ...²¹⁾

Na *tit.* všech dílů nesignovaný mědiryt, totožný s mědirytem v *Ba 31*, pozměněný náp. „EVA[*]GELIVM²²⁾ IESV CHRISTI“.

P E L C L, FRANTIŠEK MARTIN

viz též *Kronik*

Ba 35

(E314)

ABBILDUNGEN BÖHMISCHER UND MÄHRISCHER GELEHRTEN UND KÜNSTLER, NEBST KURZEN NACHRICHTEN VON IHNEN LEBEN UND WERKEN. ERSTER THEIL. Cum Approbatione Caesareo-Regiae Censurae. PRAG, bey Wolfgang Gerle, Buchhändlern. 1773.

... ZWEYTER THEIL. ... PRAG, bey Iohann Hraba, der H. H. Stände im Königreiche Böhmen Buchdrucker, 1775.

... DRITTER THEIL. ... PRAG, bey Johann Karl Hraba, der H. H. Stände im Königreiche Böhmen Buchdrucker, 1777.

... VIERTER THEIL. PRAG, gedruckt in der k. k. Normalschulbuchdruckerey durch Matthäus Adam Schmadl, Factor 1782.

Před *tit.* 1. dílu mědiryt, Chronos sedící za českým lvem marně²³⁾ přihlíží k zástupům okolo chrámu umění a věd, v pozadí zřícenina antického chrámu, sign. „J. Kleinhard del. J. Balzer sc. Pragae.“, rozm. (163x100); (152x95). *Před předmluvou* mědiryt, alianční znak hrabat Nostic-Rhineků a Kolovratských z Kolovrat, sign. „J. Kleinhard J. Balzer sc. Pragae“, rozm. (56x84); (52x80). Dále *následují* portréty (nejdříve stránka, za kterou se nachází, pak nápis se jménem):

předml. „CAROLVS. IV. ROM. IMP. BOH. REX. PATER. PATRIAE.“, sign. „J. Kleinhardt del. 1772. J. Baltzer sc. Pragae“, rozm. (165x112); (162x100), *str. 4* „ARNESTVS. A. PARDVBICZ. I. ARCHIEP. PRAGENSIS.“, sign. „J. Kleinhardt del. 1772 J. Balzer sc. Pragae“, rozm. (167x111); (164x100), *str. 6* „COSMAS. DECANUS. SANCTAE PRAGENSIS ECCLESIAE.“, sign. „J. Kleinhardt del. 1772 J. Baltzer sc. Pragae“, rozm. (167x111); (163x100)²⁴⁾, *str. 10* „FRANCISCUS. PRAEPOSITUS. ECCLESIAE PRAGENSIS.“, sign. „J. Kleinhardt del. 1772 J. Baltzer sc. Pragae“, rozm. (168x111); (163x99), *str. 12* „WILHELMVS. S. RI. COMES. DE. SLAWATA.“, sign. „J. Kleinhardt del. 1772 J. Balzer sc. Pragae“, rozm. (168x112); (163x100), *str. 16* „BOHVSLAVS. HASENSTEIN. A. LOBKOVICZ.“, sign. „J. Kleinhardt del. 1772 J. Baltzer sc. Pragae“, rozm. (166x112); (162x100), *str. 20* „WENCES. HAYEK. A. LIBOZCAN. CANONICVS. ECCLESIAE. BOLESNAV.“, sign. „J. Kleinhardt del. 1772 J. Baltzer sc. Pragae“, rozm. (167x112); (162x100), *str. 24* „THOM. IOAN. PESSINA. A. CZECHOROD. S.M.P.E. DECANVS.“, sign. „J. Kleinhardt del. 1772. J. Baltzer sc. Pragae“, rozm. (168x111); (163x99), *str. 30* „BARTOLVS. A. SAXOFERRATO.“, sign. „J. Kleinhardt del. 1772 J. Baltzer sc. Pragae“, rozm. (167x112); (162x100), *str. 36* „CHRISTPH. KYBLIN. A. WAFFENBVRG I.V.D.“, sign. „J. Kleinhardt del. 1772 J. Baltzer sculp. Pragae“, rozm. (166x112);

20) Viz Ba 33, též je označeno jako třetí vydání.

21) Přes mírně odchylný název třetího dílu zařazujeme pod jednu položku

22) [*] obrácené N

23) Dle Knihopisu.

24) Ilustrace sloužila jako předloha ke Kosmovu portrétu v 1. dílu *Pelclových Geschichte der Böhmen* ...Prag 1817, NK Praha (G22837), MZK Brno (2-46874)

(162x100)²⁵⁾, str. 38 „LAVRENT. SPAN. A. SPANOVV. MED. DOCT.“, sign. „J. Kleinhard del. 1772 J. Baltzer sc. Pragae“, rozm. (166x111); (164x100), str. 40 „IOANNES IESSENIUS A IESSEN. M. D.“, sign. „J. Kleinhard del. 1772 J. Baltzer sc. Pragae“, (168x111); (163x100), str. 42 „CASP. A QVESTENBERG ABBAS STRAHOV.“, sign. „J. Kleinhard del. 1772. J. Baltzer sc. Pragae“, rozm. (168x113); (163x100), str. 46 „HIERON. AB HIRNHAIM ABBAS STRAHOV.“, sign. „J. Kleinhard del. 1772 J. Baltzer sc. Pragae“, rozm. (168x114); (162x100), str. 48 „BOHVSL. BALBINVS E SOCIETATE IESV.“, sign. „J. Kleinhard del. 1772 J. Baltzer sc. Pragae“, rozm. (168x114); (162x100)²⁶⁾, str. 52 „IACOBVS PONTANVS E SOCIETATE IESV.“, sign. „J. Kleinhard del. 1772 J. Baltzer sc. Pragae“, rozm. (168x113); (163x100)²⁷⁾, str. 56 „DAVID CRINITVS AB HLAVVACZOWA“, sign. „J. Kleinhard del. 1772 J. Baltzer sc. Pragae“, rozm. (165x113); (161x100), str. 58 „SIMON LOMNICKI A BUDCZE“, sign. „J. Kleinhard del. 1772 J. Baltzer sc. Pragae“, rozm. (166x112); (161x100)²⁸⁾, str. 60 „IOHANNES HVSS.“, sign. „J. Kleinhard del. 1772 J. Baltzer sc. Pragae“, rozm. (167x112); (162x100), str. 68 „HIERONYMVS PRAGENSIS.“, sign. „J. Kleinhard del. 1772 J. Baltzer sc. Pragae“, rozm. (167x110); (162x100), str. 72 „IOANNES CHRISTOPHORUS SCHAMBOGEN.“, sign. „J. Kleinhard del. J. Balzer sc. Pragae“, rozm. (172x112); (163x101), str. 74 „WENCESLAVS XAVERIVS NEVMANN DE PVCHHOLTZ“, sign. „J. Kleinhard del. 1772 J. Balzer sc. Pragae“, rozm. (173x114); (163x100), str. 80 „IOANNES MARCVS MARCI. A KRONLAND“, sign. „J. Kleinhard del. 1772 J. Balzer sc. Pragae“, rozm. (168x112); (162x101)²⁹⁾, str. 86 „IACOBUS DOBRZENSKY DE NIGRO PONTE“, sign. „J. Kleinhard del. 1772 J. Balzer sc. Pragae“, rozm. (167x112); (162x101), str. 88 „IOAN. AMOS COMENIVS.“, sign. „J. Kleinhard del. 1772 J. Balzer sc. Pragae“, rozm. (163x104); (160x100), str. 96 „CHRISTOPHORVS CRINESIVS“, sign. „J. Kleinhard del. 1772 J. Baltzer sc. Pragae“, rozm. (163x103); (161x99), str. 100 „ZACHARIAS THEOBALDVS“, sign. „J. Kleinhard del. 1772 J. Balzer sc. Pragae“, rozm. (168x110); (162x100), str. 104 „IOANNES. MATHESIVS“, sign. „J. Kleinhard del. 1772 Joann Balzer sc. Pr.“, rozm. (167x111); (161x100), str. 108 „CAROLVS SCRETA.“ sign. „J. Kleinhard del. 1772 J. Balzer Pragae“, rozm. (161x104); (161x100), str. 114 „PETRVS BRANDEL“, sign. „J. Kleinhard del. 1772 J. Balzer sc. Pragae“, rozm. (165x103); (162x100), str. 118 „IONATHAN EYBESCHYTZ“, sign. „Kleinhard del. Balzer sc. Pr.“, rozm. (166x112); (162x100), str. 120 „DAVID BEN ABRAHAM OPPENHEIMER“, sign. „Kleinhard del. Balzer sc.“, rozm. (166x113); (163x100)

Před tit. 2. dílu antický chrám se sochou Pallas Athény mající u nohou knihy a obrazy, sign. „J. Quirin Jahn del. J. Balzer sc. Pragae“, rozm. (164x111); (152x95). Dále *následují* portréty (nejdříve stránka, za kterou se nachází, pak nápis se jménem):

předml. „IOANNES DUBRAVIUS“, sign. „Maxmillian Kallaus³⁰⁾ del. Plsnae J. Balzer sc. Pragae“, rozm. (166x106); 163x100), str. 8 „MAXIMILIANUS ADOLPHUS A SCHLEINITZ“, sign. „Carolus Screta Pinxit J. Balzer sc. Pragae“, rozm. (167x105); (165x101), str. 16 „ANDREAS de BRODA“, sign. „J. Balzer sc. Pragae“, rozm. (166x111); (160x95), str. 22 „GEORGI. PONTANUS a Breitenberg“, sign. „J. Balzer sc. Pragae“, rozm. (164x110); (161x95), str. 28 „WENCESLAUS COMES WRATISLAW de MITROWITZ“, sign. „Balzer sc. Pragae“, rozm. (166x111); (161x98), str. 36 „CAROLUS LIBER BARO a ZIEROTIN“, sign. „Joann Quirin Jahn del. Joann. Balzer sc. Pragae“, rozm. (167x114); (162x100), str. 52 „PAULUS STRANSKI“, sign. „J. Balzer sc. Pragae“, rozm. (167x115); (162x99), str. 56 „ADOLPHUS Episcop. Taurinensis“, sign. „Antonius Hikel, del. J. Balzer sc. Pragae“, rozm.

25) Epitaf rodiny K. Kyblina se nachází v Lapidáriu NM v Praze.

26) Pravděpodobně podle jediného autentického portrétu B. Balbína od Jana Jiřího Heinsche a anonymního pomocníka z r. 1683 (portrét je v majetku Národního muzea v Praze a byl vystaven na výstavě Sláva barokní Čechie, Praha 2001, č. 1/6.27)

27) Portrét byl pravděpodobně proveden podle fresky v barokní knihovně Klementina, nebo podle společné předlohy.

28) Kleinhardovi mohl být předlohou dřevořez z roku 1594, viz T o b o l k a, vyobrazení č. 124

29) Portrét byl proveden dle nesignované autorovy podobizny z jeho knihy „*Thaumantias, liber de arcu coelesti ...*“, Praha 1649 (18H349, 49E20, 14E5)

30) Maxmilian Kalous (1739 – 1792), plzeňský malíř.

(166x115); (161x99), *str. 62* „AUGUSTINUS THOMAS. a S.Josepho.“, sign. „J. Balzer sc. Pragae“, rozm. (174x111); (163x99), *str. 66* „IOANNES AVGVSTA.“, sign. „J. Kleinhardt del. J. Balzer cs. Pragae“, rozm. (167x111; 162x99), *str. 74* „SAMUEL MARTINI a Drazowa.“, sign. „J. Quirin Jahn. del. J. Balzer sc. Pragae“, rozm. (174x111); (162x99), *str. 82* „SIGISMUNDUS ALBIK“, sign. „Kleinhardt del. J. Balzer sc. Pragae“, rozm. (163x109); (161x97), *str. 88* „IOANNES ROKYCZANA“, sign. „Balzer sc. Pragae“, rozm. (166x111); (160x99), *str. 104* „IOANNES FLORIANUS HAMMERSCHMIED“, sign. „Renz del. J. Balzer sc. Pragae“, rozm. (163x111); (161x100), *str. 110* „IOANNES FRANCISCUS BECZKOWSKY“, sign. „J. Balzer sc. Pragae“, rozm. (164x113); (163x101), *str. 116* „FRANCISCUS ANTONIUS S.R.I. COMES de SPORCK“, sign. „J. Balzer sc. Pragae“, rozm. (166x115); (162x100), *str. 138* „WENCESLAVS HOLLAR“, sign. „Gegraben von J. Balzer K.K. Priv. Kupferst. in Prag.“, rozm. (167x112); (160x95), *str. 146* „MICHAEL. HEINRICH RENTZ“, sign. „Gegraben von seiner Schiller J. Balzer K.K. Privil. Kupferstech. in Prag.“, rozm. (167x111); (160x95), *str. 150* „I. FERDINAND SCHOR“, sign. „J. Quirin Jahn. Pinxit. Balzer sc. Pragae“, rozm. (172x110); (168x102), *str. 166* „IOANNES THOMASONI DE CONCORDIA“, sign. „Kollonitz Pinx. Joann Quirin Jahn del. Joann Balzer sc. Pragae“, rozm. (173x110); (169x101), *str. 178* „FRANCISCUS TUMA“, sign. „Antonius Hikel del. Joh. Balzer sc. Pragae“, rozm. (167x115); (162x100), *str. 180* „FLORIAN LEOPOLDUS GASSMANN“, sign. „Antonius Hikel del. Joan Balzer sc. Pragae“, rozm. (165x114); (162x100).

Před *tit. 3.* dílu mědiryt se znakem Čech a Moravy, nahoře česká koruna, dole české korunovační klenoty, sign. „J. Balzer sc. Pragae“, rozm. (160x99); (155x93). Dále *následují* portréty či schema (nejdříve stránka, za kterou se nachází, pak nápis se jménem):

předml. „BENESS KRABICZE de Weitmile“, rozm. (166x107); (158x96), *str. 6* „PAVLVS ZIDEK“, sign. „Balzer sc.“, rozm. (168x108); (158x94), *str. 12* „SIGISMUNDUS GELENIUS“, sign. „Balzer sc. Pragae“, rozm. (167x107); (156x93), *str. 20* „THOMAS IORDANUS a. Clausenburgo“, rozm. (169x106), (151x93)³¹⁾, *str. 24* „DANIEL ADAM a Weleslawina“, *str. 34* „THADDAEUS HAGECIUS ab Hagek“, sign. „J. Quirin Jahn del. J. Balzer sc. Pragae“, rozm. (158x98); (149x94), *str. 46* „IOANNES GRILLUS a Grillowa“, sign. „Balzer sc.“, rozm. (160x102); (153x91)³²⁾, *str. 56* „WENCESLAUS STUREM“, sign. „Balzer sc. Pragae“, rozm. (168x107); (162x98), *str. 60* „GEORGIUS CAROLIDES a Carlsperga“, sign. „Balzer sc. Pragae“, rozm. (160x100); (152x93), *str. 66* „MARCUS BYDZOVINUS a Florentino“, sign. „Balzer sc. Pragae“, rozm. (160x101); (152x94), *str. 70* „ELISABETHA IOANNA Westonia“, sign. „Balzer sc. Pr.“, rozm. (168x107); (156x93), *str. 78* „Wenceslaus Budowecz a Budowa“, sign. „Balzer sc.“, rozm. (161x101); (156x96), *str. 86* „CHRISTOPH. HARANT. de Polzicz et Bedruzicz“, sign. „J. Balzer sc. Pragae“, rozm. (165x112); (161x97)³³⁾, *str. 100* „IOANNES CZERNOVICIUS a Lýbeo Monte“, rozm. (167x108); (150x92)³⁴⁾, *str. 104* „SIMEON PARTLICIUS a Spitzberga“, sign. „J. Balzer sc. Pragae“, rozm. (167x107); (156x96), *str. 110* „GEORGIUS FERUS“, sign. „Balzer sc. Pragae“, rozm. (169x107); (159x93), *str. 118* „IOAN. HENRIC. PROSKOWSKY. a Krohenstein“, sign. „Balzer sc.“, rozm. (169x108); (160x96), *str. 122* „IOANNES IACOBUS de Weingarten“, rozm. (150x98); (146x93)³⁵⁾, *str. 328*³⁶⁾ „JOAN. GEORG. STRZEDOWSKY“, sign. „Balzer sc. Pragae“, rozm. (166x105); (147x94), *str. 132* „IOANNES FRANCIS. Löw ab Erlsfeld“, náp. „CAESAR MERENTIBUS OFFERT“, rozm. (164x103); (159x96)³⁷⁾, *str. 140* „Benignus Sichrowský“, sign. „Balzer sc. Pragae“, rozm. (168x106); (158x96), *str. 146* „IOHANNES KVPEZKY“, sign. „Balzer sc. Pragae“, rozm. (150x99); (144x94),

31) D l a b a č (str. 80) poznamenává „von Balzer“. Předlohou portrétu byl pravděpodobně dřevoryt (z r. 1581!) v autorově knize *Kniha o Wodách Hogitedlných ...*, Olomouc 1580, Knihopis č. 3603.

32) Pravděpodobně kopie dřevorytu z autorovy knihy *„Acta anebo Statutové ...“*, Praha 1595 nebo *„Patryjarchuow swatých čtyř životy ...“*, Praha 1587

33) Jde o kopii mědirytu od Egidia Sadelera z Harantova *„Putování ...“* z r. 1608, viz T o b o l k a, vyobrazení č. 136

34) D l a b a č (str. 80) poznamenává „von Balzer“.

35) D l a b a č (str. 80) poznamenává „von Balzer“.

36) Chyba v číslování stránek.

37) D l a b a č (str. 80) poznamenává „von Balzer“.

str. 156 „Antonius Kern“, sign. „Jacob Ceruti pinxit. J. Balzer sc. Pragae“, rozm. (196x106); (157x94), *str. 162* „IOANNES BOHATSCH. a aet. 22.“, sign. „Balzer sc.“, rozm. (196x106); (157x94), *str. 172* „PROCOPIUS DIVISS“, rozm. (169x107); (152x94)³⁸⁾, *str. 178*, náčrt Divišova hromosvodu, sign. „Kleinhard del. Balzer sc. Pragae“, rozm. (162x100); (156x95), *str. 184* „Josephus Eques a Petrasch.“, rozm. (169x107); (152x94)³⁹⁾.

Ve 4. dílu jsou mimo rytin jiných autorů tyto balzerovské portréty či ilustrace (nejdříve stránka, za kterou se nachází, pak nápis):

str. 94 „WENCESLAUS REINER.“, sign. „Wenceslaus Reiner Pinx. J. Balzer sc. Pragae“, rozm. (159x102); (156x95), *str. 124* „Mathias Braun de Braun.“, sign. „Angers pinx. Johann Balzer sc.“, rozm. (170x108); (160x95), *str. 142* „Bonaventura Pitter.“, rozm. (160x101); (152x94)⁴⁰⁾, *str. 164* „Joseph Stepling Proefes Philosophischen Fakultaet zu Prag. geb. daselbst 1716“, nesignovaný,⁴¹⁾ rozm. (166x104); (156x93), *str. 168* Steplingův pomník od I. Fr. Platzera⁴²⁾, (), truchličí putto, s náp. „IOSEPHI. STEPLINGI DE. LITERIS. ET. HAC. BIBLIOTHECA. INSIGNITER MERITI. MEMORIAM. ET. EXEMPLUM POSTERIS. COMMENDAT. MARIA. THERESIA. AVG. obiit II. jul. MDCCLXXVIII.“, s měřítkem ve stopách, sign. „J. Q. Jahn invenit. Joann Balzer sc.“, rozm. (154x89); (143x76), *str. 180* „Eques Antonius Raphael Mengs.“ a značení „p. 181“, sign. „Mengs pinx. Johann Balzer sc.“, rozm. (172x118); (161x95)⁴³⁾.

Knihopis č. 6963, Soupis č. 3421, Soupis FM č. 372, Bohemica č. 0670

Ba 36

(B347)

Franz Martin Pelzels Geschichte der Böhmen, von den ältesten bis auf neuesten Zeiten. Aus den Besten Geschichtschreibern, Kroniken und gleichzeitigen Handschriften zusammen getragen. Erster Theil. Dritte, vermehrte und fortgesetzte Auflage. Prag und Wien, verlegt bey Johann Ferdinand Edlen von Schönfeld. 1782.

Před *tit.* prvního dílu mědiryt, portrét F. M. Pelcla, náp. „FRANC. MART. PELZEL“, sign. „J. Q. Jahn Pinx. J. Balzer sc.“, rozm. (?x?); (160x95).

Knihopis č. 6968, Soupis č. 3423

Ba 37

(Čle103)

Lebensgeschichte des Römischen und Böhmisches Königs Wenceslaus. Ersten Theil, enthält die Jahre 1361 - 1395. nebst einem Urkundenbuche von hunderd sechzten jetzt erst gedruckten Diplomen, Briefen und Akten. Geschrieben und herausgegeben von Franz Martin Pelzel, des Reichsgräflichen Hauses von Nostitz und Rineck Bibliothekar und Mitglied der Böhmisches Gesellschaft der Wissenschaften. Mit zwey Kupfern. Prag 1788.

Před *tit.* mědiryt, portrét krále Václava IV., poprsí Václava IV., náp. „Wenceslaus Romanorum et Bohemorum Rex.“, sign. „Quirin Jahn del. ex Originali in Karlstein J. Balzer sc. Pra.“, rozm. (170x104); (164x99).

Knihopis č. 6970⁴⁴⁾

38) D l a b a č (str. 80) poznamenává „von Balzer“.

39) D l a b a č (str. 80) poznamenává „von Balzer“.

40) D l a b a č (str. 80) poznamenává „von Balzer“.

41) Podle D l a b a č e, s. 81, je autorem rytiny J. Balzer

42) Dodnes na nádvoří Klementina.

43) A. R. Mengs (1728 Ústí n. L. – 1779 Řím). Jeho portrét v Abbildungen byl vytvořen podle autoportrétu, který je od r. 1941 v majetku Staré galerie v Berlíně (Staatlichen Museen zu Berlin).

44) Knihopis ilustraci neuvádí.

Ba 38

(Čle²104)⁴⁵⁾

Kaiser Karl der Vierte, König in Böhmen. Erster Theil, enthält die Jahre 1316 - 1355, nebst einem Urkundenbuche von zwey hundert sieben und funfzig itzt erst gedruckter Diplomen und Briefe. Geschrieben und herausgegeben von Franz Martin Pelzel. Mit Kupfern. Bestätigt von kais. kön. Censur. Prag, 1780. Mit Schriften der kais. königl. Normalschule, durch Joh. Adam Hagen.

... Zweyter Theil, enthält die Jahre 1355 - 1378, nebst einem Urkundenbuche von ein hundert ein und vierzig itzt erst gedruckter Diplomen und Briefe. ... Prag, 1781. ...

V 1. dílu před *tit.* mědiryt, poprsí Karla IV., náp. „CAROLUS IV. Romanorum Imperator et Bohemorum Rex.“, sign. „Nicolaus Wurmser Pinxit J. Quirinus Jahn. del. Joann Balzer sc. Pragae“, rozm. (?x?); (164x98).

V 2. dílu před *tit.* mědiryt, viz *Ba 37*.

Knihopis č. 6973, Soupis č. 3425, Bohemica č. 0674

Ba 39

(Čld¹274: 2. a 3. díl)

Nowá Kronyka Česká, w kteréž přiběhy obywatelůw zemi České od počátku až do nyněgssjch časů wyprawuge Frantissek Martin Pelcel, aud král. České učené společnosti. Djl Prwnj od počátku až po léta 1092. Wytisštěno w Praze w impressy c.k. normálnj sskoly, léta 1791.

... , aud král. České a král. Frankfurtské učené společnosti. Djl Druhý od léta 1092, až do léta 1230. Wytisštěno w Praze w impresy k.(?) normálnj sskoly, léta 1792

... , Cýs. král(?) weřegný Učitel literatury České, učených společností král. České a král. Frakfurtské aud. Djl Třetj od léta 1230 až do léta 1378. Wytisštěno w Starém Městě Pražském, u Frantisska Geřábka Staršího. 1796.

Na *tit.* všech tří dílů ležící nekorunovaný dvouocasý lev, sign. „J. Kleinhart del. Johann Balzer sc.“, rozm. (60x?); (54x80).

Knihopis č. 6976, Soupis č. 3429, Bohemica č. 0675

P F E N N I N G E R, K O N R A D

Ba 40

(ČlIf¹68, c²1326, d¹1314)

Von der Popularität im Predigen. Der ascetischen Gesellschaft in Zürich vorgelesen von ihrem Mitgliede Konrad Pfenninger. Prag, 1785⁴⁶⁾

Na *tit.* mědiryt, dva putti, jeden jako Merkur, druhý s rohem hojnosti se sypanými se mincemi u bloku s monogramem JM (Mangoldův signet), sign. „J. Quirin Jahn del. Joh. Balzer sc.“, rozm. (65x87); (54x70).

Soupis č. 3474

P I T T R O F F, F R A N Z C H R I S T I A N

Ba 41

(e¹1122: 3. díl, e¹1129, KL: U6519-3. díl, KL: E1969-3. díl, KL: A4446-1. díl)

Anleitung zur praktischen Gottes Gelahrtheit nach dem Entwurfe der Wiener Studienverbesserung verfasst, und zum Gebrauche akademischer Vorlesungen eingerichtet von Franz Christian Pittroff, des ritterlichen Kreuzordens mit dem rothen Sterne S. P. an der Prager hohen Schule SS. Theologiae Doctore, der Pastoral=Wissenschaft K. D. öffentl. Lehrer. Zweyte vermehrte und verbesserte Auflage. Erster Theil, Prag, bey Johann Mangoldt 1783.

... Wiener Studien=Verbesserung ... rothen Sterne Prior, an der Prager hohen Schule S.S. Theologiae Doctor, und der Pastoral=Wissenschaft K. D. öffentl. Lehrer. Dritter Theil. Die Erbauungspflicht. Zweyte rechtmäßige viel vermehrte und verbesserte Auflage. ... 1783.

45) V druhém dílu též portrét Karla IV.

46) Dle signetu vydal Mangoldt.

Na *tit.* 1. dílu mědiryt, signet Jana Mangolda, na kartuši, kterou věnčí první putto girlandou, je písmeno M, druhý putto jako Merkur, sign. „Jahn del. Baltzer sc. Pr.“, rozm. (51x67); (49x64).

Na *tit.* 3. dílu⁴⁷⁾ mědiryt, žena s rouškou přes oči, v pravé ruce drží knihu s náp. „Religio“, v levé drží kalich, u nohou jí leží kříž, pod ním symbol sv. Ducha, vedle ní ve stínu žena se zrcadlem s hadem, v pozadí knihovna, olejová lampa, globus a půlkruh, sign. „J. Quirin Jahn. del. Johann Balzer sc. Pr.“ rozm. (62x83); (55x73).

Soupis č. 3523

Ba 42

(d'1288)

Kirchenamtspolitik nach den allgemeinen Verhältnissen der Kirchenstatistik und der Pastoralclugheit, in der Anwendung auf Seelsorgergeschäfte. Von Franz Christian Pittroff, des ritterl. Kreuzordens mit dem rothen Sterne Prior, der Pastoralwissenschaften k.k. ord. öffentl. Lehrer. Prag, 1785. bey Johann Mangoldt

Na *tit.* mědirytová viněta, žena s rouškou přes oči se opírá levou rukou, ve které drží kříž ovinutý ratolestí, o zlomený sloup, v pravé ruce váhy v rovnováze s holubicí a Merkurovou holí, heraldicky vpravo Bůh, u nohy Spravedlnosti kniha s náp. „Omnia in mensura et numera et pondere disposuisti. Sapient 11.21“ sign. „J. Q. Jahn del. Balzer sc.“, rozm. (71x82); (60x76).

Soupis č. 3524

P U B I Č K A, FRANTIŠEK

Ba 43

(F348⁴⁸⁾)

Francisci Pubitschka Priesters von der Jesu Chronologische Geschichte Böhmens unter der Slaven. Erster Theil, welcher des heidnische Böhmen enthält. Mit Kupfern. Leipzig und Prag, bey Franz Augustin Höchenberg und Compagnie. 1770.⁴⁹⁾

... Priesters aus der Gessellschaft ... Böhmens unter den ersten christlichen Herzogen, Zweyter Theil, welcher das christliche Böhmen enthält. ... 1771.

... Böhmens unter den ersten prager Bischöfen. Dritter Theil, welcher die Errichtung, und Fortgang Wratislavs des ersten Königs in Böhmen. Mit Kupfern. Leipzig und Prag, bey Johann Thomas Höchenberger. 1773.

Před *tit.* 1. dílu dva muži v kožešině u ohně požívají jídlo, další vznešeněji oblečený přichází, v pozadí krajina s řekou a skalami, s vojenskou jednotkou vedenou mužem na koni, náp. „Titul Kupfer zur Geschichte Böhmen 1ter Theil.“, sign. „Frantz Prechler del. J. Baltzer sc. Lißae, et Pragae“, rozm. (?x?); (212x153).⁵⁰⁾ Před *věnováním* erb Karla Egona von Fürstenberga, se zavěšenou kolanou řádu zlatého rouna na rokokové kartuši ověšené růžemi, drženy dvěma putti, vlevo dole busta, globus, knihy, štětec a paleta, kružidlo, vpravo kostel, (klášter?), část stavení (zámek?) a zřícenina, sign. „Frantz Prechler del. Joann Baltzer sc. Lißae et Pr.“, rozm. (103x163); (95x157).

Před *tit.* 2. dílu mědiryt, pohled na Vyšehrad ze severu, v pozadí část Prahy, s náp. „Titul Kupfer zur geschichte Böhmens 2ter Theil. Stellet vor den Prospekt von dem alten Schlosse Vischehrad. nach der Mittags Seite.“, sign. „Kleinart del. J. Baltzer sc. Pragae, et Lissae.“, rozm. (234x159); (224x155).

Před *tit.* 3. dílu pohled na Malou Stranu, Pražský Hrad, Karlův most, Strahovský klášter, v popředí ozbrojení muži, rozm. (?x162); (212x157), sign. „Frank brechler !/ del. Joh. Paltzer sc. Lißa et Pragae“.

47) V třetím dílu drobné odchylky v názvu svazku.

48) 1. díl, 2. díl má před *tit.* rytinu z 3. dílu, 3. díl bez ilustrace, paralelní řada 1. a 2. díl, 3. díl s jinou rytinou.

49) Knihopis Balzerovy ilustrace v *Chronologische Geschichte* ... nezaznamenává, pravděpodobně proto, že existují výtisky s nesignovanými rytinami a signované takto asi unikly pozornosti.

50) V *Ursprüngliche, chronologische Geschichte Böhmens* ... od J o h a n n a M e h l e r a, Praha 1806, 1. díl (Teplá Člc'67, ČlId'170, A1522, B444, KL:Z13410) je nesignovaná kopie výřezu motivu této rytiny (vznešeněji oděný muž), nevalné řemeslné úrovně, viz obr. 2.

Knihopis č. 14 687, Soupis č. 3733

R

RAUTENSCHTRAUCH, FRANZ STEPHANUS

Ba 44

(b'780)

STEPH. RAUTENSCHTRAUCH ABBATIS BRZEVNOVIENSIS INSTITUTIONUM IURIS ECCLESIASTICI GERMANIAE ACCOMMODATARUM PROLEGOMENA. EDITIO AUCTION. Cum Approbatione Censurae Caes. Regiae. PRAGAE in Officina Mangoldiana. 1774.

Na *tit.* mědiryt, tiara se svatopetrskými klíči a patriarším křížem, koruna se žezlem a mečem, náp. „LUCAEXX, 25“, sign. „J. Balzer sc. Pragae.“, rozm. (54x7); (49x58).⁵¹⁾

Soupis č. 3795

RAYMUND (PATER)

Ba 45

(e²787)

P. Raymund von der H. Elisabeth des Ordens der allerheiligsten Dreyfaltigkeit von Erlösung der gefangenen Christen Priesters, Fastenreden. Erster Band. Das Gericht Gottes, mit dem itzigen Christenthume. Prag, Auf Kosten Johann Ferdinand Edl. von Schönfeld, k. k. Universitätsbuchdruckern und Verlegern. 1774.

Na *tit.* prvního dílu mědirytová viněta, na podstavci beránek, z něho vychází zář, po stranách dva andělé, nahoře vlevo boží oko v trojúhelníku, vpravo Duch svatý (plamen), sign. „Kleinhard del. Balzer sc. Pragae“, rozm. (60x86); (48x78).

RAYMUND, JOHANN

Ba 46

(ČlId'222_{1,2}, D374 - 1. díl)

Fra Johann Raymund, des heiligen ritterlichen, und befreiten Ordens des heiligen Johannes von Jerusalem Priesters, und gewöhnlichen Sonntagspredigers in der Kirche dieses Ordens bey unser lieben Frau unter der Kette in der königl. kleinern Stadt Prag, Lob=Geheimniß=Sitten= und Gelegenheitspredigten, die in verschiedenen Jahren, und auf verschiedenen Kanzeln vorgetragen worden sind. Erster Band. Mit Benehmhaltung einer kais. kön. Censur. Prag, im Verlag bey Johann Michael Samm. 1781.

... Zweyter Band. ... 1782.

Na *tit.* 1. dílu mědiryt s náboženskou symbolikou, sign. „Joannes Kleinhard del: 1781, Gregorius Baltzer fecit.“, rozm. (74x86); (69x81). Na *tit.* 2. dílu týž mědiryt jako v 1. dílu

Soupis č. 3796

RELIGION

viz Seiler, Georg Friedrich

ROYKO, KASPAR

Ba 47

(B416)

Einleitung zur christlichen Religions= und Kirchen= Geschichte von Royko. Zweyte verbesserte Ausgabe. Prag, in der Widtmannschen Buchhandlung. 1790.

Před *tit.* mědiryt (komb. technika), portrét Kaspara Royka, náp. „Caspar Royko. Geböhren 1742.“, sign. „Gezeichnet v. J. Q. Jahn 1789. Gestochen v. Johann Balzer.“, rozm. (?x?); (168x99).

51) Ryto Balzerem buď podle Salzerovy viněty z vydání z roku 1772 viz *Sa 11*, nebo podle téže kresebné předlohy.

S

S E I B T, KARL HEINRICH RITTER VON

Ba 48**(KL:B12226)**

Katholisches Lehr- und Gebethbuch. Herausgegeben von Karl Heinrich Seibt, k. k. Rath, Direktor des philosophischen Studiums etc. und professor der schönen Wissenschaften, und der Moral an der Universität. Dritte rechtmässige und vermehrte Auflage. Prag 1784, Verlegt von der verwitweten Eisenwangerinn. Zu haben in dem Verlagsgewölbe der k.k. Normalschul-Buchdruckerey, dann auch in der Eisengasse Nro. 31.

Před *tit.* rytina, anděl se zápalnou obětí na misce, nad ním zářící trojúhelník (Nejsvětější trojice), uvnitř s hebrejským nápisem, vedle anděla u klekátká klečící žena s knihou, náp. „Es ist auch kein ander Volk so groß, zu dem die Götter sich so nahe herbey thun, wie unser Gott bey allem unsern Gebeth gegenwärtig ist. Deuter IV.7.“, rozm. (83x141); (72x126), sign. „Joh. Balzer sc. Pr.“

S E I L E R, GEORG FRIEDRICH

Ba 49**(e'403, KL: CH1119)**

Religion der Unmündigen zum gemeinnützigen Gebrauche der Eltern, und Lehrer. Nach dem Seilerischen Entwurfe auf katholische Art eingerichtet und vermehrt. Mit Benehmhaltung der k. k. Censur. Prag bey Johann Michael Samm 1780.

Na *tit.* mědiryt, v pracovně u stolu s globem sedí učitel, před ním stojí chlapec a dívka, všichni s knihou v ruce, v pozadí knihovna, sign. „Kleinart del. J. Balzer sc.“, rozm. (62x68); (56x60).

Ba 50**(c²737, d¹1135)**

Religion ... Lehrer. Mit allerhöchsten k. k. Privilegierten ... Zweyte verbesserte und vermehrte Auflage. Prag bey Johann Michael Samm, 1782.⁵²⁾

Na *tit.* mědiryt, sedící Kristus, za ním dvě dospělé osoby (apoštolové), žena přivádí 5 dětí, na kameni vlevo ve stínu náp. „Matt. XIX.“, sign. „J. Quirin Jahn del. J. Balzer sc.“, rozměry (65x79); (52x67).

Ba 51**(KL: Ch457)**

Religion der Unmündigen zum gemeinnützigen Gebrauche katholischer Eltern, und Lehrer. Mit allerhöchstem k. k. Privilegium. Dritte Auflage. Prag, bey Johann Michael Samm, 1785.

Na *tit.* mědiryt, viz *Ba 50*.

Soupis č. 3382

Ba 52**(ČIIb²69, ČIIc²125)**

... Vierte Auflage. ... 1786.

Na *tit.* mědiryt, podobná jako v *Ba 50*, pravděpodobně pro opotřebení při tisku deska dorytá a upravená⁵³⁾.

S C H A L L E R, JAROSLAV

Ba 53**(B309, B309a – 1. a 2. díl, ČIIc²66, - 1. díl)**

Topographie des Königreichs Böhmen, darinn alle Städte, Flecken, Herrschaften, Schlösser, Landgüter, Edelsitze, Klöster, Dörfer, wie auch verfallene Schlösser und Stadte unter den ehemaligen und jetzigen Benennungen samt ihren Merkwürdigkeiten beschreiben werden. Verfasset von Jaroslaus Schaller a St. Josepho Priester des Ordens der frommen Schulen. Erster Theil. Rakonitzer Kreis. Prag, in der k. k. Normalschuldruckerey, durch Wenzel Piskaczek Fakt. 1785.

52) Přepřacoval Alex Pařízek.

53) Po přerytí vzniká iluze, že jedno dítě chybí.

... Schlößer ... Zweyter Theil. Elbogener Kreis. Prag. ... 1785.

... Schlößer ... Dritter Theil. Prachiner Kreis. Prag, ... 1786.

... Schlößer ... Vierter Theil. Bunzlauer Kreis. Prag, ... 1786.

V 1. dílu na *tit.* pohled na Rakovník, sign. „Kleinhard del. Joh. Balzer sc.“, rozm. (79x81); (70x77).

V 2. dílu nad *dedikací* znak Nostic-Rhineků, ovinutý festonem, s dvěma velrybami, sign. „Balzer sc. Prag.“, rozm. (62x79); (53x74).

V 3. dílu na *tit.* mědiryt. v popředí dva putti hrající si s mušlemi na pobřeží řeky s vysokými srázy, dále horník s rýžovací mísou, další putti vymývá těžnou horninu, v pozadí na kopci kostel a město(?), sign. „J. Q. Jahn del. Balzer sc.“, rozm. (71x86); (66x77) (signovaná viněta pouze ve výtisku KNAV Praha), nad *dedikací* alianční znak Nostic - Rhineků a Kolovratů z Kolovrat, s knížecí korunkou a girlandou ověšené květy, sign. „J. Kleinhard del. J. Balzer sc. Pragae“, rozm. (57x85); (53x81).

Ve 4. dílu na *tit.* pohled na Mělník, náp. „Königl: Leibgedingstadt Melnik“, sign. „D: Pindl. delin Melnik. J. Balzer sc.“, rozm. (72x87); (66x78).

Bohemia č. 0803, *Knihopis* č. 15341, *Soupis* č. 4119, *Lifka* č. 1162

Ba 54

(B310)

Topographie ... samt ... Schulen, erzbischöftlichen Notario publiko, Ehrenmitglieder der königlichen preußischen Gesellschaft naturforschender Freunde zu Berlin und Halle, und wirklichen Mitglieder der gelehrten Gesellschaft in Jena. ... Dritter Theil. ... Prag und Wien, 1790.

... Vierter Theil. Bunzlauer Kreis. ... 1790.

Ilustrace stejné jako v *DRA*.

Knihopis č. 15 341b, *Bohemia* č. 0803

SCHINDLER, AMAND

Ba 55

(D460)

Tröstung für den Bürger. Ein Projekt des ehemalige Glück der Staaten, durch ein Fiat! des Monarchen aus dem Richts wieder hervorzurufen. Prag, in dem Normalschulbücherverlage, und in der Sammischen Buchhandlung zu haben. 1782.

Na *tit.* mědiryt, na podstavci římský státník, u jeho nohou dva putti sypou mince z rohu hojnosti, vlevo sloupy, v pozadí vlevo náp. „VIRTVT EX EXEMP.“ a krajina s vycházejícím sluncem a městem s hradbami a kostely, sign. „J. Balzer, sc.“, rozm. (67x85); (61x77).

SCHRÖCKH, JOHANN MATHIAS

Ba 56

(ČlIf77, e¹1386)

Johann Mathias Schröckhs, Professors der Geschichte zu Wittenberg Allgemeine Weltgeschichte für Kinder. Erster Theil. Alte Geschichte. Zweyte zum Gebrauch katholischer Jugend eingerichtete Auflage. Prag, bey Johann Ferdinand Edlen von Schönfeld. 1781.

Na *tit.* mědiryt, sedící žena s knihou, v pozadí keře, sign. „Gr. B. sc.“, rozm. (54x77); (45x56)

SCHWARZHUEBER, SIMPERT

Ba 57

(KL: B1133: 2. díl, KL: B1497: 2. díl, KL: C5087: 2. díl, KL: A4636: 3. díl)

Praktisch=katholisches Religionshandbuch für nachdenkende Christen. Verfaßt von P. Simpert Schwarzhueber, Benediktiner zu Wessobrunn, hochfürstl. geistl. Rath, und an der hohen Schule allda der Dogmatik und Kirchengeschichte öffentlichen Lehrer. Des ersten dogmatischen Theils Zweyter Band. Enthaltend die

Glaubenslehren von der Erlösung durch Christus, dessen Reiche, oder Kirche auf Erben, den innerlichen Gnaden= und äußerlichen zur geistlichen Wiedergeburt gehörenden Heilmitteln. Prag, 1786.⁵⁴⁾

Praktisch=katholisches Religionshandbuch für nachdenkende Christen. Verfaßt von P. Simpert Schwarzhueber, Benediktiner zu Wessobrunn, hochfürstl. geistl. Rath, und an der hohen Schule allda der Dogmatik und Kirchengeschichte öffentlichen Lehrer. Des ersten dogmatischen Theils Dritter Band, oder fortgesetzte zweyte Abtheilung, Enthaltend die Glaubenslehren von den noch übrigen Gnaden= und Heilmitteln, wie auch von der Rechtsfertigung und dem ewigen Leben. Prag, bey Johann Mangoldt 1786.

Na *tit.* 2. svazku mědiryt, sedící alegorie náboženství a vedle ní sedící žena se zrcadlem a hadem, vlevo sv. Duch v pozadí a knihovna, globus, olejová lampa, sign. „J. Quirin Jahn del. Johann Balzer sc. Pr.“, rozm. (61x83); (55x74),

Na *tit.* 3. svazku mědirytová viněta, Mangoldtův nakladatelský signet, sign. „Jahn. del Baltzer sc.“, rozm. (51x68); (48x63).

Soupis č. 4303

S I M O N, JORDAN

Ba 58

(KL: E4437)

Die Verkehrung der Welt eine Strafe der Sünden in Parabeln in der Kirche der P. P. Augustinern zu St. Thomas, im Jahre 1775 in der Fasten vorgetragen von M. F. Jordan Simon, aus dem Eremiten Orden des heiligen Augustinus, des Erzbischöflichen Consistorii Assessorn und Geistlichem Rathe in der kaiserl. königl. kleineren Residenzstadt Prag. Mit Benehmhaltung der k. k. Censur. Prag, bey Felician Mangoldt und Sohne. 1776.⁵⁵⁾

Na *tit.* mědirytová viněta s puttem ležícím pod křížem s lebkou, za ním postava s kápí nesoucí kříž, v pozadí stavení se stromy a kaple se zvonící, sign. „J. Quirin Jahn del. J. Balzer sc. Pragae.“, rozm. (64x87); (61x82)

T

T Á B O R S K Ý, JOSEF

Ba 59

(E1393)

Krátké Wypsání Zemi České, aneb Známost vsech Měst, Městců, Hradů, Zámků, a giných pamětných Mjst, gak bývalých, tak nyněgssých w Českém Králowstwj, w Kragině Chebské, a w Hrabstwj Kladském se wynacházegjících; sepsané od Kněze Jozeffa od S. Wjta, Tábořskýho, Ržádu Paustennjků!! Bosáků S. Otce Augustýna. S Powolenjm královského Kněh Uwážení. W Praze, Nákladem Jana Michala Samma, na Malé Straně, 1778.

Na *tit.* mědirytová viněta s písmenem S (Sammův signet), které nesou dva putti, další tři dole čtou knihy, sign. „Kleinhart del. Balzer sc.“, rozm. (43x?); (31x38). Mědiryt na frontispici chybí.

Knihopis č. 16 043, Bohemica č. 0907

T R U T T N O W S K Ý, JAN ADAM

viz M i l l e r, Johann Peter

54) Podle 1. dílu (Mangoldtův signet na *tit.*) a 3. dílu (Mangoldt jako vydavatel uveden explicitně), můžeme i 2. díl považovat za Mangoldtův tisk.

55) Též D l a b a č , str. 84, uvádí však letopočet 1778.

V

V Ě Ž N Í K, FRANTIŠEK XAVER HR.

Ba 60

(e²168)

ADHORATIO AD SENATVM POPVLVMQVE ACADEMICVM, DVM AVGVSTA IOSEPHI II. ET MARIAE THERESIAE MVNIFICENTIA, IOSEPHO STEPLINGO MONVMENTVM ERIGERETVR. A REGIO VNIVERSAE REI LITTERARIAE IN BOHEMIA PRAESIDE FRANCISCO COMITE DE WIEZNIK. /PRAGAE, Charakteribus Caesareo-Regiae Scholae Normalis, per Ioannem Adamum Hagen, Factorem, po roce 1778/⁵⁶⁾

Před tit. mědiryt, pomník J. Steplinga od I. Fr. Platzera, (dodnes na nádvoří Klementina), truchlící putto, s náp. „IOSEPHI. STEPLINGI DE. LITERIS. ET. HAC. BIBLIOTHECA. INSIGNITER MERITI. MEMORIAM. ET. EXEMPLUM POSTERIS. COM(M)ENDAT. MARIA. THERESIA. AVG. obiit II. jul. MDCCLXXVIII.“, s měřítkem ve stopách, sign. „J. Q. Jahn invenit. Joann Balzer sc.“, rozm. (154x89); (143x76).

Soupis č. 4851

V O I G T, MIKULÁŠ ADAUKT (A SANCT GERMANO)

Ba 61

(a379)

Beschreibung der bisher bekannten Böhmischen Münzen nach chronologischer Ordnung, nebst einem kurzen Begriff des Lebens der Münzfürsten, und anderer auf welche sie geprägt worden; mit eingestreuten historischen Nachrichten von dem Bergbaue in Böhmen. angefertigt von Adactus Voigt a St. Germano, Priester des Ordens der Frommen Schulen, Erster Band. Mit Kupfern. Mit Benehmhaltung des Ordinarii, der königlichen Censur, und der Obern Ordens. Prag 1771. im Verlage der Gerlischen Buchhandlung.

... Zweyter Band. Mit Kupfern. Mit Benehmhaltung der königlichen Censur. Prag 1772. ...

V I. dílu jsou tyto ilustrace: na *str.* 375, mince knížete Soběslava I., sign. „J. Kleinhardt del. Baltzer sc. Pragæ“, rozm. (108x151); (102x146), na *str.* 389, mince krále Vladislava, sign. „J. Kleinhardt del. M. Balzer Pr.“, rozm. (91x121); (86x110), na *str.* 402, mince knížete Bedřicha, sign. „J. Kleinhard del. M. Baltzer sc. Pr.“, rozm. (107x150); (102x146). Nesignované rytiny nelze jednoznačně přisoudit ani Balzerům ani K. Salzerovi.

V II. dílu *před dedikací* fiktivní medaile - portrét hr. Pachty a pohled na pražskou mincovnu s alegorickým rámcem, sign. „J. Kleinhard del. J. Baltzer sc. Pragæ“, rozm. (126x170); (123x161), na *str.* 41, mince krále Václava I., sign. „Baltzer sc. Pragæ“, rozm. (122x154); (115x148), na *str.* 63, mince Přemysla Otakara II., sign. „J. Kleinhard: del: J. Baltzer sc: Pragæ“, rozm. (101x140); (97x127), na *str.* 83, mince krále Václava II., sign. „J. Kleinhardt del: J. Balzer sc: Pr.“, rozm. (100x?); (94x149), na *str.* 128, mince císaře Karla IV., sign. „J. Kleinhardt del: J. Baltzer sc. Pr.“, rozm. (147x135); (141x127), na *str.* 232, mince krále Albrechta II., sign. „J. Kleinhard: del. M. Baltzer sc. Pragæ“, rozm. (120x145); (116x142), na *str.* 243, mince krále Ladislava Pohrobka, sign. „J. Balzer sc. Pragæ“, rozm. (?x107); (153x147), na *str.* 372, Dodatky a vylepšení, sign. „Baltzer sc: Pr.“, rozm. (161x150); (153x132).⁵⁷⁾ Další, nesignované rytiny možno připsat týmž autorům.

Knihopis č. 16 601, Soupis 4895

56) Impresum podle přívazků, které pravděpodobně tvoří celek („Oratio ... 1780 ... Wydra“ a „Vita ... Wydra 1779“)

57) O ilustracích této knihy viz Š t e f a n J. T.: *Ilustrace a ilustrátoři Voigtova numismatického díla*. In: Sborník Voigtovského symposia, Brno 1987

EFFIGIES VIRORVM ERVDITORVM, ATQUE ARTIFICVM BOHEMIAE ET MORAVIAE, VNA CVM BREVI VITAE OPERVMQUE IPSORVM ENARRATIONE. PARS I. CVM APPROBATIONE CAES. REG. CENSURAE. PRAGAE, IN OFFICINA LIBRARIA WOLFGANGI GERLE. MDVVLXXIII. / = 1773⁵⁸⁾

... PARS II. ... MDCCLXXV. / = 1775/

Před tit. 1. dílu Chronos, sedící za českým lvem, přihlíží k zástupům okolo chrámu věd a umění, v pozadí zřícenina antického chrámu, sign. „J. Kleinhardt del. J. Balzer sc. Pragae“, rozm. (163x100); (160x97), dále následují ilustrace (umístění za stránkou a jméno portrétovaného):

Předml. „CAROLVS. IV. ROM. IMP. BOH. REX. PATER. PATRIAE.“, sign. „J. Kleinhardt del. 1772. J. Baltzer sc. Pragae“, rozm. (165x112); (162x100), *str.* 2 „ARNESTVS. A. PARDVBICZ. I. ARCHIEP. PRAGENSIS.“, sign. „J. Kleinhardt del. 1772 J. Balzer sc. Pragae“, rozm. (167x111); (164x100), *str.* 6 „COSMAS. DECANUS. SANCTAE PRAGENSIS ECCLESIAE.“, sign. „J. Kleinhardt del. 1772 J. Baltzer sc. Pragae“, rozm. (167x111); (163x100), *str.* 8 „FRANCISCUS. PRAEPOSITUS. ECCLESIAE PRAGENSIS.“, sign. „J. Kleinhardt del. 1772 J. Baltzer sc. Pragae“, rozm. (168x111); (163x99), *str.* 10 „WILHELMVS. S. RI. COMES. DE. SLAWATA.“, sign. „J. Kleinhardt del. 1772 J. Balzer sc. Pragae“, rozm. (168x112); (163x100), *str.* 12 „BOHVSLAVS. HASSENSTEIN. A. LOBKOVVICZ.“, sign. „J. Kleinhardt del. 1772 J. Baltzer sc. Pragae“, rozm. (166x112); (162x100), *str.* 16 „WENCES. HAYEK. A. LIBOCZAN. CANONICVS. ECCLESIAE. BOLESLAVV.“, sign. „J. Kleinhardt del. 1772 J. Baltzer sc. Pragae“, rozm. (167x112); (162x100), *str.* 22 „THOM. IOAN. PESSINA. A. CZECHOROD. S.M.P.E. DECANVS.“, sign. „J. Kleinhardt del. 1772. J. Baltzer sc. Pragae“, rozm. (168x111); (163x99), *str.* 26 „BARTOLVS. A. SAXOFERRATO.“, sign. „J. Kleinhardt del. 1772 J. Baltzer sc. Pragae“, rozm. (167x112); (162x100), *str.* 30 „CHRISTPH. KYBLIN. A. WAFFENBVRG I.V.D.“, sign. „J. Kleinhardt del. 1772 J. Baltzer sculp. Pragae“, rozm. (166x112); (162x100)⁵⁹⁾, *str.* 32 „LAVRENT. SPAN. A. SPANOVV. MED. DOCT.“, sign. „J. Kleinhardt del. 1772 J. Baltzer sc. Pragae“, rozm. (166x111); (164x100), *str.* 34 „IOANNES IESSENIUS A IESSEN. M. D.“, sign. „J. Kleinhardt del. 1772 J. Baltzer sc. Pragae“, (168x111); (163x100), *str.* 38 „CASP. A QVESTENBERG ABBAS STRAHOV.“, sign. „J. Kleinhardt del. 1772. J. Baltzer sc. Pragae“, rozm. (168x113); (163x100), *str.* 42, „HIERON. AB HIRNHAIM ABBAS STRAHOV.“, sign. „J. Kleinhardt del. 1772 J. Baltzer sc. Pragae“, rozm. (168x114); (162x100), *str.* 44 „BOHVSL. BALBINVS E SOCIETATE IESV.“, sign. „J. Kleinhardt del. 1772 J. Baltzer sc. Pragae“, rozm. (168x114); (162x100)⁶⁰⁾, *str.* 48 „IACOBVS PONTANVS E SOCIETATE IESV.“, sign. „J. Kleinhardt del. 1772 J. Baltzer sc. Pragae“, rozm. (168x113); (163x100)⁶¹⁾, *str.* 50 „DAVID CRINITVS AB HLAVVACZOWA“, sign. „J. Kleinhardt del. 1772 J. Baltzer sc. Pragae“, rozm. (165x113); (161x100), *str.* 54 „SIMON LOMNICKI A BUDCZE“, sign. „J. Kleinhardt del. 1772 J. Baltzer sc. Pragae“, rozm. (166x112); (161x100)⁶²⁾, *str.* 56 „IOHANNES HVSS.“, sign. „J. Kleinhardt del. 1772 J. Baltzer sc. Pragae“, rozm. (167x112); (162x100), *str.* 62 „HIERONYMVS PRAGENSIS.“, sign. „J. Kleinhardt del. 1772 J. Baltzer sc. Pragae“, rozm. (167x110); (162x100), *str.* 66 „IOANNES CHRISTOPHORUS SCHAMBOGEN.“, sign. „J. Kleinhardt del. J. Balzer sc. Pragae“, rozm. (172x112); (163x101), *str.* 66⁶³⁾ „WENCESLAVS XAVERIVS NEVMANN DE PVCHHOLTZ“, sign. „J. Kleinhardt del. 1772 J. Balzer sc. Pragae“, rozm. (173x114); (163x100), *str.* 72 „IOANNES MARCVS MARCI.

58) Dle Nováka (N o v á k L.: *J. Q. Jahn a portrét raného klasicismu*. Umění VIII, 1960, str. 177) byl 1. díl vydán bez portrétů. Je možné, že portréty byly pouze v dražších výtiscích, nebo dnes již v některých výtiscích chybí.

59) Epitaf rodiny K. Kyblina se nachází v Lapidáriu NM v Praze.

60) Pravděpodobně podle jediného autentického portrétu B. Balbína od Jana Jiřího Heinsche a anonymního pomocníka z r. 1683 (portrét je v majetku Národního muzea v Praze a byl vystaven na výstavě Sláva barokní Čechie, Praha 2001, č. 1/6.27)

61) Portrét byl pravděpodobně proveden podle fresky v barokní knihovně Klementina, nebo podle společné předlohy.

62) Kleinhardovi mohl být předlohou dřevořez z roku 1594, viz T o b o l k a, op. cit., vyobrazení č. 124

63) Chyba v číslování stránek.

A KRONLAND“, sign. „J. Kleinhard del. 1772 J. Balzer sc. Pragae“, rozm. (168x112); (162x101)⁶⁴, str. 78 „IACOBUS DOBRZENSKY DE NIGRO PONTE“, sign. „J. Kleinhard del. 1772 J. Balzer sc. Pragae“, rozm. (167x112); (162x101), str. 78⁶⁵ „IOAN. AMOS COMENIVS“, sign. „J. Kleinhard del. 1772 J. Balzer sc. Pragae“, rozm. (163x104); (160x100), str. 86 „CHRISTOPHORVS CRINESIVS“, sign. „J. Kleinhard del. 1772 J. Baltzer sc. Pragae“, rozm. (163x103); (161x99), str. 90 „ZACHARIAS THEOBALDVS“, sign. „J. Kleinhard del. 1772 J. Balzer sc. Pragae“, rozm. (168x110); (162x100), str. 94 „IOANNES. MATHESIVS“, sign. „J. Kleinhard del. 1772 Joann Balzer sc. Pr.“, rozm. (167x111); (161x100), str. 96 „CAROLVS SCRETA“, sign. „J. Kleinhard del. 1772 J. Balzer Pragae“, rozm. (161x104); (161x100) 29, str. 102 „PETRVS BRANDEL“, sign. „J. Kleinhard del. 1772 J. Balzer sc. Pragae“, rozm. (165x103); (162x100), str. 106 „IONATHAN EYBESCHYTZ“, sign. „Kleinhard del. Balzer sc. Pr.“, rozm. (166x112); (162x100), str. 110 „DAVID BEN ABRAHAM OPPENHEIMER“, sign. „Kleinhard del. Balzer sc.“, rozm. (166x113); (163x100).

Před tit. 2. dílu socha Pallas Athény v kruhovém antickém chrámu se sloupy u nohou mající knihy a obrazy, rozm. (164x111); (152x95), sign. „J. Quirin Jahn del. J. Balzer sc. Pragae“, dále následují ilustrace (umístění za stránkou a nápis na rytině - jméno portrétovaného):

předml. „IOANNES DUBRAVIUS“, sign. „Maxmillian Kallaus“⁶⁶ del. Plsnae J. Balzer sc. Pragae“, rozm. (166x106); 163x100), str. 8 „MAXIMILIANUS ADOLPHUS A SCHLEINITZ“, sign. „Carolus Screta Pinxit J. Balzer sc. Pragae“, rozm. (167x105); (165x101), str. 14 „ANDREAS de BRODA“, sign. „J. Balzer sc. Pragae“, rozm. (166x111); (160x95), str. 20 „GEORGI: PONTANUS a Breitenberg“, sign. „J. Balzer sc. Pragae“, rozm. (164x110); (161x95), str. 24 „WENCESLAUS COMES WRATISLAW de MITROWITZ“, sign. „Balzer sc. Pragae“, rozm. (166x111); (161x98), str. 34 „CAROLUS LIBER BARO a ZIEROTIN“, sign. „Joann Quirin Jahn del. Joann. Balzer sc. Pragae“, rozm. (167x114); (162x100), str. 48 „PAULUS STRANSKI“, sign. „J. Balzer sc. Pragae“, rozm. (167x115); (162x99), str. 50 „ADOLPHUS Episcop. Taurinensis“, sign. „Antonius Hikel, del. J. Balzer sc. Pragae“, rozm. (166x115); (161x99), str. 56 „AUGUSTINUS THOMAS. a S. Josepho“, sign. „J. Balzer sc. Pragae“, rozm. (174x111); (163x99), str. 60 „IOANNES AVGVSTA“, sign. „J. Kleinhardt del. J. Balzer cs. Pragae“, rozm. (167x111; 162x99), str. 66 „SAMUEL MARTINI a Drazowa“, sign. „J. Quirin Jahn. del. J. Balzer sc. Pragae“, rozm. (174x111); (162x99), str. 72 „IOANNES ROKYCZANA“, sign. „Balzer sc. Pragae“, rozm. (166x111); (160x99), str. 86 „SIGISMUNDUS ALBIK“, sign. „Kleinhard del. J. Balzer sc. Pragae“, rozm. (163x109); (161x97), str. 92 „IOANNES FLORIANUS HAMMERSCHMIED“, sign. „Renz del. J. Balzer sc. Pragae“, rozm. (163x111); (161x100), str. 98 „IOANNES FRANCISCUS BECZKOWSKY“, sign. „J. Balzer sc. Pragae“, rozm. (164x113); (163x101), str. 104 „FRANCISCUS ANTONIUS S.R.I. COMES de SPORCK“, sign. „J. Balzer sc. Balzer Pragae“, rozm. (166x115); (162x100), str. 126 „WENCESLAVS HOLLAR“, sign. „Gegraben von J. Balzer K.K. Priv. Kupferst. in Prag“, rozm. (167x112); (160x95), str. 134 „MICHAEL. HEINRICH RENTZ“, sign. „Gegraben von seiner Schiller J. Balzer K.K. Privil. Kupferstech. in Prag“, rozm. (167x111); (160x95), str. 138 „I. FERDINAND SCHOR“, sign. „J. Quirin Jahn. Pinxit. Balzer sc. Pragae“, rozm. (172x110); (168x102), str. 144 „IOANNES THOMASONI DE CONCORDIA“, sign. „Kollonitz Pinx. Joann Quirin Jahn del. Joann Balzer sc. Pragae“, rozm. (173x110); (169x101), str. 158 „FRANCISCUS TUMA“, sign. „Antonius Hikel del. Joh. Balzer sc. Pragae“, rozm. (167x115); (162x100), str. 160 „FLORIAN LEOPOLDUS GASSMANN“, sign. „Antonius Hikel del. Joan Balzer sc. Pragae“, rozm. (165x114); (162x100).

Knihopis č. 16 602, Soupis č. 4896

64) Portrét byl proveden dle nesignované autorovy podobizny z jeho knihy „*Thaumantias, liber de arcu coelesti ...*“, Praha 1649 (NK Praha 18H349, 49E20, 14E5)

65) Viz předchozí poznámka.

66) Maxmilian Kalous (1739 – 1792), plzeňský malíř.

Z

Z I P P E, JOHANN AUGUSTINUS

Ba 63

(ČIIb²70, ČIIId²114)

Anleitung in der Sittenlehre der Vernunft und Offenbarung zum Privatunterricht der Jugend. Von Augustin Zippe, Dechânt in Böhmisches-Kamnitz. Prag, bey Felizian Mangoldt und Sohne, 1778.

Na *tit.* viněta alegorií, sedící žena s rouškou přes oči, v pravé ruce kniha s nápisem „RELIGIO“ v levé kalich, u jejíchž nohou dole vlevo kříž, v levém horním rohu holubice, Duch sv., vpravo ve stínu další žena ve stínu se zrcadlem a hadem, v pozadí knihovna, na stole olejová lampa, globus, hrot oštěpu, pravítko, sign. „J. Quirin Jahn del. Johann Balzer sc. Pr.“, rozm. (60x82); (55x73).

Soupis č. 5233

RUKOPISY

L Ö W CHRISTOPHORUS (GODEFRIDUS)

Ba 64

(d2/1-4)

Chronologia Benedictino – Cladrubena sive ortus et progressus monasterii Cladrubiensis ord. s. P. Benedicti, in regno Bohemiae, districtu Pilsnensi. archidiocesi Pragensi; ex varii scriptoribus et manuscriptis collecta per P. C. L. /P. Christophorum Löw⁶⁷⁾/, ejusdem coenobii professum.

Do rukopisu vplen u *pag. 48* list označený 11, part. II, rytina s portrétem Amada Streera, posledního opata kladrubského kláštera k jeho 76. narozeninám, se znakem kláštera, sign. „Joann Balzer sc.“ Pragae., rozm. (320x?); (291x169), náp. „Reverendissimus Perillustis ac Amplissimus Dominus Dominus AMANDUS STREER celeberrimi & atiquissimi Ordinis Sⁱ Benedicti in Ducali Monasterio Cladrubiensi Abbas per Bohemiam Visitor regni Bohemiae Praelatus Infulatus aetatis 76. annorum Professus & Sacerdos jubileus. Optatos Vota ProtraXerat aether aManDI Annos; hInC faVstVs saCra LItare parat.“ /1778/.

Hoffmann č. 583 (32) (str.72-73)

REICHL MATYÁŠ

Ba 65

(A 47 XXI)

Annalium canoniae Teplensis tomus XXI., continens acta sub ... Raymundo IV. ab anno 1791 usque ad annum 1801, compilatus a P. Mathia [Reich]⁶⁸⁾.

Na *pag. 2A* mědiryt, portrét papeže Pia VI., tři andělé, jeden drží trojitý žerďový kříž, druhý tiaru a třetí dva svatopetrské klíče na polštářku, dole papežův erb, sign. „Jahn del. Balzer sculp.“, rozm. (209x145); (200x34), náp. „PIVS VI. Joannes Angelus Braschi Pont. Max.“.⁶⁹⁾

Hoffmann č. 47/21

67) (1749 Teplá – 1824 Damnov), v klášteře v Kladrubech ředitel a katecheta hlavní školy, farář v Damnově, autor historických prací. Rukopis vznikl ještě před zrušením kláštera v roce 1785, Ch. Löw v něm pokračoval snad až do své smrti, viz Hoffmann (následující poznámka).

68) Podle předmluvy a zápisů, zpracováno dle Hoffmanna v letech 1796 až 1801

69) Rytinu uvádí P o d l a h a Ant.: *Materiálle ke slovníku umělců a uměleckých řemeslníků v Čechách*. Památky archeologické, r. 27, 1915, str. 51, č. 12.

SOUPIS TEPELSKÝCH KNIH ILUSTROVANÝCH JANEM BERKOU (Be)

U tisků, které Polívková již plně zaznamenala, uvádíme pouze název tisku a v hranaté závorce číslo jejího soupisu, pokud její údaje opravujeme, citujeme tento tisk obšírněji.

A

ABHANDLUNGEN

Be 1 [Pol/1a]⁷⁰⁾(ČlIb²72_s)

Abhandlungen einer Privatgesellschaft in Böhmen, zur Aufnahme der Mathematik, der vaterländischen Geschichte, und der Naturgeschichte. Zum Druck befördert von Ignatz Edlen von Born, k. k. wirklichen Hofrath, der. kaiserl. Akademie der Naturforscher; der Akademien der Wissenschaften zu St. Petersburg, London, Upsal Stockholm, Göttingen, Toulouse und mehrerer gelehrten Gesellschaften Mitglied. Sechster Band. Mit VII. Kupfern. Prag 1784. Im Verlag der Gerlischen Buchhandlung.

Před *tit.* 5. dílu mědiryt, portrét F. M. Pelcla⁷¹⁾, náp. „Fr. Martinus Pelzel.“, sign. „J. Berka ad vivu. del. et sc. Pragae 1784“, rozm. (168x?); (155x92).

A. J. M - R

viz Ottenberger

ALBRECHT, JOHANN FRIEDRICH ERNST

Be 2

(ČlIb146/1)

Kleopatra, Königin Aegypten Dramatisch bearbeitet von Albrecht. Erster Theil. Prag und Leipzig, bey Albrecht und Compagnie, 1793.

V 1. dílu na *tit.* viněta, kolorovaná akvatinta, fiktivní (klasicisní) portrét Kleopatry v medailonu, sign. „Elsasser del. I. Berka sc.“, rozm. (75x63); (61x47). V 3. dílu na *tit.* viněta, kolorovaná rytina, Kleopatra ve vyšším věku, sign. „Jo. Berka sc.“, rozm. (86x72); (66x47). Na *tit.* 2. dílu nesignovaná kolorovaná rytina portrét Julia Caesara, pravděpodobně od téhož autora.

B

BIBLE ČESKÁ

viz Testament

C

CAMPE, JOACHIM HEINRICH VON

Be 3

(b'307, přív.)

Sittenbüchlein für Kinder aus gesitteten Ständen. Von J. H. Campe. nebst einigen lehrzeichen ind unterhaltungen Erzählungen und Fabeln. Neue vermehrte Auflage. Mit Vignetten. Prag, bey Johann Mangoldt 1787.

Na *tit.* mědirytová alegorická viněta – nejspíš nakladatelský Mangoldtův signet, putto s knihami, balíky papíru, s kalamářem a perem, drží desku s festonem a monogramem JM, sign. „J. Berka del. et sc.“, rozm. (55x74); (42x64). Na *str.* 135 mědiryt, topící se chlapec (?), držící se dřevěné

70) Polívková tento ročník nezná

71) Mědirytina je bez určení knihy původu publikována v katalogu H n o j i l A.: *V zajetí vášně Sbírka Patrika Šimona*. Olomouc 2004, ISBN 80-85227-67-3 a 80-902568-7-2, str. 184, č. 257

konstrukce, vlevo a vpravo rákosí, rozm. (50x83); (54x76), sign. „J. Berka sc. Pr.“, na str. 143 dva hrající si chlapci v pozadí křoví, sign. „Qu. Jahn. del. J. Berka sc. Pr.“, rozm (60x?); (53x67).

CASANOVA DI SEINGALT, GIACOMO

Be 4 [Pol/24]

(f¹1371)

Histoire de ma fuite des prisons de la République de Venise qu'on applle les Plombes. A Leipzig, chez le noble de Schönfeld 1788.

Be 5

(ČIIc²159/1)

JCOSAMERON OU HISTOIRE D'EUDOUAD, ET D'ELISABETH qui passèrent quatre vingts un ans chez les Mégamicres habitants aborigènes du Protocosme dans l'intérieur de notre globe, traduite de l'anglois par JACQUES CASANOVA DE SEINGALT VENITIEN Docteur ès loix Bibliothécaire de Monsieur le comte de Waldstein seigneur de Dux Chambellan de S. M. J. R. A. Prague à l'imprimerie de l'école normale. /Dle dedikace 1787./⁷²⁾

Frontispic s portrétem G. Casanovy, sign. „I. Berka del. et sc. Pragae.“

CICERO, MARCUS TULLIUS

Be 6 [Pol/29]

(e¹2117)

Cicero an Brutus über das höchste Gut und das höchste Uebel. Wien-Prag, 1802.

Be 7 [Pol/31]

(e¹2129)

M. T. Ciceros Paradoxa und dessen Traum des Scipio. Wien-Prag, Fr. Haas 1802.

CRON, D.

Be 8 [Pol/34]

(e¹2117)

Cassiodorus oder Die Schulen. Prag, auf Kosten des Verfassers, typ. Eisenwanger 1800.

D

DAVID, ALOIS

Be 9

(β²9)

Geographische Breite und Länge von Horžitz und Königgratz Ihre Höhen über Prag und die Meeresfläche bei Hamburg, berechnet und herausgegeben von Aloys David, Reg. Kan. des Prämonstratenser= Stiftes Tepl, Doktor der Philosophie, k. k. Astronom und Professor der praktischen Astronomie, Vorsteher der prager k. Sternawarte, der k. böhmischen gelehrten Gesellschaft der Wissenschaften, wie auch der k. k. patriotisch= ökonomischen Gesellschaft in Böhmen ordentliches, und korrespondirendes Mitglied der k. k. Mährisch= Schlesischen Gesellschaft der Ackerbaues, der Natur= und Landeskunde; der Preußisch= Schlesischen Gesellschaft zur Beförderung der vaterländischen Kultur; der k. Akademie der Wissenschaften zu München, der naturforschenden Gesellschaft zu Arau, und der ökonomischen zu Leipzig. Mit einem Titulkupfer, das die St. Gotthardskirche an einer bei Horžic öftlichen Anhöhe darstellt. Für die Abhandlungen der k. böhm. Gesellschaft der Wissenschaften. Prag, 1819. Gedruckt bei Gottlieb Haase, k. böhm. ständ. Buchdrucker.

72) Polívková [Pol/26] uvádí rok vydání 1797, ale píše o pěti dílech. Zde jsou vydány jen čtyři díly a jde tedy o nový záznam. Navíc je zde signatura autora doplněna o „... Pragae.“

Před *tit.* mědiryt, vyobrazení kostela, náp. „Sct. Gotthardskirche bei Horzicz Bidschower Kreises 1818. (Ansicht von Süd = West.)“, sign. „H. Seykora del. J. Berka sc.“, rozm. (?x171); (100x121)⁷³⁾.

Be 10 [Pol/42?]

(ξ³47)⁷⁴⁾

MAPA Králowstwj českého od Cys. Kral. Prazského Hwězdaře Aloyzyusa Dawida Kanownjka Tepelského řádu Premonstrátského s určenými mýsty Rejsowaná od Hugona Wácslawa Seykory Kanownjka Strahowského. 1819⁷⁵⁾

Rytá mapa s paregou výše uvedeného nápisu, dále „Nákladem P. P. Benesse Jana Nepom. Pfeifera Oppata Klastera Strahowského.“, sign. „Ryl Jan Nepom. Berka Rýtec a Měsst'an Prazsky.“, rozm. (?x?); (413x498).

DEUS

Be 11

(KL: A3291)

DEUS IN OMNIBUS OMNIA creans, conservans et perficiens seu Exercitia pietatis christianae in usum cultorum veritatis et virtutis in primis illorum qui fidem ecclesiae catholicae profitentur Pragae Sumtibus Josephi Polt Bibliopola. /1806, dle předmluvy? podepsané J. A. Josephus Nunn/

Rytý *tit.* s uvedeným textem, pravděpodobně dále uvedeného rytce, před. *tit.* Anděl strážný s dívkou (?), sign. „H. Ssamberg?, J. Berka sc.“, rozm. (112x64; 94x157).

D L A B A Č, JAN BOHUMÍR

Be 12 [Pol/43]

(ČIIb²96)

Lebens des frommen Prager Erzbischofs Johann Lohelius, Prag, Schönfeld, 1794

D O B R O V S K Ý, JOSEF

Be 13 [Pol/46]

(ČIf¹,a,b)

Literarische Nachrichten von einer im Jahre 1792 unternommen Reise nach Schweden und Russland. Prag. J. G. Calve 1796.

E

ERASMUS, DESIDERIUS ROTTERDAMSKÝ

Be 14

(d¹94, d¹1010, KL: C564, KL: C723)

RATIO SEU METHODUS COMPENDIO PERVENIENDI AD VERAM THEOLOGIAM. PER ERASMUS ROTTERDAMUM. PRAGAE, 1785.

Na *tit.* mědiryt, alegorická viněta - nakladatelský signet, dva putti, první s dopisem, Merkurovou holí a okřídlenou helmou, druhý drží desku s monogramem J. M. (Johann Mangoldt?), kolem balíky papíru a knihy, sign. „J. Berka sc.“, rozm. (59x80); (51x62)

Bohemica č. 0233, Soupis č. 1410

73) Rytinu uvádí P o d l a h a Ant.: *Materiálle ke slovníku umělců a uměleckých řemeslníků v Čechách*. Památky archeologické, r. 27, 1915, str. 53, č. 2, obr. 10.

74) V Teplé je mapa rozstříhána a podlepena, uvedený rozměr není tedy přesný.

75) Z popisu titulu Pol/42 je možné s velkou pravděpodobností usoudit, že tato mapa nejspíš patří k tisku D l a b a č, J. B.: *Krátké vypsání Českého království...*, Praha 1818. Její tisková měděná deska je uložena v knihovně Strahovského kláštera.

Be 15**(b¹160)**

RATIO SEU METHODUS COMPENDIO ... PRAGAE, apud Joannem Mangoldt 1786.

Na *tit.* mědirytová viněta, nejspíše Mangoldtův nakladatelský signet, putto s knihami, balíky papíru, s kalamárem a perem, drží desku s festonem a monogramem JM, sign. „J. Berka del. et sc.“, rozm. (55x74); (42x64).

Soupis č. 1411

E X E R C I T I A**Be 16****(KL: U3195, KL: U4983)**

EXERCITIA RELIGIONIS IN USUM STUDIOSAE JUVENTUTIS. PRAGAE, Litteris Francisci Gerzabek, In Monasterio St. Galli 1797.

Před. *tit.* ukřižovaný Ježíš Kristus s P. Marií u nohou, sign. „Jo. Berka, sc.“, rozm. (?x?); (113x61).

F

F I S C H E R, CHRISTOPH

viz T e s t a m e n t u m , Novum

F I S C H E R, J. P.**Be 17 [Pol/61]****(e²108)**

Der Menschenspiegel ... 1. Th. ... Prag – Wien, Schönfeld 1799.

F R I T S C H, FRANZ**Be 18****(e²130, KL: A54, KL: A598, KL: A4872)**Einleitung in die Sittenlehre des Christenthums von Frantz Fritsch. Prag, bei Johann Diesbach, 1792⁷⁶⁾

Na *tit.* viněta, váza na architektonickém podstavci, u ní žena s knihou(?) nastavuje zrcadlo ženě s křížem, vlevo v pozadí na oblacích kaple, vlevo stromoví, sign. „Joa. Berka del et sc.“, rozm. (68x82); (59x76).

G**G O F F I N E, LEONHARD****Be 19 [Pol/78]****(Čla28)**

Postyla křesťanského, katolického vyučowanj ... Praha, J. M. Samm 1786.

G R U B E R, TOBIAS**Be 20 [Pol/82]****(Čllc²178, Čllc²179)**

Denkschrift über Grösse und Ruhm. Prag, 1792.

76) Polívková (Pol/66) uvádí prakticky tentýž titul a z téhož roku, ale bez uvedení nakladatele. Těžko zjistit, zdali jde o přehlédnutí, či mutaci tisku.

H

HANDBUCH

Be 21

(b'793)

Handbuch für Richter, Advokaten, Beamte und Kandidaten zu Magistratsstellen in Böhmen, Mähren, Schlesien, Oesterreich, ob und unter der Ens, Steyermarkt, Kärnten, Krain, Görz, Gradiska, Triest, Tyrol, und den Vorlanden. Prag und Wien, gedruckt bey Johann Ferdinand Edlen von Schönfeld. 1787.

Na *tit.* Schönfeldův mědirytový signet, putto se svitkem drží písmeno S, pero, kalamář, rukopisy, balíky papíru, knihy, Merkurova hůl, sign. „J. Berka del. et sc.“, , rozm. (64x85); (46x62)

Soupis č. 1842

HARTIG, FRANZ GRAFEN VON

Be 22

(e'361)

Franz Grafen von Hartig, Mitglieds der königlichen Akademie des Wissenschaften und Künste zu Marseille, der Gesellschaft zur Aufmunterung der Wissenschaften und Litteratur in Lüttich, und des akademischen Museums in Paris kurze historische Betrachtungen über die Aufnahme und den Verfall Feldwirthschaft bey verschiedenen Völkern. Prag und Wien 1786, in der v. Schönfeldschen Handlung.

Na *tit.* mědiryt, žena s rýčem a pluhem, v ruce medailon(?) s portrétem Cincinatovým, za ní zvěrokruh, rozm. (63x73); (54x67).⁷⁷⁾

HELIKONIADEN

viz Vierchmann, J. A

HERMANN, MICHAEL KAJETAN

Be 23 = 0

HOFMANN, J. P.

Be 24 [Pol/82]

(ČIF46)

Der gebildete Jüngling im Gespraech mit Gott ... Prag, J. Polt

J

JANDERA, LADISLAV

Be 25

(ξ³17)

Rede zur Gedächtnißfeyer des hochwürdigen Herrn Stanislaus Wydra Doktors der Philosophie, k. k. Professors der Mathematik, k. k. Direktors der mathematischen und physischen Studien, Dekans der philosophischen Fakultät und Rektors der Universität in Prag, des Kapitels bey allem Heiligen ob dem prager Schlosse Domherrn. Bey Gelegenheit der Ausstellung seines Brustbildes in der k. k. Bibliothek verfaßt, und am 20. July 1816 vorgetragen von Ladislaus Jandera regulirtem Chorcherrn der Prämonstratenser = Ordens im Stifte Strahow, Doktor der Philosophie, k. k. Professor der Mathematik an der prager Universität. Prag 1816. Gedruckt und zu haben bey Gottlieb Haase.

Před *tit.* vyobrazení busty S. Vydry na podstavci s nápisem „STANISLAUS WYDRA E SOC: IESU NATUS REGINAE HRADECII 13 NOV. 1741 DEFVNCTVS PRAGAE 3 DEC. 1804 MATHESIS IN VNIV. PRAG. ANN. 30 PROFESSOR DOCTVS PIVS CANDIDVS PATRIAE ET PROFESSIONIS

77) Tento mědiryt není signován, v soukromé sbírce CS (T32) je rytina signována „Qu. Jahn del. J. Berka sc“.

SVAE PERAMANS ET COLLEGIS ET DISCIPLVLIS SVIS CARISSMVS POSVIT FACULTAS
PHILOSOPHICA ANN. 1816“, sign. „Joh. Berka sc.“, rozm. (166x90.); (148x84).

JAVORNICKÝ, JAN

Be 26 [Pol/103]

(Člf'32)

Česká bibliotéka pro vlastence milowné gazyka mateřského. Sv. 1, 2 a 3. Praha, Jan H. Pospíšil 1830-36

JOHN, JOHAN DIONIS

Be 27 [Pol/105]

(Člle'172)

Lexikon der k. k. Medicinalgesetze ... Prag, Calve 1790-98

JOSEPHS DES ZWEYTEN

Be 28 [Pol/106]

(Člla123)

Gesetze und Verfassungen in Justitzfache ... Prag-Wien, Schönfeld 1786.⁷⁸⁾

Be 29

(Člla123, přiv.1)

Josephs des Zweyten Römische Kaisers Geseze und Verfassungen im Justizfache. Böhmen, Mähren, Schlesien, Oesterreich ob und unter den Enns, Steyermark, Kärnten, Krain, Görz, Gradiska, Triest, Tyrol, und die Vorlande, in dem fünfer Jahre seiner Regierung. Mit Röm. Kaiserl. Königl. und Churfürstl. Sächsischen Spezialprivilegio. Wird verkauf uf Druckpapier ungebunden für 30 kr. Prag und Wien, bey Johann Ferdinand Edlen von Schönfeld. 1786.

Na tit. viněta s antickou scénou (Alexander přetíná gordcký uzel?) v ozdobném rámci, sign. „J. Berka del et sc. Pragae“, rozm. (?x?); (94x106).

K

KNIEGGE, ADOLPH FRANZ FRIEDRICH LUDWIG FREIHERR VON

Be 30

(b²233)

Ueber die sittliche Bildung einzelner Menschen und ganzer Nationen. Line Vortsetzung zu dem allgemein beliebten Werk: Über den Umgang mit Menschen von Freyherrn von Knigge. Prag und Leipzig 1808, bey Franz Neureutter.

Rytý *tit.* s výše uvedeným textem, kruhová viněta, Pallas Athéna vede žáka, za nimi alegorie Víry, kaple, za nimi září slunce, sign. „J. Berka sc.“, rozm. (?x?); (62x61).

M

MADER, JOSEF

Be 31 [Pol/139]

(b²470)

Kritische Beiträge zur Münzkunde des Mittelalters. Prag, Haase u. Widtmann 1803.

78) Polívková uvádí „na titulní straně mědiryty“, není tedy zcela jasné, jestli měla na mysli i následující tisk. V tomto je na titulu uvedeno „ersten vier Jahren seiner Regierung“, na rytině je scéna Šalamounova soudu.

MERZ, ALOIS

Be 32 [Pol/148]

(Člb'65)

Systematický způsob protestanty o pravdě katolického náboženství předswědčující. Praha, Jan Mangold 1786.

MÜLLER, ANTON

Be 33

(Člb'173)

Methodisch abgefaßtes Krankenbuch zum gemeinnützigen Gebrauche für Seelsorger in der Stadt und auf dem Lande. Mit vielen Fleiße zusammengetragen von Anton Müller, Weltpriester. Zweyte Auflage. Prag 1796. bey Johann Buchler, Buchhändler.

Před *tit.* mědiryt náb. obsahu, náp. „Selig sind die Todten /= wie Joseph =/ in Herrn sterben. Offenb. 14,13“, zde nesign., rozm. (154x?); (145x85)⁷⁹⁾.

Soupis č. 3111

Be 34

(KI: G4893)

... Anton Müller, Weltpriester. Nun aber Zusätzen, meist sittlichen Inhalts vermehrt von Chilian Hronn, Benediktinerordens bey St. Margareth. Dritte Auflage. Prag 1803. Bey Johann Buchler, Buchhändler.

Před *tit.* nesignovaný mědiryt, viz *Be 33*.

Be 35

(C74)

Die Bildung des Menschen durch Religion und Moral. Ein nützliches Handbuch für Prediger, Katecheten, Lehrer, und für alle Jene, dern Pflicht es ist, Menschen zu bilden. Von Anton Müller, Weltpriester, Herausgeber der methodisch abgefassten Krankenbuches zum gemeinützigen Gebrauche für Seelsorger. Zwote, vermehrte und viel verbesserte Auflage. Prag, 1805. Bey Johann Buchler, Buchhändler.

Před *tit.* mědiryt, první žena s knihou nastavuje zrcadlo druhé, nesoucí kříž, klasicisní architektura, náp. „Die Früchte des Glaubenslichtes sind Güte, Rechtschaffenheit und Wahrheit. Ephes. 5,9.“, rozm. (?x?); (134x70)⁸⁰⁾, sign. „J. Berka del et sc“, na *tit.* alegorická viněta, dva putti a dívka, které postava (Kristus?) ukazuje cestu k slunci, rozm. (?x?); (51x77), sign. „Jo Berka sc“.

N

NEJEDLÝ, VOJTĚCH

Be 35a [Pol/158]

(ČIF'31)

Poslední soud. Praha 1804.

NIEMEYER, AUGUST HERMANN

Be 36

(B507, Čild'215₅, D77)

Charakteristick der Bibel von August Hermann Niemeyer. Fünfter Theil. Prag, 1786.

Na *tit.* v ozdobném rámci, král s dítětem, ukazující k antickému chrámu se sochou (spravedlnosti?), sign. „Berka sc. Pragae“, rozm. (75x88); (68x82), zrcadlově převrácená kopie rytiny z hallského tisku.⁸¹⁾

Soupis č. 3207

79) V tiscích z jiných knihoven sign. „Jo. B. sc.“.

80) Mědiryt před *tit.* pravděpodobně totožný s prvním vydáním, viz POL/156.

81) *Charakteristick der Bibel von D. August Hermann Niemeyer. Fünfter Theil. Zweyte vermehrte Auflage. Mit Chur. Sachs. gnädigster Freyheit Halle, bey Johann Jacob Gebauer, 1785.* Na *tit.* viněta, král s dítětem ukazující k antickému chrámu se sochou (spravedlnosti?), rozm. (78x95); (63x82), sign. „Schubert del. Liebe sc. Halae“. SVK ČB Zlatá Koruna (PR794/5), Teplá (D78)

N U N N, J. A. JOSEPHUS

viz D e u s

O

OTTENBERGER, JOSEPH

Be 37**(ČIf'228)**

Die ägyptischen Alterthümer, größtentheils nach antiken Denkmalen; zunächst für Studirende. Herausgegeben von A. J. M-r. durch Pet. Bohmanns Erben; geordnet und erklärt von Joseph Ottenberger, Doktor der Philosophie, k. k. Professor am prager akademischen Gymnasium, Historiographen und Vicesyndikus der k. k. prager Universität. Prag 1824, gedruckt in der Sommerschen Buchdruckerey, im Annakloster N. 948.

V příloze 22 leptů a rytin dvojnásobného formátu než textová část, označené na prvním listu „2te Abtheilung EGYPTISCHE ALTERTHÜMER herausgegeben von A. J. M-r durch Preter Bohmanns Erben erklärt und geordnet von Doctor u. Professor Ottenberger.“, různých autorů (J. Führich, C. Weigl, L. a A. Friese, Jo. Salomon, Jos. Glanz, G. Döbler, J. Berka):

list 10 „Pyramis magnificentissima ad Thebas in Aegipto.“, sign. „L. Friese del. J. Berka sc.“, rozm. (195x234); (164x211).

P

P A B S T, FRANZ ANTON

Be 38 [Pol/166]**(ČIf'102)**

Der patriotische Genius Böhmens und der Karlferrdinand'schen Universität zu Prag. Erster Theil. Prag 1809. Gedruckt mit Hrabischen Erben Schriften.

Před tit. portrét Františka I. z poloprofilu, sign. „Jo. Berka, sc.“, nápis „Imperater Austriae Hunga. et Boemorum Rex.“

P A Ř Í Z E K, ALEŠ VINCENC

Be 39**(ČId'50)**

O Swobodě a Rownosti městské, gáká gest, a co z nj pochází mezy Francouzy; wssem milým vlastencům národu Českého k povčenj a weystraze sepsáno od Alesse Pařjzka, Dyrektora cýs. král. normalnj sskoly pražské. W Praze, nákladem Kasspara Widtmanna 1793.

Na tit. symbolický mědiryt, jehož obširný výklad je na konci tisku, sign. „J. Kleinhard del 1793 J. Berka sc.“, rozm. (64x?); (62x80).

Knihopis č. 6908, Soupis č. 3381

Be 40**(b'258)**

Uiber Lehrmetode in Volkschulen für Präparanden, Katecheten und Lehrer, nebst einem Anhang vom Präparandenunterrichte für Musterlehrer; von Alex Pařizek, Direktor der k. k. prager Normalschule. Prag, bey Kaspar Widtmann, 1797.

Na tit. mědirytová viněta, v oválu Pallas Athéna ukazuje studentovi (učitelovi?) na bustu u pylonu s náp. „Socrates“, u podstavce busty si hrají dva putti, vedle nich globus a kniha, sign. „Alex Pařizek inv. J. Berka sc.“, rozm. (45x80); (39x72).

Soupis č. 3383

P I S A N N A, LAURETTA

viz A l b r e c h t, Johann Friedrich Ernst

P I S M O S V A T É

viz T e s t a m e n t u m

P R O C H Á Z K A, FRANTIŠEK FAUSTÝN

viz T e s t a m e n t u m, Novum

P U B I Č K A, FRANTIŠEK

Be 41 [Pol/178]

(c'1242)

Ehrenrettung des heil. Joh. v. Nepomuk. Prag, J. Diesbach 1791.

Be 42 [Pol/179]

(ČIf'112)

Unusne, an duo ecclesiae metropolitanae Pragensis canonici Joannes de Nepomuk ... de ponte Pragensi in subiectum Moldaviae fluvium proturbati fuere? Pragae, J. C.Hraba.

R

R Ä U B E R

viz Vizionen

R E T T I G O V Á, MAGDALENA DOBROMILA

e 43⁸²⁾

(ČIf'33)

/Předtitulní list:/ Chudobičky. Feldblümchen

/Paralení titulní listy:/ Chudobičky. Dárek autlé mládeži w českém i německém gyzyku původně sepsaný od Magdaleny Dobromily Rettigowy. Péčj a nákladem Jana Hostiwita Pospjssila, aučinkugicjho člena národnjho Museum a impressora. W Praze, Liliowé ulici čjslo 946. 1829.

Feldblümchen. Ein Geschenk für die Jugend, verfaßt von Magdalena Dobr. Rettig. Verlegt auf Kosten des Johann Hostiwit Pospjssil, wirkendem Mitgliede des böhmischen National=Museums und Buchdrucker. Prag, Liliengasse Nro 946. 1829.

Před titulem lovec s puškou s klečícím modlícím se chlapcem, za nimi srnec s laní, za nimi dva další muži se zbraněmi a lovečtí psi, sign. „Berka sc.“, nápis. „Otče! drahý otče! twé dědictwj nese auroky hogné.“, rozm. (?x?); (115x69).

R E U S S, FRANZ AMBROZ

Be 44

(KL: Z5145)

Das Saldschitzer Bitter=Wasser physikalisch, chemisch, und medizinsch beschreiben von Franz Ambros Reuß der Weltweisheit und Arzneikunde Doktor, der königl. böhm. Gesellschaft der Wissenschaften Mitglieder. Prag, in der von Schönfeld=Meißnerischen Buchhandlung. 1791

Na *tit.* viněta, pohled na ves s kostelem, v popředí seníky (?) a stafáž, v pozadí klášter (?), sign. „Klinski ad nat. del. Io. Berka sc.“, rozm. (57x91); (52x83).

82) Polívková (Pol/183) uvádí pouze Chudobičky v češtině, nikoli v paralelní češtině a němčině. Jinak vydavatel a rok vydání souhlasí s jejím popisem.

R I E G E R, JOSEF ANTON

Be 45 [Pol/188]

(Čle¹118/3)

Archiv der Geschichte und Statistik. Dresden, Walther. 1795, 3. dil.

Be 46 [Pol/141]

(d²2006/3, d²2006/6, d²2006/7, d²2006/9, B388(sv.3), B388a)

Materialien zur alten und neuen Statistik von Böhmen. Prag-Leipzig, K Widtmann 1787-1794⁸³⁾.

R O S E N A U, CARL

viz S t e i n s b e r g, K. Franz Guolfinger von

R O T H E, ...

viz L e i d e n

S

S A M M L U N G

viz K n o b l o c h, Johann

S C H Ä F E R, MATERN

viz též G e s c h i c h t e

Be 47

(d²1519,g¹37, KL: A4561)

Matern Schäfers der freien Künsten, und der Weltweisheit Magisters, der heil. Gottesgelahrheit Bakkalaureus, und dermaligen Seelsorgers zu Modlann, Leitmeritzer Diöces, Predigten auf alle Feste des Herrn, seiner seligsten Mutter Maria, aller Aposteln, und sämtlicher böhmischen Landespatronen, wie auch einiger anderer Heiligen, nebs Gelegenheitsreden. Erster Theil. Prag 1792, bey Johann Buchler, Buchhändler.

...Zweiter Theil. ...

V 1. *dilu* před *tit.* portrét autora, nápisy „Dominus Illuminatio mea.“, „Rede über Wohlthat der neuer richteten Seel. Sorge zu Modlann 1786“, „MATERN SCHAEFER seelsorger in Modlann Leitmeritzen Dioceses.“ a „Amico suo memoriam posuit Joannes Buchler.“, sign. „I. Berka del. et sc Pragae“, rozm. (164x?); (155x86). Na *tit.* viněta, Ježíš s učedníky, náp. „Herr du weist daß ich dich lieb habe.“ a „Weyde meine Schafe. Jak 21. k. 17. v.“, sign. „Io. Berka del. et sc.“, rozm. (?x?); (60x71).

V 2. *dilu* viněta, apoštol (Petr?) s následovníky u barokní stavby, vpravo věže, u bližší jsou postavy, nápis: „Herr gieb deinen Knechten Muth unerschrocken dein Wort zu verkündigen. Apostelgesch. IV. 29.“, sign. „J. Berka sc.“, rozm. (58x?); (54x77).

V třetím a čtvrtém dílu (1793, 1794) je též v každém před *tit.* nesignovaná viněta, pravděpodobně od téhož autora.

83) Tento tisk se zařazuje spíše podle „Materialien“, J. A. Riegger byl vydavatelem. V duplicitní řadě B388a je v 6. dílu kopie listiny, její plné signatura je „J. Berka sc. Pragae 1788“, ve 12. dílu je portrét J. Lohelia, který Polívková zná jako nesignovaný, zde je signován „J. Berka“.

SCHALLER, JAROSLAV

Be 48 [Pol/212]

(B311)⁸⁴⁾

Beschreibung der königlichen Haupt- und Residenzstadt Prag ... Prag, Franz Gerzabek 1794-97

Ve všech dílech titulní viněta, sign. "Jo: Berka Sc.", v druhém dílu nesign. příloha, ve druhém dvě přílohy sign. „I. Berka sc.“ a jedna nesignovaná.

Be 49 [Pol/217]

(B309, B309a, B310)

Topographie des Königreich Böhmens. Prag, Normalschulbuchdruckerei [později J. Schönfeld] 1785-91

V 5., 7., 9., 10., 12., 14., 15. a 16. díle jsou titulní viněty (sign. J. nebo Joa Berka sc.).

Tyto údaje je nutno doplnit takto:

- díl 7. sign. tit. viněta, věnování se sign. erbem Václava Mayera, strahovského opata
8. sign. tit. viněta, věnování se sign. erbem Františka Josefa hr. z Wrtby
9. sign. tit. viněta, věnování se sign. erbem Kryštofa Hermanna hr. z Trautmansdorfu a Weinbergu, tepelského opata
10. sign. tit. viněta, věnování se sign. erbem Marie Anny hr. Wratislawé z Mitrowic, roz. hr. Golzové
11. nesignovaná tit. viněta a nesignované věnování s erbem Františky z Pauly hr. z Hartigu, pravděpodobně práce Jana Berky
12. sign. tit. viněta, nesignované věnování (pravděpodobně též od Jana Berky) s erbem Brigidy Margarety Františky Marie Anny Wilhelminy Johanna Gabriely, sv. paní Mac – Neven ô Kellyové ab Aghrim
13. sign. tit. viněta, věnování se sign. erbem Františka Jiřího Karla hr. Metternicha z Winnenburku a Beilsteinu
14. sign. tit. viněta, věnování se sign. erbem Jana Křitele de Piquesseiche le Marchand
15. sign. tit. viněta, nesignované věnování (pravděpodobně též od Jana Berky) s erbem Leopolda Otmara Guenthera sv. pána z Sterneggu
16. sign. tit. viněta, nesignované věnování (pravděpodobně též od Jana Berky) s erbem Walburgy hr. Krakowské z Kollowratu

Knihopis č. 15341 a č. 15341b

SCHEMATISMUS

Be 50 [Pol/219]

(i.č. 56 988, 56 986)

K.k. Schematismus für das Königreich Böhmeim ... Prag, typ. J. F. Schönfeld.⁸⁵⁾

Auf das Jahr 1791. Tit. viněta (sign. Berka del. et sc.).

Auf das Jahr 1793. Tit. viněta jako pro rok 1791.

SCHIFFNER, JOSEF

Be 51 [Pol/224]

(Čliff'11)

Historisch-chronologische Lebensbeschreibungen böhmischen Landespatronen. Prag., J. Buchler 1801-02

84) V Teplé jen 2. a 3. díl. Ve druhém dílu je dále nesignovaný erb u dedikace, pravděpodobně Berkova práce, příloha je před str. 3. Ve třetím dílu je opět nesignovaný erb u dedikace, tabulka I. za str. 12 a III. za str. 630, jsou signovány „Io. Berka sc.“, tabulka II. signována není.

85) Polívková uvádí, že ročníky 1797 a 1799 mají na tit. Schönfeldův signet od Berky. Ve výtiscích v Teplé z těchto roků se nachází dřevorez s rakouskou orlicí.

SCHWARZHUEBER, P. SIMPERT

Be 52

(ČlId²42, KL: A3325, KL: A4465, KL: U5447)

Praktisch = katholisches Religionshandbuch für nachdenkende Christen. Verfaßt von P. Simpert Schwarzhueber, Benediktiner zu Wessobrun, hochfürstl. Geistl. Rath, und an der hohen Schule, allda der Dogmatik und Kirchengeschichte öffentlichen Lehrer. Der ersten dogmatischen Theils Erster Band. Enthaltend die Einleitung und die Glaubenslehren von Gott, von der Schöpfung, von der Erbsünde, und von der Vorsehung. Prag, 1785.

Na *tit.* mědiryt, Mangoldův signet, viz též *Be 15*, okřídlený putto u velkého M, s Merkurovou holi a helmou, knihy, balíky, kalamáře a pero, sign. „J. Berka del. et sc.“, rozm. (55x75); (42x65).

SPIESS, CHRISTIAN HEINRICH

Be 53

(c¹2065)

Biographien der Selbstmorder, von Christian Heinrich Spieß. Laßt uns die Unschuld oft im größten Unglück sehn, Und leider mit bey fremden Schmerzen. Dies Mitleid heiligt unsre Herzen.... Gellert. Erstes Bändchen. Leipzig, in der Schönfeld= Meißnerischen Handlung 1790.

... Spieß. Ein Leiden, das man unterbrücket Vermehret den geheimen Schmerz, Und jede Thräne ersticket, Bräht blutig sich in unser Herz. Zacharias. Zweytes Bändchen. Leipzig, in der Schönfeldschen Handlung 1786.

... Selbstmörder. So waget die Lieb' oft Reiseschritte – Sie siegt – allein wie oft? Bergebens sind dieflügsten Tritte, Dem, der auf sie nur hoft; Und wenn um uns die Ketten liegen – Was folgt? – Nur sterben oder – siegen! v. A. Drittes Bändchen. Leipzig, in der Schönfeldschen Handlung 1788.

... Selbstmorder. Von mancher That, die die Natur entehrte, War oft der Grund ein edler Trieb, Der in ein Laster sich verkehrte, Bloss, weil er ungebildet blieb. Gellert. Viertes Bändchen. Leipzig, in der Schönfeldschen Handlung 1789.

Ve všech dílech mědirytn před *tit.* V 1. dílu skupina lidí s kostrou, sign. „J. Berka del. et sc. Pragae“, rozm. (130x73); (121x62).

Ve 2. dílu ilustrace k ději, z domu vychází pohřební průvod a člověk se vrhá z okna, náp. „Nimm mich mit dir.“, sign. „J. Be. del et sc., Pragae/?“, rozm. (132x?); (123x62).

Ve 3. dílu pastor a ve vodě utopená dívka, sign. „J. Berka del et sc. Pr?/, (?x70); (122x61).

Ve 4. dílu dívka v noci pod popravicím kolem, náp. „pag. 42.“, sign. „J. Berka del et sc.“, (128x74); (123x61).

STEINBACH, OTTO

Be 54

(Člg¹48)

Diplomatische Sammlung historischer Merkwürdigkeiten, aus dem Archive des gräflichen Cisterzienserstiftes Saar in Mähren. Von Otto Steinbach, ebendesselben Stiefts Priester, Sekretär, Archivvorsteher, und apostolischen Notar. Prag, Wien, und Leipzig, in der Joh. Ferd. Edl. von Schönfeldischen Buchhandlung Schönfeld, 1783.⁸⁶⁾

Před *tit.* alegorie s erbem, sign. „Inv. del. Otto Steibach P.Z. J. Berka sc. Pragae“, na *tit.* nesign. viněta s orlem a úlem, dále nad každou kapitolou nesign. viněta, pravděpodobně vše od J. Berky.

STRNAD, ANTONÍN

Be 55

(b¹71)

Kurze Beschreibung, Erklärung und Abbildung der am 17ten Maymonats 1790. erschienenen Neben=Sonnen von Anton Strnad Professor und Astronom an der Universität zu Prag.

Na *konci* knihy příloha s vyobrazením průběhu zatmění slunce, sign. „Io. Berka scul.“, rozm. (223x175); (214x168).

86) Polívková (Pol/248) uvádí jen signovaný frontispic a nesignovanou vinětu na *tit.* listu. Dále jsou v tisku tři viněty na počátcích hlavních částí.

ŠTEPÁNEK, JAN NEP.

Be 56 [Pol/253]

(ČIf'51)

Jaroslav a Božena ... Praha, J. F. Wettrl z Wildenbrunnu 1817.

Be 57 [Pol/255]

(ČIf'50)

Oswobozej wlasti ... Praha, Fr. Jeřábek 1814.

T

TESTAMENT

Be 58

(Čla24)

Pjsmo Swatě Nowého Zákona podlé Českého přeloženj od Geho kněžecý Milosti Arcibiskupa Pražského léta Páně 1778. na světló daného, w nowě wydané, a wssak s Řeckým textem, s starým Latinským výkladem, též podobně s východnjmi přeloženímí & naskrze srownané, na mnoho mjstech oprawené, y obssjrným liternjho smyslu výkladem wyswětlené od Frantisska Faustýna Procházky. W Praze, 1786. Nákladem Elsenwangerowých dědiců. K dostánj w knihárně cýs. král. normálj sskolnj, též v železné ulicy Nro. 31.⁸⁷⁾

V *příloze* dvě mědirytové mapy: první označena napravo „Loca TERRAE SANCTAE quorum sitmentio in EVANGELIIS“, sign. „Io. Berka sc. Pragae“, rozm. (205x?); (193x191), druhá „Tabula geographica Ad Acta Apos.“, sign. „Ioa. Berka sc Pragae“, rozm. (199x316); (102x313)

Knihopis č. 17 134, Soupis č. 4646

Be 59

(Člle114, E103, KL: Ch1763⁸⁸⁾)

Die heilige Schrift des neuen Testaments, übersetzt, und mit erklärungen versehen von Christoph Fischer Welt-priester, der grieschischen Sprache und der Hermeneutik des neuen Testaments öffentlichen und ordentlichen Lehren. Prag 1784, Verlegt von den Elsenwangerischen Erben. Zu haben in dem Verlagsgewölbe der k. k. Norma lschul=Buchdruckerey, dann auch in der Eisengasse Nro. 31.⁸⁹⁾

V *příloze* dvě mědirytové mapy, sign. „Io. Berka sc. Pragae“ a „Ioa. Berka sc Pragae“, viz (Be 58).

Bohemica č. 1009, Soupis č. 4647

THÁM, KAREL IGNÁC

Be 60 [Pol/258]

(Člb'132)

Deutsch-böhmisches Nationallexikon. Prag-Wien, Schönfeld 1788.

V

VIERCHMANN, J. A.

Be 61

(Čllc'166)

Helikoniaden herausgegeben von J. A. Vierchmann. Prag 1802.

Na *tit.* viněta, krajina v popředí se stromem a lyrou, v pozadí pavilonek nad vodou, sign. „J. Berka, sc.“, rozm. (162x?); (55?x70).

87) Na poslední straně: Wytissteno skrze Wáclawa Piskáčka, Faktora 1786.

88) Pořadí map opačné.

89) Prag, mit Schriften der kais. königl. Normalschule, durch Wenzel Piskaczek. 1784.

VISIONEN

Be 62 [Pol/271]**(Člb²154)**

Visionen in Hertziniin und Lapatsch der Schräckten Mann Räuber und Zaubergeschichte. Prag und Leipzig. 1798. bey Martin Neureutter.⁹⁰⁾

Na rytém *tit.* kruhová viněta, horská krajina se dvěma šibenicemi, nesign., rozm. (?x?); (59x59), před *tit.* tři muži ve vichřici, která jednoho z nich odnáší, sign. „Jo. Berka del. et sc.“, rozm. (?x?); (124x72).

W

WAGNER, ADALBERT

Be 63**(C71, Člb²62)**

Ausführlicher Kanzelunterricht über die dem höchsten Landesherren schuldigen Unterthanspflichten, den dermaligen Zeitumständen gemäß eingerichtet, bearbeitet, und in acht verschiedenen Kanzelreden dem Volke vorgetragen von Adalbert Wagner, gestifteten Kaplan zu Podborsam. Mit Bewilligung der k. k. Bücherzensur. Prag 1794, bey Johann Buchler, Buchhändler.

Před *tit.* mědiryt náboženského obsahu, renesanční a gotické stavby, v popředí Kristus se zástupy, na nebesích Bůh, náp. „Gebet dem Kaiser was des Kaisers ist. Matth. XXII, 21.“, sign. „Jo. Berka d. et sc.“, rozm. (142x81); (135x71).

Soupis č. 4957

Z

ZAKON

viz Testamentum

ZARDA, ADALBERT VINZENZ

Be 64**(d²102)**

Alphabetisches Taschenbuch der hauptsächlichen Rettungsmittel für todtscheinende und in plötzliche Lebensgefahr gerathene Menschen, zum allgemeinen Wohl verfaßt von Adalbert Vinzenz Zarda, der freyen Künste, Weltweisheit und Arzneywissenschaft Doktor, außerordentlichen Professor an der k. k. Karl = Ferdinands = Universität zu Prag und, Mitglied der k. Humane Society zu London. Prag, 1796. Auf Kosten der Verfassers.

Na *tit.* mědiryt, dvě sudičky předoucí nitě života, třetí (Atropos) se chystá nit přestříhnout, v tom jí brání Aeskulap, náp. „Eile, wo die Parce droht“, sign. „Qui. Jahn del. J. Berka sc.“, rozm. (55x74); (48x65).

Soupis č. 5199, Lifka č. 1398

ZIEGLER, JOSEF LIBOSLAV

Be 65 [Pol/282]**(Člf⁴43)**

Dobroslaw aneb rozličné spisy... J. Fetterlová, Praha 1820

90) Tuto knihu zná Polívková (Pol/271) pouze z rytiny z Berkovy pozůstalosti.

SOUPIS TEPELSKÝCH KNIH ILUSTROVANÝCH BRATRY SALZERY (SA)

A

ABHANDLUNGEN

Sa 1

(Čle¹¹⁹)

Abhandlungen einer Privatgesellschaft in Böhmen, zur Aufnahme der Mathematik, der vaterländischen Geschichte, und der Naturgeschichte. Zum Druck befördert von Ignatz Edlen von Born, Herrn auf Altzedlisch, Inschau, etc. der kais. Akademie der Naturforscher/ der Akademien der Wissenschaften zu London/ Stockholm/ Siena/ München/ der Ackerbaugesellschaft zu Padua/ und der Gesellschaft naturforschender Freunde zu Berlin Mitglied. Erster Band. Mit VIII Kupfertafeln. Prag 1775. Im Verlage der Gerlischen Buchhandlung.

Před *tit.* dva mědirytý, portréty Ignáce šl. Borna a Emanuela Arnošta hr. Valdštejna, první⁹¹⁾ s náp. „Ignat. S. R. I. Eq. de Born S. CR. M. in re metall. et monet. a consil. Reg. Scient. Acad. Holm. Senens. et Patavinae Sad. al. Dom. in Alt Sedlitz Inchau cet.“, sign. „Des. par Compiglj. de Florence gravé par Charles Salzer a Prague.“, rozm. (165x90); (148x84).

A P O D E I X I S

viz S c h m i d t, Ambrosius Antonius

B

B A L B Í N, BOHUSLAV

Sa 2

(Člg^{17a})

BOHVSLAI BALBINI DISSERTATIO APOLOGETICA PRO LINGVA SLAVONICA PRAECIPVE BOHEMICA. AD CLARISSIMUM VIRVM TH. CZ. OPVS POSTVMVM. PRAGAE Apud Felicianum Mangold, & Filium 1775.

Na *tit.* viněta, nakladatelský signet, ženská postava držící kotvu se opírá o čtyři kartuše s monogramem FM&S (Felician Mangold und Sohn), vlevo nahoře odlétající Merkur (Hermes), sign. „C. Salzer sc.“, rozm. (52x69); (49x67).

Knihopis č. 941

D

D O B N E R, JOB FELIX (GELASIUS A S. CATHARINA)

Sa 3

(E406, E406A: 1. díl)

WENCESLAI HAGEK A LIBOZAN, ANNALES BOHEMORUM E BOHEMICA EDITIONE LATINE REDDITI, ET NOTIS ILLUSTRATI A P. VICTORINO A S. CRUCE E SCHOLIS PIIS: NUNC PLURIMIS ANIMADVERSIONIBUS HISTORICO-CHRONOLOGICO-CRITICIS, NEC NON DIPLOMATIBUS, LITERIS PUBLICIS, RE GENEALOGICA, NUMARIA VARIQUE GENERIS ANTIQVIS AERI INCISIS MONUMENTIS AUCTI A P. GELASIO A S. CATARINA EJUSDEM INSTITUTI SACERDOTE, PARS I. SEU PRODROMUS QUO HAYECII PROEMIUM DE ORIGINE GENTIS BOHEMICAЕ PERTRACTATUR. CUM SACRAE CAESARAE REGIAEQUE APOSTOLICAЕ MAJESTATIS PRIVILEGIO. PRAGAE, LITTERIS VIDUAE KIRCHNERI, REGII TYPOGRAPHI, FACTORE FRANCISCO CAROLO UNGER. /1761/

...DIPLOMATIBUS, RE GENEALOGICA, NUMARIA ... PARS II. QUAE BOHEMIAE HISTORIAM AB ANNO DCXLIV. USQUE AD ANNUM DCCCLII. COMPLECTITUR. ... PRAGAE, TYPIS JOANNIS JOSEPHI CLAUSER, REGII TYPOGR. ANNO MDCCCLXIII. /1763/

91) Tento mědiryt byl pravděpodobně vevázán jen do tepelského výtisku, jinde zatím nebyl zachycen.

... PARS IV. QUAE BOHEMIAE HISTORIAM AB ANNO DCCCCXXXVII. USQUE AD ANNUM MIV. COMPLECTITUR.
... PRAGAE, TYPIS JOHANNAE SOPHIAE CLAUSERIN, REG. TYPOGR. FACTORE FRANCISCO CAROLO
UNGER. ANNO MDCCLXXII. /1772/

V 1. dílu před *str.* 31 Hájkův epitaf, náp. „pag. 30“, sign. „Exscriptum et delineatum ex tabula Ligna ad s. Annam per Ign. Saltzer Chalcographum.“, rozm. (?x?); (186x150)⁹², před *str.* 37 mapa, „pag. 37.“, sign. „Ignatius Saltzer Sculp: Pragae.“, rozm. (323x?); (317x340), za *str.* 106 náp. „Pag: 107.“, dva ozbrojenci, Markoman a Kvád, různé mince, sign. „Saltzer Fratres Sculps: et exud: Pragae“, rozm. (?x?); (194x154). Ilustrace mohou být i v příloze.

Ve 2. dílu před *str.* 1 mapa, sign. „Saltzer Frat: sc: Pragae.“, rozm. (?x?); (468x513), za *str.* 126 různé mince, náp. „pag: 127.“, sign. „Saltzer Frat: Sculp: Pragae.“, rozm. (?x?); (198x148), za *str.* 354 náhrobek ze dvou pohledů a nápisy na něm, náp. „Ad annum 786“, sign. „Saltzer Frat: Sculp. Pragae.“, rozm. (212x?); (197x152), za *str.* 412, Přemysl a Nezamysl, sign. „Saltzer Frat: Sc: Pragae.“, náp. „Ad Annum 804“, rozm. (?x?); (189x147), za *str.* 510 Mnata a Vojen, náp. „Ad Annum 831.“, sign. „Saltzer Frat: Sc: Prage.“, rozm. (199x?); (188x145), za *str.* 584, Vnislav a Křesomysl, náp. „Ad Annum 851“, sign. „Saltzer Frat: sc: Pragae.“, rozm. (?x?); (189x146). Ilustrace mohou být i v příloze.

Ve 4. dílu, za *str.* 358 ryté texty a mince Boleslava II, sign. „Carl Salzer in Prag“, rozm. (198x?), ((180x148), za *str.* 380 mince Boleslava I. a Boleslava II., sign. „Gestochen von Carl Salzer“, rozm. (198x?); (189x145).

Knihopis č. 1962, Soupis č. 1232

H

HILARIUS LITOMERICENSIS

Sa 4

(d'968)

HILARII LITOMERICENSIS S. ECCLESIAE PRAGENSIS DECANI DISPVATIO CVM IOANNE ROKYCZANA CORAM GEORGIO REGE BOHEMIAE PER QVINQVE DIES HABITA ANNO MCCCCLXV. /1465/ NVNC CVM MANVSRIPTO CODICE COAEVO ARCHIVI METROP. CAPITVLI PRAGENSIS DILIGENTER COLLATA ET EMENDATA NOVISQVE POST HENRICVM CANISIVM ET IACOBVM BASNAGIVM OBSERVATIONIBVS ILLVSTRATA. CVM APPROBATONE CAES. REG. CENSURAE. PRAGAE MDCCLXXV. /1775/ LITTERIS IOANNIS CAROLI HRABA, INCLTYI REGNI BOHEMIAE D. D. STATVVM TYPOGRAPHI.

Za tit. před dedikací mědiryt, znak biskupa Emanuela z Valdštejna, vlevo žena s křížem u planoucího ohně (zápalné oběti) (alegorie zbožnosti), vpravo žena s kružítkem, stolkem s kalamářem, u nohy starožitná nádoba, vzadu knihovna (alegorie vzdělanosti), sign. „Gezeichnet und gestochen Von Carl Salzer in Pragae“, rozm. (73x?); (67x99).

Bohemica č. 0335, Soupis č. 1961, Lifka č. 523

HIRSCHT, EDMUNDUS

viz S c h m i d t, Abrosius Antonius

92) Viz též P o d l a h a Ant.: *Materiálle ke slovníku umělců a uměleckých řemeslníků v Čechách*. Památky archeologické, r. 26, 1914, str. 227.

CH

CHLADEK, EGIDIUS (JILJÍ BARTOLOMĚJ)

Sa 5

(Š 126, d'1246 - přív. 2 a 12)

DE LAUDIBUS S. NORBERTI CANONICORUM PRAEMONSTRATIENSIS INSTITUTORIS, MAGDEBURGENSIUM ARCHI-EPISCOPI, REGNI BOHEMIAE PATRONI ORATIO. DIXIT SUB ANNIVERSARIIS TRANSLATIONIS SOLEMNIIS, QUUM SAECULUM SESQUI-ALTERUM TRANSLATI PRAGAM SACRI CORPORIS RITU SOLEMNI AGERENT SIONAEI PREMONSTRATENSES CANONICI, AD CONFERTISSIMAM VIRORUM PRAESTANTISSIMORUM CONCIONEM AEGIDIUS CHLADEK Canonicus Praemonstrat. Montis Sion, Philos. Doct. & supr. Theologorum Candid. in Studio generali S. S. Theologia & Juris Eccles. Professor Ord. DIE XXVII. APR. DOMIN. POST PASCHA IV. A. MDCLXXVII. /-1777/ Approbavit Caesareo-Regia Censura. PRAGAE, TYPIS FITZKYANIS IN MAGNA AULA CAROLINA.

Za tit. na začátku textu (a2) mědiryt, průčelí strahovského kostela sv. Norberta, se scénou převozu jeho ostatků, náp. „Exulta Sion! quia magnus in medio tui Sanctus. Isaiae. XII. 6.“ a „Sanctificabis annum quiquagesimum est enim Jubilaeus Levit XXV, 10“, sign. „gezeichnet und geschtochen C. Salzer“, rozm. (85x135); (81x128).

Soupis č. 2066

K

KALENDER

Sa 6

(ČlIc²35)

Neuer Titular- und Wirtschafts- Kalender auf das gemeine Jahr 1771. Prag, verlegt Anton Eisenwanger, Buchbinder in Karolin.

Kalendář byl vydán nejspíš koncem roku 1770. V *tit.* dvě rytiny, dva anděličci drží medailon s polopostavou Sv. Václava, sign. „Carl Salzer sc.“, rozm. (?x?); (74x122) a na podstavci rakouský orel, na prsním štítu „MT“, na podstavci náp. „CUM PRIVILEGIO Sac. Caes. Reg. Majestatis“, v pozadí prapory se šlechtickými znaky a s naznačeným českým lvem a babenberským erbem, sign. „Carl Salzer sculp. Pragae“, rozm. (71x120); (62x105).

K R Z I Z, CAROLUS (K Ř Í Ž, KAREL)

Sa 7

(ČlIc¹169,⁹³) e²1452, e²1452a, KL: A4388)

INTRODUCTIO AD SACRAM HISTORIAM BOHEMIAE ADORNATA A CAROLO KRZIZ, PRESBYTERO ECCLESIASTICO SS. THEOLOGIAE BACCALAUREO FORMATO, ET PRO SUPREMA EJUSDEM DOCTORATUS LAUREA CANDIDATO; ANNEXA QUOQUE NOTITIA DE EODEM ILLUSTRATI REGNO. Vetro-Pragae in Aula Regia typis Jacobi Schweiger, Archi-Episcopalis Typographi 1764.⁹⁴

Na *tit.* mědiryt, dům s úlem, náp. „Electa foris, collecta domi. Mel dulce ministrant“, sign. „Saltzer“, rozm. (52x85); (43x83), před *str.* I mědiryt, portrét Guilielma Etzweilera, náp. „Rssmus. D: GUILIELM: ETZWEILER S: S: Thlgiae Baccalaureus, Archi - Episcopalis Pragensis Seminarii Rector etc.“, sign. „Saltzer Fr: del: et sc: Pragae“, rozm. (52x85); (47x81).

Bohemica č. 0238, Soupis č. 2559

93) Portrét je proti titulu.

94) Sepsal Vilém Etzweiler, do tisku připravil Karel Kříž, viz Bohemica.

M

M A T E R I A L I E N

Sa 8

(B388, d'2006)

Materialien zur alten und neuen Statistik von Böhmen. IX. Heft. Prag und Leipzig, bey Kaspar Widtmann. 1789⁹⁵⁾

Před *str.* 299 mědiryt, vyobrazení tří prehistorických nádob, náp. „IX. Heft“, „P.299.“ a „I“, sign. „Joh. Nep. Salzer fec. Pragae.“, rozm. (187x?); (170x117).

Knihopis č. 5406, Soupis č. 2947

N

N O W A K, SIGISMUNDUS

viz S c h m i d t, Ambrosius Antonius

O

O F F I C I A

Sa 9

(KL: Ch3450)

OFFICIA PROPRIA SANCTORUM, QUORUM MEMORIAM S. METROPOLITANA ECCLESIA PRAGENSIS S. VITI MARTYRIS TOTAEQUE ARCHI-EPISCOPALIS PER REGNUM BOHEMIAE ARCHI-DIOECESIS PER ANNI CIRCULUM COLIT, ET RECOLIT. AUTHORITY ET JUSSU REVERENDISSIMI, AC CELSISSIMI SAC. ROM. IMP. PRINCIPIIS DOMINI DOMINI ANTONII PETRI, DEI GRATIA ARCHI - EPISCOPI PRAGENSIS, SEDIS APOSTOLICAE LEGATI NATI, COMITIS DE PRZICHOWSKI, E LIB. BARONIBUS DE PRZICHOWITZ; UTRIVSQUE SACRAE CAESARIAE REGIAE APOSTOL. MAJEST. INTIMI ACTUALIS CONSILIARII, INCLYTORUM REGNORUM BOHEMIAE PRIMATIS, ET HUNGARIAE PRAELATI, NEC NON CAROLO - FERDINANDAE UNIVERSITATIS PERPETUI CANCELLARII ET STUDIORUM PROTECTORIS &c. &c. NOVISSIME PRO AUGENDA DICTORUM SANCTORUM VENERATIONE ACCURATIUS REVISITA, AUCTA, ET SECUNDUM MISSALE ROMANO-BOHEMICUM CONFORMAT. Typis Fitzky & Hladkyanorum Haeredum Factore Cajetano Kraffer.⁹⁶⁾

Před *tit.* mědiryt, nekorunovaný český (dvouocasý) lev pije vodu vytékající z nádoby (Vltava), v níž se zrcadlí pět hvězd (symbol Vltavy odvozený od sv. Jana Nepomuckého?), dále dva puti, jeden s biskupskou berlou a s erbem Příchovských z Příchovic, druhý s křížem a nádobou, v pozadí chrám sv. Víta, nad nimi v oblacích patroni Čech, sign. „Carl Salzer sc. Pragae A. 1766.“, rozm. (149x87); (145x84)⁹⁷⁾.

O T T O, CAROLUS

viz S c h m i d t, Ambrosius Antonius

95) Vydal Joseph Anton Ritter von Riegger

96) Dle rytiny vydáno v Praze po r. 1765.

97) Rytinu uvádí též Podlaha (P o d l a h a A n t t.: *Materiálle k slovníku umělců a uměleckých řemeslníků v Čechách*. Památky archeologické r. 26, 1914, str. 126)

P

P A U S, GERLACUS FANCISCUS

viz S c h m i d t, Ambrosius Antonius

P E L C L, FRANTIŠEK MARTIN

Sa 10

(E314)

ABBILDUNGEN BÖHMISCHER UND MÄHRISCHER GELEHRTEN UND KÜNSTLER, NEBST KURZEN NACHRICHTEN VON IHNEN LEBEN UND WERKEN. ZWEYTER THEIL. Cum Approbatione Caesareo-Regiae Censurae. PRAG, bey Iohann Hraba, der H.H. Stände im Königreiche Böhmen Buchdrucker, 1775.

Karel Salzer ryl následující portréty: *str.* 42 „MATTHAEUS COLLINUS A CHOTERINA“, sign. „C. Salzer sc. Pragae“, rozm. (162x104); (158x96) (39), *str.* 132 „IOANNES ANTONIUS SCRINCIS“, sign. „Carl Salzer sc.“, rozm. (163x105); (160x96) (50), *str.* 170 „IOAN. FERDINAND PROKOF“, sign. „Carl Salzer sc.“⁹⁸⁾, rozm. (174x111); (167x101) (55), *str.* 174 „IGNATIUS DIENZENHOFFER“, sign. „Carl Salzer sc.“⁹⁹⁾, rozm. (172x110); (167x101) (56), viz též *Ba* 35.

Bohemica č. 0670, *Knihopis* č. 6963, *Soupis* č. 3421, *Soupis FM* č. 372

P E R N E R, BATHOLOMAEUS MATHIAS

viz S c h m i d t, Ambrosius Antonius

P E T R, ANTONÍN

viz O f f i c i a

P E T Z E L T, QUIRINUS

viz S c h m i d t, Ambrosius Antonius

R

R A U T E N S C H T R A U C H, FRANZ STEPHANUS

Sa 11

(b²826)

P. STEPH. RAUTTESTRAUCH BENED. BRZEUNOU. THEOL. ET SS. CAN. PROFESS. INSTITUTIONES IURIS ECCLESIASTICI GERMANIAE ACCOMMODATAE. TOMUS I. CUM APPROBAT. CENSURAE REGIAE ET ORDIN. PRAGAE, IN OFFICINA MANGOLDIANA, MDCCCLXXII. / = 1772/

Na *tit.* mědiryt, tiara se svatopetrskými klíči a patriarchálním křížem, koruna se žezlem a mečem, náp. „Lucae XX,25“, sign. „Gestochen von Carl Salzer“, rozm. (61x79); (59x71)¹⁰⁰⁾.

Soupis č. 3794

R I E G G E R, JOSEF ANTON STEPHAN

viz též *M a t e r i a l i e n* ¹⁰¹⁾

98) Signatura je slabě vyryta a na některých tiscích chybí úplně.

99) Taktéz.

100) Mědiryt byl předlohou pro vinětu z téhož titulu, vydaného r. 1774 stejným nakladatelem, kterou ryl a signoval Jan Jiří Balzer (*Ba* 44), případně oba autoři použili stejnou předlohu, viz Š t e f a n 1995.

101) Autor viz *H o l z m a n n - B o h a t t a*

S

SCHMIDT, AMBROSIIUS ANTONIUS¹⁰²⁾

Sa 12

(ČIf139)

ΑΠΟΔΕΙΞΙΣ NEGLECTI DEI PER JUS NATURAE HETERODOXORUM, AUCTORE P. AMBROS. ANTONIO SCHMIDT, SAC. CAN. AC EXEMP. ORD. PRAEMON. REG. ECCL. B. V. M. IN MONTE SION CANONICO, IN ANTIQUIS. UNIVERSIT. PRAG. SS. THEOL. DOCTORE, IN CELEBER. ARCHI-EPIS. COLLEGIO SS. THEOL., ET SS. CANONUM PROFESS. ORDINARIO, ET ACTUALI, PRAGAE, typis Fityky!! & Hladkyonorum Haeredum, Factore Joanne Norberto Fitzky 1766.

/druhá strana tit. není potištěna/

Na *tit.* mědiryt, žena s korunou vytesává do srdce na zdi náp. „Dilige Justicia“, na zemi leží meč, váhy a liktorská sekera, sign. „Carl Saltzer sc.“, rozm. (64x87); (62x81).

Soupis č. 4204

Sa 13

(ČIf141)

ΑΠΟΔΕΙΞΙΣ ... ET ACTUALI, IN LUCEM EMISSA.

/druhá strana tit.:/ ... D. SIGISMUNDUS NOWAK ... M.D.CC.LXVI. /1776/ ... PRAGAE BOHEMORUM, TYPIS FITZKY - ET HLAD. HAEREDUM.

Na *tit.* mědiryt, viz *Sa 12*.

Sa 14

(ČIfb'58, ČIf140, ČIfd'233)

ΑΠΟΔΕΙΞΙΣ ... ET ACTUALI, IN LUCEM EMISSA.

/druhá strana tit.:/ ... D. GERLACUS FRANCISCUS PAUS¹⁰³⁾ ... M.D.CC.LXVI. /1776/ ... PRAGAE BOHEMORUM, TYPIS FITZKY - ET HLAD. HAEREDUM.

Na *tit.* mědiryt, viz *Sa 12*.

Sa 15

(ČIfb'54)

ΑΠΟΔΕΙΞΙΣ ... ET ACTUALI, IN LUCEM EMISSA.

/druhá strana tit.:/ ... D. PAULUS WOTAPECK ... M.D.CC.LXVI. /1776/ ... PRAGAE BOHEMORUM, TYPIS FITZKY - ET HLAD. HAEREDUM.

Na *tit.* mědiryt, viz *Sa 12*.

Sa 16

(ČIfd'236)

ΑΠΟΔΕΙΞΙΣ ... ET ACTUALI IN LUCEM EMISSA.

/druhá strana tit.:/ ... REVERENDUS, DOCTISSIMUS, AC PRAECELLENS DOMINUS CAROLUS OTTO, ... PRAGAE BOHEMORUM, TYPIS FITZKY - ET HLAD. HAEREDUM.

Na *tit.* mědiryt, viz *Sa 12*.

Lifka č. 1181

102) Jeho stínový portrét je v rukopisu Strahovské knihovny *Series Reverendissimorum ac Amplissimo cum 88 Abbatum Sioneorum ab anno 1586 usque ad annum 18* na listu č. 64, viz Ryba č. 2383/a.

103) Viz předchozí poznámka, list č. 54.

Sa 17

(ČlId'281)

ΑΠΟΔΕΙΞΙΣ ... ET ACTUALI IN LUCEM EMISSA.

/druhá strana tit./ ... REVERENDUS, A RELIGIONUS D. QUIRINUS PETZELT, ... PRAGAE BOHEMORUM, TYPIS FITZKY ET HLAD. HAEREDUM.

Na *tit.* mědiryt, viz *Sa 12*.

Sa 18

(ČlId'237, ČlId'239, ČlIf118, ČlIf136, ČlIf136a, Člle'146)

ΑΠΟΔΕΙΞΙΣ ... ET ACTUALI, IN LUCEM EMISSA.

/druhá strana tit./ ... D. BARTHOLOMAEUS MATHIAS PERNER ... M.D.CC.LXVIII. /=1778/ ... PRAGAE BOHEMORUM Typis Archi - Episcopaliibus.

Na *tit.* mědiryt, viz *Sa 12*.

Sa 19

(e'2127)

ΑΠΟΔΕΙΞΙΣ ... ET ACTUALI, IN LUCEM EMISSA.

/druhá strana tit./ ... D. RAPHAEL CAROLUS UNGAR ... M.D.CC.LXVIII. /=1778/ ... PRAGAE BOHEMORUM Typis Archi - Episcopaliibus.

Na *tit.* mědiryt, viz *Sa 12*.

Sa 20

(ČlId'238)

ΑΠΟΔΕΙΞΙΣ ... ET ACTUALI, IN LUCEM EMISSA.

/druhá strana tit./ ... D. STEPHANUS JOANNES SPIROCH¹⁰⁴ ... M.D.CC.LXVIII. /=1778/... PRAGAE BOHEMORUM Typis Archi - Episcopaliibus.

Na *tit.* mědiryt, viz *Sa 12*.

Sa 21

(ČlIf138)

ΑΠΟΔΕΙΞΙΣ ... ET ACTUALI, IN LUCEM EMISSA.

/druhá strana tit./ ... REVERENDUS RELIGIOSUS D. CORNELIUS STEPHAN ... PRAGAE BOHEMORUM Typis Archi – Episcopaliibus.

Na *tit.* mědiryt, viz *Sa 12*.

Sa 22

(γ'28)

ΑΠΟΔΕΙΞΙΣ NEGLECTI PROXIMI ET REIPUBLICAE PER JUS NATURAE HETERODOXORUM, AUCTORE P. AMBROSIO ANTONIO SCHMIDT, SAC. CAN. AC EXEMPT. ORD. PRAEMON. REG. ECCL. B. V. M. IN MONTE SION CANONICO, IN ANTIQUIS. UNIVERS. PRAGENS. SS. THEOL. DOCTORE, IN CELEBER. ARCHI-EPIS. COLLEGIO SS. THEOL. ET SS. CANONUM PROFES. ORDIN. ET ACTUALI, IN LUCEM EMISSA.

/druhá strana tit. není potištěna/

Na *tit.* mědiryt, viz (*Sa 12*).

104) Viz předchozí poznámka, list č. 68.

Sa 23

(ČlId²⁷)

ΑΠΟΔΕΙΞΙΣ NEGLECTI PROXIMI ET REIPUBLICAE PER JUS NATURAE ... ET ACTUALI, IN LUCEM EMISSA.
/druhá strana:/ ... D. LUDOVICUS JOAN. SCHNEIDER¹⁰⁵ ... M.D.CC.LXX. /≈1770/ ... PRAGAE BOHEMORUM.
Typis Archiepiscopalibus, per Joannem Aloysium Beranek Factorem.

Na *tit.* mědiryt, viz *Sa 12.*

Soupis č. 4206

Sa 24

(ČlIc⁹⁰)

ΑΠΟΔΕΙΞΙΣ NEGLECTI PROXIMI ET REIPUBLICAE PER JUS NATURAE... ET ACTUALI, IN LUCEM EMISSA.
/druhá strana:/ ... P. EDMUNDUS HIRSCHT ... M.D.CC.LXX. /≈1770/ ... PRAGAE BOHEMORUM. Typis
Archiepiscopalibus, per Joannem Aloysium Beranek Factorem.

Na *tit.* mědiryt, viz *Sa 12.*

SCHNEIDER, Ludovicus Joan.

viz S c h m i d t, Ambrosius Antonius

SPIROCH, STEPHANUS JOANNES

viz S c h m i d t, Ambrosius Antonius

STEFAN, CORNELIUS

viz S c h m i d t, Ambrosius Antonius

T

TICHÝ, JOSEPHUS WENCESLAUS

Sa 25

(b'214, c'400)

DISSERTATIO INAUGURALIS MEDICA DE ARENULIS IN LOTIO AD PARENTIBUS UT INFALLIBILI, SALUTARIS
MORBORUM EVENTUS, SIGNO PROGNOSTICO. ... Na 3v PUBLICAE ERUDITORUM DISQUISITIONI
SUBMITIT JOSEPHUS WENCESLAUS TICHY, BOHEMUS CHRUDIMO POLICZKENSIS, AA. LL. ET
PHILOSOPHIAE DOCTOR, MEDICINAE CANDIDATUS. DE MENSIS JULII HORA CANSUETA A. 1774. Cum
aprobatation Caesareo-Regia Censurae. PRAGAE, typis Joanne Pruchin Viduae, Factore Mathia Glatz. Pragae.

Na *konci* mědirytová příloha, na desce zdobené vavřínem svitek s mikroskopickými vzorky, sign. „gest:
von Saltzer“, rozm. (185x?); (176x163).

105) Viz předchozí poznámka, list č. 65.

U

U N T E R S U C H U N G

Sa 26

(ČlId²², b¹⁸⁴³)

Untersuchung ob die Erziehung für das Erste Grundgefäß aller Staaten angenommen werden könne? Auf Kosten des Verfassers PRAG gedruckt in Karolin bey Franz Gelinek, 1771.¹⁰⁶

Na *tit.* mědirytová viněta, dva putti sedící na snopu, jeden s Merkurovou holí, bedny s papírem, náp. „Popu ... Tabel ...“, vpravo hodiny, knihy, globus, měřický stroj, v pozadí kostel, sign. „Carl Salzer“, rozm. (22x64); (37x59).

V

V I G N E T, JOSEF

viz M a c N e v e n

V O I G T A S T. G E R M A N O, A D A U C T U S

Sa 27¹⁰⁷(a379)¹⁰⁸

Beschreibung der bisher bekannten Böhmischen Münzen nach chronologischer Ordnung, nebst einem kurzen Begriff des Lebens der Münzfürsten, und anderer, auf welche sie geprägt worden; mit eingestreuten historischen Nachrichten von dem Bergbaue in Böhmen. ausgefertigt von Adauctus Voigt a St. Germano, Priester des Ordens der Frommen Schulen. Erster Band. Mit Kupfern. Prag 1771. im Verlage der Gerlischen Buchhandlung.

... Zweyter Band. ... Prag 1772. ...

... Dritter Band. Mit Kupfern. Mit Benehmhaltung der königlichen Censur. Prag 1774. ...

... Münzfürsten, mit eingestreuten ... Pristers der Ord. der Frommen Schulen, der Philosophie Doctor, ehe maligen Lehrer der Universae=historie, und Custod der Bibliothek an der Universität zu Wien, Mitglied der böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften. Vierter Band. Mit Kupfern. Prag 1787, in Verlage des Gerlischen Buchhandlung.

Ve všech dílech na *tit.* mědiryt, alegorie, sign. „P. Marcellinus Fromm a S. T. S. P. del. Carl Salzer sc: Pragae.“, náp. „--- veteres telure recondit thesauros IGNOTVM argenti pondus et auri. Virg. Aeneid. LI v. 362“, rozm. (79x134); (77x128). *Za dedikací* prvního dílu mědiryt, fiktivní medaile biskupa E. A. Valdštejna, sign. „Salzer“, náp. „EMANNUEL ERNESTVS D. G. EP. LITOM. S. R. I. C. DE WALDSTEIN S. C. M. C.“ a „UNICA SPES NO STRADA DEUS EST“, rozm. (135x160); (128x153). Dále jsou signovány tyto *ilustrační* rytiny:

V prvním dílu: na *str.* 13, kněžna Libuše, vyobrazení přiřazovaných mincí, rokoková busta Libuše, sign. „Carl Salzer sc: Pr.“, náp. „I St.“, rozm. (70x118); (59x108), *str.* 87, kníže Boleslav I., vyobrazení mincí na ozdobném pozadí, sign. „Carl Salzer in Prag“, náp. „VI. St.“, rozm. (75x117); (71x109), *str.* 123, kníže Boleslav II., busta Boleslava II s knížecí korunou, na klasicismním pozadí a jemu připisované mince, sign. „Gestochen von Carl Salzer in Prag.“, náp. „VII St.“, rozm. (?x159); (172x156), *str.* 168, kněžna Emma, manželka Boleslava II., medailon s kněžnou Emmou, na klasicismním pozadí mince, sign. „Gestochen von Carl Salzer in Prag.“, náp. „VIII St.“, rozm. (81x111); (75x108), *str.* 181, kníže Boleslav III., jeho mince ověncené girlandou, sign. „Carl Salzer“, náp. „IX St.“, rozm. (101x120); (97x115), *str.* 201, kníže Jaromír, mince knížete, válečná zbroj a prapory v pozadí, sign. „Carl Salzer in Prag“, náp. „X St.“, rozm. (83x120); (77x113), *str.* 214, kníže Oldřich, na vykrajované desce, za níž jsou vidět zbraně a prapory, umístěny mince, náp. „XI St.“, sign. „Carl Salzer in Prag“, rozm. (107x162);

106) Podle rukopisného katalogu KNAV Praha je autorem knihy K. H. Seibt.

107) Více o ilustracích této knihy viz Š t e f a n J. T.: *Ilustrace a ilustrátoři Voigtova numismatického díla.* In: Mikuláš Adauct Voigt, zakladatel české vědecké numismatiky. Sborník prací ze symposia k 250. výročí narození M. A. Voigta, Brno 1988

108) V tomto tisku jsou rytina za dedikací a ilustrační rytiny k mincím kněžny Libuše a knížete Boleslava tištěny na zvláštních listech, nikoli v textu. Šlo o nápravu chyby při tisku rytin?

(106x160), *str.* 243, kníže Břetislav I., zčásti fiktivní, zčásti soudobý pohled na chrám sv. Víta a průvod s přenesení ostatků sv. Vojtěcha, náp. „XII. St.“, sign. „Carl Salzer in Prag“, rozm. (?x153); (104x150), *str.* 288, kníže Vratislav, na architektuře mince, vzadu zbroj, nahoře svatováclavská koruna a biskupská mitra, náp. „XIV St.“, sign. „Geschtochen von Carl Salzer in Prag“, rozm. (96x147); (95x144).

V příloze druhého dílu mědirytové tabulky mincí pojednávaných panovníků, jen první tři signovány: *příl. 1.*, náp. „Tab. I.“ a „Böhmische Münze K: Ferd: des II.“, sign. „Gestochen von Carl Salzer in Prag“, rozm. (228x?); (221x175)

příl. 2. náp. „Boehmische Münzen K: Ferdin. des III.“, „Tab. II^{da}“, sign. „Salzer sc. Pr.“, (?x?); (221x?), *příl. 3.*, náp. „Tab. III“, „Boehmische Münzen des Kaisers Leopold I.“ a „Münzen Kön: Ferd: des IV^{ten}“, sign. „Carl Salzer sc.“, rozm. (?x?); (222x168). Ostatní, nesignované tabulky v tomto dílu jsou pravděpodobně z ruky téhož autora.

Viz též *Ba 61*.

Knihopis č. 16 601, Soupis 4895

Sa 28

(B389)

EFFIGIES VIRORVM ERVDITORVM, ATQUE ARTIFICVM BOHEMIAE ET MORAVIAE, VNA CVM BREVI VITAE OPERVMQUE IPSORVM ENARRATIONE. PARS II. CVM APPROBATIONE CAES. REG. CENSURAE. PRAGAE, IN OFFICINA LIBRARIA WOLFGANGI GERLE. MDVVLXXV. / =1775/

Karel Salzer ryl následující portréty: *str.* 40 „MATTHAEUS COLLINUS A CHOTERINA“, sign. „C. Salzer sc. Pragae“, rozm. (162x104); (158x96) (39), *str.* 120 „IOANNES ANTONIUS SCRINCIS“, sign. „Carl Salzer sc.“, rozm. (163x105); (160x96) (50), *str.* 148 „IOAN. FERDINAND PROKOF“, sign. „Carl Salzer sc.“⁽¹⁰⁹⁾, rozm. (174x111); (167x101) (55), *str.* 152 „IGNATIUS DIENZENHOFER“, sign. „Carl Salzer sc.“⁽¹¹⁰⁾, rozm. (172x110); (167x101) (56).

Viz též *Ba 62*.

Knihopis č. 16 602, Soupis č. 4896

Sa 29

(c¹⁵⁸¹)

Adauct Voigt, a St. Germano, Pr. des Ordens der frommen Schulen. Schreiben an einem Freund; von den bey Podmokl einen in der Hochfürstl. Fürstenbergischen Herrschaft Pürglitz gelegenen Dorfe in Böhmen gefundenen Goldmünzen. Mit einer Kupfertafel. Prag bey Höchenberg und Compagnie. 1771.

V příloze knihy je složený mědiryt, vyobrazení několika mincí i dalších součástí nálezů, sign. „Gestochen von Carl Salzer in Prag an. 1771.“, rozm. (?x?); (207x153).

W

W O T A P E C K, PAULUS

viz S c h m i d t, Abrosius Antonius

109) Signatura je slabě vyryta ana některých tiscích chybí úplně.

110) Taktéž.

Konkordace s jinými soupisy

* v době tisku soupisu nebyla kniha ještě známa
» Polívkové nebyl tisk znám

Teplá	Štefan 1995	Špinar/Štefan	Štefan 1996	Štefan 2004
Ba 1	AAK			
Ba 2	ADA	1		
Ba 3	AEA	2		
Ba 4	AMA	3		
Ba 5	ASA			
Ba 6	AVD			
Ba 7	AVH			
Ba 8	AXA	4		
Ba 9	AXK			
Ba 10	*			
Ba 11	BAK			
Ba 12	BCA			
Ba 13	*			
Ba 14	BDA	6		
Ba 15	*	7		
Ba 16	BGA	9		
Ba 17	BHA	10		
Ba 18	BJA ¹¹¹⁾			
Ba 19	BKA			
Ba 20	*	12		
Ba 21	BSA	*55 ¹¹²⁾		
Ba 22	*	13		
Ba 23	*	15		
Ba 24	*			
Ba 25	CEK			
Ba 26	*			
Ba 27	CFA	17		
Ba 28	*			
Ba 29	*			
Ba 30	*			
Ba 31	CGA	21		
Ba 32	CHA	22		
Ba 33	CIA			
Ba 34	CJA	23		
Ba 35	CNA	26		
Ba 36	COA			
Ba 37	*			
Ba 38	CPA	27		

111) V soupisu Štefan 1995 je BHA uvedeno chybně, správně má být BJA.

112) Tento titul uveden až v dodatku, viz Štefan J. T. – Špinar J.: K výstavě „Jan Jiří Balzer, knižní ilustrace a grafika druhé poloviny 18. století“ ve Zlaté Koruně. In: Sborník 6. odborné konference „Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska“, Olomouc 1996. Brno 1997, ISBN 80-7053-154-1, s. 82-86

Teplá	Štefan 1995	Špinar/Štefan	Štefan 1996	Štefan 2004
Ba 39	CUA	30		
Ba 40	CWA	31		
Ba 41	CYA	32		
Ba 42	CZA	33		
Ba 43	DCA	34		
Ba 44	DDA	35		
Ba 45	*			
Ba 46	DEA	37		
Ba 47	*	42		
Ba 48	*			
Ba 49	DOA			
Ba 50	*			
Ba 51	*			
Ba 52	*			
Ba 53	DRA	46		
Ba 54	DRR	47		
Ba 55	DSA			
Ba 56	*			
Ba 57	DTA	48		
Ba 58	DUA	49		
Ba 59	DZA	50		
Ba 60	ECA	51		
Ba 61	EDA			
Ba 62	EEA			
Ba 63	EHA	52		
Ba 64	*			
Ba 65	*			
Be 1				
Be 2			»	
Be 3			»	
Be 4				
Be 5			»	
Be 6				
Be 7				
Be 8				
Be 9			»	
Be 10				
Be 11			»	
Be 12				
Be 13				
Be 14			» ERK	
Be 15			» ERN	
Be 16			»	
Be 17				
Be 18			» FRK	
Be 19				
Be 20				
Be 21			» HAK	

Teplá	Štefan 1995	Špinar/Štefan	Štefan 1996	Štefan 2004
Be 22			»	
Be 24				
Be 25			»	
Be 26				
Be 27				
Be 28				
Be 29			»	
Be 30			»	
Be 31				
Be 32				
Be 33			» MUK	
Be 34			»	
Be 35			»	
Be 35a				
Be 36			» NIK	
Be 37			»	
Be 38				
Be 39			» PAE	
Be 40			» PAN	
Be 41				
Be 42				
Be 43			»	
Be 44			»	
Be 45				
Be 46				
Be 47			» SCF	
Be 48				
Be 49				
Be 50				
Be 51				
Be 52			» SCW	
Be 53			»	
Be 54			»	
Be 55			» STT	
Be 56				
Be 57				
Be 58			» TEK	
Be 59			» TEM	
Be 60				
Be 61			»	
Be 62				
Be 63			» WAK	
Be 64			» ZAK	
Be 65				
Sa 1				ABR
Sa 2				BAK
Sa 3				DOK
Sa 4				HIK

Teplá	Štefan 1995	Špinar/Štefan	Štefan 1996	Štefan 2004
Sa 5				HZK
Sa 6				KAK
Sa 7				KRK
Sa 8				MAP
Sa 9				OFH
Sa 10				PEP
Sa 11				RAI
Sa 12				SCI
Sa 13				SCK
Sa 14				SCL
Sa 15				SCM
Sa 16				SCN
Sa 17				SCO
Sa 18				SCR
Sa 19				SCS
Sa 20				SCT
Sa 21				SCU
Sa 22				SCV
Sa 23				SCX
Sa 24				SCY
Sa 25				TIK
Sa 26				UNK
Sa 27				VOP
Sa 28				VOT
Sa 29				VOV

Rejstřík nakladatelů (tiskařů), autorů předloh a letopočtů vydání

Většina tisků je tištěna a vydána v Praze (u těch, u kterých to není explicitně napsáno, odvozujeme místo tisku ze zkušenosti), rukopisy Ba 64 a Ba 65 přísluší do Teplé (u těchto jsme od časového zařazení upustili). Výjimku činí tisky Ba 29 a Ba 30, které byly tištěny v Halle a Be 45 v Drážďanech.

U tisků Ba 11, Ba 36, Ba 54, Be 2, Be 6, Be 7, Be 17, Be 28, Be 29, Be 30, Be 46, Be 53, Be 54, Be 62, Sa 8 je uvedeno další místo vydání Vídeň, u tisků Ba 43 a Be 54 Lipsko.

U některých tisků ilustrovaných Janem Berkou jsme převzali do rejstříku tvar zápisu vydavatele tak, jak ho uvádí Polívková.

Jan Berka si pro své rytiny většinou kreslil předlohy sám, Salzerové tak činili téměř výhradně.

- 1761 Sa 3
- 1763 Sa 3
- 1764 Sa 7
- 1766 Sa 12
- 1770 Ba 43, Sa 6, Sa 23, Sa 24
- 1771 Ba 14, Ba 43, Ba 61, Sa 26, Sa 27, Sa 29
- 1772 Ba 7, Ba 61, Sa 3, Sa 11, Sa 27
- 1773 Ba 18, Ba 35, Ba 43, Ba 62
- 1774 Ba 44, Ba 45, Sa 25, Sa 27
- 1775 Ba 7, Ba 35, Ba 62, Sa 1, Sa 2, Sa 4, Sa 10, Sa 28
- 1776 Ba 1, Ba 26, Ba 28, Ba 58, Sa 13, Sa 14, Sa 15
- 1777 Ba 3, Ba 16, Ba 35, Sa 5
- 1778 Ba 2, Ba 59, Ba 63, Be 3, Sa 18, Sa 19, Sa 20
- 1778 po Ba 60
- 1779 Ba 1, Ba 25,
- 1780 Ba 4, Ba 17, Ba 19, Ba 21, Ba 38, Ba 49
- 1781 Ba 22, Ba 38, Ba 46, Ba 56
- 1782 Ba 15, Ba 35, Ba 36, Ba 46, Ba 50, Ba 55
- 1783 Ba 11, Ba 12, Ba 41, Be 54
- 1784 Ba 1, Ba 6, Ba 23, Ba 48, Be 1
- 1785 Ba 5, Ba 8, Ba 20, Ba 27, Ba 40, Ba 42, Ba 51, Ba 53, Be 14, Be 52
- 1785–1791 Be 49
- 1786 Ba 9, Ba 24, Ba 31, Ba 52, Ba 53, Ba 57, Be 15, Be 19, Be 22, Be 28, Be 29, Be 32, Be 36, Be 53, Be 58
- 1787 Ba 10, Ba 31, Ba 32, Be 5, Be 21
- 1787–1794 Be 46
- 1788 Ba 37, Be 4, Be 53, Be 60
- 1789 Ba 33, Be 53, Sa 8
- 1790 Ba 47, Ba 54, Be 53, Be 55
- 1790 – 1798 Be 27
- 1791 Ba 39, Be 41, Be 44, Be 50
- 1792 Be 18, Be 20, Ba 39
- 1793 Be 2, Be 39, Be 47, Be 50
- 1794 Be 12, Be 63

1794–1797 Be 48

1795 Ba 29, Ba 30, Be 45

1796 Ba 39, Be 13, Be 33, Be 64

1797 Ba 34, Be 16, Be 40

1798 Be 62

1799 Be 17

1800 Be 8

1801–1802 Be 51

1802 Be 6, Be 7, Be 61

1803 Be 31, Be 34

1805 Be 35

1806 Ba 13, Be 11

1808 Be 30

1809 Be 38

1814 Be 57

1816 Be 25,

1817 Be 56

1819 Be 9, Be 10

1820 Be 65

1824 Be 37

1829 Be 43

1830–36 Be 26

Albrecht und Compagnie Be 2, Be 60

Angers Ba 35

Arcibiskupská tiskárna Sa 18, Sa 19, Sa 20, Sa 21, Sa 23

Beranek, Joann Aloys Sa 23, Sa 24

Bez data Ba 45

Buchler, Johann Be 33, Be 34, Be 35, Be 47, Be 51, Be 63

Calve, J. G. Be 13, Be 27

Ceruti, Jacob Ba 35

Diesbach Joh. (Johann) Jos. Ba 24, Be 18, Be 41

Diesbach, Josef Emmanuel Ba 14

Elsasser Be 2

Elsenwanger Be 8

Elsenwanger, Anton Sa 6

Elsenwangerinn, verwitweten Ba 48

Elsenwangerovi dědici (Elsenwangerischen Erben) Be 58, Be 59

Fetterlová, J. Be 65

Fitzky & Hladky Sa 9, Sa 12, Sa 13, Sa 14, Sa 15, Sa 16, Sa 17

Fitzky, Joann Norbert Sa 5, Sa 12

Friese, L. Be 37

Fromm, Marcelinus P. Sa 27

Funk Be 26

Gebauer, Johann Jacob Ba 29, Ba 30

Gelinek, Franz Sa 26

Gerle, Wolfgang Ba 7, Ba 18, Ba 35, Sa 28

Gerlische Buchhandlung (Officina Libraria Wolfgangi Gerle) Ba 1, Ba 61, Ba 62,
Be 1, Sa 1, Sa 27

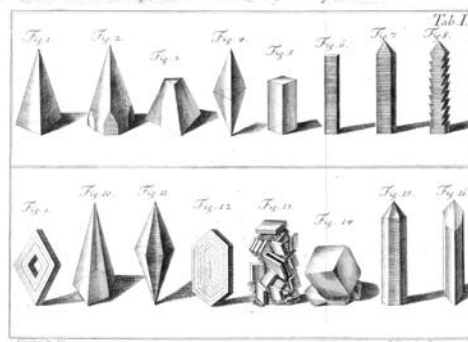
Gerzabek, Franz (Francisci) (viz též Jeřábek) Be 16, Be 48, Be 57

Glatz, Mathias Ba 15

Gröbl, Johann Joseph Ba 26,

Haas, Fr. Be 7
Haase Gottlieb Ba 13
Haase u. Widtmann Be 31
Haase, Gottlieb Be , Be 25
Hagen, Adam Ba 2, Ba 38
Hagen, Ioann Adam Ba 60
Hikel, Antonius Ba 35, Ba 62
Höchenberg und Compagnie Sa 29
Höchenberg und Compagnie, Franz Augustin Ba 43
Höchenberg, Johann Thomas Ba 43
Hraba, J. (Ioann, Iohann, Jan) C. (Carol, Karel, Karl) Ba 3, Ba 19, Ba 35, Be 42, Sa 4, Sa 10
Hrabischen Erben Be 38
Jahn, Johann Quirin (Qu) Ba 1, Ba 3, Ba 8, Ba 9, Ba 10, Ba 23, Ba 26, Ba 35, Ba 36, Ba 37, Ba 38, Ba 40, Ba 41, Ba 42, Ba 47, Ba 50, Ba 51, Ba 52, Ba 53, Ba 54, Ba 57, Ba 58, Ba 60, Ba 62, Ba 63, Ba 65, Be 3, Be 64
Jelínek, František (viz též Gelinek) Sa 26
Jeřábek (Gerábek) Fr. (František starší) (viz též Gerábek) Ba 39 Be 57
Kallaus, Maxmillian Ba 35, Ba 62
Kininger Be 6, Be 7
Kirchnerová, vdova Sa 3
Klauser (Clauser), Joann Joseph Sa 3
Klauserová (Clauserin), Johanna Sophiae Sa 3
Kleinhar(d)t, Johann Ba 1, Ba 3, Ba 4, Ba 7, Ba 18, Ba 35, Ba 39, Ba 43, Ba 45, Ba 46, Ba 49, Ba 53, Ba 54, Ba 59, Ba 61, Ba 62, Be 39
Klinski Be 44
Kneip, Gebh. Ba 1
Kohl, L. Ba 10
Koch Be 46
Kolonitz Ba 35, Ba 62
Kraffer, Kajetan Sa 9
L'école normale Be 5
Mangold Be 52 (dle signetu), Sa 11
Mangold, Felician & syn, Felic(z)ian und Sohne Ba 58, Ba 63, Sa 2
Mangoldiana Officina Ba 44
Mangoldt, Johann Ba 9, Ba 10, Ba 22, Ba 23, Ba 28, Ba 41, Ba 42, Ba 57, Be 3, Be 14, Be 15, Be 32
Mengs (Antonius Raphael) Ba 35
Neureutter, Franz Be 30,
Neureutter, Martin Be 62
Normální školy (Normalschule) Ba 2, Ba 17, Ba 39, Ba 38
Normální školy (tiskárna) Be 58
Normalschulbuchdruckerey(rei) (Normalschul-Buchdruckerey) Ba 12, Ba 16, Ba 20, Ba 48, Be 49, Be 58
Otto, Anton Ba 5
P. A. P. (Pater Alexius Pařízek) Ba 31, Ba 32, Ba 33, Ba 34
Pařízek, Alex Be 40
Pindl, D. Ba 53, Ba 54
Piskaczek, Wenzel Ba 53
Polt, Joseph Be 11, Be 24
Pospíšil, (Pospjssil) Johann Hostiwit Be 26, Be 43

Post Be 8
Prechler, Frantz Ba 43
Prušínová vdova, Jana Sa 25
Reiner, Wenceslaus Ba 35
Renz Ba 35, Ba 62
Rosenmüller Ba 15
Samm, J. M. (Jan Michal, Johann Michael) Ba 25, Ba 31, Ba 32, Ba 46, Ba 49, Ba 50,
 Ba 51, Ba 52, Ba 59, Be 19
Sammischen Buchhandlung Ba 4, Ba 55
Samms Witwe Ba 33
Screta, Carolus Ba 35, Ba 62
Seykora H. Be 9
Schmadle, Matth. Adam Ba 12,
Scholae Normalis Ba 60
Schönfeld, Johann Ferdinand Edlen von Ba 5, Ba 11, Ba 21, Ba 36, Ba 45, Ba 54,
 Ba 56, Be 4, Be 12, Be 17, Be 21, Be 28, Be 29, Be 49, Be 50,
Schönfeld=Meißnerischen Buchhandlung Be 44, Be 53
Schönfeldschen Handlung Be 22, Be 54
Schweiger, Jacob Sa 7
Sikora, Jos. Ba 13
Sommerschen Buchdruckerey Be 37
Ssamberg, H. Be 11
Steinbach, Otto Be 54
Šťasný Be 65
Vierchmann, J. A. Be 61
Walther Be 45
Wettrl z Wildenbrunnu, J. F. Be 56
Widtman(n), Caspar (Kaspar, Kasspar) Ba 34, Be 39, Be 40, Be 46, Sa 8
Widtmannschen Buchhandlung Ba 47
Wolf, F. Be 46
Wurmser, Nicolaus Ba 38
Zarda A. V. Be 64

Dieu, l'homme, le géant, le héros. 17. 1800.

J. Baker

J. Prager

Kleinwardt del.

Baker J. Prager

*Caspar Weyhe
geboren 1742*

Kleinwardt del.

J. Baker J.

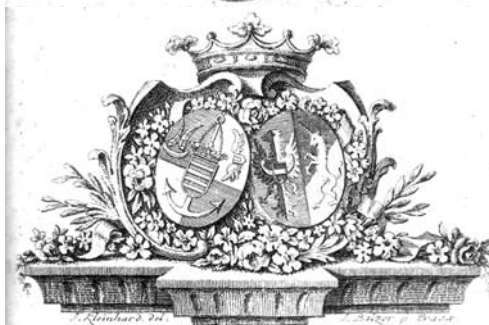
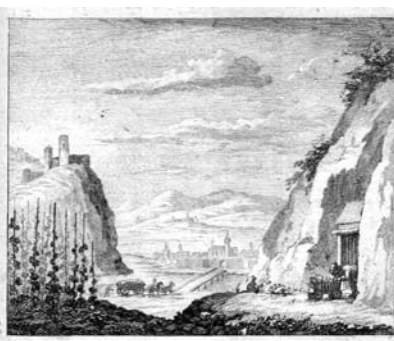
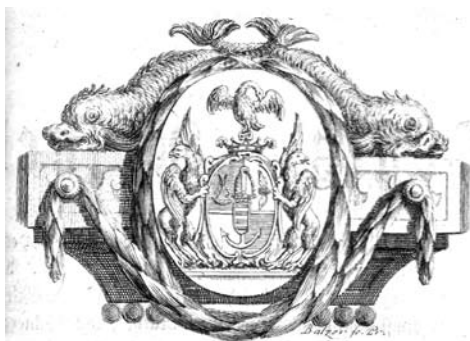
J. Quirin del.

J. Baker J.

Kleinwardt del.

J. Baker J.

Altera nunc verum facies, me quæro, nec adami:
Non sum qui fueram non pulchre esse fui.

Heim jógðene! Hildr átt reyrt & þrosting lít!

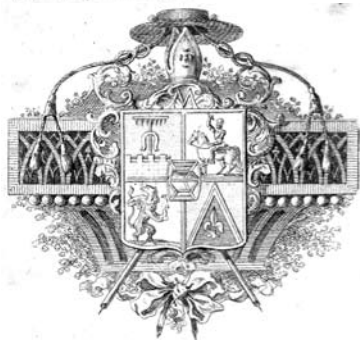

Narodni učenci su odmah završili povelosti.

Urbignio Esther Adamson.

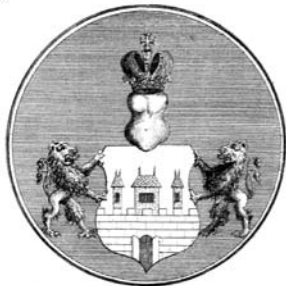

ad pag. 12.

Fig. 1.

Tab. I.

Altstädter Wappen

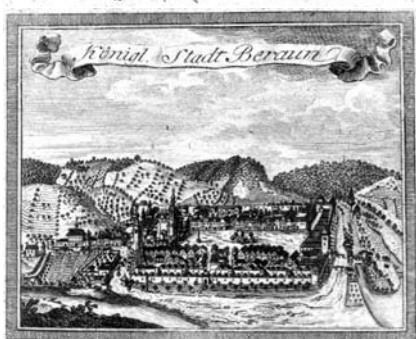
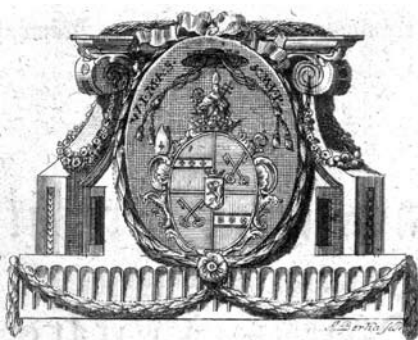
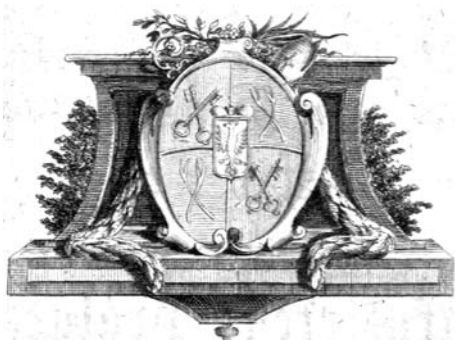
Fig. 2.

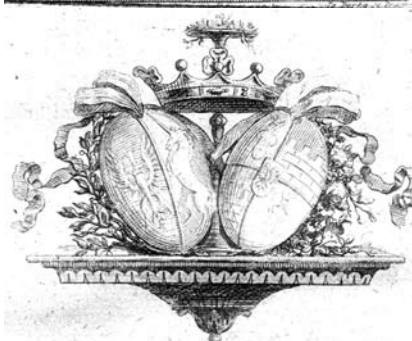
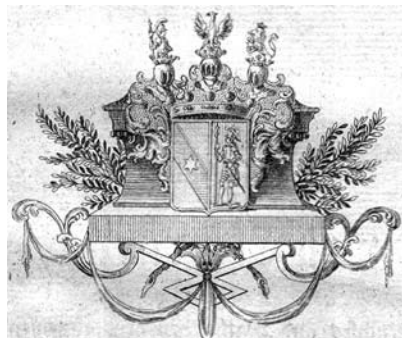
ad pag. 12.

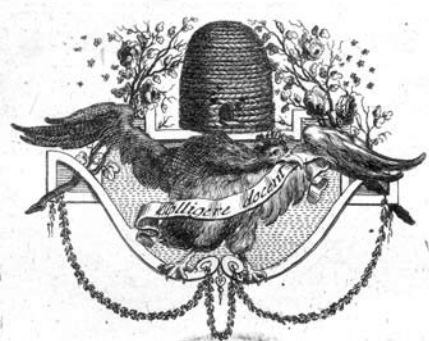
Tab. I.

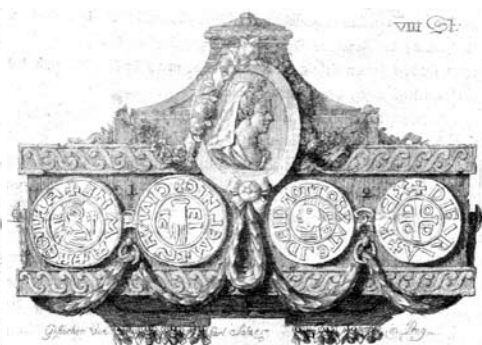
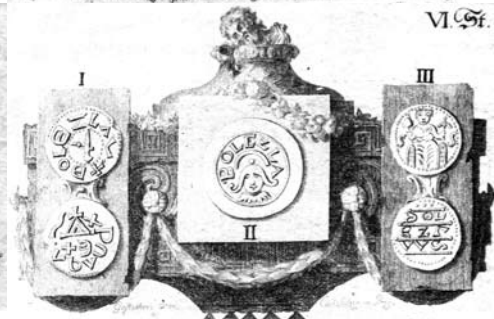
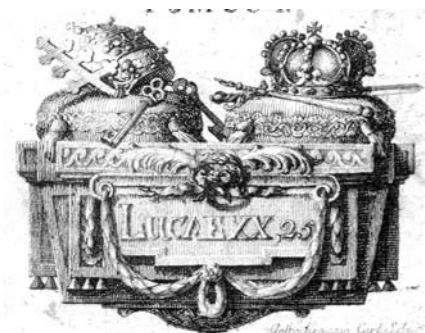

Drobnosti

Premonstrátská stopa v prokopských legendách

Pavel R. Pokorný

Knihy a knihovny jsou jen zdánlivě němými svědky minulosti. Svou zvláštní řečí promlouvají o trvalé touze člověka po pravdě, kráse a dobru, a tvoří tak zároveň most spojující minulé věky s přítomností a současnost s budoucností. Jejich osudy bývají často více než dramatické, neboť kniha podléhá snadněji než kterýkoli jiný doklad lidského snažení nepřízni času. Řada z nich padla v průběhu staletí za obětí přírodním katastrofám, válečným požárům a nejednou i zlé vůli a nepochopení.

Jen nepřímo nebo z nepatrných pozůstatků víme o knihovnách nejstaršího období. Ty vznikly, tak jako v ostatní Evropě při klášterech a školách církevních institucí. V průběhu 13. století se s rozšířením vzdělanosti a ideálů rytířství objevují knihy na dvorech panovníků a předních feudálů. Přímou převrat znamená založení pražské univerzity roku 1348, kdy postupně vzdělanost a potřeba knihy proniká do širších vrstev tehdejší společnosti a prvořadou roli přebírají knihovny univerzitních kolejí. Celé 15. století je silně poznamenáno husitstvím. Polemiky v nábožensko filozofické rovině zasáhly široký okruh obyvatelstva, do knižní kultury pronikl národní jazyk, a tak vedle knihoven církve, šlechty a inteligence nacházíme stále častěji knihovny měšťanské. Dobu renesance a humanismu v českých zemích, přesněji konec 15. až počátek 17. století charakterizují v důsledku společenských přeměn knihovny soukromé. V dochovaném knižním dědictví nacházíme ještě dnes desítky a stovky dokladů knižních sbírek slavných i méně slavných jednotlivců. Století 17. a 18. jsou vlivem historických okolností poznamenána monumentálními knihovnami klášterů a šlechtických sídel, kde vznikly často vedle jedinečných interiérů i vzácné kolekce dobového literárního projevu. Období osvícenství a reformy císaře Josefa II. přinesly zánik celé řadě církevních institucí. Následující posun velkého knižního bohatství se stal základem hlavních dnešních vědeckých knihoven, a tak se zde v jistém smyslu uzavírá jedna kapitola historického vývoje v této oblasti, neboť knihovny zámeckých sídel a klášterů ztrácejí svým privátním charakterem na významu.¹⁾

Přes všechny nepříznivé okolnosti se dodnes zachovala na našem území celá řada významných historických knihovných celků, které dnes slouží vědeckému bádání a část z nich je každoročně předmětem obdivu tisíců domácích i zahraničních návštěvníků. Dříve než poukáží alespoň na ty nejvýznamnější, podívejme se stručně na několik z těch, které zmizely v hlubinách věků.

Pouze nepřímo víme o knihách českého krále Václava II. (1283-1305) a některých jeho nástupců. Jen několik kodexů zůstalo z nákladných knižních sbírek církevních hodnostářů z let vlády císaře Karla IV.²⁾ Jako rodové dědictví se dostaly za hranice státu skvostné rukopisy dvorské knihovny jeho syna Václava IV. (1378-1419). Podle dnešního odhadu se jich zachovala sotva desetina. Vyniká mezi nimi především velká zdobená Bible, zajímavé jsou i rukopisy astrologické a nechybí ani veršovaný rytířský román.³⁾ Válečnou kořistí se nakonec stala bohatá knihovna předního panského rodu

1) Kneidl, Pravoslav. Z historie evropské knihy. Praha 1989. Bohatcová, Mirjam. Česká kniha v proměnách staletí. Praha 1990.

2) Krása, Josef. České iluminované rukopisy 13.-16. století. Praha 1990.

3) Krása, Josef. Rukopisy Václava IV. Praha 1971.

Rožmberků. Ve víru válečných událostí zanikla až na několik svazků knihovna českého humanisty Jana st. Hodějovského z Hodějova a rozprášena skončila i kolekce bibliofila a pražského mecenáše astronoma Johanna Keplera, barona Hoffmanna z Grünbüchle.⁴⁾ V zahraničí skončila a za 2. světové války byla poničena vzácná knihovna politického představitele moravských stavů prvních desetiletí 17. věku Karla st. ze Žerotína. Obdobné osudy měly desítky a desítky dalších.

Náš přehled předních historických knihoven začneme kde jinde než v Praze. V rozsáhlé budově Klementina sídlí největší knihovní celek na území republiky, Národní knihovna.⁵⁾ Její vývoj můžeme sledovat od 14. století, kdy jsou její počátky úzce spjaty s počátky Karlovy univerzity, založené roku 1348. Sbírky knih postupně vznikaly při jednotlivých kolejích. Zde zůstaly až do roku 1622, kdy byla univerzita spojena s akademií jezuitské koleje a všechny knihy přeneseny do řádové knihovny v Klementinu. Od roku 1638 vzniká při fakultách právnické a lékařské nová knihovna, která byla již roku 1726 zveřejněna, ale po zrušení jezuitského řádu (1773) a postátnění knižních sbírek o čtyři léta později, spojena s hlavním fondem. Dvě patra budovy prostupující velký „Barokový sál“ knihovny byl postaven v letech 1723-1727 pražským architektem Františkem M. Kaňkou. Fresky na stropě vrcholící v iluzivní kopuli jsou dílem malíře Josefa Hiebela a představují tři stupně lidského vzdělání. Nezbytným doplňkem interiéru jsou jak bývalo obvyklé, geografické i astronomické globy. Zdejší patří po většině k velmi cenným. Mezi cimelie knihovny patří zejména iluminované rukopisy, z nichž některé patří k vrcholům nejen domácího, ale i světového knižního umění. Ze sbírky několika tisíc středověkých rukopisů lze sestavit bohatě dokumentovanou vývojovou řadu od konce 11. do počátku 17. století. Nejznámější jsou: Kodex Vyšehradský, pořízený k první české královské korunovaci roku 1085, Antifonář Sedlecký z poloviny 13. století, Pasionál abatyše Kunhuty (1313-1321) atd.⁶⁾ Z rukopisů textových připomeňme jen významný soubor spisů anglického reformátora Johna Wicklefa. Největší sbírka prvotisků na území státu obsahuje nejen vzácné tisky domácí, ale celou řadu vzácných kusů z předních evropských tiskáren. Opravdu mohutný fond několika set tisíc starých tisků není možné vůbec v krátkosti postihnout. Neustálý zájem odborníků budí knihovna dánského astronoma Tychona Brahe, kde se uchoval i dedikační exemplář spisu Giordana Bruna.

Snad nejznámější pražskou historickou knihovnou je knihovna premonstrátského kláštera na Strahově.⁷⁾ Její kořeny sahají až k založení kláštera roku 1143. Teprve nedávno bylo objeveno několik kodexů, které byly její součástí prokazatelně již ve 12. století. Po požáru v roce 1258 a válečných pleněních 1420 a 1648 je barokní knihovna již čtvrtou. Návštěvník vstupuje nejprve do nejstarší části dnešní knihovny, tak zvaného „Theologického sálu“. Ten byl postaven pražským stavitelem Janem Dominikem Orsi roku 1671. Dominantou interiéru je poměrně nízký, bohatým štukem a freskami zdobený strop. Ty jsou dílem zdejšího řeholníka Siarda Noseckého. Pocházejí z let 1721-1727 a jsou alegorickou oslavou vzdělání, studia a lásky ke knize. Ranné barokní skříně jsou z roku 1632. Když původní sál knihovny nepostačoval, bylo v letech 1782-1794 přikročeno k vybudování nového sálu zvaného „Filosofický“. Rozlehlou nástropní fresku zhotovil známý vídeňský malíř Franz Anton Maulbertsch a jejím

4) Martínek, Jan. O knihovně Jana staršího Hodějovského. In: Knihtisk a kniha v českých zemích od husitství do Bílé hory. Praha 1970, s. 221-238. Mašek, Petr. Wiendlová, Zdena. Soupis knih z knihovny Ferdinanda Hoffmanna z Grünbüchle ve fondu zámecké knihovny Mikulov. In: Sborník Národního muzea v Praze, řada C, sv. 39, 1994-1995, s. 78-110.

5) Tobolka, Zdeněk. Národní a universitní knihovna v Praze, její vznik a vývoj. Praha 1959. Voit, Petr. Pražské Klementinum. Praha 1990.

6) Urbánková, Ema. Stejskal, Karel. Pasionál Přemyslovny Kunhuty. Praha 1975.

7) Strahovská knihovna Památníku národního písemnictví. Praha 1988.

námětem je touha lidstva po pravé moudrosti. Pěkné knihovni skříně pocházejí ze zrušeného kláštera v Louce u Znojma. Zajímavé je, že jejich rozměrům byla dodatečně přizpůsobena architektura celého sálu. Badatelsky má knihovna význam vedle četných rukopisů a prvtisků především pro dějiny české literatury a národní historii. Pozoruhodná je i sbírka knižních vazeb. Perlou knihovny je „Strahovský evangeliař“, rukopis z 9. století.

Ve správě Národního muzea jsou dnes na území hlavního města dvě palácové knihovny. Knihovna Kinských založená roku 1805 v paláci na Staroměstském náměstí je vedle klasického interiéru cenná především rozsáhlým souborem literatury a pramenů k dějinám Velké francouzské revoluce a kolekcí typografický vzácných děl, zejména italské firmy Bodoni. Bývalá knihovna Nostická, dnes pojmenovaná po zakladateli české literární vědy Josefu Dobrovském (1753-1829) je uchována v paláci na Malé Straně postaveném Janem Hartvíkem hr. Nosticem roku 1664. Vedle více než dvou stovek rukopisů z nichž vyniká Kunešova bible dokončená roku 1389 a pěkné řady inkunábulí, převažuje v jinak encyklopedickém fondu 16. - 18. století historie, cenná zvláště pro období Třicetileté války.⁸⁾

V nejjížnější cípu Čech, kde se ze skalního sevření vysvobozený tok Vltavy obrací náhle k severu, stojí jeden z klenotů české gotické architektury, cisterciácký klášter ve Vyšším Brodě.⁹⁾ Zdejší knihovna byla v dnešní podobě vybudována opatem Quirinem Micklem v letech 1753-1755, kdy byly postaveny hlavní sály. Rokokový interiér vyzdobený bratry laiky a opatřeným bohatě zdobeným nábytkem působí světle a radostně. Knižní fond je vedle iluminovaných rukopisů bohatý zejména na prvtisky, které jsou ve většině součástí knihovny již od 15. a 16. století. Cenné je i množství umělecky zdobených vazeb.

Jedna z největších klášterních knihoven vznikla na samém západním pomezí Čech, v Teplé u Mariánských Lázní.¹⁰⁾ Ve své pohnuté historii šestkrát lehla popelem a dvánáctkrát byla vyplněna. Její dnešní podoba je až z počátku tohoto století. Monumentálně působící hlavní sál byl vybudován v letech 1904-1910. Autorem nástrovní fresky je pražský profesor Krattner. Ze středověkých rukopisů jsou filologicky významné zlomky Poenitentiale z 9. století, kde je latinský text opatřen německými glosami a slavný Codex Teplensis ze 14. století, obsahující nejstarší úplný překlad Nového zákona do němčiny. Umělecky cenné jsou rukopisy opata Zikmunda z 2. poloviny 15. století bohatě zdobené ve zdejší písarské dílně.¹¹⁾ Pozoruhodný je i soubor téměř půl tisíce prvtisků. Ostatní knižní fond je zaměřen univerzálně s převahou přírodních věd a literatury balneologické. Klášter, jenž hostil i J.W. Goetha shromáždil i četná vydání německých klasiků. Přenesme se nyní do úrodné roviny jižně od Brna, kde v malém městečku Rajhrad dodnes stojí mohutný komplex budov nejstaršího moravského kláštera. I zdejší knihovna neměla právě klidnou historii. Časté válečné pohromy způsobily, že celý klášter prošel řadou stavebních proměn. Dnešní knihovni sál pochází až z doby velké přestavby podle plánů G. Santiniho v 1. polovině 18. století. Mohutná nástrovní freska přecházející ve středovou ilusivní kopuli je dílem brněnského malíře Jana Jiřího Entgentse. Knihovna je známa celou řadou cenných rukopisů, z nichž jmenujme alespoň Martyrologium Adonis z 9. století a kodexy pořízené českou královnou Alžbětou Rejčkou ve druhém desetiletí 14. věku. Fond je díky několika výrazným

8) Knihovna Národního muzea v Praze. Praha 1959.

9) Kaindl, Dominik. Geschichte des Zisterzienserstiftes Hohenfurt in Böhmen, Böhm. Krumau 1930.

10) Hlinomaz, Milan. Klášter premonstrátů Teplá. Karlovy Vary 2003.

11) Hoffmann, František. Soupis rukopisů knihovny kláštera premonstrátů Teplá. Praha 1999.

vědeckým osobnostem, které v minulosti ovlivňovaly jeho vývoj, zaměřen především na historii.¹²⁾

Samostatnou kapitolou v dějinách knižní kultury jsou knihovny hradů a zámků, kterých se v českých zemích zachovalo několik desítek. Jejich hodnota a zaměření kolísá daleko častěji, než u knihoven církevního původu. Jsou obrazem osobností svých tvůrců i jejich potomků, jindy jen dobové módy a někdy snad také pouhou dekorací. Po stránce odborné jsou dnes ve správě Knihovny Národního muzea v Praze, která postupně zpracovává jejich knižní bohatství a zpřístupňuje je tak vědeckému bádání. Podívejte se tedy s námi alespoň na některé z nich, zajímavé svým interiérem, obsahem a nebo historií.

Gotickému člověku byla kniha vzácností a proto bývala chována spíše v klenotnici. Ještě na počátku renesance byly místem jejich uložení nejčastěji police nebo truhla. Rostoucí zájem na konci 15. století a hlavně 16. století, podmíněný nejen ovzduším humanismu, ale především knihou tištěnou, vymezuje právě v tomto období i na panských sídlech knihám zvláštní oddělený prostor. K unikátům tohoto druhu patří vskutku ojedinělé renesanční knihovní skříně na zámku v Březnici. Jsou pořízeny pravděpodobně roku 1558, kdy zámek patřil Kateřině z Lokšan. V té době tu našla útulek také její netař, známá Filipina Welserová, tajná choť arciknížete Ferdinanda. Původní sbírka rukopisů ze 13. a 14. století byla v minulém století věnována tehdejšími majiteli Národnímu muzeu v Praze.¹³⁾

Raně barokní sál uvítá návštěvníka v prvním patře zámku v Náměšti n. O. Byl zřízen již roku 1602 a v polovině 17. století vyzdoben štukovou a malovanou dekorací na klenbě. Býval sídlem znamenité knihovny Žerotínů. Ta však byla zaváta osudem do Vratislavi, kde se její zbytky, přes pohromu poslední války uchovaly dodnes. Nynější knihovna pochází až z roku 1760.¹⁴⁾

Renesančního původu je i knihovna hradu Buchlova, nedaleko Uherského Hradiště. Tehdejší majitel hradu Jiří Zikmund ze Zástřízl koupil roku 1598 v Ženevě knihovnu Kalvínova pokračovatele Theodora Bezy. Její větší část se však později dostala do Univerzitní knihovny v Olomouci. Ze století následujícího zachovala se tu ojedinělá skupina literatury magické a demonologické. Poslední majitelé hrabata Berchtoldové orientovali její profil především na literaturu lékařskou a přírodovědnou. Pozoruhodný je i obsáhlý soubor hungarik ze 30. až 60. let minulého století.

Na pokraji té části severovýchodních Čech, která nese poetický název „Český ráj“ dochovala se v zámku Mnichovo Hradiště knihovna mimořádně obsahově cenná. Pochází původně ze severočeského Duchcova, kde ji v druhé polovině 17. století založil Jan Bedřich hrabě z Valdštejna. Zde byl také o jedno století později jejím správcem slavný Giacomo Casanova. V Duchcově psal své Paměti a tam také roku 1798 zemřel. Na své dnešní místo byla knihovna přenesena teprve v roce 1922. Její fond se přímo hemží rukopisnými a tiskovými zvláštnostmi. Vedle rukopisů podstatných pro českou historii zejména 17. století, jsou tu četné rukopisy Casanovy a řada rukopisných alchymistických traktátů. Vzácný je soubor několika tisíc drobných tisků a letáků z období Třicetileté války.¹⁵⁾

Typickou ukázkou působivého rokokového interiéru je zámecká knihovna v moravské Kroměříži. Byla zřízena jako součást letní residence olomouckých biskupů a to již roku 1664 Karlem II. z Liechtensteina Castelnoru. Dnešní bohatě řezbářsky a zlatem

12) Dokoupil, Vladislav. Dějiny moravských klášterních knihoven ve správě Univerzitní knihovny v Brně. Brno 1972, s. 21-79.

13) Zeman, Stanislav. Březnická knihovna v Národním muzeu v Praze. Praha 1940.

14) Kneidl, Pravoslav. Zámecká knihovna v Náměšti nad Oslavou, nepublikovaný strojepis 1964.

15) Lifka, Bohumír. Zámecká knihovna v Mnichově Hradišti. Mnichovo Hradiště, státní zámek, město a okolí. Praha 1952.

zdobené skříně byly instalovány až v druhé polovině 18. století. Obsahově je knihovna univerzální s bohatě zastoupenou produkcí celé doby své existence, i když se tu nashromáždila i řada prvotisků. Obsáhla je zejména sbírka literatury numismatické. Globy uprostřed velkého sálu patří k nejcenějším v republice.¹⁶⁾

Empírová knihovna na zrekonstruovaném západočeském Kynžvartu se nám představuje nejen jako rodinná knihovna, jejíž nejcenější část tvoří knihy z majetku kurfiřta a trevírského arcibiskupa Lothara Metternicha (1551-1623), ale i vybrané rukopisy a tisky z knihovny zrušeného kláštera benediktinů v Ochsenhausenu. Neméně pozoruhodné jsou svazky se sbírky sběratele Karla Husa zakoupené zakladatelem knihovny kancléřem Klementem V.N. Metternichem (1773-1859). Zde původně uložená orientalistická knihovna se stala v roce 1950 součástí Orientálního ústavu ČSAV.¹⁷⁾

Předním úkolem současnosti je vedle uchování nenahraditelných pokladů budoucím generacím i jejich zpracování a plné využití jak po stránce odborně vědecké, tak i osvětové, aby sloužily k poučení široké veřejnosti. Instituce státní i soukromé spravující historické knihovny věnují pozornost jejich odbornému zpracování a zpřístupnění badatelů. Byla vydána již celá řada soupisů rukopisů, inkunábulí a dalším zaměřených tématicky. Fondy starých knihoven se tak stávají živými nejen pro bádání v oborech přímo souvisejících s knižní kulturou, ale poskytují nový materiál a poznatky pro celou škálu dalších vědních oborů měrou v minulosti nebývalou.

Tento přehled nechce a nemůže být vyčerpávající. V Čechách i na Moravě se zachovala celá řada knihovních celků, které jsme dnes ponechali stranou. Záměrně byla připomenuta alespoň část těch knihoven, které může návštěvník obdivovat v jejich původních interiérech většinou při celkové prohlídce památkového objektu.

16) Lifka, Bohumír. Zámecká knihovna v Kroměříži. Kroměříž, městská památková rezervace a státní zámek. Praha 1960.

17) Lifka, Bohumír. Zámecká knihovna v Kynžvartě. Státní zámek Kynžvart. Praha 1953. Čáda, František. Rukopisy knihovny státního zámku v Kynžvartě. Praha 1965. Šimáková, Jitka. Prvotisky zámecké knihovny v Kynžvartě. In: Sborník Národního muzea v Praze, řada C, sv. 31, 1987, s. 171-181.

Premonstrátská stopa v prokopských legendách

Pavel R. Pokorný

Prokopské legendy, jejichž vznik je kladen do poloviny 12. století,¹⁾ i Letopis mnicha sázavského o dvě desetiletí mladší²⁾ líčí při prvním vyhnání slovanských mnichů ze Sázavy, patrně r. 1057, scénu, kdy světec Prokop bije berlou opata vetřelce. Obvykle se tato událost chápe jako úmysl autora zdůraznit prioritu a domácí právo slovanské liturgie. Všechny legendy i sázavský Letopis vznikly až po definitivní latinisaci kláštera. Existence starší legendy nebyla prokázána. Budou se latinští mniši – obdobní vetřelci – tak exponovat ve věci slovanství? Nad to legendy mluví výhradně o opatu Němci. Ať již kolonie latinského ritu přichází z Břevnova či Ostrova u Davle, v obou případech zde již nutně převládl domácí živel. Krom toho neznáme tehdy jazykově motivovaný patriotismus, neboť pokud je zde vůbec podobné povědomí, má výrazně zemský charakter. Termín *Teutonicus* má se vši pravděpodobností zdůraznit zemský původ. Obdobně o věci hovoří Dalimil³⁾ i novější literatura.⁴⁾ Světlo do celé věci vnáší až pozdější varianta legendy (z misálu někdy Pelzlůva), kterou Dobrovský⁵⁾ nazývá legendou G. Zde se praví doslovně: „Deinde monachi albi de Reno neniunt ...“. Je mimo jakoukoliv pochybnost, že bílími mnichy od Rýna jsou míněni premonstráti. Editori prokopských legend se spokojují s konstatováním, že jde opět o Němce.⁶⁾ Zmíněný Pelzlův misál se mně nepodařilo najít a tak musíme při hodnocení legendy vycházet z dosavadní literatury. Tuto variantu legendy nelze bohužel přesněji datovat. Vymyká se dosavadní chronologii a obsahuje některé pozdní prvky. Není vyloučeno, že její konečná podoba je dílem až prvé čtvrtiny 14. století. Samotné jádro je však podstatně starší. Pasáž o vyhnání opata a násilném zákroku sv. Prokopa se vyskytuje již v nejstarších legendách. Nejedná se tedy o vzpomínku na zašlou slovanskou slávu, ale přenesení současných problémů do minulosti. Jde zde o jakýsi skrytý protest proti vyhnání benediktinů ze Želiva a jeho postoupení premonstrátům. Tento fakt je tím pravděpodobnější, že sázavský opat Reginard (1162-1173) pocházel původně právě ze Želiva.

1) Ryba, B.: Obrat v posuzování priority prokopských legend a Břetislavových dekretů, StK 3, 1968, s. 15-58.

2) První pokračovatelé Kosmovi, Praha 1950, s. 70.

3) Nejstarší česká rýmovaná kronika tak řečeného Dalimila, Praha 1958, s. 116.

4) Krásl, F.: Sv. Prokop, jeho klášter a památka u lidu, Praha 1895, s. 178; Kadlec, J.: Svatý Prokop, Řím 1968, s. 83.

5) Flajšhans, V.: Jose. Dobrovského kritická rozprava o legendě prokopské, Praha 1929, s. 31-32.

6) Chaloupecký, V. – Ryba, B.: Středověké legendy prokopské, Praha 1953, s. 108.

Zprávy

„Bibliotheca – domus Sapientiae“. Ikonografie barokních knihovních sálů na konferenci *Barokní nástěnná malba ve střední Evropě*.

Ve dnech 27. 9.-1. 10. 2005 se v Brně a Praze konala konference *Barocke Wandmalerei in Mitteleuropa / Baroque Wall Painting in Central Europe*. Myšlenka uspořádat mezinárodní odborné setkání, které by vytvořilo prostor pro diskusi o různých přístupech ke zkoumání barokní nástěnné malby, vzešla ze společného zájmu tří institucí, na jejichž půdě jsou v současné době řešeny projekty zaměřené na výzkum tohoto specifického malířského projevu raného novověku. Moravská galerie v Brně získala podporu Evropské unie v rámci programu Culture 2000 pro svůj projekt „Poselství barev, tvarů a myšlenek“. Cílem projektu, jehož odborným garantem se stala kurátorka Moravské galerie Mgr. Zora Wörgötter, bylo studium a restaurování malířských děl Franze Antona Maulbertsche. Za spoluúčasti Spolkového úřadu památkové péče ve Vídni, Národní galerie v Budapešti a dalších odborných institucí se podařilo mimo jiné zpřístupnit poutní kostel Bičovaného Spasitele v Dyji u Znojma a zahájit restaurování nástěnných maleb Franze Antona Maulbertsche v chrámovém interiéru. Projekt Martina Mádl, PhD. z Ústavu dějin umění AV ČR, realizovaný s podporou Grantové agentury České republiky, je věnován metodologickým otázkám výzkumu barokní nástěnné malby a otázkám spojeným s dokumentací maleb. Posledním z trojice projektů je projekt Semináře dějin umění Masarykovy univerzity v Brně zaměřený na ikonografii umělecké výzdoby klášterních knihovních sálů v Čechách. Projekt, jehož řešitelkou je Michaela Šeferisová Loudová, PhD., byl rovněž podpořen Grantovou agenturou České republiky.

V souladu s otázkami zkoumanými v rámci uvedených projektů byla zvolena také témata jednotlivých sekcí konference. V brněnské části konference byly ve vztahu k nástěnné malbě diskutovány vybrané středoevropské oblasti, samostatná sekce byla věnována dílu Franze Antona Maulbertsche a jeho uměleckému okruhu. V Praze konference pokračovala sekcí o barokních knihovních sálech, tématem posledního jednacího dne byla interpretace barokních nástěnných maleb, strategie jejich ochrany, katalogizace a dokumentace. Pozvání přijali přední domácí i zahraniční odborníci: prof. Frank Büttner, prof. Monika Dachs, Anna Jávor, PhD., dr. Markus Hundemer, Herbert Karner, PhD., prof. Thomas DaCosta Kaufmann, prof. Gregor Martin Lechner, OSB, prof. Ladislav Daniel, doc. Lubomír Konečný, Mgr. Jozef Medvecký, CSc., prof. Pavel Preiss a další.¹⁾

Konferenční jednání byla hojně prokládána exkurzemi do vybraných objektů, v jejichž interiérech se dochovaly nástěnné malby z období baroka. Účastníci konference tak měli možnost díky vstřícnosti majitelů objektů navštívit například jezuitský kostel Nanebevzetí P. Marie v Brně, bývalý premonstrátský klášter v Brně-Zábrdovicích, poutní kostel Bičovaného Spasitele v Dyji u Znojma, probošství Hradiště sv. Hypolita u Znojma, pražské Klementinum, premonstrátský klášter v Praze na Strahově, Clam-Gallasův a Valdštejnský palác nebo chrámy sv. Uršuly na Novém

1) Podrobný přehled příspěvků jednotlivých účastníků viz Michaela Šeferisová Loudová, Martin Mádl, Zora Wörgötter, *Barokní nástěnná malba ve střední Evropě*, 61. *Bulletin Moravské galerie v Brně* 2005, s. 193-196. Zde byly publikovány příspěvky Moniky Dachs, Andrease Gammeritha, Thomase DaCosty Kaufmanna a Jörga Riedela. – Zora Wörgötter, *Mezinárodní konference Barokní nástěnná malba ve střední Evropě*, *Bulletin UHS* 2/2005, s. 6-8.

Městě, sv. Jiljí na Starém Městě nebo sv. Mikuláše na Malé Straně. Pro všechny exkurze byl zajištěn odborný výklad in situ.

Sekci „*Bibliotheca – domus Sapientiae*“ s podtitulem „*Umělecká výzdoba barokních knihovních sálů a jejich interpretace*“ uvedl příznačně prof. Pavel Preiss, historik umění, který již od šedesátých let uveřejňoval samostatné studie o ikonografii především pražských barokních knihoven. Během svého celoživotního zájmu o rekonstrukci ikonografických programů barokních biblioték věnoval Pavel Preiss zvláštní pozornost malbám Franze Antona Maulbertsche ve Filosofickém sále strahovského kláštera, v souvislosti s nimi rovněž zaniklým freskám v bývalém premonstrátském klášteře v Louce u Znojma, a pozoruhodné skice Václava Vavřínce Reinera ze sbírek Národní galerie v Praze, jež dlouho platila za malířský návrh k nástropnímu obrazu neznámého knihovního sálu. Na badatelské úsilí Pavla Preisse navázali Anke Schlecht, M.A. z univerzity v Erlangen a Martin Mádl, PhD. z Ústavu dějin umění AV ČR, kteří Reinerovu skicu podrobili nezávisle na sobě dalšímu zkoumání a s jeho výsledky společně seznámili účastníky konference. Anke Schlecht se zaměřila na protireformační motiv pálení kacířských knih, jež se objevil nejen na Reinerově malířském návrhu, ale byl zapojen do ikonografických programů i dalších barokních knihoven jako součást motivu potření hereze a kacířství vytvářející protějšek triumfu Božské Moudrosti, vždy spojené s katolickou vírou. Martin Mádl blíže prozkoumal nápis na malířském modelu V. V. Reinera, jehož nová interpretace jej dovedla až k vyslovení hypotézy o možném místě určení Reinerovy zřejmě nerealizované malby. Michaela Šeferisová Loudová, PhD. ze Semináře dějin umění FF MU v Brně seznámila posluchače se závěry své doktorské disertační práce o ikonografii barokních knihovních sálů na Moravě a stručně představila ikonografické programy všech sedmi na Moravě dochovaných barokních sálů dekorovaných nástěnnými malbami. Ve druhé polovině sekce se ujali slova přední zahraniční odborníci. Anna Jávor, PhD. z Maďarské národní galerie ve svém příspěvku o fresce Johanna Lucase Krackera na klenbě knihovního sálu lycea v maďarském Egeru přinesla zcela nové poznatky, týkající se průběhu této uměleckohistorickému zkoumání již mnohokrát podrobené zakázky. Jak Anna Jávor ukázala, uvažoval objednavatel malířské dekorace sálu biskup Károly Eszterházy původně o jiném tématu z dějin než byl poté provedený výjev z Tridentského koncilu, měla jím být scéna s Matyášem Kórvínem v jeho knihovně. Prof. Gregor Martin Lechner, OSB z univerzity v Křemži provedl detailní rozbor uměleckého vybavení knihovního sálu bývalého benediktinského opatství St. Peter im Schwarzwald. Výzdoba této knihovny G. M. Lechnerovi posloužila jako příklad mnohovevrstevnatého ikonografického programu, jež byly v souladu s dobovým principem dekora charakteristické pro výzdobu barokních biblioték. V závěru sekce přednesl svůj příspěvek na téma ikonografie klášterní knihovny ve Wiblingen Prof. Frank Büttner, ředitel Institutu dějin umění univerzity v Mnichově. Frank Büttner poukázal na některá mylná ikonografická určení, uváděná starší literaturou v souvislosti s malířskou i sochařskou výzdobou sálu, navrhl její nové interpretace a na základě těchto korekcí podal historicky bezesporu správnější výklad ikonografie této pozoruhodné barokní knihovny.

V rámci četných exkurzí, které významně obohatily program konference, účastníci setkání navštívili knihovní sál pražského Klementina, kde se výkladu ujala PhDr. Petra Oulíková, Ph.D. a prof. Pavel Preiss, Teologický a Filosofický sál strahovského kláštera, jehož složitou výzdobu návštěvníkům na místě přiblížili PhDr. Anna Rollová a prof. Pavel Preiss, a prostor někdejšího knihovního sálu bývalé premonstrátské kanonie v Louce u Znojma. Příjemným zážitkem pro všechny byl jistě koncert komorní barokní hudby v sále dřívější knihovny bývalého servitského kláštera v Praze na Starém Městě s malbou Josefa Hagera na klenbě.

Nejen sekce o barokních knihovnách, jež se stala prvním odborným setkáním věnovaným ikonografii barokních knihoven u nás, ale celá konference přinesla řadu podnětů pro další zkoumání, a to jak v oblasti metodologických postupů zkoumání nástěnných maleb, tak v oblasti jejich interpretace. Diskuse vedené při jednáních i mimo ně ukázaly nezbytnost mezinárodní spolupráce při dokumentaci a katalogizaci maleb a potřebu znovu promýšlet otázky korpusů či soupisů nástěnných maleb. V neposlední řadě byl díky konferenci vytvořen prostor k navázání nových kontaktů s domácími i zahraničními odborníky, jež jsou nutným předpokladem další úspěšné spolupráce na tomto poli.

Michaela Šeferisová Loudová

Původ snímků: Ústav dějin umění Akademie věd České republiky.

Zahájení sekce „Bibliotheca – domus Sapientiae“ - prof. Pavel Preiss

Zahájení sekce „Bibliotheca – domus Sapientiae“ - prof. Pavel Preiss

Prof. Frank Büttner

Prof. Gregor Martin Lechner, OSB,
vlevo Anna Jávor, PhD.,
vpravo Michaela Šeferisová Loudová, PhD.

• III •

MISCELLANEA

Recenze

Christian Gahlbeck, *Zisterzienser und Zisterzienserinnen in der Neumark*, Arno Spitz GmbH,

Berlin 2002¹⁾

Gahlbeckova monografie patří jistě k tomu důkladnějšímu, co poslední dobou vzešlo z bádání o kláštorech. Název knihy je nicméně poněkud zavádějící, neboť se tu nejedná o „čistou monasteriologii“, nýbrž především o zdařilý příspěvek k církevně-politickým dějinám braniborské Nové marky. Gahlbeck sleduje působení klášterů cisterciáků a cisterciacek v politickém a hospodářském vývoji regionu; shrnuje jejich roli jakožto účastníků teritoriálních sporů ve 13. a 14. století; jejich význam jako nositelů osídlení a jejich pozici v zeměpanské církevní a klášterní politice od 14. do 16. století.

Oblast vymezená zhruba toky řek Odry a Draga, pozdější Nová marka, byla v polovině 13. století připojena k Braniborsku, k němuž pak náležela většinou až do konce 2. světové války. S Braniborskem ji také v 70. letech 14. století získal Karel IV. Roku 1455 bylo zdejší německé obyvatelstvo odsunuto a kraj byl přičleněn k Polsku. Region se, jako mnoho dalších, rozplynul v moderních administrativních celcích, což komplikovalo i jeho historické poznávání. Gahlbeckova práce naznačuje – byť efemérní – svazky Nové marky a Braniborska vůbec s českými dějinami. Se založením klášterů v Nové marce jsou spojeni především markrabě Albrecht III., syn Přemyslovny Beatrix-Blaženy – již se někdy přikládá vliv na založení kláštera Himmelstädt – ale i Ota „Dlouhý“, místodržící Čech v době nezletilosti krále Václava II. Pro kláštery Nové marky vydávali listiny Karel IV., Jan Zhořelecký či Zikmund Lucemburský, na Novou marku dopadlo i pustošení husitů, jež se zapsalo výrazně do paměti zdejších klášterů.

Braniborští Askánci založili v Nové marce mezi lety 1270-1370 pět cisterciáckých klášterů: dva mužské (Marienwalde/Bierzwnik a Himmelstädt/Mironice) a tři ženské (Zehden/Cedynia, Bernstein/Pelczyce a Reetz/Recz), jež existovaly až do protestantské sekularizace v polovině 16. století. Gahlbeck studuje kromě *cistercií* Nové marky a jejich domén také zdejší majetky cisterciáků z Braniborska, Pomořan, Slezska a Velkopolska,²⁾ a to do roku 1571, kdy byl sekularizován majetek posledního přežívajícího kláštera cisterciacek Bernsteinu. Dějiny cisterciáků Nové marky dosud nebyly v německém ani polském bádání důkladněji zpracovány. Gahlbeck proto v mnoha ohledech podniká zcela nový výzkum: tak např. zhodnocení přínosu cisterciáků a cisterciacek pro osídlení regionu bylo možné až po provedení rozboru osídlovacího procesu v jejich okolí. Omezení zájmu na cisterciáky se jeví jako logické: „sedí bratři“ se podle tradičních názorů ze všech řádů nejintenzivněji podíleli na osídlování *Ostmitteleuropy*; navíc zastoupení jiných řádů nebylo v Nové marce tak výrazné. Přesto postrádám alespoň krátkou zmínku o roli jiných řádů při kolonizaci a v životě regionu vůbec.

1) Monografie, knižní podoba Gahlbeckovy disertace, vyšla v řadě *Veröffentlichungen des Brandenburgischen Landeshauptarchivs* s podporou Brandenburgische Historische Kommission e. V. (ISBN 3-8305-0291-5). Úhrnem obsahuje 1000 stran textu; s tabulkami, mapami, seznamem pramenů a literatury a podrobnými rejstříky – včetně velmi užitečné konkordance polsko-německých místních jmen – se její rozsah vyšplhá na 1259 stran. Roku 2000 obdržel Gahlbeck za svou práci 1. cenu *Ostdeutscher Kulturtrat*. Autor vydal řadu předběžných studií ke sledované tematice.

2) V Nové marce byly patrně nejvýznamnější majetky kláštera Kolbatz, dále jmenujme braniborské kláštery Lehnin a Chorin či Leubus a Paradies na území dnešního Polska. I v Čechách měla majetky řada „zahraničních“ klášterů, jako Alttzelle, Grünhain; vývoj těchto panství dosud bohužel nebyl soustavně zkoumán.

Hlavní Gahlbeckův cíl vyplývá již z jeho pojednání o historiografii, jež se zaměřuje na kritiku tradičního obrazu středověkého německého východního osídlení a vůbec na dějiny kolonizace středovýchodní Evropy. Ve starším bádání byl hodnocen vysoko kolonizační přínos cisterciáků, a to zvláště v oblastech střední a východní Evropy.³⁾ V současnosti se předpokládají spíše menší aktivity, hlavně u klášterů později založených. Gahlbeck nachází mezi oběma názory *de facto* vyvážený střed, a to na základě hluboce metodicky a empiricky založených úvah. Přehled historiografie cisterciáků jako kulturních pionýrů je zajímavý i z hlediska dějin idejí a inspirativní i pro uchopení cisterciáckého tématu v našem prostředí.⁴⁾

Gahlbeck zvládl důkladně především starší i novější regionální literaturu, a to počínaje pracemi archeologickými a topografickými až po kunsthistorické, s důrazem na dějiny politické, hospodářské a právní. Přitom zhodnotil i polskou literaturu, což dosud nebývá mezi německými badateli pravidlem. Na druhou stranu opomíjí práce, teoreticky reflektující dějinná specifika prostoru *Ostmittleurop*y. Především však je poměrně jednostranný Gahlbeckův přehled „cisterciácké historiografie“. Autor se zaměřil převážně na produkci německou. Stranou ponechává práce francouzské a anglické, jakož i teoretičtější reflexe řádového práva, disciplinace či spirituality. V jeho bibliografii chybějí i některé novější syntézy.⁵⁾ Na druhou stranu je ale obeznámen s pracemi J. ČECHURY či K. CHARVÁTOVÉ, ovšem pouze v souvislosti s ekonomickými a „kolonizačními“ aspekty cisterciácké existence.

Sledovaná problematika prozrazuje autorovu spolupráci s berlínskou skupinou „Germania Slavica“, zabývající se dějinami osídlení v oblastech, kde se prolínala existence slovanského a germánského etnika. Gahlbeck se hlásí i ke komparativnímu výzkumu řádů, ale tento aspekt zůstává v jeho práci stranou; není asi náhodou, že dílo nevyšlo v berlínské řadě *Vita regularis*. Přes poměrně tradiční vymezení tématu na středověké období, ekonomiku a vztahy k panovníkům pracuje Gahlbeck inspirativně, především ve zdařilém propojování výsledků velmi rozmanitých badatelských disciplín: těží z výzkumů dějin osídlení, historické geografie, archeologie, dějin řádů, hospodářských dějin, ale i diplomatiky či toponomastiky. Někdy torzovitě prameně dochování Gahlbeck kompenzuje využitím pramenů raněnovověkých. Zohledňuje i opisy starších listin a edice a prameny oblastí sousedících s Novou markou, tj. Slezska, Velkopolska a Pomořan.

Vlastní líčení Gahlbeck otevírá – snad příliš podrobným – nastíněním politicko-historického vývoje Nové marky, který umožňuje spatřovat širší kontext zakládání klášterů v politicky nestabilní oblasti. Zajistit a vůbec prosadit klášterní založení v Nové marce bylo očividně obtížnější než v českých zemích. Většinu pohodlí čtenáře by na tomto místě posloužila mapa, umožňující lepší orientaci v politickoteritoriálním vývo-

3) Za všechny Franz WINTER, *Die Cistercienser des nordöstlichen Deutschland*, Ein Beitrag zur Kirchen- und Kulturgeschichte des deutschen Mittelalters, T. I-III, Gotha 1868-1871, reprint Aachen 1966, I, s. IX.

4) Z badatelů našeho území lze jmenovat alespoň práce Bernarda SCHEINPFLUGA o oseckém klášteře, z nichž některé jsou zabarveny výrazně nacionálně. Dějiny mnišství byly politicky a ideologicky využívány i jindy: tak někteří pováleční polští historikové byli ovlivněni představou, že církevní řády připravovaly cestu braniborské agresi.

5) Tak využívá Gahlbeck často práce Brigitte DEGLER-SPENGLER, *Die Zisterzienserinnen in der Schweiz*, in: *Helvetia Sacra*, III/3, s. 507-574, ale nereflkuje už polemiku s ní, cf. Franz J. FELTEN, *Zisterzienserinnen in Deutschland. Beobachtungen und Überlegungen zu Ausbreitung und Ordenszugehörigkeit*, in: *Unanimité et diversité cisterciennes*, Publications de l'Université de Saint-Étienne 2000, s. 345-400. Podobně využívá pro takřka všechna zobecnění k německým cisterciáčkám jediný článek Kuhn-Rehfuse, Maren KUHN-REHFUSE, *Die Zisterzienserinnen in Deutschland*, in: *Ordensleben zwischen Ideal und Wirklichkeit*, Bonn 1980, s. 128-142. Obecnější údaje a úvahy o cisterciáckých čerpá zejména ze starších prací L. J. LÉKAIE, A. SCHNEIDERA či K. ELMA.

ji kraje. Postrádám i mapu, jež by Novou marku zasadila na území Německa, načrtla síť cisterciáckých klášterů v okolí, polohu „cizích“ klášterů, jež měly v Nové marce své majetky atd.

Dále Gahlbeck popisuje postupně průběh jednotlivých fundací, jejich obecné dějiny, vývoj majetkových poměrů. Zvláště pojednává i sekularizaci klášterů. Členění jistě logické a účelné nezabránilo častým opakováním: tak např. autor znovu a znovu popisuje kontakty klášterů se zeměpány, přičemž, byť v jiném kontextu, opakuje údaje již uvedené. Platí to zvláště o úsecích o politických a majetkových poměrech.⁶⁾ Vzhledem ke komplikovanému vývoji kraje se ovšem často opakování vyhnout nelze. Je dále otázka, zda by si vnitřní poměry klášterů, na jejichž samostatné pojednání autor rezignuje, nezasloužily přece jen zvláštní kapitolu, když se stejně dočkávají pozornosti – dle mého soudu neorganicky – v obecných i ekonomických dějinách klášterů.⁷⁾ Gahlbeck, navzdory deklarovanému úmyslu probírat určité otázky v průřezu a komparativně, probírá dějiny jednotlivých klášterů zvláště, takže se někdy v přílišných detailech obecnější tendence ztrácejí. Na konci jednotlivých úseků – ne ale všech – chybí zobecňující shrnutí; tak především u majetkového vývoje klášterů. Nabízelo by se také explicitnější shrnutí rozdílů mezi mužskými a ženskými *cistercii*, mezi různými končinami Nové marky atd.

Gahlbeck inspirativně sleduje vztah mezi rozmanitými údaji k založení toho kterého kláštera, které odrážejí různé fáze zakládacího procesu.⁸⁾ Přehled politických dějin klášterů Nové marky ukazuje, že zůstaly většinou nevýznamné. Samotné dějiny klášterů často nahrazují vnější dějiny, jež se mohly v dějinách klášterů odrazit.⁹⁾ Do úseku o politických dějinách pronikají v Gahlbeckově líčení zřídka záležitosti řádové, vlastně jen v souvislosti s opaty, kteří byli výrazněji angažováni v záležitostech řádu.

O vnitřních poměrech klášterů se Gahlbeck vyjadřuje jen sporadicky. Tak jen jakoby mimochodem připomene, že cisterciačky Nové marky – jako i jinde – bývaly spřízněny s místní šlechtou, jež se snažila ovlivňovat vývoj v kláštorech. Gahlbeck se sice podrobně zabývá institucí *Klostervorsteher*, ale jako by mu scházel širší rozhled po řádové problematice: jejich funkci označuje za novum, přitom laičtí ochránci klášterů bývali u ženských klášterů takřka pravidlem, jak je známo i ze starších prací o cisterciáckách. *Vorsteher* měli podle Gahlbecka právo ovlivňovat způsob spravování „svého“ jmění, tj. svých donací klášterům: zapomíná ovšem, že tento princip zcela odpovídá kanonickému pojetí církevních statků ...

Oba mužské kláštery Nové marky zanikly po nástupu reformace bez velkého odporu mnichů; naopak cisterciačky odolávaly sekularizačním snahám zeměpána déle a úspěšněji, a to i za podpory místních, již protestantských stavů. Tento rozdíl je patrný i jinde v Německu,¹⁰⁾ Gahlbeck však průběh sekularizace klášterů v Nové marce nezačleňuje do širšího kontextu a ani se nesnaží o hlubší interpretaci souvislostí, jež ovlivňovaly postoj klášterů k reformaci. Zdůrazňuje intenzivnější zeměpanskou exploataci klášterních majetků v 16. století: tady je nutno zdůraznit, že to bylo v 16.

6) Několikrát se např. takřka v plném rozsahu zmiňuje falšování listin klášterem v Himmelstädtu. Podobně se opakuje podrobný popis instituce klášterních *Vorsteher* na s. 450 a s. 713 sq. nebo informace o sekularizaci konventů.

7) Tak např. popis úřadů v kláštorech. Poněkud nepatřičně působí i uvedení dochovaných jmen jeptisek a mnichů na závěr úseků o obecných dějinách klášterů.

8) Zakládací listina, rozhodnutí již existujícího opatství převzít novou nadaci, povolení generální kapituly, začátek budování klášterních budov a údaje o příchodu prvního konventu, s. 188 sq.

9) Do úseku „obecných a politických dějin klášterů“ přitom Gahlbeck řadí, zřejmě ve snaze podat líčení co nejuplněnější, i události typu vraždy na území kláštera, s. 268.

10) Problematikou se zabývali zejména Franz Schrader či Nikolas Heutger, v poslední době Manfred Sitzmann či Helena Dose.

století zcela běžné i v katolických teritoriích ... Pokud vnímáme sekularizaci tří ženských klášterů v Nové marce jako „zesvětštění“ ve smyslu rozšíření moci světských osob ve sféře klášterní správy, její kořeny je třeba hledat, jak Gahlbeck správně uvádí, už v 15. století.

Pasáž o kolonizačním přínosu klášterů tvoří vrchol této práce. Gahlbeck konstatuje, že žádný z klášterů v Nové marce nepřispěl výrazněji ke zřízení nových vesnic. Působily spíše ve směru restrukturalizace staršího osídlení; díky klášterům vznikly solidně založené koloniální vesnice s modernějšími sídelními formami a právními strukturami. Majetky cisterciáků se rozkládaly v oblastech tvořících jakýsi šev mezi starou (slovanskou) a novou sídelní oblastí. Gahlbeckovy výsledky se tu zhruba blíží výsledkům výzkumu o přínosu cisterciáků pro osídlení v Čechách. Autor dále tematizuje dosud nezdůrazňovaný rozdíl mezi sídelními aktivitami cisterciáků a cisterciček. Všechny tři ženské kláštery Nové marky byly založeny v centru hustě osídlené slovanské oblasti a měly spíše než kolonizovat přispět k integraci slovanského obyvatelstva do „modernější“ německé společnosti v právní i duchovní oblasti. Gahlbeckovo „totální“ zpracování pramenů ke kolonizačnímu procesu jistě může inspirovat i české badatele.

Významná je pasáž o vrchnostenských a pozemkových vztazích,¹¹⁾ problematice, v níž se Gahlbeck výborně orientuje. Autor studuje různé typy vlastnictví duchovních institucí a dále rozebírá právní vztah mezi zeměpánem a kláštery, který se zhmotňoval zvláště v holdech a potvrzování majetků a privilegií. Právě konfirmační listiny a jejich význam dosud nebyly v literatuře soustavněji zhodnoceny. V souvislosti se soudní pravomocí klášterů Gahlbeck neuvažuje jen o privilegiích, jež kláštery dostaly, ale také o tom, zda skutečně byly jejich pravomoci vykonávány.

Knize vlastně chybí závěr, který jen částečně nahrazuje úsek „cisterciáci a cistercičky v politických dějinách Marky“.¹²⁾ Gahlbeck chápe zakládání cisterciáckých klášterů v Nové marce jako instrument zeměpanské teritoriální politiky. Konkrétním úkolem cisterciáků – a rytířských řádů – podle něj pravděpodobně bylo integrovat intenzivněji periferní končiny na panovníka, a to především prostřednictvím reorganizace osídlení. Přitom nelze opomíjet pastorační úkoly klášterů a intenzivní vztah posledních generací Askánců k cisterciákům. Monografii doplňují obsáhlé tabulky, zachycující především osídlení a majetky klášterů, přehledy dávek klášterů, zeměpanské listiny pro kláštery, sporné případy cisterciáků Nové marky atd., a řada map, vztahujících se ale především k dějinám osídlení a navíc graficky nepříliš kvalitních. Grafické provedení knihy je zřejmě z úsporných důvodů dosti nedbalé. Naprosto schází jakákoli obrazová dokumentace.

Autor mnohdy osvětluje stránky vývoje nenáležející *stricto sensu* ke klášterním dějinám a na druhou stranu mnohé stránky klášterního života opomíjí. Důraz tkví na dějinách osídlení, vývojích politických a ekonomických, problematika sociální či kulturní je naopak zcela opomenuta. Jedná se tak spíše o pohled na kláštery zvnějšku, jako na instituce, působící v životě země, než na samotný řeholní život či na kontext cisterciáckého řádu. Obraz klášterů Nové marky tak zůstává nutně neúplný a poněkud se vyřaduje z modernějšího bádání o řádech, které se právě na duchovní, kulturní a sociální aspekty jejich existence zaměřuje stále intenzivněji. Tak i práce encyklopedického typu jako *Germania Benedictina* kromě politických, hospodářských a právních aspektů zahrnují i otázky sociální; připomínají i dějiny klášterních knihoven i budov. Podobně ani Kateřina CHARVÁTOVÁ – byť se zajímá výrazně i o ekonomické a kolonizační dějiny klášterů a podobně jako Gahlbeck zapojuje i výsledky archeologických výzkumů

11) S. 764 sq.

12) S. 931 sq.

– nenechává stranou otázky vnitřní správy klášterů, jejich spirituálního a sociálního vývoje, pokud to prameny jen trochu dovolují.¹³⁾ Širší je i záběr monografií *Studien zur Geschichte, Kunst und Kultur der Zisterzienser*¹⁴⁾, jež sice důkladně probírají hospodářské a majetkové dějiny klášterů, ale sledují i řádový kontext jednotlivých klášterů, složení komunit, ba i otázky *memorie* klášterů. Je ovšem otázka, zda prameny klášterů Nové marky by poznání těchto otázek vůbec umožnily.

Gahlbeckovi někdy unikají širší řádové souvislosti: tak např. zdůrazňuje, že klauzurní předpisy byly v Reetzu přísnější než v Himmelstädtu,¹⁵⁾ což bylo ovšem u ženského kláštera nasnadě. Jindy vychází příliš stoprocentně z legislativy o oddělení jeptišek a konvršek,¹⁶⁾ přičemž jej naopak nezaráží přítomnost mužů v ženských kláštorech, řádové legislativě jednoznačně odporující. Nepřesnosti nacházíme i v jeho výkladech o vizitacích klášterů: autor jako by v tomto směru předkládal jen hrubý materiál, který již dále neinterpretuje. Neúplná a někdy nahodilá se zdají některá jeho srovnání.¹⁷⁾ Jindy se zdá, že při rozboru motivací k zakládání klášterů bere příliš za bernou minci arengy listin atd. Gahlbeckovi lze vůbec vytknout přílišnou orientaci na prameny diplomatické. Prvotní zájem o dějiny regionu asi mnohdy líčení zavádí do oblastí, jež s řádovým životem nesouvisí vůbec a navíc nepůsobí funkčně.¹⁸⁾

Uvedené výhrady lze však zhodnotit jen jako konkrétní jednotliviny, které málo ubírají na významu této monumentální práce. Přínosná je především Gahlbeckova hluboká znalost právních otázek a specifík oblasti, přesnost, systematickosti a spolehlivost. Jeho metodologická výzbroj je spíše tradiční: práce je pozitivistická v tom nejlepší slova smyslu. Gahlbeck, aniž by se k tomu hlásil, ovšem v zásadě aplikuje mikrohistorickou sondu do určitých klášterních regionů. Jinak se jeho reflexe omezují na paleografické či diplomatické otázky. Lze také litovat, že v práci nenacházíme více srovnání, počínaje již komparacemi, které se samy nabízejí: byly majetky klášterů v Nové marce ve srovnání s jinými oblastmi velké či malé? Byly jejich vztahy k zeměpánům méně výrazné než v jiných oblastech nebo naopak? atd. Vytknout lze monografii také přílišnou detailnost některých pasáží – přitom řada údajů je pak znovu shrnuta v tabulkách.¹⁹⁾

Gahlbeckovi lze těžko vytýkat nepřesnosti. Jeho práce jistě představuje kvalitní základ dalším interpretacím cisterciácké přítomnosti v Nové marce. Přes některé koncepční výtky je nutno vyzdvihnout jeho rovnoměrné probádání různých časových úseků dějin klášterů – jeho erudovanost ve vývojích od 13. do 17. století je obdivuhodná, stejně jako vyvážené sledování klášterů mužských i ženských, což dosud není v monasteriologii pravidlem. Největší bohatství jeho práce však tkví v úvahách o kolonizační činnosti radu a v propojování výsledků různých disciplin. Obdivuhodný je už sám pokus zpracovat pět klášterů jednoho teritoria naráz, byť při nutném zúžení tematiky.

13) Kateřina CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142-1420 I-II*, Praha 1998, 2002. Dějinami osídlení se u nás zabývají v souvislosti s kláštéry i Z. Chudárek a P. Meduna, prozkoumány z klášterů byly dosud hlavně Plasy, Pomuk, Hradiště a oseká grangie Hrdlovka.

14) Stephan WARNATSCH, *Geschichte des Klosters Lehnin, 1180-1542*, Berlin 1999 či Sven WICHERT, *Das Zisterzienserkloster Doberan im Mittelalter*, *Studien zur Geschichte, Kunst und Kultur der Zisterzienser* 9, Berlin 2000.

15) s. 455.

16) s. 717.

17) Např. často srovnává s knihou Dieter Stievermann, *Landesherrschaft und Klosterwesen im spätmittelalterlichen Württemberg*. Sigmaringen 1989, aniž by to hlouběji podložil.

18) Tak když hovoří autor o roli cisterciáků jako zeměpanských rádců, popisuje podrobně, jak vypadala rada zeměpána, a pak konstatuje, že se v ní cisterciáci příliš neuplatnili, s. 903 sq.

19) Doslovně jsou převyprávěny zakládací listiny, jindy jsou obšírně parafrázovány listiny k oltářním nadacím atd.

Winfried Töpler, *Das Kloster Neuzelle und die weltlichen und geistlichen Mächte 1268-1817 (Studien zur Geschichte, Kunst und Kultur der Zisterzienser 14)*, Lukas Verlag,

Berlin 2003, ISBN 3-931836-53-3

Dolní Lužice patří k teritoriím opomíjeným nejen novodobým administrativním členěním, ale také historiografií. Už proto je třeba přivítat práci věnovanou Neuzelle, klášteru středověkého založení, který jako jediný v regionu přečkal nástup luteránské reformace. Budovy kláštera se dochovaly do současnosti v podobě značně ovlivněné českým barokem, což spolu s četnými, byť dosud málo známými historickými vazbami kláštera na Čechy naznačuje význam recenzované knihy pro naši monasteriologii. Autor, Winfried Töpler, badatel osobně spjatý s krajem a klášterem, v současnosti působí jako vedoucí archivu biskupství Görlitz/Zhořelec.

Kniha je věnována především vztahům kláštera Neuzelle ke světským a duchovním autoritám, a to od založení roku 1268 až do sekularizace roku 1817. Široký záběr monografie je jistě její velkou předností, na druhou stranu autor vědomě rezignuje na podání jeho kompletnějších dějin, vzhledem ke stavu prozkoumání osudů kláštera, jejichž modernější monografické zpracování dosud neexistuje, a k hojnosti zejména raněnovověkých pramenů. Nepouští se např. do rozsáhlejších úvah o sociálním složení, vnitřním životě či uměleckém odkazu konventu.²⁰⁾ Těžiště líčení tkví v 16.-18. století, pro něž také autor podnikl nejvíce vlastních archivních rešerší. Töpler se neomezil na fondy uložené na území Německa,²¹⁾ intenzivně prozkoumal i prameny bohemikální, především fond Řád cisterciáků Osek (SOA Litoměřice) a dokumenty královských úřadů (NA Praha); zohlednil i fondy římského *Archivio di Propaganda Fide*. Nabízel by se snad již jenom výzkum pramenů uložených ve Vídni, např. v *Hofcammerarchivu*.

V prvé řadě Töpler probírá vztah kláštera k zeměpánovi, podle jednotlivých období k českým králům a saským, případně braniborským kurfiřtům. V souvislosti se vztahy k zemským úřadům vyzdvihuje Töpler relativní samostatnost Dolní Lužice, často označované německými badateli jako „stavovská republika“. Neopomíná však vliv zemského fojta, respektive pozdějšího *Oberamtsregierung* jako zástupce panovníka v zemi. Velkou pozornost věnuje působení neuzellského opata jako člena prelátské kurie a jeho součinnosti s ostatními stavy, od 16. století drtivou většinou luteránskými. Působení klášterů na sněmech je otázka dosud málo zkoumaná i pro české prostředí.

V poreformační době nastoupil na místo biskupa míšeňského, stávajícího *loci ordinaria* pro Dolní Lužici, budyšínský děkan jakožto administrátor zbytků katolické církve v obou lužických markrabstvích; jeho vztahy k neuzellskému opatovi bývaly dosti napjaté. Zajímavá byla úloha papežského nuncia u císařského dvora a arcibiskupa pražského, kteří zasahovali do neuzellských záležitostí spíše v krizových okamžicích. Stručněji jsou zmíněny poměry na farách klášterního patronátu – bez výjimky luteránských! – a pastorační činnost neuzellských mnichů. Töpler dále sleduje změny řádových struktur po reformaci ve prospěch konečného napojení Neuzelle – na rozdíl od *cistercií* slezských – na česko-moravsko-lužický cisterciácký vikariát a zastoupení neuzellských mnichů v provinčních kapitulách nebo jejich působení v pražském *Bernardinu*. V souvislosti se správou kláštera a jeho panství v době uprázdňení opatského stolce vyvstává důležitá a v české historiografii opět jen okrajově sledovaná otázka postoje zeměpanské absolutistické moci – bez ohledu na aktuální náboženské vyznání

20) Přitom např. mapky v přílohách dokládají rozsah oblasti, odkud do kláštera přicházeli novicové: severní a severozápadní Čechy tu hrály nezanedbatelnou roli.

21) To jest prameny klášterní provenience uchovávané dnes v Postupimi, fondy dolnolužických či saských vládních institucí v Berlíně nebo v Drážďanech či archivy církevní.

panovníků – ke klášterům obecně. Zajímavý je také problém konkrétního vlivu řádových struktur na volby opatů a dění v klášteře.

Kniha na některých místech přechází v pozitivisticky vyhlížející katalogy osob a kontaktů, vzhledem ke stavu bádání ovšem nevyhnutelné. Vnímání textu občas ztěžují poměrně dlouhé citace z pramenů či jejich parafráze, případně snad příliš podrobná líčení konkrétních jednání. Práce obratně, ale spíše v tradičním duchu postihuje komunikační síť mezi klášterem a rozmanitými autoritami; poněkud postrádáme teoretičtější reflexi těchto kontaktů či jejich komparativní zakotvení.

Dovolil bych si polemizovat jen s některými Töplerovými tvrzeními: např. že právo vyšší soudní pravomoci (s. 482) získal klášter na základě specifické ústavy markrabství. Tímto právem bývaly vybaveny i četné české kláštery a kláštery hornolůžické nikoli na základě poměrů ve stavovské obci, nýbrž privilegií panovníka. Vůbec pojmání klášterství jakožto komorního statku by vyžadovalo přezkoumání v širším kontextu, a také pro starší než raněnovověké období. Naopak lze naprosto souhlasit s tvrzením, že pro Neuzelle v 16. století byly závažnější než nástup reformace finanční požadavky panovníka.

Nepřesnosti či neúplnosti lze autorovi vytknout jen na několika málo místech: příliš stručně a jen na základě starší literatury se zdá být např. zpracován oddíl věnovaný vztahům Neuzelle k hornolůžickým klášterům cisterciáček Marienthalu a Mariensternu. Töpler zmiňuje zničení a rozptýlení oseké knihovny v 50. letech 20. století (s. 18), což je tvrzení pravdivé naštěstí jen částečně. Podobně okrajovým nedostatkem je např. to, že při svém podrobném rozboru procesu opata Michaela II. v 80. letech 16. století kupodivu nevyužívá zpráv tehdejšího papežského nuncia v Praze.²²⁾ V některých pasážích by snad byla čtenářsky vstřícnější jiná organizace výkladu.²³⁾ Některé informace se opakují několikrát po sobě, přičemž postrádáme vnitřní odkazy.²⁴⁾ Práce je ovšem vybavena spolehlivým místním i osobním rejstříkem.

Töplerova práce skvěle ukazuje fungování a vzájemnou komunikaci církevních i světských institucí na případě zejména raněnovověkých dějin mužského cisterciáckého kláštera. Méně se dozvídáme o konkrétním obsahu a dopadech této komunikace, což mimochodem naznačuje i meze raněnovověkého bádání: prameny jsou sice velmi bohaté, na druhou stranu ukazují většinu záležitostí spíše jakoby zvnějšku. Někdy by se snad zdálo, že převažuje materiálové zaměření práce, soustředěné místy možná příliš na jeden předmět zkoumání. Nelze ovšem zapomínat na to, že mnohé dokumenty k nám díky Töplerovi promlouvají vůbec poprvé. Töplerova monografie nepochybně vytváří solidní základ pro další výzkum dějin kláštera Neuzelle a v mnoha ohledech i použitelný model pro výzkum nelehkého postavení klášterů starých řádů v raném novověku. Přináší také podnět k mnoha komparativním studiím, bez nichž hlubší poznání *vita regularis* v raném novověku bude jen těžko možné.

Jan Zdichynec

22) Mám na mysli zejména svazek II/1: Die Nuntiatur am Kaiserhofe, Germanico Malaspina und Filippo Sega 1585 (1584)-1590, ed. Robert REICHENBERGER, Paderborn 1905, s. 29, dále č. 27, s. 44; č. 32, s. 55-56 ap.

23) Tak informace o vztazích k českým i hornolůžickým klášterům se nutně opakují, a ačkoli existují zvláštní kapitoly k těmto vztahům, údaje nacházíme i na jiných místech výkladu. Podobně by snad bylo možno polemizovat s rozčleněním kapitoly věnované reformačnímu období.

24) Např. údaj, že roku 1506 uvedl opat Lukáš z Neuzelle novou abatysi v Marienthalu, se objevuje na s. 81, s. 122, s. 134, v jen poněkud pozměněné formulaci a dále.

Petr Hlaváček: Františkáni na přelomu středověku a novověku.

Praha 2005, 218 s.

Jedním z mála řeholních společenství, jejichž činnost nebyla dlouhodobě utlumena husitskými válkami, byli v českých zemích františkáni observanti. V druhé polovině 15. století bylo založeno několik nových klášterů (mezi fundátory najdeme nejenom katolické šlechtice, ale i krále Jiřího z Poděbrad) a co do počtu převyšovalo množství následovníků Františka z Assisi všechny ostatní katolické řeholní instituce. Petr Hlaváček však nepíše dějiny jednotlivých klášterů, shrnuté do jakési syntézy, i když by pramenná základna tento postup umožňovala. Zaměřuje se na nejvýraznější problémy české provincie: nacionalismus, vztah k intelektuálním hodnotám a náboženský nonkonformismus, a skrze tato témata nahlíží vývoj provincie a postavení a úlohu františkánů v tehdejší společnosti.

Pro pochopení autorových východisek je klíčová první část knihy o strukturách české observance. Tento pojem Hlaváček používá pro označení reformního proudu v řádu, který se roku 1517 rozdělil po mnoha desítkách let sporů a jednání na observanty s ostatními reformními kongregacemi (v Čechách se pro observanty vžil název františkáni) a na konventuály (označované opět vžitým názvem minorité). Nástin komplikovaného vývoje řádu, jehož členové usilovali co nejvěrněji následovat svého zakladatele a jednou z cest bylo stále reformní úsilí, je varováním historikovi, který by si chtěl zjednodušit práci a „spoutat“ františkánské dějiny institucemi pojímanými jako u jiných (mnohdy mladších) řeholních společenství katolické církve. Velmi vhodné je zdůraznění mobility jako základního existenciálního momentu observance. Tyto ideály narážely v konkrétním prostředí na překážky, protože fundátoři zpravidla zacházeli s kláštery jako se svým majetkem.

Nacionální problémy vyplývaly především z velké národnostní a jazykové různosti českého observantského vikariátu, založeného roku 1452 na území tří bývalých minoritských provincií (česko-polské, rakouské a saské). Dynamický rozvoj polských a litevských klášterů si roku 1467 vynutil oddělení polského vikariátu, tím se však vyhrotilo soupeření mezi Čechy a Němci. Konflikt eskaloval na generální kapitule v roce 1489; v podstatě šlo o vliv na obsazování úřadů a udílení hodností ve vikariátu.

Zatímco raná františkánská observance se programově odvracela od učenosti, o několik desetiletí později se tento vztah radikálně mění. Autor čtenáře seznamuje se souvisejícími okruhy problematiky, se vztahem františkánů k umění a ke knižní kultuře. Konstatuje však, že česká observance 15. a 16. století měla ke vzdělanosti značně zdrženlivý postoj, přestože u jejího zrodu stáli italští observanti, kteří měli k pěstování kultury v širším slova smyslu spíše vstřícný vztah. Tento záměrný anti-intelektualismus (přes výjimky jako např. autor latinsko-českého slovníku Jan Bosák Vodňanský) vedl dokonce k odmítání centrálního provinčního studia. Na skutečný rozvoj vzdělanosti musela provincie čekat až do poloviny 17. století.

Velmi zajímavé je poslední téma. Hlaváček ho otvírá kapitolou o působení františkánů mezi nekřesťanskými náboženstvími a nekatolíky obecně a dále se zaměřuje na jejich vztah k české reformaci. Skutečnost, že některé aspekty reformace nalézaly u příslušníků řádu odezvu a naopak, vysvětluje františkánskou spiritualitou a jejím úsilím o co nejopravdovější výklad evangelijní zvěsti. Jednotlivci byli v této situaci často postaveni před volbu, na čí stranu (v dobovém vnímání ke Kristu či Antikristu) se přidat. Nástup německé reformace tento konflikt ještě vyostřil a vedl v podstatě k rozvratu provincie.

Kniha je kromě rozsáhlé bibliografie a rejstříku doplněna přehlednými tabulkami provinčních kapitul, počtů bratří a jejich národnostního složení a františkánských observantských klášterů v Čechách ve sledovaném období.

Hedvika Kuchařová

Historia Monastica I. Colloquia mediaevalia Pragensia 3. Sborník z kolokvií a konferencí pořádaných v letech 2002-2003 v cyklu „Život ve středověkém klášteře“. K vydání připravil D. Foltýn za spolupráce K. Charvátové a P. Sommera.

Praha 2005, 300 s.

Centrum medievistických studií, jež je v osobě Kateřiny Charvátové autorem projektu, a především v osobě Dušana Foltýna již několik let jeho organizátorem, stalo se též vydavatelem tištěného výstupu přednesených příspěvků. Jak informuje podtitul sborníku, jde o protokoly kolokvií z let 2002 až 2003.

CMS je dlouhodobě jednou z mála institucí, která v Čechách věnuje systematickou pozornost středověkým klášterům. Jím pořádaná kolokvia jsou setkáním specialistů z nejrůznějších oborů a na rozdíl od mnoha jiných setkání historiků leží jejich těžiště v diskusi, nikoliv v prezentaci. Ta je ovšem nedílnou součástí kolokvií a představuje přirozené mezníky v diskusi.

Sborník je podle témat jednotlivých kolokvií rozdělen do čtyř oddílů. Úvodní z nich je věnován *infirmariu*. Petr Sommer se v příspěvku *Infirmarium jako součást denního života v klášteře* zaměřil na normativní prameny, respektive na postavení infirmaria jak bylo, pochopitelně v rámci interpretace řehole sv. Benedikta, pojmáno ve středověku benediktiny, a pro výklad domácích poměrů využil především výsledky archeologických výzkumů. Tři následující stati jsou věnovány klášternímu lékařství (Milada Říhová, *Kláštevní medicína*; Kateřina Charvátová, *Cisterciáci a medicína*; Hana Floriánová, *Pouštění žilou ve středověku*), poslední *Infirmarium v latinských pramenech* od Dany Martínkové se zabývá podobou a frekvencí tohoto termínu v českých středověkých latinských pramenech.²⁵⁾

Vizitace jsou ústředním tématem druhého oddílu. Martin Nodl pojednal o vizitačních protokolech (jakožto písemném produktu kanonické vizitace) v souvislosti s dějinami každodennosti. Úvodem se zabýval vypovídacími možnostmi a limity vizitačních protokolů obecně, v rámci celoevropských dějin, posléze přešel k hodnocení našeho nejvýznamnějšímu pramenu této povahy, totiž vizitačnímu protokolu pražského arcijáhna Pavla z Janovic. Při srovnání s paralelami v jiných částech Evropy si povšiml jevů jako konkubinát, obsazenost far, chování kleriků v době morových epidemií na základě jejich úmrtnosti, legitimizace dětí duchovních v souvislosti s postavením duchovních v církevní hierarchii. Díky dalšímu předhusitskému pramenu, vizitačnímu protokolu johanitských komend z roku 1373, pak v popisu zamířil přímo do klášterních zdí při sledování geografického horizontu řeholníků, podstatnější prostor pak věnoval povědomí řeholníků o výši věku jich samých i stáří jejich spolubratřích. Přes

25) Srv. mou zprávu v BS 6-7, 2004, s. 227-228.

veškerou péči, kterou autor příspěvku věnoval, i nepochybný rozhled po evropské literatuře a edicích, vízích se k tématu, nelze než trochu zalitovat, že větší část byla věnována rovině farního kléru a že klášterní vizitace nedostaly více prostoru, což, jak se domnívám, bylo dáno i množstvím, resp. dostupností vizitačních protokolů z řádového prostředí.

Naproti tomu Kateřina Charvátová v příspěvku *Vizitace v cisterciáckém řádu od 12. do počátku 15. století – obecná pravidla a některé české příklady* nahlédla přímo do řádového prostředí. Podala vývoj vizitace z hlediska normativních pramenů řádu a poté popsal ideální průběh vizitace kolem roku 1400. Vizitační protokoly z klášterů v Pomuku, Hradišti a Zlaté Koruně (první listina) se staly pramennou oporou výkladu o českých vizitacích. Listiny zachycující vizitace v cisterciáckém Vyšším Brodě z období kolem poloviny 14. století, které se zachovaly ve formulářové sbírce wilheringského kláštera (tamní představený byl otec-opat vyšebrodské komunity), a dvě další z vyšebrodského archivu využila k detailnímu popisu vizitací Radka Lomičková ve stati *Vizitační protokoly vyšebrodského kláštera ve 14. století (aneb co tamní cisterciáci dělali jinak než měli)*. Zmíněné listiny se týkají především dvou témat: hospodářské situace a řádové disciplíny. Postupně porovnávala normu obsaženou v normativních pramenech a její narušení příslušníky konventu, jak bylo zachyceno ve vizitačních listinách. Zabývala se modlitbou, lectio divina, prací, řádovou kázní, stravou, oděvem a režimem v dormitáři, konečně hospodářskými a finančními záležitostmi kláštera a posléze v závěrečné části i výčtem trestů za prohřešky.

Zvláštnímu případu stíhání a trestání prohřešků řeholníků se věnoval Jan Adámek. Jak praví název *Řeholníci a úřad korektora kléru na počátku 15. století*, šlo o kompetenci trestního soudce, jež měl v předhusitském období zřízení při arcibiskupském dvoře vlastní kancelář i s personálem. O práci úřadu nás informuje svazek akt, který se dochoval z let 1407-1410. Ten obsahuje předvolání duchovních před korektora k jednání o přestupcích. Ve zmíněných letech se před korektora byli nuceni dostavit řeholníci, a to dle řádové příslušnosti čtyři benediktini, tři premonstráti, a po jednom augustinián-kanovník, cyriak a německý rytíř. Všichni se totiž přestupků dopustili v rámci svého působení v duchovní správě. Zajímavým způsobem nám tak tento pramen poskytuje pohled na ty osoby v konventu, kterým se při kanonické vizitaci řeholních domů nedostalo patričního prostoru.

Jan Zdychinec se v široce koncipované studii *Ad vitiorum correctionem et caritatis conservationem? Proměny řeholní vizitace v raném novověku na příkladu cisterciáckého řádu* zaměřil na vizitace u cisterciáků v nejobecnější podobě. Věnoval se i historiografii a metodologii, ale po úvodu si povšiml především toho, jakým způsobem a za jakých podmínek došlo v tridentském, resp. potridentském období k nápravě pozdněstředověkého úpadku jak morálky, tak způsobu a možnosti vizitování a obnovy vizitačních mechanismů.

Vizitace v legislativě a praxi dominikánského řádu je poslední příspěvek části věnované vizitacím. Jeho autor, Damián Němec, pojednal postupně o osobě visitátora (když nejprve označil vizitaci jako nástroj „shora“, korigující dle autorova mínění velmi demokratický způsob řízení chodu řádu). Tím mohl být buď příslušný představený nebo býval bratr, zvolený na kapitule, v prvních století řádu jednoznačně preferovaný. Postupem doby se však s proměnou a vymezováním postavení představených přesunulo provádění vizitací na představené, resp. osoby jimi delegované. Dominikáni zprvu vizitovali své domy každoročně, dnes se tak činí jen ve formačních domech, jinak jsou časově rozestupy volnější. Příspěvek končí vysvětlením, jak je v současnosti vizitace dominikány chápána a prakticky prováděna.

Sázavský klášter je třetím tématem sborníku. Příspěvky o tomto zvláštním fenoménu českých dějin (a nejen z pohledu dějin českého monasticismu), pojednaly o tam

pěstované staroslovanské liturgii (Petr Kopal, *Sázavský klášter jako středisko tzv. staroslověnské liturgie*), a osobě a následovnících sv. Prokopa (Pavlína Rychterová, *Koncepce mnišství v nejstarších prokopských legendách*; Eva Doležalová, *Výskyt jména Prokop mezi kleriky v Čechách na přelomu 14. a 15. století*; Jan Royt, *Ikonografie sv. Prokopa*). Dušan Foltýn se zaměřil na základě studia patronátních kostelů Sázavského kláštera, jejich vzniku a geografických souvislostí, na formování podoby pozemkové držby kláštera (*Patronátní kostely Sázavského kláštera – příspěvek k úvahám o genezi předhusitského klášterního panství*). Dva články se týkaly uměleckohistorického dědictví Sázavy: ve *Slohových souvislostech vrcholně gotické přestavby Sázavského kláštera (1315-1420)* se Klára Benešová věnovala zasazení klášterní architektury do dobového rámce, Zuzana Všecká podala výklad *Nástěnných maleb v kapitulní síni Sázavského kláštera*.

Závěrečný oddíl sborníku zachycuje příspěvky z kolokvia o **řeholnících na cestách**. *Cesty českých cisterciáckých opatů na generální kapituly* pojala Kateřina Charvátová jako přehledovou studii o průběhu a vývoji středověkých generálních kapitul cisterciáckého řádu a do ní zasadila informace o účasti opatů z Čech. Podala statistický přehled návštěv českých opatů, jejich možné trasy, náklady na cestu a v neposlední řadě porovnávala parametry cesty podstoupené roku 1699 Josefem Jahnem s cestováním ve středověku. V závěru vedle sebe postavila klady a zápor, jež cesty na generální kapituly opatům přinášely. Stať uzavírá podrobný přehled cest, který poskytují jediné dva prameny, a to Zbraslavská kronika a statuta generálních kapitul cisterciáckého řádu. Anna Galar z Vratislavi si zvolila obdobné téma, ovšem pro polské prostředí (*Podróże opatów z ziem polskich na Kapitule Generalną do Cîteaux do końca XIII wieku*), a obdobě je též zpracovala včetně závěrečného tabulkového přehledu. Z pera Jana Andrzeje Spieze z Varšavy pochází příspěvek pod názvem *Friesach na trase cesty sv. Hyacinta a jeho hagiografa*. Je zaměřen na vysvětlení role, kterou sehrál první polský dominikán sv. Hyacint (Jacek) při založení kláštera ve Friesachu na zpáteční cestě z Říma domů a na podání této události v díle lektora Stanislava, který se stal stoletým odstupem od události Hyacintovým prvním životopiscem. Kritika některých, především chronologických údajů ve Stanislavově práci provedená řadou historiků je založena na komparaci s dalšími dobovými prameny, autor však díky dalším souvislostem, nalezeným v opomíjených vyprávěcích pramenech apriorně Stanislavovo dílo nezavrhne, ale vysvětluje cestu, jakou při sestavování Hyacintova jeho hagiograf zvolil. Dominikánům se věnoval i Gabriel Hunčaga (Bratislava), tentokrát v souvislosti s akademickou peregrinací. Dominikánský řád byl od počátku úzce spojen se školským prostředím. Systém studia byl rozvržen do tří stupňů, z nichž nejvyšší bylo studium generale. Generální studia byla zřízena ve významných střediscích jako nejvyšší možný stupeň řádového vzdělání, často při universitních centrech (kupř. Paříž, Boloňa, Oxford). Do generálních studií putovali dominikáni z celé Evropy, vybaveni základní literaturou. Postupem času byl uveden princip jakýchsi spádových generálních studií, aby se v rámci řádu patřičnou koordinací předešlo přeplnění některých z nich. Nicméně ani po získání magisterského gradu putování nekončilo a ti řeholníci, kteří toužili dosáhnout doktorátu, měli před sebou další čtyři roky studia. *Mníši na uiořských cestách v středověku* je název příspěvku Michala Slivky (Bratislava). V něm si povšiml vizitálních cest benediktinů a cisterciáků, statisticky je analyzoval a zmínil se o zásadním významu cest v rámci společensko-kulturní komunikace nejen v ohledu domácím, ale i mezinárodním. Poslední příspěvek, který uzavírá nejen část o cestování, ale celý sborník, věnoval Petr Hlaváček cestám vizitátorů českých františkánů-observantů na přelomu 15. a 16. století. Po úvodní části, kterou věnoval principu mobility a způsobu vizitace uvedl několik případů vizitací i s kuriózními příklady jejich průběhů. Princip mobility byl v českém prostředí poměrně významně dodržován.

Sborník mapuje celou řadu aspektů řeholního života nejen v Čechách, ale i širším střeoevropském prostoru. Je pozoruhodným počinem a nezbyvá než si přát, aby se dostalo tiskové podoby i příspěvkům z následujících konferencí.

Jan Pařez

Světcí a jejich kult ve středověku. 410 s.

Vydal Ústav dějin křesťanského umění Katolické teologické fakulty UK v Praze, 2006.

V pořadí čtvrtý svazek řady Dějiny umění – historie v edici sborníků Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy se skládá z příspěvků, které byly předneseny na stejnojmenné konferenci pořádané ve dnech 8.-10. září 2005 v premonstrátské kanonii Teplá v západních Čechách. Konference se konala u příležitosti a pro potřeby kanonizačního procesu blahoslaveného Hroznaty, zahájeného v roce 2004. Jistě by se nabízela možnost omezit téma konference pouze na Hroznatu nebo na premonstrátské blahoslavené a svaté. V prvním případě však téma téměř vyčerpává hroznatovská monografie editora sborníku Petra Kubína z roku 2000, volba druhé koncepce by patrně „zabránila“ větší účasti špičkových českých badatelů, kteří se orientují spíše na domácí středověké světce. Sborník (i konference) proto byly nakonec strukturovány do pěti oddílů: Teologie svatých, Blahoslavený Hroznata, Svatí premonstráti, Čeští světcí a Střeoevropští a evropští světcí.

První oddíl obsahuje pouze příspěvek Tomáše Petrálky **Ostatky, svatí a anima separata u Tomáše Akvinského**, ale jeho kvalita a jasné, přehledné shrnutí východisek a odůvodnění úcty ke svatým v Tomášově teologii vhodně předznamenává vysokou úroveň celého sborníku. Obecný ráz má také příspěvek Gabriela Wolfa **Kanonizační řízení v současnosti**, protože je však konkrétní postup demonstrován na dosavadním průběhu kanonizačního řízení blahoslaveného Hroznaty, byla stať zařazena až do druhého oddílu. Čtenáře jistě napadne, že v rámci sborníku by byl neobyčejně přínosný nástin vývoje kanonizačního procesu vůbec, popř. jeho recepce v českých zemích, už z toho důvodu, že řada příspěvků se této problematice často v závažných souvislostech dotýká. Takové téma by ovšem dovedlo naplnit zvláštní konferenci...

Důkladnost Kubínovy monografie jakoby dosvědčují pojednání o blahoslaveném Hroznatovi, která ke světcovu životu (až na Charouzův příspěvek) mnoho nedodávají a orientují se buď na pozdní středověk a raný novověk (Eva Doležalová, **Jméno Hroznata v pozdně středověkých Čechách**) a opět vyčerpávající příspěvek Petra Kubína **Kult blahoslaveného Hroznaty do roku 1634**) nebo na spirituální a pozitivistickým dějepisectvím snad ne zcela doceněnou stránku světcova života a jeho doby (Jindřich Zdeněk Charouz, **Duchovní rozměr Hroznatovy osobnosti** a Vratislav Vaníček, **Spiritualizace étosu šlechty: miles Christianu, militia Dei**). Krátký přehled pramenů k Hroznatovu životu v tepelské klášterní knihovně sestavil Milan Hlinomaz.

Oddíl Svatí premonstráti nepřináší nic nového ke známějším řádovým světcům (nejvýraznějším z nich je sv. Norbert), ale tuto skutečnost lze vnímat pozitivně – zatímco norbertovská literatura je poměrně rozsáhlá a dostupná i českým čtenářům, sborník je seznamuje s krátkými kritickými životy a s kultem Ludvíka z Arnsteinu, zakladatele stejnojmenného kláštera ve středním Porýní (Bruno Krings) a eremity Gerlacha, oblíbeného, i když z hlediska prokazatelné příslušnosti k řádu poněkud „nejistého“ světce

(Filip M. Sucháň). Ingrid Ehlers-Kisselerová se na příkladu ostatků Gottfrieda z Cappenbergu zamýšlí nad problematikou dělení relikvií ve středověku, rovněž Ulrich G. Leinsle zpracovává ve svém příspěvku **Líčení a funkce světců ve Vita Fretherici a Vita Siardi** (opati nizozemského kláštera Mariengaarde) obecnou a velmi zajímavou otázkou vytváření a instrumentalizace identity „mužů svaté pověsti“ v legendických zpracováních jejich života.

Nejrozsáhlejší je oddíl příspěvků o českých světcích. Po úvodním pojednání Mileny Bravermanové **Hroby světců českého původu pohřbených na Pražském hradě** následuje stať Oty Halamy **Utrakvistická úcta k českým světcům**, která otvírá zajímavé a nepříliš zmapované téma. Příspěvek Kateřiny Charvátové se zabývá cisterciáckými svatými v řádové liturgii a recepcí slavení jejich svátků v českých klášterech řádu (především Hradiště nad Jizerou). Dva autoři se věnují svatému Prokopovi: Vladimír Ondáš se soustřeďuje především na odhalení původu specifík slovanské Sázavy a rekonstrukci příčin dočasného vyhnání sázavských mnichů knížetem Spytihněvem kolem roku 1055, Petr Sommer na vysvětlení některých nejasných míst světcova života, na jeho kult a osudy jeho relikvií (novější výzkumy ukázaly, že ostatky přenesené roku 1588 do kostela Všech svatých na Pražském hradě patří více osobám, z nichž ani jedna nemohla být sázavským opatem). Hana Pátková se ve svém příspěvku zabývá poměrně obtížně doložitelnými cechovními patrocinii ve středověkých Čechách, Milada Studníčková detailně mapuje kult v současnosti pozapomenutého zemského patrona sv. Zikmunda, rozkvět jehož úcty je spjat především s Karlem IV. a jeho synem, světcovým jmenovcem císařem Zikmundem. Zpět k prvním přemyslovským světcům se vrací stať Dušana Třeštíka **Translace a kanonizace svatého Václava Boleslavem I.**, v níž se autor zamýšlí nad příčinami a okolnostmi translace (tehdy vlastně kanonizačního aktu) zavražděného panovníka, k níž dal podnět jeho vrah – téma natolik delikátní, že ho většina českých historiků dosud přecházela bez objasňujícího komentáře. Do novověku přesahuje příspěvek Jana Royta **Poznámky k ikonografii a kultu českých zemských patronů v 17. a 18. století v Čechách**, což je pochopitelné vzhledem k specializaci autora. Za cenné je třeba považovat, že připomíná několika téměř neznámých blahoslavených či ctihodných osob. Příspěvek by si však zasloužil pečlivější koncepci a úpravu (pozornější čtenář si jistě povšimne, že za odstavcem na s. 234 „dále se nebudu věnovat ikonografii tradičních zemských patronů, ale osob ctihodných či blahoslavených, které ač byly často ve sboru ochránců země připomínány, nebyly oficiálně beatifikovány či kanonizovány“ následuje na s. 243 odstavec věnovaný sv. Hedvice, kanonizované již roku 1267 a tradiční patronce ne sice Čech, ale rozhodně Slezska).

Závěrečný příspěvek této části, **Úcta svatého Gotharda v přemyslovských Čechách** od Josefa Žemličky, zároveň uvádí poslední oddíl sborníku; hildesheimský biskup Gothard byl totiž následovníkem sv. Bernwarda, o jehož středověkém kultu píše Enno Bünz. S počátky biskupství Eichstätt a jeho světcí (sourozeneckou dvojicí Willibaldem a Valpurgou a jejich příbuznými) seznamuje čtenáře Helmut Flachenecker a na jinou dvojici zakladatelů, tentokrát manželskou, císaře Jindřicha II. a jeho ženu Kunhutu v biskupství Bamberg, se zaměřil Dieter J. Weiss. Vzhledem k tomu, že příspěvek Christopha Volkmar se věnuje kanonizačnímu řízení míšeňského biskupa Benna (není bez ironie, že slavnostní akt vyzdvižení a přenesení ostatků proběhl roku 1524, tedy v počátcích saské reformace), z německého středoevropského prostředí tak vybočuje pouze článek Piotra Tyluse **Krátký Život svaté Kateřiny Sienské ve francouzské literatuře 15. století**.

Res naturae. Die Oberpfälzer Klöster und die Gaben der Schöpfung. Beiträge des 2. Symposiums des Kultur- und Begegnungszentrums Abtei Waldsassen vom 17. bis 19. Juni 2005. Herausgegeben von Manfred Knedlik und Georg Schrott.

Kallmünz, Verlag Michael Lassleben 2006. 235 s.

Historici zabývající se hornofalckými kláštéry se v opatství Waldsassen nedaleko od českých hranic (původně mužský cisterciácký klášter, nyní je část budov využívána úřady, část patří konventu cisterciáček) sešli v návaznosti na první úspěšné sympozium konané v roce 2002, jehož tématem byly klášterní festivity. Cílem těchto setkání je podnítit badatelskou práci nad regionálními monasteriologickými tématy a prezentovat její výsledky; už na prvním sympoziu pořadatelé Manfred Knedlik a Georg Schrott konstatovali, že zájem o dějiny klášterů v této oblasti není na rozdíl od jiných částí Bavorska nijak velký.

Tematické okruhy pro sympozia jsou záměrně voleny široce: do *Res naturae* se vešlo téměř vše od klášterního léčení a lékařů přes přírodní z kabinetů kuriozit až po recepci osvícenských názorů v zemědělském podnikání. Promyšlenou strukturou se podařilo vydavatelům sborníku dosáhnout vyváženosti mezi úzce specializovanými články, které jsou přínosem především pro místní badatele, a srovnávacími studiemi o celém regionu (zvláště článek G. Schrotta *Splendori simul utilitatie*), jež uvítají i historici z okolních oblastí a zemí. V centru pozornosti stál řád cisterciáků a jeho spiritualita ve vztahu k přírodě, jež byla sjednocujícím motivem celého sympozia.

Stejně jako při prvním sympoziu naznačili pořadatelé Manfred Knedlik a Georg Schrott v úvodním příspěvku možný tematický rozsah setkání a shrnuli novější literaturu vydanou v německém jazyce. Horní Falc nevychází ze srovnání právě nejlépe, ale proto bylo konečně sympozium uspořádáno. Úvodní příspěvky abatyše Laetitie Fech a P. Hermanna Josepha Rotha nejen nastínily v obecných rysech vztah cisterciáků k přírodě a k přírodním vědám – Fech se soustředila spíše na praktickou oblast (zemědělství, potravinářská výroba apod.), Hermann se širěji zmiňuje také exaktní vědy a lékařství – ale podaly obraz zakotvení těchto činností v klášterním prostředí a v cisterciácké spiritualitě zvlášť.

Jenom zdánlivě se z cisterciáckého prostředí vyděluje příspěvek Jana Pařeza o strahovských premonstrátech a přírodních vědách ve Strahovské knihovně; např. sbírky přírodovědného zaměření vznikaly v druhé polovině 18. století v kláštrech bez ohledu na řád. Shrnujícím charakterem tento příspěvek dobře koresponduje s následujícím článkem Georga Schrotta, který systematicky pojednává o sbírkách přírodnin v hornofalckých kláštrech včetně františkánského konventu v Ambergu. Kromě popisu sbírek se Schrott snaží odhalit motivy jejich vzniku, upřesnit jejich funkci a použití, všímá si také vlivu výrazných osobností z řeholního prostředí na sběratelskou činnost – v Horní Falc byl takovým mužem opat benediktinského kláštera v Ensdingu Anselm Desing. Se strahovskými sbírkami, přesněji řečeno s xylotékou, souvisí také článek Dietgera Grossera o jednom z výrobců těchto „dřevěných knihoven“, benediktinském mnichovi Candidu Huberovi, a o jeho xylotéce umístěné ve Waldsassenu.

Příspěvek Aloise Schmidy se věnuje osvícenským vlivům na klášterní zemědělství, ať už šlo o zavádění nových plodin (brambory) nebo o zlepšování sociálních podmínek poddaných. Další články se vrací zpět výhradně k Waldsassen: rozsáhlé pojednání Petry Widmer o dějinách klášterních zahrad od středověku do druhé sekularizace kláštera v roce 1803 a promyšlená stať Bettiny Kraus o ptačích motivech štukové

výzdoby opatských pokojů, do níž opat Alexander Vogel (opatem 1744-1756) nechal zašifrovat svou historii problematické volby, vynucené rezignace po sporech s konventem, a očištění a návratu do opatské funkce. Středověk je ve sborníku zastoupen jediným příspěvkem, rozbořem „přírodovědných“ motivů v jednom z kázání řezenského minority Bertholda od Elisabethy Schinagl.

Následuje článek Manfreda Knedlika o klášterním léčení a lékárnách v Řezně a v Horní Falcí od středověku až do 18. století, uzavřený rozbořem populární léčitelské příručky benediktina Odilo Schregera z konce 18. století. Dva závěrečné příspěvky se sice také týkají klášterní péče o zdraví ducha i těla, ale vybočují z historického rámce sborníku. Marco Werner informuje zevrubně o projektu opatství Waldsassen „Klostermedizin – altes Wissen neu entdeckt“. Markus Tauschek se zamýšlí nad aktivitami současných (převážně německých) klášterů, ať už jde o zřizování módních wellness center nebo potravinářskou produkci, dokumentuje diferencovaný přístup různých řeholních domů k tomuto podnikání a ohlasy veřejnosti. Tento krok do současnosti uzavírá sborník podnětnými úvahami např. o ekologicky šetrné potravinářské výrobě, provozované některými řeholními společenstvími.

Hedvika Kuchařová

Bernard Ardura: Regestum Archivi antiqui Curie Generalitiae Ordinis Praemonstratensis in Urbe.

Averbode 2006, 872 s.

V řadě Bibliotheca Analectorum Praemonstratensium vyšla jako jednadvacátý svazek regesta starého archivu řádového generalátu v Římě. Jedná se o sbírku dokumentů ze 17. a 18. století, převážně o korespondenci, kterou vedli premonstráti z různých cirkárií s řádovým generálním prokurátorem, jenž pečoval o vyřizování premonstrátských záležitostí a podporu řádových požadavků u papežské kurie. Do roku 1812 byla historie generalátu pevně spjata s kolejí sv. Norberta, založenou roku 1626. Kolej byla určena v první řadě řeholníkům brabantské cirkárie studujícím v Římě a úřad představeného koleje byl spojen s úřadem generálního prokurátora.

Archiv je rozdělen do několika částí: v prvním, nejrozsáhlejší oddílu, se nachází korespondence rozdělená podle cirkárií, s nimiž byla vedena, druhá část obsahuje abecedně řazené dopisy s osobami, které nebyly členy řádu, a třetí část spisy k různým kauzám, rozříděné většinou podle místa nebo tématu, jehož se týkaly. K tomuto nejméně obsáhlému oddílu jsou připojeny také různé dopisy zasílané generálním prokurátorům, které nebylo možné začlenit jinam.

Česká a moravská cirkárie využívala služby generálního prokurátora často a ráda. Korespondence mezi jejími představiteli a generalátem je ze všech cirkárií nejobsažnější, a už z toho důvodu jsou regesta zajímavou četbou pro doplnění znalostí o dějinách řádu na našem území v první polovině 18. století. Korespondenci většinou vedl generální vikář a vizitátor cirkárie. Nejrozsáhlejší je soubor dopisů se strahovskými opaty (příp. jejich sekretáři) Mariánem Hermannem (1711-1741), jež byl zároveň generálním vikářem, a jeho nástupcem Gabrielem Kasparem. Následuje korespondence Daniela Schindlera, želivského opata a Hermannova nástupce v úřadu vikáře, a opata z Hradiska u Olomouce Pavla Václavíka, v posledním případě pocházející většinou

z období před jeho ustanovením generálním vikářem. Drobnější celky se zachovaly pro Louku (v tomto případě si s generálním prokurátorem dopisoval farář z Šatova Jakub Wahl) a rakouský Schlägl. Několik jednotlivin se vztahuje ke koleji Norbertinum v Praze a ke klášteru Zábřdovice. Nejstarší dopisy jsou z roku 1694, nejmladší z přelomu let 1754 a 1755.

Tematicky lze korespondenci s řeholníky české a moravské cirkárie rozdělit do několika celků. Velkou část agendy tvoří žádosti o získání relikvií a udělení indulgencí pro řádové kostely a privilegií pro některé jejich oltáře. Beze zbytku se to týká Zábřdovic, z větší části korespondence šatovského faráře, částečně Schlägla, Hradiska (resp. Svatého Kopečka), Strahova (resp. Milevska a Sepekova) a Želivi. Na druhém místě stojí peripetie vleklého sporu s místními ordináři, především s pražským arcibiskupem, o řádové exempce, užívání pontifikálií, o fary inkorporované řádu apod., vedeného Mariánem Hermannem a jeho nástupci. Za přispění generálního prokurátora si opati mj. opatrovali papežské konfirmace řádových privilegií. Korespondence kvůli koleji Norbertinum v Praze se týká především příspěvku na její opravu. Z dopisů problemskou i jednotlivé kauzy poněkud problematických řeholníků, pro něž pobyt v Římě mohl představovat určitou nabídku k přemýšlení nad dalším působením v české a moravské cirkárii, zajímavé je svědectví o kulturních kontaktech kláštera Hradisko u Olomouce s Itálií kolem poloviny 18. století. Okrajově se vyskytují také žádosti o dispense snoubenců v případech nedovoleného stupně příbuzenství.

Kromě úvodu a rejstříku je edice regist vybavena biografickými medailony generálních prokurátorů ve sledovaném období (tj. od úřadu Valeria Mundelaerse v letech 1673-1683 po úřad Aegidia Davida De Smedt v letech 1779-1804, od něž se však v archivu dochovaly pouze účty). Samozřejmostí je velká pečlivost edice, včetně důsledného uvádění současných korektních tvarů místních jmen.

Hedvika Kuchařová

Anotace

Seznam zkratek

AČ	Archivní časopis
AF	archiv fary
AM	archiv města
AMB	Archiv města Brna
APraem	Analecta Praemonstratensia
BS	Bibliotheca Strahoviensis
ČLČ	Časopis lékařů českých
ČMM	Časopis Matice moravské
ČsČH	Československý časopis historický
DP	Documenta Pragensia
FF	filosofická fakulta
HD	Historická demografie
HSK	Historický sborník Karlovarska
HÚ	Historický ústav
JSH	Jihočeský sborník historický
MGH	Monumenta Germaniae historica
MU	Masarykova univerzita
MVGDB	Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen
MZA	Moravský zemský archiv
MZK	Minulostí západočeského kraje
NK	Národní knihovna
RBM	Regesta Bohemiae et Moraviae
ŘA	řádový archiv
SHK	Sborník historického kroužku
sign.	signatura
SK	Strahovská knihovna
SOA	Státní oblastní archiv
SokA	Státní okresní archiv
StR	Studie o rukopisech
SÚA	Státní ústřední archiv
UJEP	Univerzita Jana Evangelisty Purkyně
VKČSN	Věstník Královské české společnosti nauk

Spojení na autory:

Michaela Bäumlová: biskupstvi@klastertepla.cz

Karel Černý: karel.cerny@lf1.cuni.cz

Giles Davison: G&R@gdavison.demon.co.uk

Vladimír Juřen: vjuřen@free.fr

Dariusz Karczewski: historia@ab-byd.edu.pl

Marie Kletečková: marie@strahovskyclaster.cz

Václav Mílek: 13435@mail.muni.cz

Jan Pařez: honza@strahovskyclaster.cz

Pavla Semerádová: marketa@tynska.cuni.cz

Josef Smolka: smol@iol.cz

Vladimír Šindelář: milevske.muzeum@volny.cz

Evermod G. Šidlovský: gejsa@strahovskyclaster.cz

Štěpán Vácha: stepan.vacha@centrum.cz

Ostatní autory lze kontaktovat přes redakci Bibliotheca Strahoviensis:

honza@strahovskyclaster.cz

